

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΣΧΟΛΗ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑΣ
ΠΜΣ «ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΕΠΙΣΤΗΜΗ ΚΑΙ ΝΕΟΤΕΡΗ ΙΣΤΟΡΙΑ»
ΕΙΔΙΚΕΥΣΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ
ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΘΕΩΡΙΑΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ
ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Ο ΑΝΘΡΩΠΟΣ ΜΕΤΑΞΥ ΦΥΣΗΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ :

**Η ΔΙΑΔΕΚΤΙΚΗ ΣΥΛΛΗΨΗ ΤΗΣ ΣΧΕΣΗΣ ΜΕΤΑΞΥ ΤΗΣ ΦΥΣΙΚΗΣ ΚΑΙ
ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΤΥΧΗΣ ΤΗΣ ΑΝΘΡΩΠΙΝΗΣ ΦΥΣΗΣ ΣΤΑ ΝΕΑΝΙΚΑ
ΕΡΓΑ ΤΟΥ ΚΑΡΛ ΜΑΡΞ (1843-1846)**

Μεταπτυχιακός Φοιτητής:

Ζαχαρόπουλος Κωνσταντίνος Λουκάς (Α.Μ.: 1119Μ038)

Τριμελής Εξεταστική Επιτροπή:

Φαράκλας Γιώργος (Επιβλέπων)

Φουρτούνης Γιώργος

Χρύσης Αλέξανδρος

Αθήνα, 2022

Homo sum, humani nihil a me alienum puto.

Άνθρωπος είμαι και τίποτε το ανθρώπινο δεν μου είναι ζένο.

—Τερέντιος, Εαυτόν τιμωρούμενος

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	4
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1 : Ο ΧΑΡΑΚΤΗΡΑΣ ΤΩΝ ΝΕΑΝΙΚΩΝ ΕΡΓΩΝ ΤΗΣ ΕΠΟΧΗΣ ΜΕΤΑΞΥ ΤΩΝ ΕΤΩΝ ΤΟΥ 1843 ΚΑΙ ΤΟΥ 1846	14
1.1 : Το Ποιοτικό Είναι των Εννοιών στα Νεανικά Έργα.....	14
1.2 : Το Γίνεσθαι της Μαρξικής Εργογραφίας και η Θέση των Νεανικών Κειμένων εντός Αυτού.	22
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2 : Η ΑΝΘΡΩΠΙΝΗ ΦΥΣΗ : ΤΟ ΓΕΓΟΝΟΣ ΤΗΣ ΕΙΔΟΛΟΓΙΚΗΣ ΔΙΑΦΟΡΟΠΟΙΗΣΗΣ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΙΝΟΥ ΓΕΝΟΥΣ ΚΑΙ Η ΕΚΚΙΝΗΣΗ ΤΗΣ ΑΝΤΙΦΑΣΗΣ ΜΕΤΑΞΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ ΚΑΙ ΦΥΣΗΣ.....	32
2.1 : Η Κριτική στον Έγελο και το Φόιερμπαχ ως Όρος για τη Συγκρότηση της Μαρξικής Θεωρίας του Ανθρώπου	32
2.2 : Ο Άνθρωπος ως «Φυσικό Ον» (NATURWESEN)	37
2.2.1 : Η Φυσικότητα του Ανθρώπου	37
2.2.2 : Το Νόημα για τον Ορισμού του Ανθρώπου ως «Φυσικού Όντος»....	52
2.3 : Ο Άνθρωπος ως «Ον Γένους» (GATTUNGSWESEN).....	54
2.4 : Η Ποιοτική Μετατόπιση του Ανθρώπου Έναντι των Ζώων	64
2.5 : Η Πραγματική διάσταση της Διαλεκτικής μεταξύ «Φυσικού Όντος» και «Όντος Γένους».....	73
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3 : ΟΙ ΙΣΤΟΡΙΚΕΣ ΡΙΖΕΣ ΤΟΥ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ ΓΙΓΝΕΣΘΑΙ	78
3.1 : Η Συνέχεια που Διέπει την Ανθρώπινη Ιστορία.....	78
3.2 : Οι Προϋποθέσεις του Τιθέμενου σε Κίνηση Ιστορικού Γίνεσθαι.....	89
3.3 : Η Ιστορικότητα της Αλλοτρίωσης : Καταμερισμός της Εργασίας και Αλλοτρίωση.....	93
3.4 : Η Ιστορικότητα της Αλλοτρίωσης : Ατομική Ιδιοκτησία και Αλλοτρίωση.	97

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4 : Ο ΚΟΜΜΟΥΝΙΣΜΟΣ ΩΣ ΕΝΑ ΠΟΛΛΑΠΛΟ ΣΗΜΑΙΝΟΝ ΚΑΙ ΩΣ Η ΕΝΤΕΛΕΙ ΑΡΣΗ ΤΗΣ ΑΝΤΙΦΑΣΗΣ ΜΕΤΑΞΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ ΚΑΙ ΦΥΣΗΣ	108
4.1 : Ο Ρόλος της Έννοιας του Κομμουνισμού για τα Νεανικά Έργα και για μια Σύλληψη της Ανθρώπινης Ιστορίας υπό το Πρίσμα της Γενικής Κίνησής της..	108
4.2 : Ο Κομμουνισμός ως η Ενεργητική Αρχή του Εγγύς Μέλλοντος και ως η Πραγμάτωση της Καθολικής Ανθρώπινης Χειραφέτησης.....	112
4.3 : Ο Κομμουνισμός ως η Κοινωνική Αντανάκλαση του Ολοκληρωμένου και Πραγματικού Όντος Γένους	116
4.4 : Ο Κομμουνισμός ως η Υπέρβαση του Καταμερισμού της Εργασίας και της Ατομικής Ιδιοκτησίας.....	129
4.5 : Ο Κομμουνισμός ως η Εντέλει Άρση της Αντίφασης Μεταξύ Ανθρώπου και Φύσης	139
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ - ΓΕΝΙΚΗ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΟΣ.....	146
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	158

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η παρούσα εργασία καταπιάνεται εκ νέου με το ζήτημα και την προβληματική της λεγόμενης Ανθρώπινης Φύσης όπως αυτή αναπτύχθηκε από τον Καρλ Μαρξ κατά το πρώιμο ιστορικά διάστημα ανάπτυξης του στοχασμού του· την περίοδο δηλαδή που προσδιορίζεται μεταξύ των ετών του 1843 και του 1846 και η οποία ενσωματώνει —συν τοις άλλοις— τη στιγμή της υιοθέτησης εκ μέρους του της Κομμουνιστικής υπόθεσης.¹ Παρόλα αυτά, στη συγκεκριμενοποιημένη της βάση η εργασία αυτή δεν αποτελεί μια ακόμη προσπάθεια σύστασης ενός επιχειρήματος που θα αναδεικνύει εάν ο ένας εκ των δύο θεμελιωτών της επαναστατικής θεωρίας υποστηρίζει ακράδαντα από τα νεανικά του χρόνια ακόμη μια κανονιστική θεωρία περί της Ανθρώπινης Φύσης. Δεν αποτελεί δηλαδή μια προσπάθεια σύστασης ενός επιχειρήματος αναφορικά με το αν ο άνθρωπος διατηρεί κατά τη διάρκεια της ιστορικής ανάπτυξης του κάποια μερικώς αυτονομημένα-αποσπασμένα πάγια βιολογικά² ή/και κοινωνικά χαρακτηριστικά που τον ορίζουν με οντολογικό και ουσιώδη τρόπο ή εάν απλώς βρίσκεται σε μια προσπάθεια συστηματοποίησης του γεγονότος ότι ο άνθρωπος και η φύση αυτού αποτελούν σε τελική ανάλυση την ίδια την ποιοτική και την ποσοτική ρευστότητα των συνεχώς αναπροσαρμοζόμενων φυσικών και κοινωνικών συνιστωσών της ύπαρξής του ή ακόμη και το σύνολο των συγκυριακών και μη ιεραρχημένων κοινωνικών του σχέσεων.

Έτσι λοιπόν, στην εργασία μας προσπαθήσαμε να μην αναλωθούμε με μία σχολαστικίζουσα και ήδη υπαρκτή φιλοσοφική ανάλυση και συζήτηση, πτυχές της οποίας ωστόσο έχουν αφήσει δεδομένα με απaráμιλλο τρόπο το στίγμα τους πάνω στο ίδιο το θεωρητικό διακύβευμα του πως αντιλαμβανόμαστε τον ίδιο το Μαρξ της δεκαετίας του 40', και κυρίως το Μαρξ της περιόδου πριν τη συγγραφή του *Κομμουνιστικού Μανιφέστου*. Κατά μία έννοια λοιπόν αυτό που προσπαθήσαμε να αποφύγουμε είναι την όποια συζήτηση αναφορικά με τη θεωρητική διαμάχη που

---

¹ Ο Nasir Khan ανιχνεύει τη στιγμή υιοθέτησης της κομμουνιστικής υπόθεσης την εποχή της συγγραφής της *Εισαγωγής της Κριτικής του Εγγελιανού Κράτους και του Δικαίου*. (Nasir, Khan, *Development of the Concept and Theory of Alienation in Marx's Writings : March 1843 to August 1844*, Εκδόσεις Solum Forlag, Oslo, 1995, σελ. 75) ενώ και ο Χρύσης σημειώνει ότι *δεν χωρεί αμφιβολία ότι η Κομμουνιστική θεωρητική ταυτότητα του Μαρξ αρχίζει να συγκροτείται στο Παρίσι (...) την περίοδο συγγραφής της Εισαγωγής στην κριτική της χεγκελιανής φιλοσοφίας του δικαίου και ακόμη περισσότερο, αμέσως μετά, με τη συγγραφή των Χειρογράφων του 1844*. (Αλέξανδρος Χρύσης, *Ο Μαρξ της Δημοκρατίας*, ΚΨΜ, Αθήνα 2014, σελ. 34)

² Για μια τέτοια ανάλυση π.χ. βλ. Norman, Geras, *Marx and Human Nature Refutation of a Legend*, Εκδόσεις Verso, London, 1983

ανευρίσκεται αποσπασματικά και αφηρημένα εντός του συνόλου σχεδόν της δευτερογενούς βιβλιογραφίας που καταπιάνεται με τη θεματολογία αυτή και η οποία προωθεί δύο επί της ουσίας ριζικά διαφορετικές αντιλήψεις αναφορικά με την πρώιμη μαρξική σύλληψη του ανθρώπου και της Ανθρώπινης Φύσης. Ωστόσο, αυτό δεν προέκυψε για εμάς εξαιτίας μιας ενδεχόμενης αδυναμίας επόπτευσης της όλης αυτής βιβλιογραφικής φιλοσοφικής διένεξης, αλλά διότι θελήσαμε να προσδώσουμε στο θέμα μας εξ αρχής και το κατά δύναμιν μια άλλη κατεύθυνση και έναν άλλο θεωρητικό προσανατολισμό.

Έτσι λοιπόν, και παρόλο που πιστεύουμε ότι η παραπάνω φιλοσοφική διαμάχη, που έχει ως ένα από τα σημεία αναφοράς της τα νεανικά μαρξικά έργα και την έννοια της Ανθρώπινης Φύσης, διατηρεί πράγματι βαθιά θεωρητική σημασία, αντανακλώντας ενδεχομένως κάποιες πραγματικές πτυχές της αλήθειας για τον πρώιμο στοχασμό του γερμανού φιλοσόφου και επαναστάτη, εμείς θελήσαμε εξ αρχής να επαναπροσδιορίσουμε το σημαντικότερο αυτό ερώτημα για το ίδιο το ιστορικό διαμορφούμενο φιλοσοφικό ειδέναι, —το τι εστί δηλαδή ανθρώπινο ον και πως ορίζεται η φύση του—, και να το στρέψουμε προς μια νέα κατεύθυνση πατώντας πάνω σε μια άλλη θεωρητική βάση η οποία αντλεί την έμπνευσή της από τις ιδιότυπες εννοιολογικά διατυπώσεις του νεαρού Κ. Μαρξ. Θελήσαμε δηλαδή να ψηλαφήσουμε τους κεντρικούς άξονες άρθρωσης της αντίληψης του Μαρξ περί του τι είναι το ανθρώπινο ον (οντολογικά, ειδολογικά, ιστορικά και λογικά) εκμεταλλευόμενοι και εγειρόμενοι του γεγονότος ότι ο φιλόσοφος ακροβατεί την περίοδο αυτή μεταξύ του παλαιού φιλοσοφικού-ιδεολογικού συνειδέναι του (κάτι που αποτυπώνεται διαρκώς είτε ενίοτε μέσω της λεκτικής και νοηματικής αναπαραγωγής εννοιών, κατηγοριών και αντιλήψεων της «θεωρησιακής», «ιδεαλιστικής» και «παλαιάς υλιστικής» φιλοσοφίας, είτε ασύνειδα διαμέσου της δεδομένης μη υπέρβασης ακόμη του ίδιου του τρόπου άρθρωσης της θεωρητικής του σκέψης, η οποία έλκει την καταγωγή της έτσι και αλλιώς από το παρελθόν της συστηματικής φιλοσοφίας) και της τελικής υπέρβασής αυτού μετά και τη θεμελίωση της υλιστικής αντίληψης της Ιστορίας και της σύλληψης του κοινωνικό-ιστορικού και αναπτυσσόμενου γίνεσθαι ως *Ιστορία ταξικών αγώνων* και αλληπαλληλίας κοινωνικό-οικονομικών σχηματισμών με διαφορετικό εκμεταλλευτή και εκμεταλλεόμενο κάθε φορά.³ Με λίγα λόγια αυτό

---

³ Καρλ, Μαρξ, Φρίντριχ, Ένγκελς, *Μανιφέστο του Κομμουνιστικού Κόμματος*, Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 1984, βλ. σελ. 18-20

που εντέλει μας απασχολεί στην ανά χείρας εργασία είναι το πως διαμορφώνεται —σε αφηρημένη μορφή— η μαρξική αντίληψη για τη διαλεκτική σχέση των δύο καθοριστικών παραγόντων της Ανθρώπινης Φύσης όπως αυτή βρίσκεται εντός του γίνεσθαι της ιστορικής της διαμόρφωσης, δηλαδή για τη σχέση μεταξύ της φυσικής-βιολογικής πτυχής της και της κοινωνικής τέτοιας, όπως αυτές διαθλώνται υπό το πρίσμα της μαρξικής κατανόησης της εγγελιανής φιλοσοφίας και της φοϊερμαχιανής διανοητικής ρίζας της κριτικής αποτίμησης αυτής και έχοντας ταυτόχρονα ως στόχο την ανάδειξη μιας γενικότερης υπόθεσης εργασίας μας: ότι ο νεαρός γερμανός στοχαστής την εποχή αυτή διαμορφώνει τις επιμέρους γραμμές σκέψης του εγειρόμενος τόσο από τις εγγελιανές διαλεκτικό-ιδεαλιστικές του καταβολές, ταυτίζοντας ενδεχομένως την κατηγορία του «ιστορικού» με αυτή του «λογικού», όσο και από τα φυσικαλιστικά/φυσικιστικά-υλιστικά κατάλοιπα της φοϊερμαχιανής κριτικής στον Έγελο, όπως αυτή την αντιλαμβανόταν βέβαια ο ίδιος ο νεαρός Μαρξ. Η διττή αυτή για τον Μαρξ αφετηρία της σκέψης του, κατά την άποψη μας, του δίνει τη δυνατότητα να σκιαγραφήσει τις αντιφάσεις της γενικής και ολιστικής κίνησης —θα λέγαμε— της ανθρώπινης Ιστορίας πάνω στη θεωρητική βάση της φυσικής-υλιστικής προέλευσης του ανθρώπινου είδους-γένους, η οποία με τη σειρά της βάση θεμελιώνεται στο έδαφος της διαλεκτικής συσχέτισης των βιολογικών-φυσικών προϋποθέσεων της ύπαρξης του ανθρώπου και των κοινωνικών προοπτικών πραγμάτωσης του ως ενοποιημένη ανθρωπότητα. Στην εργασία μας αυτή προσπαθήσαμε λοιπόν να δείξουμε ότι η Ανθρώπινη Φύση για το νεαρό Μαρξ δεν αποτελεί μια στατικά νοούμενη, αφηρημένη και επέκεινα υπόσταση που συναρθρώνεται ως το αποτέλεσμα της πάλης μεταξύ δύο οντολογικά διαφορετικών «ουσιών» του, αλλά μια κατάσταση και παράλληλα δυναμική αναπτυξιακή σχέση μεταξύ δυο πτυχών που μοιράζονται την ίδια —μονιστικά υλιστική και ενθάδε— οντολογική βάση και που η πρώτη αποτελεί προϋπόθεση της δεύτερης και η δεύτερη την ιστορικό-λογική μετεξέλιξη της πρώτης.

Υποθέτουμε λοιπόν ότι ο Άνθρωπος για τον νεαρό Μαρξ δεν αποτελεί απ' τη μια πλευρά ένα φυσικό-βιολογικό πλάσμα και από την άλλη ένα κοινωνικό τέτοιο, με δύο δηλαδή οντολογικούς προσδιορισμούς σαν ένα άλλος ενσαρκωμένος Υιός του χριστιανικού θεολογικού δόγματος, αλλά αντιθέτως ότι είναι, όπως θα έλεγε ο Seyers, ένα ον που είναι πάντοτε και ταυτόχρονα τόσο ένα φυσικό-βιολογικό όσο και

κοινωνικό ον,⁴ που ακριβώς επειδή είναι φυσικής βάσης έχει ταυτόχρονα και κοινωνικές προοπτικές εξέλιξης.

Κατά κύριο λόγο τα νεανικά Μαρξικά έργα διέπονται από μια εννοιολογική και φιλοσοφική (κατά βάση) ιδιοτυπία. Η ιδιοτυπία αυτή δεν είναι παρά αποτέλεσμα του γεγονότος όμως ότι ο νεαρός την εποχή εκείνη στοχαστής εκκινεί τη ροή της σκέψης του αναφερόμενος σε θέματα και προβληματισμούς που προϋπήρχαν στο στοχασμό των προγενέστερων φιλοσόφων που των γαλούχησαν διανοητικά και θεωρητικά (Αριστοτέλης, Έγκελος, νεαροί εγγελιανοί, Φόιερμπαχ, Σπινόζα, ακόμα και Ρουσσώ⁵) έχοντας ωστόσο ως σκοπό του την επαναδιαπραγμάτευσή τους μέσω μιας, έστω και ατροφικής, υλιστικής θεώρησής τους. Ζητήματα τα οποία αναφέρονται στον «Άνθρωπο», στη «Φύση» και στη «Φύση του», στην «Κοινωνία» και την «Ουσία» που διέπει το «Είναι» του ως φυσικό και κοινωνικό ον, δεν αποτελούν πρωτότυπες ανακαλύψεις και αναπτύξεις του Κ. Μαρξ. Ωστόσο, ο Μαρξ ήταν αυτός που εκμεταλλευόμενος το κεκτημένο του θεωρητικού στοχασμού κυρίως των δασκάλων του Έγκελου και Φόιερμπαχ, κατόρθωσε να θέσει τα ζητήματα αυτά σε μια νέα βάση προϋποθέτοντας απ' τη μία την διαλεκτική κίνηση της ιστορικής διαδικασίας και από την άλλη την φυσική-υλιστική προέλευση της, καθιστώντας έτσι τον άνθρωπο ως το κεντρικό πυλώνα-άξονα άρθρωσής της και εντός του πλαισίου των εργασιακών σχέσεων παραγωγής, οι οποίες ακόμη και από το πρώιμο αυτό στάδιο ανάπτυξης της σκέψης του αναδεικνύονται —έστω και αφηρημένα-έμμεσα— ως επιστημολογικά κυρίαρχες και ως οι καθοριστικότερες για ολόκληρο το πλέγμα των επιμέρους συσχετίσεων που προκύπτουν από/και για τον άνθρωπο εντός της αντιφατικώς ανελισσόμενης ιστορικής του ύπαρξης.

Εξαιτίας αυτών λοιπόν ένα από τα αποτελέσματα για το νεαρό Μαρξ και τις νεανικές μελέτες του είναι εντέλει η ανάδειξη της Αλλοτρίωσης*⁶ ως η δεσπόζουσα

---

⁴ Sean, Seyers, *Marxism and Human Nature*, Εκδόσεις Routledge, London, 1998, σελ. 154

⁵ Πέραν των πολλών σημείων εντός των νεανικών μαρξικών έργων όπου η ρουσσική επιρροή καθίσταται έτσι κι αλλιώς εμφανής, έχει ιδιαίτερη σημασία και το γεγονός ότι όπως έχει λεχθεί, για την έννοια της Αλλοτρίωσης, την πολιτική και φιλοσοφική της χρήση την εγκαινιάζει ο Ρουσσώ στο 'Κοινωνικό Συμβόλαιο' δίνοντας της τη σημασία μιας σχέσης με θετική κατεύθυνση και με αξία χειραφετιστική αφού για αυτόν σημαίνει παραίτηση από την 'Φυσική Κατάσταση' μέσα στην άγρια ελευθερία, για χάρη της ενσωμάτωσης στο σύνολο της αστικής κοινωνίας. (Βλ. Giudiceili, S., «Η Έννοια της Αλλοτρίωσης, από τη Θεωρία στην Καθημερινή Πρακτική», μτφ- Σκλήρη, Ε., Θέσεις τχ. 6, Ιανουάριος-Μάρτιος 1984)

^{6*} Στην παρούσα εργασία η έννοια της Αλλοτρίωσης δεν καθίσταται αντικειμενικά δυνατό να αναλυθεί εκτενώς και με λεπτομέρεια, ωστόσο διαδραματίζει έναν κρίσιμο σημασιολογικό ρόλο προκειμένου να αναδειχθεί ο αντιφατικός τρόπος με τον οποίο συγκροτούνται οι ανθρώπινες

έννοια των νεανικών έργων, τα οποία δομούνται, έχοντας ως άξονα τους αυτή, σαν ένα μικροσύστημα ανελέητης κριτικής απέναντι στη συστηματική φιλοσοφία και την αστική κοινωνία από τη σκοπιά της δυνάμει υπέρβασής τους διαμέσου της επί τη πράξει αμφισβήτησής τους. Η Αλλοτρίωση εγείρεται σαν έννοια η οποία αντανακλά όλες τις πλευρές και σφαίρες της ύπαρξης της πρακτικά δοκιμαζόμενης ανθρωπότητας⁷ και δη του προλεταριάτου, ενώ ταυτόχρονα οι πλευρές αυτές διαθλώνται υπό το πρίσμα ολόκληρου του διαγενεακού εργασιακού γίγνεσθαι και των

σχέσεις εντός του ιστορικού γίγνεσθαι της παραγωγής και της αυτο-αναπαραγωγής του ανθρώπινου βίου. Η Αλλοτρίωση στα νεανικά έργα του Κ. Μαρξ αποτελεί κατά γενική ομολογία έννοια η οποία κληρονομείται από τον Έγκελ. Ο Έγκελος ήταν αυτός δηλαδή που κατέστησε την έννοια της Αλλοτρίωσης μια σημαντική θεωρητική ανάπτυξη για το ίδιο το φιλοσοφικό συνειδέναι και που αποτέλεσε την αιτία, σε συνδυασμό με την κριτική του Φόιερμπαχ σε αυτήν, για την ενασχόληση του νεαρού Κ. Μαρξ μαζί της. Ωστόσο, για τον νεαρό Κ. Μαρξ η Αλλοτρίωση παύει να έχει τη σημασία που διατηρούσε στην εγγελιανή σκέψη όπου αυτή συνιστούσε έννοια-αντικατοπτρισμό της πραγματικής κίνησης εντός του υλικού κόσμου του αντικειμενικοποιούμενου Geist και ταυτόχρονα την Αλλοτρίωση της ίδιας της Φύσης με την μορφή αντικειμένων, τα οποία όμως ενίοτε αποτελούν προϊόντα της ίδιας της ανθρώπινης εργασίας. Ο Έγκελος δηλαδή, κατά τον Μαρξ πάντα, ταύτιζε την Αλλοτρίωση με την ίδια την διαδικασία της εξαντικειμενίκευσης ανακαλύπτοντας όμως ταυτόχρονα ότι ως φαινόμενο συνδέεται με την διαδικασία της πραγματοποιητικής εργασίας των ανθρώπων. Είναι λοιπόν σαφές ότι ο Μαρξ αναγνωρίζει στον Έγκελο ότι αυτός πρώτος διατύπωσε τη θεωρία της αλλοτρίωσης, αν και υπό ιδεαλιστική μορφή (Ανδρέας, Μιχαλάκης, «Η Κριτική του Ιδεαλισμού και το πρόβλημα της Μεθόδου- Όψεις της Σχέσης Μαρξ-Φώιερμπαχ», *Αξιολογικά-Αφιέρωμα Φώιερμπαχ: φιλοσοφία και κριτική*, τχ. 18, 2007, σελ. 130). Η ανακάλυψη αυτή του Έγκελου έπαιξε επομένως ουσιαστικό ρόλο στην προσπάθεια του Μαρξ να θεμελιώσει ότι εντέλει η Αλλοτρίωση δεν είναι κάτι το ταυτιζόμενο με την ίδια την εργασιακή διαδικασία και την εξαντικειμενίκευση αλλά προϊόν του τρόπου που αυτή (η εργασία) συναρθρώνεται και πραγματώνεται εντός του πλαισίου ανάπτυξης των εκμεταλλευτικών-ταξικών κοινωνιών και δη της Κεφαλαιοκρατίας. Με τον τρόπο αυτό ο Μαρξ κατόρθωσε να αναδείξει τουλάχιστον 4 διαφορετικούς τρόπους με τους οποίους η Αλλοτρίωση εκφράζεται πρακτικά εντός του γίγνεσθαι της ανθρώπινης ύπαρξης: τρόποι όμως οι οποίοι γίνονται διακριτοί ο ένας από τον άλλο και σε καθαρή μορφή μόνο εντός της ισχύος των αστικών κοινωνικών σχέσεων και σχέσεων παραγωγής. 1) Αλλοτρίωση-Αποξένωση του ανθρώπου από τη Φύση 2) Αλλοτρίωση από τον εαυτό του και το προϊόν της εργασίας του 3) Αλλοτρίωση από το ον γένους και 4) Αλλοτρίωση από τους άλλους ανθρώπους. (Ισθβαν Μέσαρος, «Η Θεωρία του Μαρξ για την Αλλοτρίωση», Ράππα, μτφ- Ελένη Κωνσταντέλλου, Αθήνα 1973, σελ. 258) Πέραν αυτών ωστόσο των μορφών με τις οποίες παρουσιάζεται η Αλλοτρίωση του Ανθρώπου εντός της Ιστορίας του για τον νεαρό Κ. Μαρξ πιστεύουμε πως προκύπτει ένα ουσιαστικό συμπέρασμα το οποίο δεν έχει καταδειχθεί και το οποίο δεν μπορούμε δυστυχώς να το αναλύσουμε εκτενώς σε αυτό το σημείο και στην εργασία μας γενικότερα. Κατά την άποψή μας, η έννοια της Αλλοτρίωσης αποτελεί επίσης τον εννοιακό άξονα γύρω από τον οποίο ο Μαρξ δομεί μια πρώτη περιοδολόγηση της Ιστορίας, και αυτό εξαιτίας του γεγονότος ότι προσπαθεί πρωτίστως να χτίσει τις θεωρητικές του θέσεις –εν συνόλω στα νεανικά του έργα– γύρω από την έννοια αυτή. Έτσι λοιπόν πριν την περιοδολόγηση της Ιστορίας υπό το σχήμα των αλληλοδιαδεχόμενων τρόπων παραγωγής του ιστορικού υλισμού, πριν το σχήμα της προ-ταξικής–ταξικής–α-ταξικής περιοδολόγησης για το κοινωνικό γίγνεσθαι και πριν τη διακήρυξη του διαχωρισμού μεταξύ της προ-ιστορίας και της καθαυτού ανθρώπινης ιστορίας, προϋπάρχει μία ακόμη περιοδολόγηση της εντός του corpus των νεανικών του έργων λαμβάνοντας τη μορφή της προσέγγισης της υπό το σχήμα: Δυνάμει Αλλοτρίωσης του Ανθρώπινου όντος → Αλλοτρίωση του Ανθρώπινου όντος → Κατάρνηση-Άρση της Αλλοτρίωσης συλλήβδην και για όλους. Κατά κάποιον τρόπο δηλαδή η Ιστορία για τον Μαρξ, μέχρι και πριν τη συγγραφή της *Γερμανικής Ιδεολογίας* τουλάχιστον, ταυτίζεται με την Ιστορία της Αλλοτρίωσης και με την Ιστορία της συγκρότησης των δυνατοτήτων υπέρβασής της.

⁷ Khan, *Development of the Concept...*, ό.π., σελ. 68

τρόπων παραγωγής της ανθρωπότητας και των επιπτώσεων του ίδιου του γίνεσθαι αυτού πάνω στον άνθρωπο και την κοινωνία, ιδίως όταν αυτή (η κοινωνία) βρίσκεται στο κεφαλαιοκρατικό στάδιο ανάπτυξης της κοινωνικό-ιστορικής πραγματικότητας. Η έννοια της Αλλοτριώσης αποτελεί για τον νεαρό Μαρξ την αιχμή του θεωρητικού δόρατος της κριτικής της αστικής κοινωνίας και παρουσιάζεται θα λέγαμε με έναν τρόπο φαινομενολογικού επιστεγάσματος και περιγραφικού αντικατοπτρισμού όλων των αντιφατικώς και γενεαλογικά προκυπτουσών σχέσεων που διέπουν το τοξικό περιβάλλον του αλλοτριωμένου *Είναι* της κεφαλαιοκρατικής πραγματικότητας. Με λίγα λόγια η Αλλοτριώση του Ανθρώπου από τη φυσική και κοινωνική ουσία του, από το προϊόν της εργασίας του, από τους άλλους ανθρώπους και το γένος του, αποτελεί, κατά την άποψή μας, την πρώτη ανακάλυψη του πρώιμου μαρξικού στοχασμού, χρησιμεύοντας τόσο ως μία περιγραφική και κριτική νοητική ανασύσταση της αισθητηριακά συγκεκριμένης αστικής κοινωνικής πραγματικότητας που υφίσταται αντικειμενικά, όντας ένα δηλαδή γεγονός και τρόπος ύπαρξης και όχι *αίσθημα*⁸ ή βίωμα, όσο και ως το πραγματικό πρακτικό αποτέλεσμα που επέρχεται για τις ιστορικά θρυμματισμένες ανθρώπινες σχέσεις, όπως όμως αυτές ανακλύπουν καθ' όλη τη διαδικασία συγκρότησης της ανθρώπινης Ιστορίας. Η Αλλοτριώση, συν τοις άλλοις, αποτελεί την κοινωνική κατάσταση εκείνη στην οποία η ανθρωπότητα αρχίζει να βρίσκεται εν συνόλω μετά και την απόσπαση της από τον αμιγώς φυσικό και βιολογικό καθορισμό της, και παραδόξως την κοινωνική κατάσταση εκείνη μέσα από την οποία διαφαίνεται η ίδια η δυνατότητα υπέρβασής της και η δυνατότητα επαν οικειοποίησης της φυσικής και βιολογικής βάσης από την πλήρως κοινωνικοποιημένη ανθρωπότητα, σε ένα άλλο όμως διαλεκτικό, οντο-λογικό και ιστορικό επίπεδο, το επίπεδο του Κομμουνισμού. Κατά την αντίληψή μας αυτό είναι εντέλει και το νοηματικό περιεχόμενο της ίδιας της έννοιας του Κομμουνισμού⁹ στα νεανικά έργα του Μαρξ, καθότι αυτή εντέλει συγκροτείται εννοιολογικά αντανακλώντας νοητικά το κοινωνικό-οικονομικό καταστασιακό που τείνει να πραγματωθεί όντας το πρακτικό αποτέλεσμα μιας πραγματικής κίνησης του

---

⁸ Γκάγιο, Πέτροβιτς, Βέρνερ, Χόφμαν, Τέοντορ Β., Αντόρνο, *Αλλοτριώση - Τρεις Μελέτες για την Αποξένωση την Εξαθλίωση και τη Φθορά του Ανθρώπου*, μτφ. Γ. Βαμβαλής, Εκδόσεις Επίκουρος, Αθήνα 1973 σελ. 15

⁹* Εντός των νεανικών του έργων ο Μαρξ και κυρίως εντός των Χειρογράφων περιγράφει τον Κομμουνισμό όχι μόνο υπό το πρίσμα του τι είναι με έναν «θετικό» τρόπο. Ο Μαρξ εντός των *Χειρογράφων*, ασκώντας κριτική στους ουτοπιστές σοσιαλιστές και χυδαίους υλιστές όπως θεωρεί την εποχή εκείνη π.χ. τον Προυντόν, περιγράφει με έναν τρόπο υπό το πρίσμα της «άρνησης», υπό το πρίσμα δηλαδή του τι **δεν είναι** ο Κομμουνισμός τον οποίο διαβλέπει στον ορίζοντα του εγγύς μέλλοντος. (Βλ. Μαρξ, *Παρισινά Χειρόγραφα...* ό.π., σελ. 270-273)

ιστορικού γίνεσθαι, με τις ρίζες του να επαφίενται του καπιταλιστικού κοινωνικού παρόντος, την οποία κίνηση όμως ενσαρκώνει με την μορφή της «ιστορικής αποστολής» του το προλεταριάτο· η κοινωνική τάξη δηλαδή που είναι η πιο αλλοτριωμένη κι εξαθλιωμένη,¹⁰ η τάξη πάνω στην οποία καθίστανται εμφανή τα αποτελέσματα και τα σημάδια της επιβλαβούς επιρροής της ίδιας της —αλλοτριωμένα/τικά λαμβάνουσας χώρα— εργασίας.

Ο Κομμουνισμός στο βαθμό που μας αφορά λοιπόν αναδύεται ως η μέλλει γενέσθαι κοινωνική κατάσταση της «αυτενέργειας» και ως το αντίθετο της Αλλοτρίωσης, η οποία κοινωνική κατάσταση όμως έχει ως όρο, για τη δική της αυτοτελή ανάπτυξη, την αντίστοιχη ανάκυψη ενός ολοκληρωμένου ανθρώπινου υποκειμένου, ενός πραγματικού και ολοκληρωμένου «όντος γένους», το οποίο θα ενσαρκώνει τις αρχές της δημιουργικότητας, της ανεμπόδιστης (από εξωγενείς της ολοκληρωμένης «ουσίας» του παράγοντες) κοινωνικής παραγωγής και που θα θέτει ως ολοκληρωμένος άνθρωπος με μη αλλότριο τρόπο τις ουσιώδεις δυνάμεις του (πάθη κλπ.) που αποτελούν έτσι κι αλλιώς ζωτικές-ζωογόνες πλευρές και οντολογικούς-ειδολογικούς προσδιορισμούς της αντιφατικώς νοούμενης Φύσης του.

Κατά την γνώμη μας, την οποία και προσπαθούμε να εκθέσουμε στην εργασία αυτή με τη μορφή ενός εκτενούς —πλην όμως— συνεκτικού, κατά την άποψή μας, επιχειρήματος, ο νεαρός Μαρξ, εντός ολόκληρου του σώματος των γραπτών του της περιόδου αυτής και με τρόπο μιας μη γραμμικής αφήγησης, κατορθώνει να σκιαγραφήσει, έστω και αδρομερώς, τις βασικές κατευθυντήριες γραμμές της ολιστικής-γενικής κίνησης της ανθρώπινης Ιστορίας με τρόπο που ενδεχομένως σε κανένα άλλο σημείο ακόμη και της όψιμης εργογραφίας του δεν το έπραξε. Ο Μαρξ αφήνει ανοικτό το θεωρητικό πεδίο να ερμηνεύσουμε τα γραπτά του αυτά, έστω και ολίγον τι καταχρηστικά, ως μια εν πολλοίς ασύνειδη προσπάθεια του να θεμελιώσει την ανθρώπινη ιστορία —και κατ' επέκταση μια πρώιμης μορφής *Φιλοσοφία του της Ιστορίας*—¹¹ στη βάση της φυσικής και βιολογικής προέλευσης της και στην προοπτική μιας κοινωνικής ολοκλήρωσης της, ταυτίζοντας παράλληλα την ενδιάμεση

---

¹⁰ Έριχ Φρόμ, *Να Έχεις ή να Είσαι;*, μτφ. Ε. Τζελέπογλου, Εκδόσεις Μπουκουμάνη, Αθήνα, 1978 σελ. 114

¹¹ Κάτι κοντινό σε αυτό φαίνεται να πιστεύει και ο Μέσαρος ο οποίος έγραφε ότι: «*Η θεωρία του Μαρξ για την Αλλοτρίωση είναι η 'φιλοσοφία του της ιστορίας'. Όχι όμως με την έννοια ενός εξειδικευμένου κλάδου της φιλοσοφίας που χειρίζεται έννοιες πέρα για πέρα άσχετες με οποιαδήποτε άλλη σφαίρα αλλά σαν αντανάκλαση μιας δυναμικής κίνησης που βρίσκεται στη βάση όλων αυτών...*» (Μέσαρος, *Η Αλλοτρίωση στο Μαρξ*, ό.π., σελ. 16)

κατάσταση της ταξικής κλιμάκωσης, της Αλλοτρίωσης και της διαρκώς εντεινόμενης εκμετάλλευσης με την ίδια τη διαδικασία της ειδολογικής-ανθρωπολογικής συγκρότησης που με τη σειρά της ταυτίζεται με την κατηγορία της «ανθρώπινης ουσίας»¹² και που ανάγεται σε μια σειρά σχέσεων,¹³ στη μεταβαλλόμενη ουσία αυτών¹⁴ ή καλύτερα στο σύνολο των αντιφατικώς προκυπτουσών ανθρώπινων κοινωνικών σχέσεων και ενδεχομένως, όπως πολλοί θα υποστήριζαν, των ιστορικά δημιουργημένων ανθρώπινων δυνατοτήτων.¹⁵

Η εργασία αυτή παρά τις ελάχιστες έως μηδαμινές αναφορές της σε αυτήν, εμπνέεται θεωρητικά από το κεκτημένο της θεωρίας της Λογικής της Ιστορίας· της θεωρίας εκείνης δηλαδή που εκπονήθηκε από το σοβιετικό φιλόσοφο Β.Α. Βαζιούλιν κατόπιν και της ενδελεχούς και κριτικής αποτίμησης-μελέτης και ενασχόλησης του με τη διαλεκτική φιλοσοφία και λογική και δη με το θεωρητικό σκέλος του μεγαλειωδέστερου μαρξικού έργου, του *Κεφαλαίου*. Η έμπνευσή μας αυτή αποτυπώνεται κειμενικά διαμέσου της αξιοποίησης κατά κύριο λόγο μιας εκ των κεντρικών ιδεών του βαζιουλινικού έργου όπου η ιστορική διαδικασία εξετάζεται ως βαθμιαίος μετασχηματισμός του φυσικού (βιολογικού κ.λπ.) από το κοινωνικό και τελικά ως διαλεκτική άρση του πρώτου από το δεύτερο.¹⁶ Όχι ως γραμμική σειρά κοινωνικό-οικονομικών σχηματισμών, ούτε ως αλληλουχία περιόδων, αλλά ως ενιαία διαδικασία εμφάνισης, διαμόρφωσης, ωρίμανσης της κοινωνικής ολότητας,¹⁷ όπου ο κομμουνισμός κατανοείται εντέλει (...) ως η ώριμη βαθμίδα της διαδικασίας ανάπτυξης της κοινωνικής ολότητας.¹⁸ Στη Λογική της Ιστορίας δηλαδή η Κοινωνία μελετάται ως συγκροτούμενη ολότητα, ως ένα ιεραρχημένο και διατεταγμένο αναπτυσσόμενο σύστημα¹⁹ με ξεκάθαρες της πλευρές που το συγκροτούν και που απεικονίζονται νοητικά στα επίπεδα του "είναι", της "ουσίας", του "φαινομένου" και της

---

^{12*} Κατά την άποψή μας ο νεαρός Μαρξ δηλαδή, ταυτίζει κατά κάποιο τρόπο την κατηγορία του «Ιστορικού», της ιστορικής συγκρότησης της Κοινωνίας και της ανθρωπότητας με την κατηγορία του «Λογικού», της λογικής συγκρότησής τους, χρησιμοποιώντας κατηγορίες της διαλεκτικής όπως η 'ουσία' προκειμένου να εξηγηθεί ο τρόπος με τον οποίο οι φυσικό-βιολογικές και κοινωνικές σχέσεις καθορίζουν, εντός της ιστορικής διαδικασίας, τον άνθρωπο.

¹³ Λούτσιο Κολέτι, *Για το Νεαρό Μαρξ*, μτφ. Π. Παπασαραντόπουλος, Εκδόσεις Οδυσσέας, Αθήνα 1977, σελ. 78

¹⁴ Υβόν, Κινιού, *Καρλ Μαρξ*, Εκδόσεις Τόπος, Αθήνα 2011, σελ. 30

¹⁵ Πέτροβιτς, Χόφμαν, Αντόρνο, *Αλλοτρίωση...*, ό.π., σελ. 23

¹⁶ Δ.Σ., Πατέλης, Λήμμα *Λογική της Ιστορίας* στο: Φιλοσοφικό-Κοινωνιολογικό Λεξικό. τ.Β', Εκδόσεις Καπόπουλος. Αθήνα, 1995. Διαθέσιμο στο: <http://www.ilhs.tuc.gr/gr/limata.htm>

¹⁷ Περικλής, Παυλίδης, *Ιστορία και Κομμουνισμός*, ΚΨΜ, Αθήνα, 2017, σελ. 326

¹⁸ Αυτ.

¹⁹ Πατέλης, Λήμμα *Λογική της Ιστορίας* στο: Φιλοσοφικό-Κοινωνιολογικό..., ό.π.,

"πραγματικότητας"²⁰ ενώ ταυτόχρονα με αυτές εντοπίζονται και διακρίνονται οι "προϋποθέσεις" της ιστορίας, η "πρωταρχική της εμφάνιση", η "διαμόρφωση και η ωριμότητά της και "η καθεαυτό ανάπτυξή της".²¹

Πέραν αυτών ωστόσο, οφείλουμε να πούμε πως δεν είχαμε επ' ουδενί ως στόχο μας μια απλή προβολή της βαζιουλινικής θέσης στα πρώιμα έργα του Κ. Μαρξ, αλλά αντιθέτως θελήσαμε να αναδείξουμε ότι πτυχές μιας διαλεκτικής λογικό-ιστορικής σύλληψης ολόκληρης της κοινωνικής ολότητας που υφίσταται ως μια φυσικο-ιστορική διαδικασία συγκρότησης, ενυπάρχει έστω και ενδόμυχα και με αντιφατικό τρόπο εντός των γραμμών άρθρωσης των έργων αυτών που τόσο έχουν μελετηθεί αλλά –κατά τη γνώμη– μας λίγο κατανοηθεί. Κατά την άποψή μας λοιπόν πριν την κορυφαία μαρξική ανακάλυψη της *Υλιστικής Αντίληψης της Ιστορίας*, προϋπάρχει μια λογικό-ιστορική αντίληψη για την συγκρότηση της Κοινωνίας —όχι λιγότερο υλιστικής αλλά με ξεκάθαρο το στίγμα του ιδεαλισμού— όχι όμως γιατί ο Μαρξ προκαταβάλλει με μεταφυσικό τρόπο κάποιες από τις θέσεις μεταγενέστερων στοχαστών που είχαν να αντιμετωπίσουν και να μελετήσουν μια εξ ολοκλήρου διαφορετική κοινωνική πραγματικότητα, αλλά αντιθέτως γιατί την περίοδο αυτή βρίσκεται ακόμη εντός του άυλου βεληνεκούς επιρροής του στοχασμού κορυφαίων διανοητών του παρελθόντος που συστηματοποίησαν και εξέλιξαν με απaráμιλλο τρόπο, τόσο την ίδια τη διαλεκτική φιλοσοφία, όσο και τον οντολογικό μονισμό της ύλης από τα οποία και αντλεί τα πιο ριζικά εργαλεία για την ανάπτυξη της προβληματικής του· στοχαστών δηλαδή όπως ο Αριστοτέλης, ο Σπινόζα, ο Φόιερμπαχ και φυσικά ο Έγκελς.

Η ανά χείρας εργασία εκπονήθηκε και ουσιαστικά συνιστά αποτέλεσμα της μελέτης μας κυρίως της πρωτογενούς μαρξικής βιβλιογραφίας της περιόδου μεταξύ των ετών του 1843 και του 1846. Έχοντας ως αφετηρία την *Κριτική της Εγελιανής Φιλοσοφίας του Κράτους και του Δικαίου*, όπου ο Μαρξ ενδεχομένως να ταυτίζει την κοινωνικότητα του ανθρώπου με τις κρατικές και πολιτικές μορφές εκδήλωσής και αλλοτρίωσής της, και ως φυσικό σημείο κατάληξης τη *Γερμανική Ιδεολογία* όπου επιτυγχάνεται από κοινού με τον Έγκελς η θεμελίωση των βασικών αρχών της θεωρίας που αργότερα θα ονομαζόταν Ιστορικός Υλισμός, οδηγηθήκαμε μετά και την ανάλυση μερικών σημαντικών κειμενικών αποσπασμάτων σε συμπεράσματα που

---

²⁰ Αυτ.

²¹ Αυτ.

δικαιολογούν τη βασική υπόθεσή εργασίας μας : ότι για τον νεαρό Κ. Μαρξ δηλαδή, η Ιστορία αποτελεί το πεδίο της κοινωνιο-ανθρωπολογικής συγκρότησης του ανθρώπου μέσα από μία αντιφατικώς κλιμακούμενη (στην οποία ωστόσο ενυπάρχουν στοιχεία γραμμικότητας) και επίπονη διαδικασία που έχει ως επίκεντρό της τον ίδιο τον άνθρωπο-παραγωγό. Η διαδικασία αυτή λοιπόν, ταυτιζόμενη με τα στάδια μιας κλιμακούμενης αντίφασης, διαβαίνει αφετηριακά τη θολή γραμμή της ειδολογικής απόσπασης του ανθρώπου από τα άλλα ζώα, τη γραμμή δηλαδή της *πρωταρχικής εμφάνισης του* εντός του γίνεσθαι της Φύσης ως κάτι που *από τη μία ταυτίζεται και από την άλλη διαφέρει* της κοινής ζωικής ύπαρξης, και εντέλει καταλήγει στο επίπεδο της αυτοτελούς ύπαρξης ενός ολοκληρωμένου και ωριμασμένου-κοινωνικοποιημένου ανθρώπινου υποκειμένου που έχει υπερβεί όλα τα προγενέστερα στάδια ύπαρξης του, και μαζί με αυτά και εκείνο της απλής φυσικής και οριακά αδιαμεσολάβητης βιολογικής υπόστασης. Που καταλήγει δηλαδή σε ένα σημείο όπου η ίδια η *αντίφαση μεταξύ Ανθρώπου και Φύσης έχει ωριμάσει και έχει αρθεί*. Στο σημείο επαναπροσκειώσεως του Ανθρώπου με τη Φύση σε ένα άλλο όμως μη συγκρουσιακό ιστορικό και κοινωνικό πλαίσιο, όπου η Φύση επανοικειοποιείται τον ταυτοτικό *Εαυτό* της ως Κοινωνία.

Άλλα έργα πλην των δύο που αναφέρθηκαν ανωτέρω και τα οποία εκμεταλλευτήκαμε εκτενώς, χωρίς ωστόσο να μπορέσουμε να συμπεριλάβουμε κάθε νύξη του στοχαστή για το αντικείμενό μελέτης μας, είναι φυσικά τα *Οικονομικά και Φιλοσοφικά Χειρόγραφα του 1844*, *Η Εισαγωγή στην Κριτική του Εγγελιανού Κράτους και του Δικαίου*, το *Εβραϊκό Ζήτημα*, τα *Αποσπάσματα από το Βιβλίο του James Mill Elements d' economie politique*, καθώς και η *Αγία Οικογένεια* και οι *Θέσεις για το Φόιερμπαχ*.

Η δευτερογενής βιβλιογραφία που χρησιμοποιήσαμε είχε επικουρικό ρόλο και δεν καθοδήγησε τον τρόπο με τον οποίο αναπτύξαμε το επιχείρημά μας, δεδομένου κιόλας ότι προσπαθήσαμε να αποφύγουμε τον έντονο κριτικό ή και επαινετικό διάλογο μαζί της. Συγγραφείς όπως ο *Λούκατς*, ο *Αντόρνο*, ο *Φρομ*, ο *Μέσαρος*, ο *Σμιντ*, ο *Μπιτσάκης*, καθώς και μια πλειάδα πιο σύγχρονων αναλυτών και μελετητών όπως ο *Seyers*, ο *Tabak*, ο *Khan*, ο *Smith* κ.α. διαδραματίζουν ουσιαστικό ρόλο εντός του επιχειρήματός μας και για την προσπάθειά μας να νομιμοποιήσουμε κάποιες από τις θέσεις μας ή και να αντλήσουμε χρήσιμες ιδέες και να εκμεταλλευτούμε παρατηρήσεις ενίοτε καίριας θεωρητικής σημασίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1 : Ο ΧΑΡΑΚΤΗΡΑΣ ΤΩΝ ΝΕΑΝΙΚΩΝ ΕΡΓΩΝ ΤΗΣ ΕΠΟΧΗΣ ΜΕΤΑΞΥ ΤΩΝ ΕΤΩΝ ΤΟΥ 1843 ΚΑΙ ΤΟΥ 1846

1.1 : Το Ποιοτικό Είναι των Εννοιών στα Νεανικά Έργα

Το πρώτο από τα ζητήματα με τα οποία οφείλουμε να ασχοληθούμε, προκειμένου να προχωρήσουμε στις περαιτέρω επεξεργασίες μας, αφορά την ίδια τη χρονική οριοθέτηση που θέσαμε προκαταβολικά για την εργογραφία του Μαρξ, η οποία οριοθέτηση αυτή με τη σειρά της χαράσσει και το πλαίσιο της πραγμάτευσης μας στην εργασία αυτή. Η χρονική περίοδος λοιπόν με την οποία και καταπιανόμαστε, από το έτος δηλαδή του 1843 μέχρι εκείνο του 1846, θεωρούμε πως αποτελεί μια εξαιρετικά πλούσια περίοδο θεωρητικής παραγωγής του Μαρξ, η οποία αντανακλά σε άμεσο επίπεδο μια, μερικώς αυτονομημένη, μεταβατική για τον ίδιο περίοδο, αναφορικά και κυρίως για τη φιλοσοφική και εννοιολογική του συγκρότηση και σκέψη. Παράλληλα, πιστεύουμε πως τα έργα της περιόδου αυτής διατηρούν μια πραγματική οργανική ενότητα αλληλοσυμπληρούμενων —σχετικά— νοημάτων και θεωρητικών θεμάτων και ότι άρα η μελέτη τους ως μιας ενότητας συνίσταται ως η πλέον πρόπουσα, ακόμη και αν θεωρήσουμε πως η διανοητική εκβολή της περιόδου αυτής στη *Γερμανική Ιδεολογία* σηματοδοτεί και το τέλος της, υπό την έννοια όμως ότι εκεί εντοπίζεται η έναρξη μιας νέας διανοητικής περιόδου για το στοχαστή, όπου η συνειδητή ανάπτυξη της *Υλιστικής Διαλεκτικής* πλέον, που βρίσκει τις θεωρητικές απαρχές της έτσι κι αλλιώς εντός του corpus των έργων της νεότητας του, παίρνει τα ηνία ως η κυριότερη θεωρητική κινητήριος δύναμη.

Για να γίνουμε πιο συγκεκριμένοι επί τούτου, αυτό που διακρίνουμε σε αφετηριακό επίπεδο είναι πως ο Μαρξ την περίοδο αυτή των λεγόμενων «νεανικών έργων»²² βρίσκεται σε μία εποχή ηθελημένης κριτικής πραγμάτευσης και

---

²² Ο Ευτύχης Μπιτσάκης παρατηρεί πολύ σωστά κατά την γνώμη μας ότι ο διαχωρισμός μεταξύ νεαρού Μαρξ και ώριμου Μαρξ είναι ψευδεπίγραφος καθότι όπως λέει : «Οί δύο Μάρξ είναι εφεύρημα της φαντασίας των φιλοσόφων. Ανάμεσα στο έργο του ώριμου και του νεαρού Μάρξ υπάρχουν άναμφισβήτητα διαφορές - ο Μάρξ δεν ξεπήδησε άνοπλος με τό Κεφάλαιο, όπως ή Αθηνά από τό κεφάλι του Δία ! Αλλά, άν στο έργο του Μάρξ συνυπάρχουν ή συνέχεια, ή εξέλιξη και ή ουσιαστική αλλαγή, τό κλειδί για νά κατανοήσουμε τόν νεαρό Μάρξ βρίσκεται στο ώριμο έργο του και ειδικά στο Κεφάλαιο. Προφανώς ισχύει και τό αντίστροφο...» (Ευτύχης, Μπιτσάκης, *Το Αειθαλές Δέντρο της Γνώσεως*, Άγρα, Αθήνα 2006, σελ. 311) Ωστόσο, εμείς, προκειμένου να διατηρήσουμε μια αυστηρή οριοθέτηση για τα έργα που μας απασχολούν θα ενστερνιστούμε το διαχωρισμό ως κάτι χρήσιμο για τον σκοπό μας και ως έναν διαχωρισμό που έτσι κι αλλιώς αντανακλά τον ίδιο τον ηλικιακό προσδιορισμό του στοχαστή την εποχή αυτή.

ξεκαθαρίσματος λογαριασμών με την προγενέστερη φιλοσοφική του συνείδηση²³ όπως θα έλεγε αργότερα και ότι μέσω αυτής τείνει προς μια προσπάθεια μερικής υπέρβασης και ανασκευής των ίδιων του των φιλοσοφικών ερεθισμάτων που τον γαλούχησαν. Δεν είναι άλλωστε καθόλου τυχαίο το γεγονός ότι πραγματικά κάθε τίτλος και μονογραφία της περιόδου αυτής διατηρεί ως συστατικό στοιχείο της την ίδια την έννοια της «Κριτικής»²⁴ και πως αυτά διαπερνώνται από ένα δεδομένο πνεύμα δριμείας επιθετικότητας κατά παντός στοχαστή ή και ρεύματος του φιλοσοφικού *ειδέναι* που υπήρξε, στον ένα ή στον άλλο βαθμό, πυλώνα για την μέχρι τότε θεωρητική του συγκρότηση (του Μαρξ).

Έτσι λοιπόν η «Κριτική της Εγελιανής Φιλοσοφίας του Κράτους και του Δικαίου»²⁵, η «Εισαγωγή για την κριτική της εγελιανής φιλοσοφίας του δικαίου»²⁶, καθώς και ένα μεγάλο μέρος των λεγόμενων «Οικονομικών και Φιλοσοφικών Χειρογράφων του 1844»,²⁷ έχουν αφετηριακά ως έναν από τους κεντρικούς τους στόχους, το κάθε ένα από διαφορετική θεωρητική προοπτική, την ανασκευή, την αποδόμηση και κυρίως την ανάδειξη του αντιφατικού και συνάμα έλλογου πυρήνα κάποιων παγιωμένων φιλοσοφικών θέσεων του αδιαμφισβήτητα μεγαλύτερου και σημαντικότερου δασκάλου του, του *Έγκελ*· και αυτό κυρίως μέσω της εργαλειακής —ενίοτε— χρήσης των φιλοσοφικών αρχών που γνώριζε βαθύτατα²⁸ και που κληρονόμησε από τον έτερο μεγάλο φιλόσοφο που τον επηρέασε σε άμεσο θεωρητικό επίπεδο, του *Φόιερμπαχ*.²⁹⁻³⁰ Αντίστοιχα, τα έργα της «Αγίας Οικογένειας»,³¹ το άρθρο περί του

²³ Καρλ, Μαρξ, «Κριτική της Πολιτικής Οικονομίας», Πρόλογος, Διαλεχτά Έργα Τόμος 1ος, Συγχρονη Εποχή, χ.τ., χ.χ., σελ. 426

²⁴ Ο Λούτσιο Κολλέτι στο έργο του για τα νεανικά έργα της μαρξικής βιβλιογραφίας δίνει έμφαση στην κριτική διάσταση που προσλαμβάνει η εργογραφία του νεαρού Μαρξ, ιδίως έναντι της εγελιανής φιλοσοφίας και αναφορικά με τον τρόπο που γαλουχήθηκε θεωρητικά ο νεαρός στοχαστής την εποχή εκείνη. Βλ. Κολέτι, *Για το Νεαρό Μαρξ...*, ό.π., σελ. 7-23 και 24-40

²⁵ Καρλ Μαρξ, «Κριτική της Εγελιανής Φιλοσοφίας του Κράτους και του Δικαίου», Παπαζήσης, μτφ-Μ. Λυκούδης, Αθήνα 1978

²⁶ Καρλ Μαρξ, «Εισαγωγή για την Κριτική της Εγελιανής Φιλοσοφίας του Κράτους και του Δικαίου» ΚΨΜ, μτφ.-Θ. Γκιούρα, Αθήνα 2017, σελ. 147-160

²⁷ Καρλ Μαρξ, «Παρισινά Χειρόγραφα του 1844», ΚΨΜ, μτφ.-Θ. Γκιούρας, Αθήνα 2017, σελ. 201-323

²⁸ David, Leopold, *The Young Karl Marx*, Εκδόσεις Cambridge University Press, Cambridge, 2007 σελ. 218

²⁹ Ευτύχης Μπιτσάκης, «Η Φύση στη Διαλεκτική Φιλοσοφία», Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2003, σελ. 188

³⁰ Σύμφωνα με τον D. Leopold η γνώση του νεαρού Μαρξ για την παραγωγή του Φόιερμπαχ είναι εκτεταμένη και καθιερωμένη, ενώ τα πρώιμα γραπτά του είναι γεμάτα από αναφορές στα πιο γνωστά από τα κείμενα του Φόιερμπαχ της μέσης περιόδου. Leopold, *The Young Karl Marx*, ό.π., σελ. 218

³¹ Καρλ Μαρξ, Φρίντριχ Ένγκελς, «Η Αγία Οικογένεια, Η Κριτική της Κριτικής Κριτικής», Εκδόσεις Φιλοσοφία, μτφ-Σ. Καμπουρίδης, Αθήνα 1976

«Εβραϊκού Ζητήματος»,³² καθώς και η «Γερμανική Ιδεολογία»,³³ βάλλουν, κυρίως, κατά των λεγόμενων νεαρών αριστερών Εγγελιανών και της ηγετικής για αυτούς φυσιογνωμίας του Μπρούνο Μπάουερ, στους οποίους αριστερούς εγγελιανούς άνηκαν για μια χρονική εποχή, συστρατευόμενοι με αυτούς, τόσο ο Μαρξ όσο και ο Ένγκελς.³⁴ Σκοπός της συστηματικής και δριμείας επίθεσης αυτής στην εγγελιανή «αριστερά» ήταν η ανάδειξη, αφενός της ελλιπούς κατανόησης και κυρίως ελλιπούς ανάπτυξης εκ μέρους τους της ίδιας της εγγελιανής φιλοσοφίας από την οποία και υποτίθεντο πως διεκδικούσαν και αντλούσαν, έστω και κριτικά, τη θεωρητική τους ρίζα, και αφετέρου της ανεπαρκούς³⁵ ανάπτυξης αυτοτελών ουσιωδών φιλοσοφικών και πρακτικών θέσεων για την επίλυση πραγματικών, σύγχρονων (για την εποχή του Μαρξ τουλάχιστον) και υψηλής συνθετότητας, κοινωνικό-ιστορικών και φιλοσοφικών προβλημάτων,³⁶ που εγείρονταν εντός της ραγδαία αναπτυσσόμενης, την εποχή εκείνη, αστικής κοινωνίας· εντός της νοούμενης ακόμη δηλαδή, αφετηριακά και σε ένα βαθμό, *Κοινωνίας των Ιδιωτών*³⁷ και εντός του πλαισίου σχέσεων που αυτή έπλαθε για τον άνθρωπο.³⁸ Τέλος, δεν παραλείπει και καταλήγει στις περίφημες «*Θέσεις για των Φόιερμπαχ*»,³⁹ τις σημειώσεις του για αυτόν με τίτλο «*Φόιερμπαχ και Ιστορία*»,⁴⁰ καθώς και στα ίδια τα «*Χειρόγραφα*» και την «*Γερμανική Ιδεολογία*», να έρθει συστηματικά και κλιμακούμενα σε ρήξη, και να στρέψει τα πυρά του κριτικού του στοχασμού κατά του Γερμανού φιλοσόφου που τόσο τον είχε

³² Καρλ Μαρξ, «*Το Εβραϊκό Ζήτημα*», ΚΨΜ, μτφ.- Θ. Γκιούρας, Αθήνα 2017, σελ. 161-189

³³ Καρλ Μαρξ, Φρίντριχ Ένγκελς, «*Η Γερμανική Ιδεολογία*», Guttenberg, μτφ.- Κ. Φιλίνη, Αθήνα 1997

³⁴ Κολέτι, *Για το Νεαρό Μαρξ*, ό.π., σελ. 13

³⁵ Γιώργος Φαράκλας, «*Η Κριτική Όλων Όσων Υφίστανται*», Σημειώσεις Μαθήματος Κοινωνική Θεωρία 2-Μαρξ και Βέμπερ, Πάντειο Πανεπιστήμιο, σελ. 15

³⁶ Αντ' αυτού οι νέο-χγκελιανοί, όπως ονομάζονται στη Γερμανική Ιδεολογία, σύμφωνα με το Μαρξ (και κατ' επέκταση και τον Ένγκελς) «*από τη στιγμή που θεωρούν τις αντιλήψεις, τις σκέψεις, τις ιδέες, πραγματικά όλα τα προϊόντα της συνείδησης, που τους αποδίδουν μίαν ανεξάρτητη ύπαρξη, σαν πραγματικές αλυσίδες των ανθρώπων (...) είναι φανερό ότι (...) οφείλουν να πολεμήσουν μονάχα εναντίον αυτών των ψευδαισθήσεων της συνείδησης.*» (Μαρξ, Ένγκελς, *Η Γερμανική Ιδεολογία*, ό.π., σελ. 59)

³⁷ *Οι δύο έννοιες "Αστική Κοινωνία" και "Κοινωνία των Ιδιωτών/Πολιτών" πρακτικά διαφέρουν φέροντας ουσιωδώς άλλο νόημα, ωστόσο ο γερμανικός όρος (στη γερμανική γλώσσα *Bürgerlicher Gesellschaft*), που χρησιμοποιείται και από τον ίδιο το Μαρξ, είναι ίδιος.

³⁸ Ο Φαράκλας υποστηρίζει πως ένα από τα πιο ουσιώδη προβλήματα, αμιγούς φιλοσοφικής υφής, που ο Μαρξ ανέλαβε να επιλύσει και σχετίζεται και με την εργασία μας εδώ, λόγω και της δεδομένης αδυναμίας επί τούτου των Αριστερών Εγγελιανών αλλά και του Φόιερμπαχ να το πράξουν, είναι αυτό της κριτικής της *εκκοσμικευμένης Υπερβατικότητας*. (Φαράκλας, *Η Κριτική Όλων Όσων Υφίστανται*, ό.π., σελ. 15)

³⁹ Καρλ Μαρξ, «*Για τον Feuerbach*», ΚΨΜ, μτφ.- Γκιούρας, Αθήνα 2017, σελ.359-363

⁴⁰ Καρλ Μαρξ, «*Feuerbach και Ιστορία*», ΚΨΜ, μτφ.- Γκιούρας, Αθήνα 2017, σελ. 363-474

βοηθήσει, μέσω του *θεωρησιακού φιλοσοφικού ουμανισμού*⁴¹ του, να σπάσει, έστω και μερικώς, το *ζόρκι της άμεσης εγγελιανής επιρροής*⁴² και του Ιδεαλισμού που τον χαρακτήριζε αναφορικά με ζητήματα που αφορούσαν κυρίως τον άνθρωπο και τη Φύση.⁴³⁻⁴⁴

Χωρίς λοιπόν να παραμελούμε τον κριτικό χαρακτήρα ή καλύτερα την κριτική διάσταση αυτή των νεανικών κειμένων που παρουσιάσαμε, οφείλουμε να προχωρήσουμε στην ανάδειξη μιας ουσιωδέστερης πλευράς τους που ανιχνεύεται σε ένα άλλο κατά την άποψη μας, πιο ριζικό, εννοιολογικό και κατηγοριακό επίπεδο, το οποίο δεν έχει να κάνει τόσο με αυτήν την προαναφερθείσα, ετεροπροσδιοριζόμενη από τους φιλοσόφους που τον γαλούχησαν, κριτική πτυχή και διάθεση τους. Το ριζικό επίπεδο αυτό έχει ως σημείο αναφοράς, κατά την άποψη μας, τον *ποιοτικό τρόπο έκθεσης* των νεοπαγέντων και ταυτόχρονα ρευστών, την εποχή εκείνη, μαρξικών αντιλήψεων, καθώς και τον *ποιοτικό χαρακτήρα* των εννοιών της ίδιας του της σκέψης, που προκύπτουν από τον εννοιολογικό ετεροκαθορισμό του από τους φιλοσόφους και στοχαστές που προηγήθηκαν ιστορικά και που τον επηρέασαν. Για να γίνουμε πιο σαφείς στο σημείο αυτό, οφείλουμε να επαναδιατυπώσουμε και να πούμε εκ νέου πως τα «νεανικά έργα» είναι έργα μετάβασης, έργα κατά τα οποία ο Μαρξ ασκώντας δριμεία κριτική προσπαθεί να «ξεφύγει», τρόπον τινά, από τις ίδιες του τις φιλοσοφικές καταβολές. Η προσπάθεια του αυτή όμως δεν εκκινεί από μια παρθενογένεση νέων εννοιών για τον ίδιο, ενώ είναι σίγουρο πως δεν έλαβε χώρα στο μυαλό του ως φιλοσοφικό εγχείρημα και πρόταγμα με τη μορφή μιας θαυματουργού στιγμής εξ αποκαλύψεως της αλήθειας. Στην πραγματικότητα αυτό που επιχειρεί ο Μαρξ, τουλάχιστον αφετηριακά, είναι να απαγκιστρωθεί από τον Έγελο διαμέσου της *φοϊερμπαχιανής κριτικής της υπερβατικότητας*, που ήδη όμως βρισκόταν σε ανεπτυγμένη μορφή εντός του corpus της εργογραφίας του ίδιου του συγγραφέα της *Φαινομενολογίας του Νου*.⁴⁵⁻⁴⁶ Έπειτα όμως αποπειράται να απεγκλωβιστεί και από

⁴¹ Αντώνης, Ρέκκας, *Η Θεωρία του Μαρξ για την Ανθρώπινη Φύση και την Αποξένωση*, Διδακτορική Διατριβή, Πάντειο Πανεπιστήμιο, Ακαδημαϊκό Αποθετήριο Διδακτορικών Διατριβών Πάνδημος, χ.τ., 1999 σελ. 13

⁴² Khan, *Development of the Concept...*, ό.π., σελ. 64

⁴³ Ρέκκας, *Η Θεωρία του Μαρξ...*, ό.π., σελ. 15

⁴⁴ Khan για Eric Thier και Schmidt : στο Khan, *Development of the Concept...*, ό.π., σελ. 68

⁴⁵ Έγκελος Γκ. Β. Φ., *Φαινομενολογία του Νου*, μτφ. Γ. Φαράκλας, Βιβλιοπωλείο της Εστίας, Αθήνα, 2015

⁴⁶ Είναι αλήθεια ότι ο Έγκελος, είτε συνειδητά είτε ασύνειδα, είχε συνεισφέρει ο ίδιος σε μεγάλο βαθμό σε αυτό το φιλοσοφικό ζήτημα εξαιτίας και κυρίως λόγω της ιδιοφυούς σύλληψης του περί της *λογικής* –σε τελική ανάλυση– ταύτισης της Θρησκείας με τη Φιλοσοφία. Ο Έγκελος αναγνωρίζει

τον ίδιο το φοιερμπαχικό τρόπο σκέψης, συγκροτώντας παράλληλα, και μετά από μια επίπονη διανοητική εργασία και κριτική ενασχόληση με ζητήματα *Πολιτικής Οικονομίας*,⁴⁷⁻⁴⁸ μια νέα δική του αντίληψη για τη θεματολογία την οποία συλλήβδην πραγματεύεται (αυτό φαίνεται ξεκάθαρα από τα *Οικονομικά και Φιλοσοφικά Χειρόγραφα του 1844* και έπειτα), χρησιμοποιώντας και αναπτύσσοντας ταυτόχρονα ένα ελλιπές και ατροφικό ακόμη, για την εποχή εκείνη, νέο υλιστικό-διαλεκτικό⁴⁹ εννοιολογικό οπλοστάσιο με έντονα τα λεκτικά και σημασιολογικά κατάλοιπα τόσο της φιλοσοφίας του ιδίου του Έγκελου, όσο και του Φόιερμπαχ. Θέλουμε να δείξουμε ότι ο Μαρξ, εβρισκόμενος στο *μεταιχμιακό**⁵⁰ αυτό επίπεδο της σκέψης του, δεν σταματά ποτέ να στοχάζεται, αναφορικά κιόλας με ζητήματα που αφορούν τον άνθρωπο και το μη υπερβατικό γίνεσθαι του, με τρόπο διαλεκτικό και με όρους διαλεκτικής οντολογικής συσχέτισης και συγκρότησης εννοιών και όχι μιας υπερβατολογικής «*θεμελιοκρατίας*» αφηρημένου τύπου, όπως άλλωστε και έχει κατηγορηθεί, παρόλο που ο ιδεαλισμός φέρει βαρέως το στίγμα του πάνω στο νεανικό στοχασμό του. Ο Μαρξ στοχάζεται με όρους μιας εν τω γεννάσθαι, συνειδητής/ασυνειδητής δοκιμής-προσπάθειας να αρθεί ολόκληρη η «*συστηματική*» «*θεωρησιακή*» και «*ουσιοκρατική*» φιλοσοφική παράδοση, καθώς και η ίδια η

με τον διαλεκτικό του τρόπο ότι η διαφορά —εντός της ταυτότητά τους— των δύο αυτών διαφορετικών μορφών του *ειδέναι*, έγκειται κυρίως στο ίδιο το λογικό επίπεδο ανάπτυξης του νοείν διάμεσου αυτών, ως μορφών του ίδιου του υπό συγκρότηση ιστορικά *συνειδέναι*, της ίδιας δηλαδή της υποστασιοποιούμενης και κινούμενης Σκέψης-Θεού. Σύμφωνα με τον Έγελο της "*Φαινομενολογίας του Νου*" και των παραδόσεων του για τη "*Φιλοσοφία της Θρησκείας*", αυτό που καθίσταται σαφές είναι ότι η Θρησκεία η ίδια ως μορφή του *σκέπτεσθαι* μέσω "*Παραστάσεων*", δεν είναι παρά μία διαβάθμιση της ιστορικο-λογικής πορείας των τρόπων του νοείν-Σκέψης που καταλήγει στον «*εννοιακό*» και «*κατηγοριακό*» Λόγο της Φιλοσοφίας: της πιο διαμεσολαβημένης δηλαδή και συνάμα ανώτερης μορφής σκέψης για τη Σκέψη. (Βλ. Έγκελος, *Φαινομενολογία του Νου*, ό.π., σελ. 609-709 και Georg Wilhelm Friedrich, Hegel, *Lectures on The Philosophy of Religion, One Volume Edition Lectures of 1827*, μτφ. R.F. Brown, P.C. Hodgson, J.M Stewart, University of California Press, Berkeley, Los Angeles, London, 1988)

⁴⁷ Μιχαλάκης, «*Η Κριτική του Ιδεαλισμού...*», ό.π., σελ. 138

⁴⁸ Ο Μαρξ ήδη από τα *Χειρόγραφα* βάλλει κατά των κλασικών αστών οικονομολόγων όπως ο Σμιθ, ο Σέι κλπ. σε ένα αρκετά υψηλής συνθετότητας επίπεδο (βλ. π.χ. Μαρξ, *Παρισινά Χειρόγραφα...*, ό.π., σελ. 262) ενώ και η κριτική ανατίμηση του κεκτημένου των χυδαίων υλιστών και των μικροαστών κομμουνιστών λαμβάνει χώρα από τη σκοπιά της κατανόησης της σημασίας που διαδραματίζει για το κοινωνικό γίνεσθαι η εργασιακή δραστηριότητα των ανθρώπων.

⁴⁹ Ο Tabak υποστηρίζει πολύ σωστά πως στα νεανικά έργα οι έννοιες, οι θεωρητικές διατυπώσεις και η διαλεκτική μέθοδος αποτελούν μια ενότητα. Διαβάζοντας το Μαρξ των νεανικών έργων χωρίς τη διαλεκτική είναι σαν να μιλάμε μια γλώσσα χωρίς να λαμβάνουμε υπόψη τη γραμματική της. (Mehmet Tabak, *Dialectics of Human Nature in Marx's Philosophy*, Εκδόσεις Palgrave MacMillan, New York, 2012 σελ. fwd)

^{50*} Πρέπει να καταστήσουμε σαφές βέβαια, ότι ο μεταιχμιακός χαρακτήρας αυτός δεν εννοείται εδώ ως «*λιγότερο μαρξιστικός*» σε σύγκριση με το χαρακτήρα των γραπτών της ύστερης μαρξικής περιόδου.

εγελιανή ιδεαλιστική διαλεκτική,⁵¹ στα πρώτα σπέρματα μιας σχεσιακής οντολογίας και μιας μορφοποιούμενης ακόμη υλιστικής αντίληψης για την ίδια τη διαλεκτική μεθοδολογία και την κοινωνική πραγματικότητα, η οποία διατηρεί όμως παράλληλα τόσο το ίδιο το κεκτημένο της μεγαλοφυούς εγελιανής σύλληψης του *Είναι ως κινούμενου και αναπτυσσόμενου Γίνεσθαι* και όχι ως *Είναι ως Έχει*, όσο και εκείνο του φοιερμπαχικού ανθρωποκεντρικού υλισμού της Φύσης. Ο Μαρξ λοιπόν, στα νεανικά του έργα, θεμελιώνει τον υλιστικό χαρακτήρα του ερευνητικού του προγράμματος (βλ. παρακάτω), διαμέσου της φοιερμπαχικής κριτικής στον εγελιανό «υπερβατολογικό μυστικισμό του Λόγου»⁵² που ταύτιζε το *είναι με το νοείν*⁵³ αλλά θεμελιώνει την αντίληψη του για την Φυσική και Ιστορική-Κοινωνική ανάπτυξη ως ενός ταυτοτικού και αυτοδιαμεσολαβούμενου *Γίνεσθαι*, χρησιμοποιώντας, πότε συνειδητά και πότε ασύνειδα, τα νοητικά εργαλεία της Διαλεκτικής όπως αυτή αναπτύχθηκε στα χέρια και το στοχασμό του ίδιου του φιλοσόφου του *Απόλυτου Ιδεαλισμού*, ο οποίος τουλάχιστον σε αντιπαραβολή με το Φοιερμπαχ και όπως έχει λεχθεί *αναδείκνυε την ιστορική και δραστήρια διάσταση του ανθρώπου*.⁵⁴ Με λίγα λόγια, θα μπορούσαμε να πούμε ότι ο Μαρξ στα χρόνια της νεότητάς του υιοθετεί την υλιστική αντίληψη του Φοιερμπαχ για την πραγματικότητα, αλλά κληρονομεί ταυτόχρονα με αυτή, ως διανοητικό για αυτόν εργαλείο και την αντίληψη της ιστορικότητας που διέπει το κοινωνικό γίνεσθαι από την ιδεαλιστική διαλεκτική του Έγκελ και *καταλήγει, απαγκιστρωμένος από την έννοια ενός αφηρημένου και αιώνιου ανθρώπου, να χρησιμοποιεί στις αναλύσεις του τον συγκεκριμένο και μεταβαλλόμενο ιστορικά άνθρωπο*.⁵⁵

Ο Μαρξ υιοθετεί δηλαδή, από το πρώιμο ακόμη αυτό στάδιο ανάπτυξης της σκέψης του, την *οντολογική αρχή του Υλισμού* και την αρχή της πραγματικής

---

⁵¹ Όπως θα έλεγε με χαρακτηριστικό τρόπο ο Έγκελς, αναφορικά με τις αδυναμίες του εγελιανού ιδεαλισμού, η φιλοσοφία του Χέγκελ συνιστά την κατάληξη κατά κάποιο τρόπο αυτής της παράδοσης και σημαδεύει ένα τέλος : «τό τέλος τής θεωρησιακής φιλοσοφίας. Τό τέλος τής φιλοσοφικής πρακτικής που συνίσταται στην κατασκευή συστημάτων, όπου τά άναρίθμητα κενά τής γνώσης γεμίζουν με έπινοήσεις και φανταστικές σχέσεις, ενώ ταυτόχρονα τά πραγματικά γεγονότα έντάσσονται με μιά προκρούστεια πρακτική, στη λογική του συστήματος»... (Μπιτσάκης, *Το Αειθαλές Δέντρο...*, ό.π., σελ. 322)

⁵² Κολέτι, *Για το Νεαρό Μαρξ...*, ό.π., σελ. 31

⁵³ Άννα, Λάζου, Άνθρωπος, Φύση και Πράξη στα Νεανικά Έργα του Καρλ Μαρξ, Διδακτορική Διατριβή, Τμήμα ΦΠΨ τομέας Φιλοσοφίας, Φιλοσοφική Σχολή Πανεπιστημίου Αθηνών, χ.τ., 2006. σελ. 82

⁵⁴ Ρέκκας, *Η Θεωρία του Μαρξ...*, ό.π., σελ. 15

⁵⁵ Γιώργος, Ρούσης, «Απελευθέρωση της ατομικής πρωτοβουλίας: Η πεμπτουσία του Μαρξισμού. Μια ουτοπία;»..., *Διαλεκτική*, τχ 5, 1991, σελ. 94

αντικειμενικής υλικότητας-αισθητηριακότητας του ανθρώπου, βασιζόμενος κυρίως στο Φόιερμαχ,⁵⁶ ο οποίος πρώτος είχε συλλάβει την οντολογική προτεραιότητα της Ύλης,⁵⁷ και την κριτική αυτού στον Έγελο, χωρίς ωστόσο να απεμπολεί τον —έστω και Ιδεαλιστικό— εγγελιανό τρόπο σύλληψης της φιλοσοφικής κατηγορίας του *Γίνεσθαι*, του *πράττειν* και *θέτειν*, αλλά και του διαλεκτικού νόμου της *άρνησης της άρνησης*⁵⁸ που προσδίδει στην Ιστορία το χαρακτήρα της αυτοκίνησης. Το κεκτημένο λοιπόν, για τον μορφοποιούμενο μαρξισμό των νεανικών έργων, που προκύπτει και ως λογικό επακόλουθο των ανωτέρω, είναι για εμάς το γεγονός ότι ο Μαρξ δύναται να δει, κατά το μεγαλύτερο μέρος της φάσης αυτής τουλάχιστον (1843-1846), **το Ιστορικό και Φυσικό-Κοινωνικό Είναι ως Γίνεσθαι-τέτοιον, ως μία επί της ουσίας ενότητα και ως μία αντικειμενική αναπτυξιακή διαδικασία με Υποκείμενο της τον εμπράγματο και αντικειμενικό άνθρωπο**, ακριβώς γιατί βρίσκεται εντός ενός διφυούς πλαισίου σύλληψης της πραγματικότητας. Αυτά που διακρίνει όμως συνίστανται από τη μία πλευρά ως ένα *Φυσικό-Κοινωνικό Είναι* που πόρρω απέχει από το να θεωρηθεί ως μια απλή έκφραση της εντός του κόσμου αυτό-εκδίπλωσης ενός ιστορικού *υπέρ-Υποκειμένου*, της *αρνούμενης Εαυτόν*, δηλαδή, *αλλοτριωνόμενης Ιδέας-Geist*,⁵⁹ αλλά και απ' την άλλη ως ένας άνθρωπος εμπράγματος, που δεν έχει εν προκειμένω καμία ομοιότητα με την φοϊερμαχιανή αφηρημένη⁶⁰ και ανιστορική κατασκευή ενός μεταφυσικού σε τελική ανάλυση «Ανθρώπου» που *ανάγεται πλήρως στις α-ιστορικές αισθητηριακές του προκειμένες*.⁶¹ Ο Μαρξ βρίσκεται τόσο εντός, όσο και εκτός των ίδιων των εννοιολογικών και σημασιολογικών πλαισίων του Έגעλου

---

⁵⁶ Ο Ρέκκας υποστηρίζει με πολύ βοηθητικό τρόπο ότι : «*Το επίτευγμα του Feuerbach έγκειται στην εγκοσμιοποίηση και απομυστικοποίηση της φύσης του ανθρώπου με τη μετατροπή της θεολογίας και, γενικότερα, του ιδεαλισμού σε ανθρωπολογία.*» (Αυτ., σελ. 14)

⁵⁷ Αυτ., σελ. 13

⁵⁸ Σε ένα σημείο των Χειρογράφων ο Μαρξ θα μεμφθεί τον Φόιερμαχ μάλιστα για τον ελλιπή τρόπο με τον οποίο συλλαμβάνει το νόμο «της άρνησης της άρνησης» λέγοντας: «*Ο Φόιερμαχ συλλαμβάνει λοιπόν την άρνηση της άρνησης μόνο ως αντίφαση της φιλοσοφίας με τον ίδιο τον εαυτό της, ως τη φιλοσοφία η οποία καταφάσκει τη θεολογία (υπερβατικότητα κλπ.), αφού την έχει αρνηθεί, δηλαδή την καταφάσκει σε αντίθεση προς τον ίδιο της τον εαυτό.*» (Μαρξ, *Παρισινά Χειρόγραφα...*, ό.π., σελ. 283)

⁵⁹ Σύμφωνα με τον Tabak, και πολύ σωστά, ο Μαρξ, αντί να αντικαταστήσει την Ιδέα με την ύλη ή με την έννοια της «*διαδικασίας χωρίς υποκείμενο*», θεμελιώνει τον υλισμό του στην παραδοχή ότι «*οι άνθρωποι φτιάχνουν την ιστορία*» (Tabak, *Dialectics of Human Nature...*, ό.π., σελ. 49)

⁶⁰ Ο Μαρξ δεν αρνείται φυσικά την αναγκαιότητα των αφαιρέσεων, αλλά υπογραμμίζει την επικινδυνότητα τους για τη σύλληψη του ανθρώπου όταν αυτές αποσπώνται από την πραγματική υλική ιστορία. Βλ. Καρλ Μαρξ, Φρίντριχ Ένγκελς, *Η Γερμανική Ιδεολογία*, ό.π., σελ. 68

⁶¹ Σύμφωνα με το Μαρξ ο Φόιερμαχ υποπίπτει σε μια ριζική και ανυπέβλητη για αυτόν αντίφαση, στην αντίφαση ότι «*στο βαθμό που (...) είναι υλιστής δεν καταπιάνεται με την ιστορία και στο βαθμό που καταπιάνεται με την ιστορία δεν είναι υλιστής. Σε αυτόν υλισμός και ιστορία είναι τελείως αποχωρισμένα...*» (Βλ. Καρλ Μαρξ, Φρίντριχ Ένγκελς, *Η Γερμανική Ιδεολογία*, ό.π., σελ. 73)

και του Φοιερμπαχ (ή τουλάχιστον μέχρι τη Γερμανική Ιδεολογία)*⁶² όχι όμως με μια εργαλειακή έννοια, —ο Μαρξ δεν μιλάει απλώς τη «γλώσσα» τους—⁶³ αλλά με τη σημασία ότι από τη μία βρίσκεται εντός τους αναφορικά με τη μορφολογία των λεκτικών εκφράσεων του⁶⁴ και αφετέρου οριακά εκτός τους, και επ' ουδενί όχι πλήρως,⁶⁵ αναφορικά με τη θεματολογία, τα νοήματα που αναπτύσσονται, καθώς και για τα νέα περιεχόμενα που προκύπτουν για τις ίδιες τις έννοιες.⁶⁶

Νοούμενα με αυτό τον τρόπο, τα νεανικά έργα, αποκτούν μια δυναμική άρσης-υπέρβασης τόσο της αφηρημένης εγγελιανής κατασκευής της Ιστορίας του μη-πραγματικού «Ανθρώπου» ως μιας απείρως ενεργητικής και υποστασιοποιούμενης αυτοσυνειδησίας, όσο και της στείρας, σε τελική ανάλυση, και λειψής φοιερμπαχιανής αντίληψης για τον αισθητηριακό «Άνθρωπο»: αποκτούν δηλαδή μια δυναμική που είναι εξόχως σημαντική και πρωτότυπη, τόσο για τα τότε δεδομένα της εποχής της συγγραφής τους, όσο και για το σύγχρονο μελετητή που ευελπιστεί να αντλήσει ακόμη και σήμερα μη μονομερή και μονοδιάστατα συμπεράσματα για ζητήματα που αφορούν την ίδια την αντίληψη του ανθρώπου ως ενός —αναπτυσσόμενου αντιφατικά— φυσικό-βιολογικού και κοινωνικού όντος, ως ενός όντος ριζικά διαλεκτικού. Αυτό γίνεται δυνατό μόνο παίρνοντας ως δεδομένο το γεγονός ότι οι έννοιες που αναπτύσσονται εκεί αποκτούν έναν άλλο ποιοτικό χαρακτήρα, αφού πλέον δεν νοούνται ούτε ως στατικές αλλά ούτε και ως αφηρημένες μορφές ενός θεωρησιακού φιλοσοφικού *ειδέναι*, αλλά αντιθέτως ως πραγματικά

---

^{62*} Ο Μαρξ στη *Γερμανική Ιδεολογία* μαζί και με τον Ένγκελς βρίσκονται συνειδητά εντός μιας διαδικασίας συγκρότησης ενός νέου φιλοσοφικού αντί-συστήματος θα λέγαμε και γι αυτό το λόγο δεν είναι λίγες οι φορές όπου ο λόγος τους είναι ξεκάθαρα ειρωνικός προς το λεξιλόγιο το οποίο χρησιμοποιούσαν τόσο οι ίδιοι στο συγγραφικό τους παρελθόν όσο και οι παλαιού τύπου φιλόσοφοι και στοχαστές. π.χ. την έννοια της «στιγμής» ακόμη και αυτής της «αποξένωσης». Για μια τέτοιου τύπου προσέγγιση βλ. Ετιέν Μπαλιμπάρ, *Η Φιλοσοφία του Μαρξ*, μτφ.-επιμ. Α. Στυλιανού, Εκδόσεις Νήσος, χ.τ., 1999

⁶³ Μπιτσάκης, *Η Φύση στη Διαλεκτική Φιλοσοφία*, ό.π., σελ. 191

⁶⁴ Με αυτό συμφωνεί και ο Ιλιένκοφ. βλ. Evald V., Ilienkon, «Ο Μαρξ και ο Δυτικός Κόσμος», *Τετράδια Μαρξισμού* τχ. 04, Καλοκαίρι 2017

⁶⁵ Μπιτσάκης, *Η Φύση στη Διαλεκτική Φιλοσοφία*, ό.π., σελ. 191

⁶⁶ Διαφωνούμε εδώ λοιπόν με το Μαρκούζε ο οποίος αναφορικά με την έννοια της «ουσίας» π.χ. θεωρεί ότι αποτελεί μια από εκείνες τις φιλοσοφικές κατηγορίες που το περιεχόμενό τους παραμένει το ίδιο στις πιο διαφορετικές φιλοσοφικές θεωρίες. Και ότι ακόμη δεν είναι τόσο το περιεχόμενό τους, όσο η θέση και η λειτουργία τους που αλλάζει. Αυτό που ο Μαρκούζε εν προκειμένω θεωρούσε πως αλλάζει από φιλόσοφο σε φιλόσοφο αναφορικά με τη χρήση της έννοιας της «ουσίας», στο βαθμό που την αφομοιώνουν στα σχήματά τους, είναι ο οργανικός ρόλος που αυτή διαδραματίζει. (βλ. Marcuse Herbert, *The Concept of Essence*, στο *Negations*, μετφρ. J. Shapiro, Penguin Books, 1972, σ. 43 – 88. Όπως ανευρίσκεται στο: Λάζου, *Άνθρωπος, Φύση και Πράξη...*, ό.π., σελ. 80)

κινούμενες και υπό διαμόρφωση κατηγορίες της Σκέψης, οι οποίες μορφοποιούνται μέσα σε ένα πραγματικό, στην ιστορικότητα του, *διανοητικό καμίνι*⁶⁷ ζύμωσης και κριτικής επαναπραγμάτευσης ιδεών, αντανακλώντας την αντιστοίχως κινούμενη, στην αντιφατικότητα της, υλική πραγματικότητα.

1.2 : Το Γίνεσθαι της Μαρξικής Εργογραφίας και η Θέση των Νεανικών Κειμένων εντός Αυτού.

Έχοντας τα παραπάνω λοιπόν ως δεδομένα, το επόμενο που οφείλουμε να αναδείξουμε είναι το *πώς* η ποιότητα ή καλύτερα *πως* το ποιοτικό *Είναι* των μεταβατικών εννοιών για τον Μαρξ της περιόδου 1843-1846 μπορεί να συμπεριληφθεί σε μία προσπάθεια καθολικής επόπτευσης και περιοδολόγησης ολόκληρου του Μαρξικού έργου και του εννοιολογικού του οπλοστασίου. Με λίγα λόγια, είναι απαραίτητο να αναδείξουμε την οργανική θέση που κατέχουν, ως πλαίσιο μεταβατικών εννοιών και ενδεχομένως αντιλήψεων, τα ίδια τα «νεανικά έργα» εντός του ίδιου του οριοθετούμενου πλαισίου-γίνεσθαι ολόκληρης της Μαρξικής εργογραφίας.⁶⁸

Εκκινούμε λοιπόν τη σκέψη μας από τη θέση ότι τα «νεανικά κείμενα» του Μαρξ διατηρούν μια σαφέστατη οργανική σχέση και συνέχεια,⁶⁹ διαλεκτικού μάλιστα τύπου (*με στοιχεία υπέρβασης των θεωρητικών προϋποθέσεων από τις παγιωμένες ώριμες μορφές*), με τη μεταγενέστερη εργογραφία του, όπου ο στοχαστής με εξίσου σαφή τρόπο προσανατολίζει το ενδιαφέρον του και την έρευνά του στο συγκεκριμένο επίπεδο ανάλυσης της δομής των ουσιαστών σχέσεων που διέπουν την αστική κοινωνία και κυρίως τον κεφαλαιοκρατικό τρόπο παραγωγής.⁷⁰ Αυτό όμως όχι μόνο δεν σημαίνει ότι εγκαταλείπει κάθε θεωρητικό προβληματισμό του παρελθόντος του, αλλά αντίθετα και κυρίως ότι πολλά από τα κεκτημένα και πολλά αντικείμενα των πρώιμων μελετών του της νεανικής περιόδου του διατηρούνται εντός των μεταγενέστερων έργων του έστω και σε παραλλαγμένη μορφή και χωρίς να

---

⁶⁷ Isidor Wallimann, *Estrangement Marx's Conception of Human Nature and the Division of Labor*, Εκδόσεις Greenwood Press, USA, 1981 σελ. fwd

⁶⁸ Για μια πραγμάτευση που καταπιάνεται με τη διαδικασία συγκρότησης της ίδιας της επαναστατικής-επιστημονικής μεθοδολογίας του Μαρξ, πραγματικά ενδιαφέρουσα βλ. Β. Α. Βαζιούλιν, *Το Γίνεσθαι της Μεθόδου Επιστημονικής Έρευνας του Κ. Μαρξ (Λογική Πτυχή)*, μτφ. Τ. Μειμάρης, Δ. Πατέλης, Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 2020

⁶⁹ G. John, Fox, *Marx, The Body and Human Nature*, Εκδόσεις Palgrave MacMillan, New York, 2015 σελ. 124

⁷⁰ Μπιτσάκης, *Το Αειθαλές Δέντρο...*, ό.π., σελ. 311

αποκηρύσσονται θεωρητικά⁷¹ με οποιονδήποτε τρόπο. Όπως χαρακτηριστικά καταδεικνύει ο Α. Χρύσης π.χ. εντός ενός δικού του ερμηνευτικού πλαισίου : «*Η προκομμουνιστική μαρξική θεώρηση της δημοκρατίας και η σχέση της προς εκείνες της περιόδου των Φώτων δεν διαγράφονται, αλλά υπερβαίνονται και εντάσσονται, ως οργανικό κα επεξεργασμένο στοιχείο της, στο πλαίσιο της κομμουνιστικής θεωρίας του Κράτους...*»⁷²

Η πιο πάνω επισήμανση γίνεται εκ μέρους μας λοιπόν με σκοπό να καταδειχθούν τρία κατά κύριο λόγο ζητήματα. Το πρώτο συνοψίζεται στο γεγονός ότι 1) βασικές έννοιες των «νεανικών έργων» που σε λεκτικό και σημασιολογικό επίπεδο έλκουν την καταγωγή τους από την παραδοσιακή θεωρησιακή φιλοσοφία όπως αυτές της, «Ουσίας»,⁷³ της «Φύσης», της «Αλλοτρίωσης», προσλαμβάνουν ένα ιδιαίζον και οριακά διαφορετικό περιεχόμενο σε αυτά,⁷⁴ και ότι 2) οι διαφορετικού αυτού περιεχομένου έννοιες αίρονται εκ νέου τόσο σε μορφολογικό - λεκτικό επίπεδο, όσο και σε κατεξοχήν περιεχομενικό, μέσω της μη γραμμικής, και επ' ουδενί όχι απόλυτης, συγκεκριμενοποίησης που λαμβάνει χώρα για αυτές εντός του πλαισίου των ύστερων έργων.⁷⁵ 3) Ένα τρίτο ζήτημα που προκύπτει, είναι αυτή ακριβώς η ίδια η οργανική συσχέτιση που προαναφέραμε, δεδομένου ότι, όπως πολύ σωστά παρατέθηκε, κομβικής σημασίας έννοιες και θεωρητικές αναπτύξεις των «νεανικών έργων», μένουν ως νοηματικά διατηρήσιμες και τίθενται ως οι προϋποθέσεις για μια πιο ολοκληρωμένη σύλληψη τόσο του θεωρητικού διακυβεύματος της «ύστερης

---

⁷¹ Σε μια ενδεικτική επ' αυτού αναφορά του ο D. Leopold μας ενημερώνει π.χ. ότι : *Όταν, στη μετέπειτα ζωή του, ο Μαρξ απέκτησε ένα αντίτυπο της Αγίας Οικογένειας, έστειλε γράμμα στον Ένγκελς, καταγράφοντας την έκπληξή του για το γεγονός ότι δεν περιείχε τίποτα για το οποίο θα έπρεπε να ντρέπονται, αν και παραδέχτηκε ότι, από τη σημερινή του οπτική γωνία, η 'λατρεία του Φόιερμπαχ' του δημιούργησε μια 'χιουμοριστική εντύπωση'.* (Leopold, *The Young Karl Marx*, ό.π., σελ. 221)

⁷² Χρύσης, *Ο Μαρξ της Δημοκρατίας*, ό.π., σελ. 30

⁷³ Βλ. Κολέτι για Ουσία : Κολέτι, *Για το Νεαρό Μαρξ...*, ό.π., σελ. σ. 81

⁷⁴ Ο Μέσαρος υποστηρίζει πως η χρήση του λεξιλογίου του Έγκελου και της θεωρησιακής φιλοσοφίας γίνεται, ενίοτε επιλεκτικά, προκειμένου ο νεαρός Μαρξ να αντιμετωπίσει τους φιλοσοφικούς "πατέρες" του εντός του δικού τους πλαισίου και πάνω στο δικό τους, τρόπον τινά, θεωρητικό έδαφος. Εμείς ωστόσο δεν ενστερνιζόμαστε πλήρως την άποψη αυτή, παρόλο που πράγματι κάποια σημεία της νεανικής μαρξικής γραφής διακατέχονται από ένα πνεύμα ειρωνείας προς τις πομπώδεις εκφράσεις και τους όρους της θεωρησιακής φιλοσοφίας και των λεγόμενων φιλοσοφικών συστημάτων, επιτρέποντας έτσι μια τέτοιου τύπου ανάγνωση των πρώιμων μαρξικών διατυπώσεων. Βλ. Μέσαρος, *Η Θεωρία του Μαρξ..* ό.π., σελ. 16

⁷⁵ Είναι αρκετά βοηθητικός ως προς αυτό ο Walliman ο οποίος, επίσης θεωρώντας ότι πολλά στοιχεία των νεανικών μαρξικών έργων διατηρούνται στην ύστερη περίοδο του, αναφέρεται χαρακτηριστικά στην έννοια της «αποξένωσης» λέγοντας ότι *η θεωρία της αποξένωσης παραμένει αμετάβλητη σε όλα τα έργα του (του Μαρξ), αφού οι ιδιότητες της θεωρίας δεν εγκαταλείφθηκαν ούτε μεταβλήθηκαν ποτέ.* (Wallimann, *Estrangement Marx's Conception...*, ό.π., σελ. 148)

εργογραφίας»,⁷⁶ όσο και κάποιων βασικών συστηματικών μαρξικών αναλύσεων του *Κεφαλαίου*⁷⁷⁻⁷⁸ και των *Grundrisse*, αλλά και των γενικότερων πραγματεύσεων της ύστερης φάσης ανάπτυξης της σκέψης του αναφορικά με την πορεία του *Ιστορικό-Κοινωνικού Γίγνεσθαι*.⁷⁹ Δεν θα ήταν λοιπόν λάθος να πούμε, όντας ενδεχομένως λίγο καταχρηστικοί, ότι δεδομένης της *συνέχειας* αυτής που πράγματι διέπει το μαρξικό έργο,⁸⁰ οι προαναφερθείσες έννοιες της «Ουσίας», της «Αλλοτρίωσης»,⁸¹ της «Φύσης» ή ακόμη και των «Ανθρωπίνων Αναγκών», βρίσκονται εποπτεύσιμες ως οργανικά στοιχεία συγκρότησης των ίδιων των ύστερων μορφών των πιο συγκεκριμένων εκφράσεών τους που υποστασιοποιούνται στα μαρξικά ώριμα κείμενα, στις έννοιες π.χ. της διαλεκτικής «Παραγωγικών Δυνάμεων/Σχέσεων Παραγωγής», του «Φετιχισμού του Εμπορεύματος»,⁸² της «Βάσης και του Εποικοδομήματος», ή της «Αξίας» και της «Αξίας Χρήσης» κλπ.

Η συνθετότητα του ζητήματος καθορισμού της θέσης των «νεανικών έργων» εντός του συνολικού μαρξικού corpus δεν εξαντλείται όμως στη σημαντικότερη κατά τ' άλλα θέση που θελήσαμε να αναδείξουμε παραπάνω· δεν εξαντλείται δηλαδή στο γεγονός ότι τα «νεανικά έργα» διατηρούν αυτή τους την οργανική συσχέτιση με τις ώριμες μαρξικές αναλύσεις συνθέτοντας με αυτές μια ταυτόχρονη σχέση «διαλεκτικής

---

⁷⁶ Αναφορικά με αυτό το ζήτημα είναι πολύ σωστή ουσιώδης η παρατήρηση του G.Fox όταν λέει: ...τα έργα του Μαρξ διατηρούν μια αξιοθαύμαστη συνέχεια. Αυτό δεν σημαίνει ότι οι αντιλήψεις του Μαρξ δεν άλλαξαν. Αλλά ότι αυτό που ήθελε να επιλύσει και να λάβει υπόψη αναφορικά με τη φύση ή την ουσία του ανθρώπινου είδους παρέμεινε σταθερό. (Fox, *Marx The Body and Human Nature...*, ό.π., σελ. 124)

^{77*} Αυτό γίνεται έντονα ξεκάθαρο αν λάβει κανείς υπόψη το σημαντικό εκείνο παράθεμα του Κεφαλαίου όπου ο Μαρξ αναφέρεται στο γεγονός ότι : «Για να γνωρίσεις τι είναι χρήσιμο για ένα σκυλί πρέπει κανείς να μελετήσει τη φύση του σκυλιού(...). Εφαρμόζοντάς το αυτό στον άνθρωπο, αυτός που θα ασκούσε όλες τις ανθρώπινες πράξεις, κινήσεις, σχέσεις κλπ. με βάση την αρχή της χρησιμότητας θα πρέπει να ασχοληθεί πρώτα με την ανθρώπινη φύση γενικά και μετά με την ανθρώπινη φύση όπως τροποποιείται σε κάθε ιστορική εποχή» Κεφάλαιο σ. 609

⁷⁸ Ο C. Byron θα σημειώσει επί τούτου ότι : Το Κεφάλαιο του Μαρξ είναι το αποκορύφωμα δεκαετιών έρευνας που **συγκεντρώνει με έξυπνο τρόπο πολλά από τα προηγούμενα έργα του σε ένα κατανοητό σύστημα.** (Chris, Byron, «*Essence and Alienation: Marx's Theory of Human Nature*», *Science & Society*, Vol. 80, No. 3, July 2016, σελ. 383)

⁷⁹ Ευτύχης, Μπιτσάκης, «Ανθρώπινη Φύση: Αντιφάσεις και Δυνατότητες», *Ουτοπία*, τχ. 01, 1992, σελ. 24-25

⁸⁰ Fox, *Marx The Body and Human Nature...*, ό.π., σελ. 124

⁸¹ Σύμφωνα με τον Πέτροβιτς οι έννοιες της Αλλοτρίωσης και της κατάργησης της Αλλοτρίωσης παίζουν βασικό ρόλο και στα οψιμότερα έργα του Μαρξ, αλλά εκεί χρησιμοποιούνται όντας μάλλον καλυμμένες παρά ρητά. Κατά το συγγραφέα μάλιστα αυτός είναι και ο λόγος για τον οποίο η σημασία τους παραβλέφθηκε. Ωστόσο για τον Πέτροβιτς οι έννοιες της Αλλοτρίωσης και της Αυτοαλλοτρίωσης είναι τόσο σημαντικές, τόσο για τον πρώιμο όσο και για τον όψιμο Μαρξ, σε βαθμό που χωρίς αυτές να μην μπορεί να κατανοηθεί καταλλήλως η άρθρωση των ουσιαστικών μαρξικών θέσεων. (Γκάγιο, Πέτροβιτς, Χόφμαν, Αντόρνο, *Αλλοτρίωση...*, ό.π., σελ. 13)

⁸² Κάτι τέτοιο φαίνεται να πιστεύει και ο Κολέτι. Βλ. Κολέτι, *Για το Νεαρό Μαρξ...*, ό.π., σελ. 72-73

άρσης» και «συνέχειας». Πιστεύουμε, αντίθετα, πως η συνθετότητα των νεανικών έργων έγκειται κυρίως στην παράλληλη —με την οργανική συσχέτιση αυτή— μερική αυτονομία*⁸³ τους, που αναφέραμε και πιο πάνω, καθώς και στο ερευνητικό-φιλοσοφικό πρόγραμμα το οποίο διακρίνεται μέσα σε αυτήν και που πιστεύουμε πως ο Μαρξ εκθέτει, εγκαινιάζει και προτείνει την περίοδο αυτή ανάπτυξης της σκέψης του εξαιτίας των διανοητικών καταλοίπων τόσο της εγελιανής κυρίως, όσο και της φοιερμπαχιανής φιλοσοφίας δευτερευόντως. Το πρόγραμμα αυτό το οποίο εκτίθεται, ως μία ασαφής και γιγαντιαία στην αποσπασματικότητα της υπόθεση εργασίας από το Μαρξ,⁸⁴ χαρακτηρίζεται και εν μέρει οφείλεται στην εννοιακή και συνειδησιακή αμφιθυμία που παραθέσαμε πιο πάνω και πιστεύουμε πως αποκαλύπτει τον κεκαλυμμένο σκοπό του φιλοσόφου να αναλύσει κάθε πτυχή του *Κοινωνικό-Ιστορικού Γίνεσθαι* υπό το πρίσμα των γενικών νόμων που το διέπουν *ως ολότητα διαμεσολαβήσεων (ακόμη και αλλοτριωτικών/μένων) και σχέσεων μεταξύ Ανθρώπου-Φύσης* και ταυτόχρονα από τη σκοπιά της *ολιστικής-γενικής αντιφατικής κίνησης του*. Σε αυτό άλλωστε θεωρούμε πως έγκειται το θεωρητικό μεγαλείο μιας περιόδου όπου η εννοιολογική αμφιθυμία του Μαρξ αντανακλά σε νοητικό επίπεδο τη διαδικασία μετάβασης του από τον Ιδεαλισμό στον Υλισμό· της μετάβασης του από την ασύνειδη, κατά κύριο λόγο, συστράτευση του με μια ιδεαλιστική κατανόηση του *Κοινωνικού Είναι*, η οποία μετουσιωνόταν σε μία στάση ζωής υπεράσπισης ενός κοινωνικού ιδανικού όπως αυτό της *«Επαναστατικής Δημοκρατίας»*, προς/σε μία κατεύθυνση υιοθέτησης του υλιστικού κοσμοειδώλου⁸⁵ και μιας στάσης ζωής *«Στρατευμένου Κομμουνιστή»*⁸⁶ που είχε ως σκοπό του την πραγμάτωση του ριζικού

---

^{83*} Η αυτονομία αυτή ωστόσο δεν ορίζεται, κατά την άποψή μας, από την τοποθέτηση της στην «πίσω πλευρά» μιας υποτιθέμενης κατά Αλτουσέρ «Επιστημολογικής Τομής», αλλά αντιθέτως ορίζεται από τη σχετικά αποσπασμένη πορεία που αυτά (τα νεανικά έργα) ακολουθούν ως κάτι το επιμέρους εντός της γενικότητας-ολότητας του μαρξικού έργου και ως το πρακτικό επιστέγασμα της νοητικής κίνησης που χαράσσει αφηρητικά η επιστημονική —μαρξική εν προκειμένω— γνώση σε μια συγκεκριμένη βαθμίδα ανάπτυξης της στη συλλήβδην πορεία μετάβασης της από το αφηρημένο στο συγκεκριμένο. Δεν θα ήταν λάθος αν λέγαμε πως τα «νεανικά έργα» σταδιακά καταλαμβάνουν τη θέση των ιστορικών και λογικών προϋποθέσεων για την ανάκυψη, κάποιων τουλάχιστον, από τις «ύστερες» αναλύσεις του φιλοσόφου.

⁸⁴ Για την υπόθεσή μας αυτή περί της ύπαρξης ενός τέτοιου προγράμματος βασιζόμαστε εν πολλοίς και στην αντίληψη του Κινιού ο οποίος μόνο για τα *Χειρόγραφα* όμως θεωρούσε πως «ο Μαρξ εννοεί όντως να θεμελιώσει την υλιστική ανθρωπολογία του στις 'φυσικές επιστήμες', τις οποίες όμως εννοεί κατά τρόπο που παύουν να είναι αφηρημένες, ενσωματώνοντας την ιστορική διάσταση του ανθρώπου.» Κινιού, *Καρλ Μαρξ*, ό.π., σελ. 54

⁸⁵ Ο Μπιτσάκης θεωρεί πως οι Μαρξ και Ένγκελς βρίσκονται «οριστικά στην υλιστική όχθη» ήδη από την εποχή συγγραφής της *Αγίας Οικογένειας* (βλ. Μπιτσάκης, *Η Φύση στη Διαλεκτική Φιλοσοφία*, ό.π., σελ. 192)

⁸⁶ Χρύσης, *Ο Μαρξ της Δημοκρατίας*, ό.π., σελ. 32

και πρακτικού συνθήματος να σταματήσουμε να ερμηνεύουμε απλώς τον κόσμο και να τον αλλάζουμε (παράφραση δική μας K.Z.).⁸⁷

Συνοψίζοντας τα παραπάνω, πρέπει να πούμε, πως αυτό που θεωρούμε ως ιδιοτυπία και παράλληλα ως μια από τις ουσιωδέστερες πτυχές των «νεανικών έργων», έγκειται στο παρακάτω γεγονός-συλλογισμό: Ο Μαρξ στα νεανικά έργα του βρίσκεται κοντά σε μία, τρόπον τινά, αναπτυξιακής χροιάς, λογικό-ιστορική σύλληψη του *Κοινωνικού Είναι*, ακριβώς γιατί βρίσκεται εντός μιας, εγγελιανού τύπου, και με εγγελιανά εργαλεία και έννοιες, ανάγνωσης της ίδιας της πραγματικότητας υπό το πρίσμα της ενότητάς της⁸⁸ και κάτω από το φως της φιλοσοφικής κατηγορίας του *Είναι που συλλαμβάνεται ως Γίγνεσθαι*. Ο Μαρξ είναι ακόμη δεδωμένος της ιδεαλιστικής φιλοσοφίας (κυρίως του Έγκελου) στο βαθμό όμως που αυτή του επιτρέπει —μέσω της διαλεκτικής διάστασης της και ως μέθοδος—, να δει την Ιστορία από τη σκοπιά της γενικότερης κίνησής της· υπό το πρίσμα, θα λέγαμε, κάποιων καθολικών νομοτελειών της, που σκιαγραφούν παράλληλα και τη λογική συγκρότηση της ως προκύπτουσας αυτοτελούς οντότητας που καταλήγει ιστορικά και αντιφατικά στην ώριμη έκφρασή της, την Κομμουνιστική Κοινωνία. Βρίσκεται όμως ταυτόχρονα και αρκετά μακριά από μία αμιγώς ιδεαλιστική φιλοσοφική κοσμοαντίληψη, πόσο μάλλον από μια τέτοια στην *Απόλυτη* μορφή της (Έγκελος), κάτι που με τη σειρά του συνεπάγεται για τον ίδιο ότι πατάει γερά (ο Μαρξ) πάνω σε ένα υλιστικό έδαφος το οποίο του επιτρέπει, ταυτόχρονα με την προηγούμενη διατύπωση, να διαγιγνώσκει τους αληθινούς και εμπράγματα όρους που διαμορφώνουν τις συνθήκες και τους τρόπους έκφρασης της γενικής κίνησης αυτής, συμπεριλαμβανομένου βεβαίως και του ίδιου του ανθρώπου ως φυσικού και κοινωνικού όντος που αλληλεπιδρά με το φυσικό και κοινωνικό του περιβάλλον. Ο Μαρξ την περίοδο αυτή διαβαίνει το Ρουβίκωνα της υπέρβασης τόσο του Έγκελου όσο και του Φόιερμπαχ, ακριβώς γιατί αναμετράται μαζί τους μέσα στο δικό τους διανοητικό πλαίσιο, κατασταλάζοντας προσωρινά στην έννοια του «νατουραλισμού» την οποία και θεωρεί σε αυτό το στάδιο ως την πλέον πρέπουσα για την κατανόηση

---

⁸⁷ Μαρξ, *Για τον Φόιερμπαχ* 11^η Θέση, ό.π., σελ. 362

⁸⁸ Κινιού, *Καρλ Μαρξ*, ό.π., σελ. 33

της σχέσης που διέπει και πρέπει να διέπει τον άνθρωπο με την υλική-φυσική και κοινωνική πραγματικότητα.⁸⁹

Σε ένα σημείο των *Οικονομικών και Φιλοσοφικών Χειρογράφων του 1844* μάλιστα, ο Μαρξ διακηρύσσει ότι ο «νατουραλισμός» του, στη συντελεσμένη του μορφή, συνιστά την υπέρβαση των μονομερειών τόσο του Ιδεαλισμού όσο και του «παλαιού»,⁹⁰ όπως θα ονομάσει εκ των υστέρων ο ίδιος, Υλισμού (της χυδαίας δηλαδή και μηχανιστικής έκφρασης του την εποχή εκείνη των μέσων του 19ου αιώνα,⁹¹ της αφηρημένης φοιερμπαχιανής μορφής της κριτικής που ασκήθηκε στον Έγκελο και ενδεχομένως των υλιστικών φιλοσοφιών της Φύσης που εγκυμονούσαν το ίδιο το στοιχείο του Ιδεαλισμού⁹²) και έχει εν μέρει ίσως δίκιο, αλλά αυτό ισχύει, κατά την άποψη μας, στο βαθμό μόνο που ο «νατουραλισμός» αυτός δεν νοείται ως μια ταυτόχρονη και ιδιότυπη αλληλοεξουδετέρωση και σύνθεση των δύο αυτών οντολογικών κοσμοαντιλήψεων και τρόπων σύλληψης της πραγματικότητας, αλλά ως ένα θεωρητικό και πρακτικό εγχείρημα άντλησης των πιο καρποφόρων στοιχείων ενδεχομένως και των δύο⁹³ και αντικατοπτρισμό της θέλησης του στοχαστή να ενώσει το θεωρητικό με το πρακτικό, τη θεωρία της πραγματικότητας με την πρακτική φιλοσοφία, το *ον με το δέον*.⁹⁴ Το εγχείρημα αυτό με τη σειρά του όμως αντανακλά το ίδιο το γεγονός ότι ο φιλόσοφος βρίσκεται την περίοδο αυτή θεωρητικά και πρακτικά στη διαδικασία περάσματος από μια ιδεαλιστική προοπτική της πραγματικότητας σε έναν καινούργιο-νέο υλισμό,⁹⁵ ο οποίος όμως διατηρεί ταυτόχρονα, όχι πάντοτε με φανερό τρόπο, το διαλεκτικό-έλλογο πυρήνα της εγελιανής φιλοσοφίας:⁹⁶ που

---

⁸⁹ Σε ένα πού βοηθητικό σημείο για την κατανόηση του ουσιώδους ρόλου που διαδραματίζει η έννοια του «νατουραλισμού» για τον νεαρό Μαρξ ο Φούφας λέει ότι: «Βασικά, ο νατουραλισμός στον νεαρό Μαρξ είναι μία προσπάθεια κατανόησης σε μία νέα βάση, των σχέσεων που έχουν τα ανθρώπινα όντα με τον εαυτό τους, με τον κόσμο και με τη δραστηριότητά τους, μέσω των οποίων εκφράζονται και μεταμορφώνουν τόσο την ίδια τους την ύπαρξη όσο και τον κόσμο.» (Νίκος, Φούφας, «Ο Άνθρωπος ως Φυσικό Ον: Φύση και Αλλοτρίωση στα Φιλοσοφικά-Οικονομικά Χειρόγραφα του 1844 του Μαρξ», *Ουτοπία* τχ. 137 Ιούλιος-Αύγουστος-Σεπτέμβριος 2021 σ. 69-83)

⁹⁰ Μαρξ, *Για των Φοιερμπαχ 1^η και 10^η Θέση*, ό.π., σελ. 359 και 362

⁹¹ Έριχ, Φρόμ, *Η Εικόνα του Ανθρώπου στο Μαρξ*, μτφ. Λ. Καρατζάς, Εκδόσεις Μπουκουμάνη, Αθήνα, 1975 σελ. 26

⁹² Μπαλιμπάρ, *Η Φιλοσοφία του Μαρξ...*, ό.π., σελ. 42-43

⁹³ Φούφας, *Ο Άνθρωπος ως Φυσικό Ον...*, ό.π., σελ. 69-83

⁹⁴ Μιχαλάκης, «*Η Κριτική του Ιδεαλισμού...*», ό.π., σελ. 136

⁹⁵ Μαρξ, *Για των Φοιερμπαχ 10^η Θέση*, ό.π., σελ. 362

⁹⁶ Σε αυτό συμφωνεί μαζί μας και ο Meikle ο οποίος έγραφε πού σωστά ότι : *Ο Μαρξ απορρίπτει την εγελιανή ιδεαλιστική αφετηρία και εξέλιξη-διαδικασία, αλλά δεν απορρίπτει την εγελιανή ρίζα-τρόπο σκέψης και τα παρακλάδια της. Την απορρίπτει σαν φανταστική αντιστροφή της αλήθειας και όχι σαν ψευδαίσθηση.* (Scott, Meikle, *Essentialism in the thought of Karl Marx*, Duckworth, London, May 1985, σελ. 41)

διατηρεί δηλαδή με αναγκαίο τρόπο το διαλεκτικό κεκτημένο της κορωνίδας των φιλοσοφιών της εποχής του. Η διαδικασία αυτή η ίδια με τη σειρά της είναι δεδομένο πως έθετε για το Μαρξ, στο επίπεδο που βρισκόταν τότε η σκέψη του, ανυπέρβλητα εμπόδια και αντικειμενικούς φραγμούς, αλλά ταυτόχρονα του έδινε, έστω και με τη μορφή του «ανθρωπολογικού αυτού νατουραλισμού»,⁹⁷ τη δυνατότητα να ανιχνεύει και να μελετά στο σώμα του *κοινωνικού Είναι* (για να χρησιμοποιήσουμε, όπως και πριν, το Λουκατσιανό όρο) ιστορικές τάσεις και νόμους, με κάποιους από τους οποίους δεν καταπιάστηκε συστηματικά, επαρκώς και συγκεκριμενοποιημένα, κατά την άποψή μας, στο ύστερο επίπεδο ανάπτυξης των φιλοσοφικών του μελετών (όπως για παράδειγμα το ίδιο το ζήτημα της αλληλεπίδρασης φυσικού και κοινωνικού ή το πρόβλημα των ανθρωπίνων αναγκών ως φιλοσοφικής και λογικό-ιστορικής κατηγορίας ανεξάρτητης από τη μορφή της ικανοποίησης τους εντός του γίνεσθαι της αυτοαναπαραγωγής του Κεφαλαίου)· στο επίπεδο δηλαδή όπου η υλιστική διαλεκτική βρισκόταν, παραδόξως, στην ωριμότερη μορφή ανάπτυξης και έκφρασης της. Θα λέγαμε λοιπόν, ίσως λίγο καταχρηστικά και πάλι, πως κατά μία έννοια ο μεταβατικός αυτός και μεταιχμιακός εννοιολογικός χαρακτήρας που δεδομένα διακρίνει τα πρώιμα μαρξικά κείμενα και ο οποίος αποκρυσταλλώνεται θεωρητικά μέσω ενός δυνάμει ολιστικού εγχειρήματος σύλληψης του *Κοινωνικού Είναι ως Φυσικό-Ιστορικού Γίνεσθαι, με υποκείμενο του τον φυσικό-ενσώματο άνθρωπο-παραγωγό, το οποίο έχει έναν σαφή κοινωνικό-ιστορικό ορίζοντα και κατεύθυνση*, συνιστά και το θεωρητικό πλεονέκτημα των έργων αυτών αναφορικά με ζητήματα που σχετίζονται και αφορούν την καθολική διάσταση του ίδιου του κοινωνικό-ιστορικού Γίνεσθαι, το οποίο νοείται παράλληλα υπό τη σκοπιά της διαδικασίας συγκρότησης της πραγματικής «δεύτερης Φύσης» και «Φυσικής Ιστορίας» του αλληλεπιδρώντος —με τον περίγυρό του— φυσικού και κοινωνικού ανθρώπου. Που νοείται δηλαδή, κατά την άποψη μας, ως η διαδικασία συγκρότησης της ωριμότερης μορφής και βαθμίδας ανάπτυξης στην οποία δύναται να φτάσει η ανθρωπότητα, του Κομμουνισμού.

Το ερευνητικό πρόγραμμα αυτό του Μαρξ όμως, το οποίο και συνιστά ως εγχείρημα, σε ένα βαθμό, έμμεσο και γόνιμο κατάλοιπο των προγενέστερων αυτού «φιλοσοφικών συστημάτων», που ενίοτε έτειναν να προωθούν ένα παρόμοιο καθολικό-ολιστικό μοντέλο σύλληψης της πραγματικότητας, πιστεύουμε πως

---

⁹⁷ Μαρξ, *Παρισινά Χειρόγραφα...*, ό.π., σελ. 272

μεταγενέστερα υποχωρεί ως τέτοιο (ως ένα δυνάμει καθολικό πρόταγμα ανακάλυψης της πραγματικής μορφής μιας υλιστικής *Φιλοσοφίας της Ιστορίας*), προκειμένου ο Γερμανός φιλόσοφος να μπορέσει να εντρυφήσει με συστηματικότερο τρόπο σε αυτά που έθετε η πραγματικότητα εμπρός του ως τα αναγκαία εκείνα αντικείμενα μελέτης που έπρεπε να καρποφορήσουν προκειμένου να τεθούν σε πραγματική υλιστική βάση οι θεωρητικές προκείμενες του επαναστατικού μετασχηματισμού της κοινωνίας. Αυτό όμως με τη σειρά του δεν πρέπει να παρεξηγηθεί και σίγουρα «...δεν σημαίνει πως ο Μαρξ έγινε (στα ύστερα χρόνια των μελετών του σμσ. Κ.Ζ.) λιγότερο φιλόσοφος, αλλά ότι αντίθετα εμβάθυνε σημαντικά τις φιλοσοφικές του ιδέες σε όλους τους τομείς».⁹⁸ Αυτό που σημαίνει αντιθέτως, είναι ότι έπρεπε να του δοθεί, κατά μία έννοια, ο διανοητικός χώρος ώστε να εντρυφήσει και να εμβαθύνει α) στη μελέτη του χαρακτήρα που διέπει την Κεφαλαιοκρατική Κοινωνία και Παραγωγή ως ολότητα κοινωνικό-οικονομικών ουσιαδών σχέσεων, β) στη μελέτη και στην προσπάθεια ανάγνωσης της Ιστορίας πάνω σε μία υλιστικο-ιστορική βάση, καθώς και γ) στη μελέτη των δυνατοτήτων θεμελίωσης του ίδιου του Επαναστατικού και Κομμουνιστικού οράματος πάνω σε επιστημονικά θεμέλια. Με λίγα λόγια, μπορούμε να πούμε πως το ερευνητικό πρόγραμμα αυτό, που συναρθρωνόταν στα έργα της νεότητάς του ως επιστημονική και φιλοσοφική υπόθεση εργασίας, δεν εγκαταλείφθηκε επακριβώς, αλλά ότι αντιθέτως προσαρμόστηκε στις ανάγκες της συγκεκριμένης φιλοσοφικής έρευνας των τριών αυτοτελών, στην ολότητα και ενότητα τους, επιστημονικών αντικειμένων πραγμάτευσης της ύστερης μαρξικής εργογραφίας και της υλιστικής Διαλεκτικής. Συμφωνούμε λοιπόν με το συμπέρασμα και τη θέση ότι *παρόλο των θεωρητικών εκκρεμοτήτων που άφησε πίσω του ο (μεταγενέστερος Κ.Ζ.) υλισμός του Μαρξ δεν αντικατέστησε τη φιλοσοφική του σκέψη, αλλά την επέκτεινε*.⁹⁹

Αυτό που κάνει τώρα εντύπωση και που οφείλουμε να αναδείξουμε είναι το γεγονός πως αν ο Μαρξισμός —εν συνόλω— νοηθεί ως κοσμοθεώρηση και ως ένα ανοιχτό σύστημα εννοιών και πολιτικών και κοινωνικών αντιλήψεων¹⁰⁰ με τα τρία αυτά επιστημονικά αντικείμενα που αναφέρθηκαν παραπάνω να βρίσκονται στον

⁹⁸ Gyorgy Lucacs, «Η Οντολογία του Κοινωνικού Είναι», *Ουτοπία*, τχ. 52, Νοέμβριος-Δεκέμβριος 2002, σ. 23-38 σελ. 29

⁹⁹ Fox, *Marx The Body and Human Nature...*, ό.π., σελ. 158

¹⁰⁰ Βίκτορ Αλεξέγιεβιτς, Βαζιούλιν, *Η Λογική Της Ιστορίας, Ζητήματα Θεωρίας και Μεθοδολογίας*, μτφ.-επιμ. Δ.Σ. Πατέλης, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2004, *Εισαγωγή Δ. Πατέλη* σελ. 21

πυρήνα του, τότε το αντικείμενο το οποίο καταπιάνεται και συσχετίζεται εκτενέστερα με το κοινωνικό-ιστορικό παρόν της ανθρωπότητας και τις προοπτικές υπέρβασής του παρόντος αυτού, δηλαδή το αντικείμενο της *Κριτικής της Πολιτικής Οικονομίας της Κεφαλαιοκρατίας* (βλ. α), συνιστά —για μια πλειάδα αιτιών— και το περισσότερο ανεπτυγμένο και ολοκληρωμένο. Δεν θα ήταν ενδεχομένως λοιπόν λάθος αν λέγαμε τώρα πως τα επιστημονικά αντικείμενα της μαρξικής βιβλιογραφίας τα οποία αντικειμενικά μας παρέχουν τα περισσότερα θεωρητικά εργαλεία και τις λεπτομερέστερες αναφορές σχετικά με την κατανόηση και την ιχνηλάτηση των νομοτελειών που διέπουν το ιστορικό παρελθόν και τις προοπτικές του μέλλοντος της ανθρωπότητας, είναι και εκείνα {*Υλιστική Αντίληψη της Ιστορίας* (βλ. β) και *Επιστημονικός Σοσιαλισμός/Κομμουνισμός* (βλ. γ)} που έμειναν συγκριτικά λιγότερο ανεπτυγμένα και περισσότερο χαρακτηριζόμενα από μία διόλου ευκαταφρόνητης σημασίας θεωρητική μονομέρεια.

Υπό αυτό το πρίσμα, μπορούμε να πούμε, πως τα «νεανικά έργα», με το δυνάμει καθολικό πρόταγμα τους και τα έστω και ιδεαλιστικής υφής ολιστικά στοιχεία που τα διέπουν, μας παρέχουν κάποιες θεωρητικές πτυχές εξόχως ουσιώδεις και πρωτότυπες αναφορικά με ζητήματα σύλληψης του ανθρώπου ως όντος που έλκει την καταγωγή του από τα βάθη του βιολογικού παρελθόντος του και που κινείται προς την κατεύθυνση του πλήρως κοινωνικοποιημένου μέλλοντος, χωρίς να προωθείται διαμέσου αυτών μια κανονιστική —πλήρως αιτιοκρατούμενη— και σχηματοποιημένη αντίληψη για την πορεία που διανύει εντός των αιώνων της η ανθρωπότητα ως αυτοτελής ιστορική οντότητα. Μας παρέχουν δηλαδή ακόμη και σήμερα θεωρητικά εργαλεία για μια σύγχρονη κατανόηση του ανθρώπου ως ενός όντος με βιολογικές και ζωώδεις προϋποθέσεις και καταβολές ύπαρξης και ταυτόχρονα αμιγώς ανθρώπινες και κοινωνικές προοπτικές για μια δυνάμει ολοκλήρωση. Αυτό που θέλουμε να καταδείξουμε με το συλλογισμό αυτό είναι τη δεδομένη αναγκαιότητα να αναχθούν τα «νεανικά έργα» του Μαρξ σε μια θέση δίπλα και όχι απέναντι και με αντιπαρατιθέμενο τρόπο στις «ώριμες μελέτες» του που έλαβαν τη μορφή τους κάτω από την επίδραση της πλήρως καθιερωμένης, στη σκέψη του ίδιου του Μαρξ, μεθοδολογίας της υλιστικής Διαλεκτικής. Να αναδειχθεί δηλαδή η θεωρητική σημασία τους ως έργα που δύνανται να θεωρηθούν ως γενεαλογικά συστατικά στοιχεία της ύστερης περιόδου και να λειτουργήσουν επικουρικά και συμπληρωματικά για τις αναλύσεις του «ώριμου» Μαρξ της «Υλιστικής αντίληψης

της Ιστορίας» με σκοπό την εξαγωγή χρήσιμων συμπερασμάτων ιδιαιτέρως για ζητήματα που αφορούν την κατάσταση του ανθρώπινου *Είναι* ως καθεαυτό τέτοιου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2 : Η ΑΝΘΡΩΠΙΝΗ ΦΥΣΗ : ΤΟ ΓΕΓΟΝΟΣ ΤΗΣ ΕΙΔΟΛΟΓΙΚΗΣ ΔΙΑΦΟΡΟΠΟΙΗΣΗΣ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΙΝΟΥ ΓΕΝΟΥΣ ΚΑΙ Η ΕΚΚΙΝΗΣΗ ΤΗΣ ΑΝΤΙΦΑΣΗΣ ΜΕΤΑΞΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ ΚΑΙ ΦΥΣΗΣ

2.1 : Η Κριτική στον Έγελο και το Φόιερμαχ ως Όρος για τη Συγκρότηση της Μαρξικής Θεωρίας του Ανθρώπου

Όπως παρουσιάσαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο, αυτό που χαρακτηρίζει τα «νεανικά έργα» του Μαρξ είναι η εννοιολογική αμφιθυμία του στοχαστή που αντανακλάται σε αυτά και που προκύπτει από το δεδομένο θεωρητικό ετεροκαθορισμό του φιλοσόφου (θετικού τύπου μέσω της κατάφασης των εννοιών τους και της ίδιας της θεματολογίας αλλά ενίοτε και της γλωσσικής έκφρασης),¹⁰¹ από το στοχασμό κυρίως του Έγκελου και του Φόιερμαχ. Δεδομένου αυτού λοιπόν, ένα από τα διακυβεύματα για το νεαρό Μαρξ είναι η προσπάθεια απεγκλωβισμού του και ταυτόχρονα υπέρβασης, διαμέσου της κριτικής πραγμάτευσης των αντιλήψεων τους, των δύο προαναφερθέντων φιλοσόφων και των απόψεων τους αναφορικά και αφετηριακά για το *σε τι συνίσταται ο Άνθρωπος και η Ιστορία του* (ο ετεροκαθορισμός του αυτός μετατρέπεται έτσι σε αρνητικού τύπου ή καλύτερα θα λέγαμε ότι ένας θετικός και ένας αρνητικός ετεροκαθορισμός συνυπάρχουν εντός των νεανικών έργων, από τη μία ως κατάφαση εννοιών και από την άλλη ως κριτική επαναδιαπραγμάτευσή τους). Έτσι, και με αυτό τον τρόπο, ο Μαρξ εναντιώνεται αφενός στον Έγελο του οποίου η άποψη για την ανθρώπινη Ιστορία και την ιστορική ανάπτυξη συμπυκνώνεται στο γεγονός ότι :

«...προϋποθέτει ένα αφηρημένο, ένα Απόλυτο Πνεύμα, που αναπτύσσεται μόνο του, ενώ η ανθρωπότητα είναι μία μάζα που συνειδητά η ασύνειδα το υποφέρει. Αφήνει δηλαδή να προηγείται μέσα στην εξωτερική, εμπειρική ιστορία μια θεωρητική εσωτερική ιστορία. Έτσι η ιστορία της ανθρωπότητας μεταβάλλεται σε ιστορία του αφηρημένου, του πέρα από τον πραγματικό άνθρωπο, πνεύματος της ανθρωπότητας.»¹⁰²

...και αφετέρου στο Φόιερμαχ του οποίου η σύλληψη για τον άνθρωπο οδηγεί σε ένα εξίσου αφηρημένο, και μονάχα τυπικά υλιστικό, μηχανιστικό σχήμα, αφού για αυτόν δεν λαμβάνεται υπόψη ο «άνθρωπος» όπως πραγματικά υφίσταται, δηλαδή ως ένα εντέλει δραστήριο και σχεσιακό ον διαμεσολαβήσεων που αυτονομείται, εν

¹⁰¹ Μπιτσάκης, *Η Φύση στη Διαλεκτική Φιλοσοφία*, ό.π., σελ. 196

¹⁰² Καρλ Μαρξ, Φρίντριχ Έγκελς, *Η Αγία Οικογένεια...*, ό.π., σελ. 105

μέρει, μέσω της διαδικασίας της κοινωνικού τύπου ειδολογικής του συγκρότησης και της απόσχισης του από τη Φύση,¹⁰³ αλλά ως ένα σύνολο σωματικών ερεθισμάτων και καθορισμών που ανταποκρίνονται στην απλή ενσώματη ύπαρξη του.

Κορυφαίες τοποθετήσεις του Μαρξ, που ταυτόχρονα αντανακλούν την κριτική του διάθεση, στο τέλος της νεανικής περιόδου του, απέναντι στις ελλείψεις του συγγραφέα της *Ουσίας του Χριστιανισμού*, συνιστούν οι περίφημες 1η και 6η Θέση του για εκείνον όπου γίνεται σαφές το γεγονός ότι :

«Ο υλισμός του (ενν. του Φόιερμπαχ K.Z.) (...) συλλαμβάνει το αντικείμενο, την πραγματικότητα, την αισθητηριακότητα, μόνο υπό τη μορφή του αντικειμένου ή της εποπτείας· δεν το συλλαμβάνει ως αισθητηριακά ανθρώπινη δραστηριότητα, ως πράξη· δεν το συλλαμβάνει υποκειμενικά. (...) Ο Φόιερμπαχ θέλει να εξετάσει αισθητηριακά αντικείμενα : αλλά δεν συλλαμβάνει την ίδια την ανθρώπινη δραστηριότητα ως αντικειμενική δραστηριότητα. (...) Δεν εννοεί συνεπώς τη σημασία της 'επαναστατικής', της 'πρακτικής-κριτικής' δραστηριότητας.»¹⁰⁴

...ενώ ταυτόχρονα «...ανάγει τη θρησκευτική ουσία στην ανθρώπινη ουσία. Αλλά η ανθρώπινη ουσία δεν είναι μια αφαίρεση που εγκατοικεί στο μεμονωμένο υποκείμενο. Στην πραγματικότητα της είναι το σύνολο των κοινωνικών σχέσεων. Ο Φόιερμπαχ, ο οποίος δεν προχωρεί στην κριτική αυτής της πραγματικής ουσίας, είναι ως εκ τούτου αναγκασμένος : 1) Να αφαιρέσει από την ιστορική πορεία και να παγιώσει δι' εαυτό το θρησκευτικό θυμικό, όπως να προϋποθέσει ένα αφηρημένο -απομονωμένο- άτομο 2) Η ουσία μπορεί συνεπώς να συλληφθεί ως 'γένος', ως εσώτερη βουβή γενικότητα που συνδέει τα πολλά άτομα με φυσικό τρόπο.»^{105 - 106}

¹⁰³ Ο Schmidt θα πει στοχευμένα ότι ο "Άνθρωπος" του Φόιερμπαχ δεν εγείρεται ως μια παραγωγική δύναμη αλλά αντιθέτως μένει εγκλωβισμένος σε μια προ-ανθρώπινη κατάσταση. (Alfred, Schmidt, *The Concept of Nature in Marx E-book*, Εκδόσεις Verso, London-New York, 2014, σελ. 24)

¹⁰⁴ Μαρξ, *Για τον Φόιερμπαχ*, ό.π., σελ. 359-360

¹⁰⁵ Αυτ., σελ. 361-362

¹⁰⁶ Ο Μαρξ ήδη από την 6η θέση έχει συλλάβει αυτό που λίγο αργότερα θα διατυπώσει στις σημειώσεις για το Φόιερμπαχ και την Ιστορία : «**Ο Φόιερμπαχ (...) μια και παραμένει και αυτός στη θεωρία, δεν συλλαμβάνει τους ανθρώπους στη δεδομένη κοινωνική συνάφειά τους ούτε στις προεδομένες βιοτικές συνθήκες τους οι οποίες τους έκαναν αυτό που είναι, ως εκ τούτου ο Φόιερμπαχ δεν καταλήγει στο πραγματικό υπαρκτό, δραστήριο άνθρωπο, αλλά παραμένει στην αφαίρεση 'ο άνθρωπος' και καταφέρνει να αναγνωρίσει μόνο στο 'συναίσθημα' τον 'πραγματικό, ατομικό, ενσώματο άνθρωπο', δηλαδή δεν γνωρίζει κάποιες άλλες 'ανθρώπινες σχέσεις' 'του ανθρώπου προς τον άνθρωπο' παρά μόνο την αγάπη και την φιλία...Δεν καταλήγει λοιπόν ποτέ να συλλάβει τον αισθητό κόσμο ως την συνολική ζωντανή, αισθητηριακή δραστηριότητα τον ατόμων που τον αποτελούν (...)**» (Μαρξ, *Φόιερμπαχ και Ιστορία...*, ό.π., σελ. 375)

Αυτά επομένως από τα οποία ο Μαρξ επιθυμεί να απαγκιστρωθεί θεωρητικά, είναι από τη μία πλευρά η σύλληψη του Ανθρώπου και της Ιστορίας του ως μορφών της αυθύπαρκτης και αυτοκινούμενης Σκέψης τις οποίες εγκολπώνει στο γίνεσθαι τού ένα Geist μέσω της αυτο-εκδίπλωσης του εντός της αντικειμενικής πραγματικότητας (ο Μαρξ αναγνώριζε, μαζί με τον Ένγκελς στην *Αγία Οικογένεια*, ότι ο «πιο επικίνδυνος εχθρός του πραγματικού ανθρωπισμού είναι ο θεωρησιακός ιδεαλισμός, ο οποίος στη θέση του πραγματικού ανθρώπου βάζει την ‘αυτοσυνείδηση’ ή το ‘πνεύμα’») ¹⁰⁷ θέλοντας παράλληλα να θεμελιώσει τη χειραφέτηση του κοινωνικού κόσμου, την ανάδειξη της αυτονομίας του και της εσωτερικής δυναμικής του, ¹⁰⁸ και από την άλλη από μία αντίστοιχα αφηρημένη σύλληψη του ανθρώπου ως ενός όντος του οποίου η «ουσία» εξαντλείται απλώς στην ίδια του τη φυσική αισθητηριακή υπόσταση και σε μία απλοϊκή, και εξωτερικώς επιβληθείσα από τη Φύση, χυδαία νατουραλιστική και άμεση διατομική αλληλοσυσχέτιση. Αυτό δηλαδή που θέλει ο Μαρξ συνολικά να υπερβεί είναι την αντίληψη για τον άνθρωπο ως ενός όντος που διατηρεί για τον εαυτό του την «ουσία» του ως κάτι το αφηρημένο, ως κάτι το *επέκεινα* δηλαδή, —παραδόξως— τόσο από του ίδιους τους εμπράγματα όρους της Φύσης που τον γεννούν και συνεχίζουν να τον αναπαράγουν για πάντα, όσο και από τις σχέσεις που τον διαμεσολαβούν και τον ορίζουν εντός ενός γενικότερου πλαισίου σχέσεων που δημιουργεί ο ίδιος μεταβολίζοντας κοινωνικά και εργασιακά τη Φύση· εντός ενός πλαισίου που αναπτύσσει δηλαδή ο ίδιος ως το πραγματικό υποκείμενο της Ιστορίας του σε διαλεκτική ενότητα με τα αντικείμενα και τα αποτελέσματα της δραστηριότητάς του ¹⁰⁹⁻¹¹⁰ και αυτό διότι όπως καταδεικνύεται *ο άνθρωπος (...) δεν είναι ένα αφηρημένο ον που βρίσκεται έξω από τον κόσμο.* ¹¹¹

Η κριτική διάθεση του Μαρξ απέναντι στις προαναφερθείσες, θεωρητικά λειψές για τον ίδιο, αντιλήψεις των προγενέστερων της δικής του μορφών του φιλοσοφικού *ειδέναι* για τον Άνθρωπο και την Ιστορία του, οδηγούν το στοχαστή στην υιοθέτηση της θεωρητικής στάσης που νοεί τον άνθρωπο ταυτόχρονα τόσο ως ένα αισθητηριακό φυσικό ον που δεν σταματά ποτέ να ορίζεται, να εμφανίζεται και να γεννάται εντός

---

¹⁰⁷ Μαρξ, Ένγκελς, *Αγία Οικογένεια*, Όπως ανευρίσκεται στο: Μπιτσάκης,, *Η Φύση στη Διαλεκτική Φιλοσοφία*, ό.π., σελ. 212

¹⁰⁸ Μιχαλάκης, «*Η Κριτική του Ιδεαλισμού...*», ό.π., σελ. 128

¹⁰⁹ Heller, *Η Θεωρία των Αναγκών στον Μαρξ*, ό.π., σελ. 44

¹¹⁰ Schmidt, *The Concept of Nature in Marx*, ό.π., σελ. 24

¹¹¹ Μαρξ, *Εισαγωγή στην Κριτική της Εγγελιανής Φιλοσοφίας...*, ό.π., σελ. 147

των φυσικών πλαισίων της ύπαρξης του βασιζόμενο στους φυσικούς νόμους, όσο και ως ένα ον που εν τέλει ξεπερνάει τον ποιοτικό ορίζοντα των φυσικών του συνιστωσών, που υπερβαίνει δηλαδή τον ποιοτικό ορίζοντα της κοινωνικώς αδιαμεσολάβητης συσχέτισης-υπαγωγής και *τυφλής αλυσοδέσμευσης με τη Φύση*.¹¹² Αυτό που ο Μαρξ δηλαδή κατανοεί και που προσπαθεί να εκθέσει, διαμέσου της κριτικής του τόσο στον Έγελο, όσο και στο Φόιερμπαχ, είναι το γεγονός ότι ο άνθρωπος είναι το μόνο ον, που μέσω της κοινωνικής, σε τελική ανάλυση, αδιαμεσολάβησης της Φύσης (της αυτοδιαμεσολάβησης της ίδιας της Φύσης από τον ταυτοτικό *Εαυτό* της δηλαδή, διαμέσου των σχέσεων που αναπτύσσουν τα άτομα ως αφενός βιολογικές μονάδες και αφετέρου ως κοινότητα), δύναται να παραγάγει Ιστορία.¹¹³ Ο άνθρωπος λοιπόν καθίσταται ικανός να παραγάγει Ιστορία και μάλιστα τη δική του Ιστορία, την Ιστορία της σκοποκατευθυνόμενης και ενσύνειδης διαδικασίας παραγωγής των υλικών όρων της ίδιας του της ύπαρξης. Το κομμάτι το οποίο με συμπυκνωμένο τρόπο εκφράζει την αντίληψη αυτή του Μαρξ, εντοπίζεται σε ένα σαφέστατο ως προς αυτό χωρίο της *Αγίας Οικογένειας* όπου μαζί με τον Ένγκελς πραγματεύονται το ζήτημα της Ιστορικής διαδικασίας εν γένει και αναφέρουν :

«Η Ιστορία δεν κάνει τίποτε, δεν κατέχει κανένα τεράστιο πλούτο, δεν διεξάγει κανέναν αγώνα. Αντίθετα! Ο άνθρωπος, ο πραγματικός, φυσικός, ο ζωντανός άνθρωπος είναι που τα κάνει όλα, κατέχει και αγωνίζεται. Δεν είναι η ιστορία -σάμπως αυτή να ήταν ένα ιδιόρρυθμο πρόσωπο- που μεταχειρίζεται τον άνθρωπο για να πραγματοποιήσει τους σκοπούς της. Η Ιστορία δεν είναι παρά η δραστηριότητα του ανθρώπου που επιδιώκει τους σκοπούς του»¹¹⁴

Πιστεύουμε, πως τα ριζικότερα και ουσιωδέστερα συμπεράσματα που τώρα προκύπτουν από τα προαναφερθέντα, είναι αφενός από τη μία το γεγονός ότι, αναφορικά με τη Φύση, αυτό που ενδιαφέρει πρωτίστως το Μαρξ είναι η συσχέτιση αυτής και η αλληλοδιαμεσολάβηση της με/από τον άνθρωπο και όχι η απλή οντολογική ταύτιση τους όπως θα δούμε και παρακάτω, και αφετέρου το γεγονός ότι η Ιστορία ορίζεται ως το πεδίο εντός του οποίου ο άνθρωπος αποκτά τη σκοποθετική διάσταση της συγκεκριμενοποιημένης δραστηριότητάς του, η οποία συνιστά με τη

¹¹² Φρόμ, *Η Εικόνα του Ανθρώπου...*, ό.π., σελ. 33

¹¹³ Ο Μαρξ εναντιώνεται δηλαδή ξεκάθαρα με μια εγγεληνή αντίληψη σύμφωνα με την οποία *μια αυθαίρετη Υποκειμενοποιημένη Ιδέα καθιστά τα πραγματικά Υποκείμενα ως άνευ πραγματικής ουσίας, ως στιγμές μη πραγματικές και αντικειμενικές στιγμές της δικής της (της Ιδέας) αφηρημένης ιστορικοποιημένης Υπόστασης*. (Βλ. Μαρξ, «Κριτική της Εγγεληνής Φιλοσοφίας...» ό.π., σελ. 38)

¹¹⁴ Μαρξ, Ένγκελς, *Η Αγία Οικογένεια...*, ό.π., σελ. 115-116

σειρά της ταυτόχρονα τόσο τον κινητήριο μοχλό κίνησης της ίδιας της Ιστορίας, όσο και το στοιχείο εκείνο που με την ενσύνειδη μορφή του διακρίνει τον άνθρωπο από τα άλλα φυσικά-βιολογικά όντα.¹¹⁵

Εν κατακλείδι, πιστεύουμε πως το πιο ολοκληρωμένο και ουσιώδες ζήτημα το οποίο εγείρεται και ταυτόχρονα συνιστά την πεμπουσία της μαρξικής κριτικής σε αυτό το επίπεδο είναι και αυτό που καθιστά τα μαρξικά κείμενα της περιόδου αυτής την ιδιότυπη έκφραση της διαφοροποίησης του Μαρξ ως ενός καινοτόμου στοχαστή συγκριτικά με τις ίδιες του τις θεωρητικές καταβολές και τους φιλοσοφικούς προγόνους. Το ζήτημα αυτό, το οποίο θα αναλύσουμε παρακάτω, είναι ο διττός ορισμός του Μαρξ για τον άνθρωπο, από τη μία ως όντος που αφετηριακά προκύπτει, υπάρχει και γεννάται φυσικώ τω τρόπω και από την άλλη ως όντος που στην πορεία αναπτύσσεται ιστορικά και διαμεσολαβημένα από την εργασία του και τις κοινωνικές μορφές-εξωτερικεύσεις του *Είναι* του· ως όντος δηλαδή που αναπαράγει και προωθεί το βίο του με όλο και περισσότερο κοινωνικό τρόπο.*¹¹⁶ Ο διττός ορισμός αυτός του Μαρξ, που προέκυψε από τη σκληρή αναμέτρηση του στοχαστή με τους φιλοσοφικούς «πατέρες του», έχει λάβει χώρα ήδη από τα προηγούμενα γραπτά του και συνιστά το θεωρητικό υπόβαθρο για τις πραγματεύσεις της *Αγίας Οικογένειας* και της *Γερμανικής Ιδεολογίας*, στις οποίες αναφερθήκαμε, ενώ διατηρεί την εννοιολογική του αποκρυστάλλωση ως ο διφυής και αναδιπλασιασμένος εκείνος όρος για τον άνθρωπο που ορίζεται από τη μία *ως φυσικό όν με ουσιώδεις δυνάμεις* και από την άλλη ως *όν γένους ειδολογικής —με την κοινωνική έννοια— σημασίας*. Ως ενός όντος δηλαδή που εκκινεί την ιστορική του πορεία από την κοινωνικώς αδιαμεσολάβητη (ή για να είμαστε πιο ακριβείς, την αμιγώς φυσικά διαμεσολαβημένη) και ζώωδη συσχέτιση του με τη Φύση και που εντέλει καταλήγει να παράγει την Ιστορία μέσα από μια κλιμακούμενη διαδικασία ανάπτυξης κοινωνικών —έστω και αλλοτριωμένων κατά κύριο λόγο— διαμεσολαβήσεων (εργασίας και κοινωνικών δομών) που τείνουν εκ νέου προς την άρση τους. Ο διφυής

---

¹¹⁵ Αν στο σημείο αυτό νοηθεί ως σκοποθετική δραστηριότητα η ίδια η ανθρώπινη εργασία τότε πράγματι αυτή συνιστά για τον άνθρωπο *μια οντοποιητική δραστηριότητα*. (Αντώνης, Ρέκκας, «Η 6η Θέση για τον Φόιερμπαχ», *Ουτοπία*, τχ. 51, Σεπτέμβριος-Οκτώβριος 2002, σελ. 120)

^{116*} Η βαθύτερη σημασία της κριτικής του Μαρξ τόσο στον Φόιερμπαχ όσο και στον Έγκελ συνίσταται στο ότι ο μεν πρώτος δεν νοεί καν στο θεωρητικό του σχήμα την μη φυσικού τύπου αλληλοσυσχέτιση ανθρώπου-Φύσης και στο ότι ο δε δεύτερος στο βαθμό που το πράττει δεν συλλαμβάνει τις συσχετίσεις αυτές ως κάτι το προκείμενο από τη Φύση, αλλά ως κάτι που αποτελεί εκκοσμίκευση μιας υπερβατικής ή έστω μιας αφηρημένης και υπέρ-ιστορικής διαδικασίας ανάπτυξης της Αυτοσυνείδησης.

αυτός ορισμός, νοούμενος σαν εννοιολογικός διαχωρισμός, συνιστά σύμφωνα και με τον Ollman το γενικά παραγνωρισμένο θεμέλιο πάνω στο οποίο ο Μαρξ στήνει ολόκληρη την αντίληψή του για την ανθρώπινη φύση.¹¹⁷

2.2 : Ο Άνθρωπος ως «Φυσικό Ον» (NATURWESEN)

2.2.1 : Η Φυσικότητα του Ανθρώπου

Στα *Οικονομικά και Φιλοσοφικά Χειρόγραφα του 1844*, αλλά όχι μόνο, ο Μαρξ αυτό που επιδιώκει να θεμελιώσει είναι την αναδιπλασιασμένη αυτή, οντολογικά όμως μονιστική πτυχή, που χαρακτηρίζει και ορίζει τον άνθρωπο ως ένα ταυτόχρονα *οντολογικά* ταυτοτικό ον με τη Φύση, ως ένα δηλαδή *αναπόσπαστο μέρος της Φύσης*,¹¹⁸ αλλά και ως ένα *ειδολογικά και γνωσιολογικά* διαφοροποιούμενο —μερικώς από αυτήν— ον με κοινωνικό ορίζοντα. Η πτυχή αυτή που μας απασχολεί εδώ στο υποκεφάλαιο αυτό είναι και εκείνη που λογικά και χρονικά προηγείται και ας μην εκτίθεται με αυτόν τον τρόπο,¹¹⁹ αυτή δηλαδή που συλλαμβάνει τον άνθρωπο με τα χαρακτηριστικά ενός **φυσικού όντος**, και αυτό διότι όπως έχει λεχθεί *ο άνθρωπος είναι ένα τμήμα της Φύσης*¹²⁰ και *πριν από όλα ένα φυσικό ον*.¹²¹

*

Ο Μαρξ λοιπόν θεωρεί πως ο άνθρωπος πριν από όλα είναι ένα άμεσο «**φυσικό ον**»¹²² και *εκ γενετής φύση*.¹²³ Αυτό, κατά την άποψη μας, δεν σημαίνει τίποτε άλλο παρά το γεγονός ότι δεν αποτελεί (ο άνθρωπος) ένα δημιουργηθέν πλάσμα από μία ανώτερη και εξωκοσμική υπόσταση, αλλά αντίθετα, ότι συνιστά ένα ανακύπτον ον εντός ενός ανεξάρτητου, αδημιούργητου, ιστορικά μεταβαλλόμενου όμως Όλου,¹²⁴ που προηγείται αυτού¹²⁵ (του ανθρώπου), τόσο *Ιστορικά όσο και Λογικά*, αφού εγείρεται ως η εξωτερική του εαυτού του —«Άλλη υπόσταση»— που αποτελεί και

¹¹⁷ Bertell Ollman, *Alienation, Marx's conception of man in capitalist society*, Cambridge University Press, 1971, σελ. 76

¹¹⁸ Φούφας, *Ο Άνθρωπος ως Φυσικό Ον...*, ό.π., σελ. 69-83

¹¹⁹ Ο Μαρξ, στα *Χειρόγραφα*, πρώτα πραγματεύεται τον άνθρωπο υπό το πρίσμα της έννοιας του όντος γένους όμως είναι εμφανές πως η έννοια του φυσικού όντος προηγείται τόσο λογικά όσο και ιστορικά αφού όπως θα δούμε συνιστά την προϋπόθεση για την ανάκυψη του όντος γένους: συνιστά δηλαδή την προϋπόθεση του ίδιου του εννοιολογικού —και όχι πραγματικά οντολογικού— αναδιπλασιασμού του «ανθρωπίνου όντος.»

¹²⁰ Μαρξ, *Παρισινά Χειρόγραφα...*, ό.π., σελ. 254

¹²¹ Αυτ., σελ. 299

¹²² Αυτ.

¹²³ Αυτ.

¹²⁴ Μπιτσάκης, *Το Αειθαλές Δέντρο...*, ό.π., σελ. 314

¹²⁵ Μπιτσάκης, *Η Φύση στη Διαλεκτική Φιλοσοφία*, ό.π., σελ. 186

παραμένει πάντα η προϋπόθεση για την ίδια του την ανάκυψη· εννοούμε εδώ τη «Φύση». Όπως έχει σωστά ειπωθεί δηλαδή «ο Μαρξ ήταν πεπεισμένος ότι ο άνθρωπος είναι ένα προϊόν της εξέλιξης της υλικής φύσης, και άρα, μια μορφή της τελευταίας, χωρίς μεταφυσική υπερβατικότητα έναντι αυτής.»¹²⁶ Πέραν αυτού όμως και των υπολοίπων που θα δούμε στη συνέχεια, αυτό που επίσης κατανοούμε από την πρώιμη σύλληψη αυτή του Μαρξ είναι ο καίριος σημασιολογικός ρόλος που διαδραματίζει για το σύνολο της νεανικής εργογραφίας του φιλόσοφου η ίδια η Φύση ως φιλοσοφική κατηγορία και ως αντικειμενικώς υπάρχουσα-εξωτερική πραγματικότητα.

Αυτό δηλαδή που κατανοούμε είναι ότι η Φύση δεν αφορά τον Μαρξ ως αντικείμενο επιστημονικής και φιλοσοφικής μελέτης και διερεύνησης μόνο ως αυτό το Όλο, την αυθύπαρκτη εκείνη δηλαδή —στην καθολικότητα της— ολότητα που προαναφέραμε, καθώς ο ίδιος ενδεχομένως να μην έχει να προσθέσει κάτι σε μια τέτοια θεωρητική συζήτηση συγκριτικά με έναν επιστήμονα των θετικών - φυσικών και βιολογικών επιστημών.¹²⁷⁻¹²⁸ Αυτό είναι μια αντίληψη για τη σχέση μεταξύ φιλοσοφίας και θέασης της Φύσης, καθώς και της αντίστοιχης αυτής έννοιας, με την οποία θα συμφωνούσε και ο Αντόρνο.¹²⁹ Αντίθετα, η Φύση, τον ενδιαφέρει στις αναλύσεις του νοούμενη ως μία πραγματικότητα, με αντανάκλασή της τη φιλοσοφική αντίστοιχη αυτής κατηγορία, η οποία θεμελιώνει τη σχέση της με το έτερο της και συνάμα γέννημα της, τον άνθρωπο, την Ιστορία του και τις ιδεολογικές μορφές του

---

¹²⁶ Κινιού, *Καρλ Μαρξ*, ό.π., σελ. 28

¹²⁷ Ο ίδιος ο Μαρξ αναφέρεται μεταγενέστερα και έμμεσα σε αυτό λέγοντας σε ένα σβησμένο χωρίο των σημειώσεων του Φόιερμπαχ και Ιστορία : **«Γνωρίζουμε μόνο μια επιστήμη, την επιστήμη της ιστορίας. Η ιστορία μπορεί να εξεταστεί από δύο πλευρές, μπορεί να διαχωριστεί στην ιστορία της φύσης και στην ιστορία των ανθρώπων. Ωστόσο οι δύο πλευρές δεν θα έπρεπε να χωριστούν από το χρόνο· όσο υπάρχουν άνθρωποι, η ιστορία της φύσης και η ιστορία των ανθρώπων αλληλοκαθορίζονται. Η ιστορία της φύσης, η λεγόμενη φυσική επιστήμη, δεν μας αφορά εδώ· εντούτοις θα πρέπει να ασχοληθούμε με την ιστορία των ανθρώπων, μια και σχεδόν η συνολική ιδεολογία είτε στηρίζεται σε μια διαστρεβλωμένη αντίληψη αυτής της ιστορίας είτε υποβαθμίζεται σε πλήρη αφαίρεση από αυτήν. Η ίδια η ιδεολογία είναι απλώς μια από τις πλευρές αυτής της ιστορίας.»** (Μαρξ, *Φόιερμπαχ και Ιστορία...* ό.π., σελ. 466)

¹²⁸ Σε ένα άλλο σημείο θα πει επίσης ότι : **«Ακόμη και αυτή η 'καθαρή' φυσική επιστήμη αποκτάει το σκοπό της καθώς και το υλικό της μονάχα μέσω του εμπορίου και της βιομηχανίας, μέσω της αισθητής δραστηριότητας των ανθρώπων.»** (Μαρξ, Ένγκελς, *Η Γερμανική Ιδεολογία*, ό.π., σελ. 72)

¹²⁹ Στην εισήγηση του για την *Ιδέα της Φυσικής Ιστορίας* ο Αντόρνο έλεγε ότι : **«Όταν ο λόγος είναι για φυσική Ιστορία δεν πρόκειται εδώ για εκείνη τη σύλληψη της φυσικής Ιστορίας στα πλαίσια του καθιερωμένου νοήματος της, δεν πρόκειται, για παράδειγμα, για την ιστορία της Φύσης έτσι όπως αυτή επέχει θέση αντικειμένου των φυσικών Επιστημών. Η έννοια της Φύσης που χρησιμοποιείται εδώ δεν έχει απολύτως καμία σχέση με την αντίστοιχη, σε μαθηματικό ορίζοντα, φυσικοεπιστημονική...»** (Theodor W. Adorno, *Η Ιδέα της Φυσικής Ιστορίας*, Πρίσμα, Αθήνα 1992, μτφ- Θ. Λουκασάκης, σελ. 41)

Είναι του. Τον αφορά δηλαδή ως Φύση στην αμφίδρομα γενετική σχέση της με τον άνθρωπο,¹³⁰ ως Φύση δηλαδή για τον άνθρωπο, ως Φύση στην διαλεκτική ενότητα της με τον άνθρωπο,¹³¹ την Ιστορία και από την άποψη της αλληλεπίδρασής της με την κοινωνία¹³² που βρίσκεται εν τω γεννάσθαι της συγκρότησης της ως η ετερότητα του *Εαυτού* της· τον αφορά ως η Φύση που συνιστά, σε τελική ανάλυση, μέσω και της αισθητηριακής πρόσληψής της, την πραγματική υλική προϋπόθεση όπως προαναφέραμε και το ιστορικό υπόβαθρο για κάθε άλλη σημαντική εννοιακή σύλληψη για την κοινωνική πραγματικότητα που έχει μπροστά του ως επιστήμονας και μελετητής. Άρα, η πλευρά της Ολότητας της που συνιστά και την ουσιωδέστερη για τις μελέτες του νεαρού Μαρξ είναι και αυτή η οποία διατηρεί την αμεσότερη συσχέτιση με τη διαδικασία της ειδολογικής συγκρότησής του ανθρωπίνου γένους. Όπως έχει λεχθεί για τον Μαρξ *εξ αρχής η Φύση ερμηνεύεται σε σχέση με την ανθρώπινη δραστηριότητα.*¹³³ Ο Μαρξ διαθλά την έννοια-κατηγορία της Φύσης από την ουσιώδη για τον άνθρωπο αυτή σκοπιά. Αυτή συνιστά αναγκαστικά και την ωριμότερη πλευρά της (της Φύσης), αφού «παράγει» τον άνθρωπο ως ένα ουσιωδώς ξεχωριστό είδος και μαζί με αυτόν γεννά ένα νέο διαλεκτικό σύστημα - Όλο, μία νέα έτερη αυτής πραγματικότητα, που αρχίζει, διαμέσου της ιδιότητας του ανθρώπινου δημιουργικού επενεργείν, να αυτονομείται σταδιακά από αυτήν (τη Φύση)· να αυτονομείται, τρόπον τινά, από την νοούμενη ως προϋπόθεση του *Εαυτού* της παλαιά «ουσία» της, χωρίς όμως ποτέ να την υπερβαίνει πλήρως, που δεν σταματάει δηλαδή ποτέ να είναι **και** Φύση-φυσική «ουσία».*¹³⁴ Εννοούμε εδώ την ίδια την Κοινωνία ως διαλεκτικώς-αντιφατικώς προκύπτουσα ολότητα.¹³⁵ Δεν είναι άλλωστε τυχαίες οι σκόρπιες αλλά πολλαπλές διακηρύξεις του στοχαστή όπως εκείνες που διατρανώνουν το γεγονός ότι σε τελική ανάλυση άνθρωπος, Φύση και Ιστορία αναπτύσσονται ως οντο-λογικές έννοιες η καθεμία διαμέσου της άλλης, που αναπτύσσονται όντας η μία

¹³⁰ Λάζου, *Άνθρωπος, Φύση και Πράξη...*, ό.π., σελ. 115

¹³¹ Στα *Οικονομικά και Φιλοσοφικά Χειρόγραφα του 1844* ο Μαρξ αναφέρει πως η Φύση εννοούμενη αφηρημένα και για τον εαυτό της, αυστηρά αποσπασμένη δηλαδή από τον άνθρωπο, δεν είναι τίποτα για τον άνθρωπο. Σμιτ. σ. 27 κ 188

¹³² Lucacs, *Η Οντολογία του Κοινωνικού Είναι*, ό.π., σελ. 26

¹³³ Φώτεινή, Βάκη, «Ο Υλισμός του Φώερμαχ και ο Υλισμός του Μαρξ», *Αξιολογικά-Αφιέρωμα Φώερμαχ: φιλοσοφία και κριτική*, τχ. 18, 2007, σελ.155

^{134*} Αυτό άλλωστε, κατά την άποψή μας, συνιστά και την πεμπτουσία της διαλεκτικής έννοιας της άρσης και διατήρησης, της διαλεκτικής υπέρβασης (Aufhebung) της Φύσης όταν αυτή νοείται υπό το πρίσμα της Λογικής και Ιστορικής ανάπτυξής και συγκρότησής της.

¹³⁵ Είναι εξαιρετική επί τούτου η επισήμανση του Λούκατς ο οποίος αναφέρει πως : «Πάνω από όλα το Κοινωνικό Είναι προϋποθέτει γενικά και για κάθε ιδιαίτερη διαδικασία την ύπαρξη της ανόργανης και οργανικής Φύσης. Το Κοινωνικό Είναι δεν μπορεί να εννοηθεί ως ανεξάρτητο από το Φυσικό Είναι και ως αποκλειστικό του αντίθετο, όπως πολλοί αστοί φιλόσοφοι θεωρούν...» Αυτ. σελ.26

όρος για την ανάπτυξη της άλλης όντας ταυτόχρονα το ίδιο, αλλά όχι ακριβώς, πράγμα.: «ιστορία είναι η αληθινή φυσική ιστορία του ανθρώπου»¹³⁶ ενώ: «**Η ανθρώπινη ουσία της φύσης υπάρχει μόνο για τον κοινωνικό άνθρωπο· διότι μόνο εδώ υπάρχει για αυτόν ως δεσμός με τον άνθρωπο, ως ύπαρξη του για τον άλλο και του άλλου για αυτόν, όπως και ως βιοτικό στοιχείο της ανθρώπινης πραγματικότητας, μόνο εδώ υπάρχει ως θεμέλιο της δικής του ανθρώπινης ύπαρξης. Μόνο εδώ έχει γίνει η φυσική ύπαρξη του για αυτόν η ανθρώπινη ύπαρξη του, και η φύση έχει γίνει άνθρωπος για αυτόν.**»¹³⁷ αλλά και επειδή : «η ίδια η ιστορία αποτελεί ένα πραγματικό τμήμα της φυσικής ιστορίας, του πως η ιστορία γίνεται άνθρωπος»¹³⁸ Για το νεαρό Μαρξ Ιστορία και Φύση είναι δύο κατηγορίες που πάντοτε αλληλοδιαπλέκονται όντας κατά τρόπο εγγειανό και ενδεχομένως αντορνικό και μια αρνούμενη εαυτόν ταυτότητα, ενώ η σχέση μεταξύ Φύσης και Ιστορίας ορίζεται υπό την αντίληψη της διάστασης μεταξύ πρωταρχικά υπάρχοντος και εκ νέου γινομένου.¹³⁹ Ένας από τους σκοπούς του νεαρού Μαρξ λοιπόν, όπως και για τον Αντόρνο μεταγενέστερα, είναι η ουσιώδους σημασίας κατ' ουσίαν άρση της συνήθους αντίθεσης Φύσεως και Ιστορίας,¹⁴⁰ με την έννοια της οντολογικής απόσπασης της μίας από την άλλη, καταδεικνύοντας παράλληλα ότι για αυτόν η Φύση έχει ιστορικό, θα λέγαμε, χαρακτήρα.

Η αφετηρία λοιπόν των αναλύσεων του νεαρού Μαρξ καθορίζεται εξ αρχής από την αξιοσημείωτη επιμονή του να προσπαθεί από τη μία πλευρά να ταυτίσει την ιστορική ανάπτυξη με μία διαδικασία κοινωνικής προοπτικής που εκκινεί από την ίδια τη Φύση και από την άλλη να περιγράψει και να θεμελιώσει τον ίδιο τον άνθρωπο ως εκείνο το προκείμενο φυσικό ον που δύναται, εν τέλει, να πραγματώσει το ίδιο αυτήν του την ιστορική προοπτική και δυνατότητα κοινωνικής εξέλιξης. Στο σημείο αυτό θα χρειαστεί να εντυφήσουμε περισσότερο προκειμένου να ψηλαφήσουμε τις βασικές αρτηρίες της σκέψης του νεαρού Μαρξ αναφορικά με τη ριζική και αφετηριακή σύλληψη του για τον άνθρωπο ως Φυσικού Όντος και στη συνέχεια τους λόγους για τους οποίους ο στοχαστής μετ' επιτάσεως επιθυμεί να καταστήσει σαφή τη σύλληψη του αυτή για την ανθρώπινη ύπαρξη.

---

¹³⁶ Μαρξ, *Παρισινά Χειρόγραφα...*, ό.π., σελ. 300

¹³⁷ Αυτ., σελ. 273-274

¹³⁸ Αυτ., σελ. 279

¹³⁹ Adorno, *Η Ιδέα της Φυσικής Ιστορίας*, ό.π., σελ. 67

¹⁴⁰ Αυτ., σελ. 42

Ο Μαρξ είναι δεδομένο πως διατηρεί ως κεντρικό πυλώνα της σκέψης του το γεγονός ότι ο άνθρωπος είναι ένας φυσικός οργανισμός και άρα ότι, οντολογικά μιλώντας, είναι *κάτι το ταυτοτικό με κάθε τι το φυσικό* και κατ' επέκταση με κάθε άλλο *αντικειμενικό έμβιο ή άβιο οργανισμό* που προκύπτει από τις οποιεσδήποτε, προγενέστερες αυτού, φυσικές διεργασίες· διεργασίες δηλαδή οι οποίες είναι ανεξάρτητες και αφετηριακά ανεξέλεγκτες και που δεν σταματούν ποτέ να του «προσδίδουν», τρόπον τινά, το ίδιο της αντικειμενικώς υφιστάμενης αισθητηριακής υπόστασης. Σε αυτό ακριβώς πιστεύουμε πως έγκειται ο *οντολογικός υλιστικός μονισμός* που διακρίνει γενικότερα το νεαρό Μαρξ. Ωστόσο, ο φιλόσοφος, προχωρά άμεσα σε μια αφετηριακή *γνωσιολογική* διάκριση για τον ξεχωριστό ανθρώπινο οργανισμό, προκειμένου να διασαφηνιστεί η αντίληψή ότι εκείνος δεν είναι μια απλή αισθητηριακότητα εντέλει που υφίσταται απλώς με διαφορετικό τρόπο κάποιες φυσικές μεταβολές, αλλά αντίθετα ότι είναι ένα ενεργό φυσικό ον, μια ενεργώς θα λέγαμε Φύση, που εξωτερικοποιεί αυτή την ενεργητικότητά της αυτοσυσχετιζόμενη κιάλας με τον *Εαυτό* της. Για τη σύλληψη αυτή είναι πολύ βοηθητική η ίδια η μαρξική διατύπωση σε μία παράγραφο των *Χειρογράφων* όπου χαρακτηριστικά αναφέρεται :

«...Ως φυσικό ον και ως ζωντανό φυσικό ον είναι εξοπλισμένος (ενν. ο άνθρωπος Κ.Ζ.) εν μέρει με φυσικές δυνάμεις, με ζωτικές δυνάμεις, είναι ένα ενεργό φυσικό ον· αυτές οι δυνάμεις υπάρχουν εντός του ως καταβολές και ικανότητες, ως ορμές· εν μέρει είναι ως φυσικό, ενσώματο, αισθητηριακό, αντικειμενικό ον ένα πάσχον, ένα προσδιορισμένο και περιορισμένο ον, όπως είναι και το ζώο και το φυτό, δηλαδή τα αντικείμενα των ορμών του υπάρχουν έξω από τον ίδιο, ως αντικείμενα ανεξάρτητα από αυτόν· αλλά αυτά τα αντικείμενα είναι αντικείμενα των αναγκών του, αντικείμενα απαραίτητα και ουσιώδη για την ενεργοποίηση και την επιβεβαίωση των ουσιωδών δυνάμεών του...»¹⁴¹

Για τον Μαρξ λοιπόν η *ενεργητικότητα* του φυσικού ανθρώπου είναι κάτι που διακρίνεται για αυτόν εξαιτίας εκείνων των «πραγμάτων» τα οποία φέρει ως καταβολές του, και ως άμεσα κληροδοτήματα της ίδιας της Φύσης, με την ονομασία *φυσικές και ζωτικές δυνάμεις*, ενώ παράλληλα η ίδια του αυτή η ενεργητικότητα, παρατηρούμε, πως συνοδεύεται από τον αντίθετο αυτής πόλο, αυτόν της δεδομένης *παθητικότητας*, η οποία ταυτόχρονα —ως ιδιότητα— είναι και εκείνη που τον προσδιορίζει ποιοτικά και τον οριοθετεί ζωτικά. Ο άνθρωπος, δηλαδή, είναι φυσικός

¹⁴¹ Μαρξ, *Παρισινά Χειρόγραφα...*, ό.π., σελ. 299

γιατί δύναται να ενεργήσει στο βαθμό που πασχίζει/πονά όταν του αποστερείται το αντικείμενο εκείνο της ανάγκης του που θα του ικανοποιήσει-ενεργοποιήσει και επιβεβαιώσει τις προαναφερθείσες δυνάμεις και ικανότητες (ενν. φυσικές, ζωτικές), που τώρα υπό το πρίσμα αυτό της δυνάμει επιβεβαίωσης τους συλλαμβάνονται και ως *ουσιώδεις δυνάμεις*, ως δηλαδή δυνάμεις ζωογόνες που ορίζουν την «ουσία» του ως αυστηρά φυσικού όντος γιατί αποτελούν και εκφράζουν την δυνάμει πραγμάτωση και επαλήθευση του ως τέτοιο. Αυτό που ο Μαρξ θέλει με τον τρόπο αυτό να καταστήσει σαφές είναι ότι ο άνθρωπος, όντας «Φύση», δεν γίνεται να αποτελεί μια αφηρημένη —πλην όμως αναγκαία— ενεργητικότητα, πρέπει παράλληλα να επιβεβαιώνει διαρκώς και τον πάσχοντα/παθητικό του ρόλο στη συνάφειά του με τη Φύση και αυτό ικανοποιώντας πρωτίστως ανάγκες απαραίτητες για την επιβίωση του.¹⁴² Ταυτόχρονα όμως αυτό συνιστά και τον συνδετικό κρίκο, αυτό το οποίο δηλαδή μοιράζεται οντολογικά, μέσω της έκφανσης του αμοιβαίου τους περιορισμού, με τα υπόλοιπα πλάσματα της Φύσης. Ο άνθρωπος λοιπόν, στη φυσικότητα του, δεν είναι μια απείρως ενεργή Ιδέα που εκδιπλώνεται-αλλοτριώνεται εντός της Φύσης, ως η δυνάμει πραγματοποιήσιμη για αυτόν αυτοσυνειδησία, ούτε είναι ένας Θεός-Δημιουργός των φυσικών όρων της ύπαρξής του, αλλά δεν είναι —πολλώ δε μάλλον— ούτε μια απλή αισθητηριακή υπόσταση που υφίσταται μονοδιάστατα τον πόνο της αποστέρησης των αντικειμένων της ανάγκης. Ο άνθρωπος είναι αντικειμενικός γιατί έχει ως άμεση επιβεβαίωση της συσχέτισης του με τη Φύση τις ίδιες τις ιδιότητες της *ενεργητικότητας - παθητικότητας* που τον ορίζουν με φυσικό τρόπο. Ο άνθρωπος είναι πολύ απλά η διαλεκτική —φυσική εν προκειμένω— ενότητα του, ως *ενεργού όντος*, που κινητοποιείται και δραστηριοποιείται προϋποθέτοντας οντολογικά την *παθητικότητα* που τον προσδιορίζει ως προς την ίδια τη Φύση. Είναι η διαλεκτική ενότητα της *φυσικής ενεργητικότητας* του που έχει ως προϋπόθεσή της την εξίσου *φυσική παθητικότητά* του. Όπως θα πει και ο ίδιος λίγο παρακάτω με τα δικά του λόγια :

«...ο άνθρωπος ως ένα αντικειμενικό αισθητηριακό ον είναι συνεπώς ένα ον πάσχον επειδή είναι ον που αισθάνεται τα δεινά του, είναι ένα περιπαθές ον. Το πάθος είναι (...) η ουσιώδης δύναμη του ανθρώπου η οποία αγωνίζεται ενεργητικά για το αντικείμενό του.»¹⁴³

¹⁴² Μέσαρος, *Η Θεωρία του Μαρξ..*, ό.π., σελ.178-179

¹⁴³ Μαρξ, *Παρισινά Χειρόγραφα...*, ό.π., σελ. 300

Ο πρώτος τρόπος λοιπόν σύλληψης, σε τελική ανάλυση, του φυσικού όντος-ανθρώπου λαμβάνει χώρα υπό το πρίσμα της διαλεκτικής της φυσικής ενεργητικότητας του και της δεδομένης, εξίσου φυσικής, παθητικότητας.

Αν ο άνθρωπος όμως τώρα νοούνταν μόνο ως ένα ον που παρακινείται να ενεργήσει με σκοπό να ικανοποιήσει το πάθος του, ή απλούστερα για να επιβεβαιώσει την παθητικότητά του, τότε θα ήταν εύκολο να παρεξηγηθεί ο Μαρξ ως ένας στοχαστής που παρουσιάζει ένα χυδαία υλιστικό, αφηρημένο και αργιοσι εκκοσμικευμένο Υποκείμενο-παντογνώστη των πάγιων αναγκών του, το οποίο απλώς ικανοποιεί βολονταριστικά τις επιθυμίες και τις ενορμήσεις του διαμέσου των αντικειμένων που ανευρίσκει σε έτοιμη μορφή εντός της Φύσης· που νοεί δηλαδή τον άνθρωπο ως μία υλιστικά ανεστραμμένη καρικατούρα των κατ' επίφαση «ανθρώπινων» ουράνιων ειδώλων που είχαν πλάσσει προγενέστερα οι θεολόγοι και οι θεωρησιακοί φιλόσοφοι για τον πραγματικό άνθρωπο. Όπως είδαμε όμως, ο άνθρωπος είναι ένα ον που συσχετίζεται ως **οριοθετημένο Υποκείμενο** (ή ως υποκειμενικότητα, όπως θα πει λίγο παρακάτω, σε συνθήκες αλλοτρίωσης του) με τα αντικείμενα τα οποία υπάρχουν έξω του, ακριβώς γιατί είναι ο ίδιος αντικειμενικός-φυσικός και όχι υπερβατικός.

Αρα, ο δεύτερος τρόπος σύλληψης του ανθρώπου, ως φυσικού όντος, κωδικοποιείται ως η διαλεκτική σχέση της φυσικαλιστικής/φυσικής αντικειμενικότητας του με την φυσικώς επιτρεπόμενη υποκειμενικότητα.

Η διαλεκτική ενός Υποκειμένου, δηλαδή, που ανιχνεύει την αναγκαιότητα της ικανοποίησης των επιθυμιών του εξωτερικεύοντας ενεργητικά τις ουσιώδεις δυνάμεις του εντός του έτερου-Είναι του που βρίσκεται έξω από τον ίδιο του τον αυτοτελή εαυτό και που ταυτόχρονα αποτελεί τη βεβαίωση του ότι η αντικειμενικότητα (ως οντολογική ποιότητα της Ύλης και κατεξοχήν ίδιον της Φύσης) αποτελεί συστατικό στοιχείο και του δικού του *φυσικού Είναι*. Ο Μαρξ εδώ θέτει τις βάσεις για να απεμπλακεί από τις προγενέστερες αυτού αντιλήψεις της θεωρησιακής Φιλοσοφίας· να απεμπλακεί δηλαδή κατά την άποψή μας, εν πολλοίς ταυτόχρονα, από τις αντιλήψεις α) περί ενός αναδιπλασιασμένου υπερβατολογικού και εμπειρικού καντιανού υποκειμένου που προϋπάρχει ως νοούμενο και που συσχετίζεται δευτερεύοντος μέσω των αισθήσεων του με τα υλικά αντικείμενα, β) ενός φικτεϊκού αργιοσι Έγώ· που προϋποθέτει πριν από όλα Εαυτόν και σίγουρα γ) μιας

αυτοσυνειδησίας-φορέα της υπερ-υποκειμενικής εγγελιανής Ιδέας που συγκροτεί το υποκείμενο, μέσω της εκδίπλωσης του *Έτερου-Εαυτού* της, ως αντικείμενο και ως έννοια. Μέσω της σύλληψης αυτής του ανθρώπου δηλαδή, ο Μαρξ, καινοτομεί και θέτει μέσω της ανίχνευσής τους, τις φυσικές βάσεις για μια νέα και πραγματικά υλιστική σύλληψη των εννοιών της συνείδησης και της αυτοσυνείδησης,¹⁴⁴⁻¹⁴⁵ ανακαλύπτοντας ταυτόχρονα ότι η δυναμική της εξέλιξης του ανθρώπου ως αναπτυσσόμενου *αντικειμενικού υποκειμένου* που τείνει να γίνει ον για τον εαυτό του δεν προέρχεται από κάποιες ιδιότητες του που βρίσκονται επέκεινα του φυσικού και πρακτικού του βίου. Έχει λοιπόν δίκιο ο Tabak όταν λέει ότι *το μόνο ον που μπορεί να είναι για τον εαυτό του είναι ο άνθρωπος, ακριβώς επειδή είναι ταυτόχρονα ενεργό υποκείμενο-αντικείμενο. Εξαιτίας της αντικειμενικής φύσης του ανθρώπινου υποκειμένου, μια αληθινή διαλεκτική αυτοπραγμάτωση συμβαίνει μέσα και μέσω της φύσης χωρίς να περιστρέφεται απλώς μέσα στον εαυτό της ως η αυτό-υπερβατικότητα της συνείδησης.*¹⁴⁶

Επιστρέφοντας τώρα στα προηγούμενα, δεν μπορούμε να πούμε περισσότερα από εκείνα που ο ίδιος ο στοχαστής αναφέρει όταν λέει :

«Όταν ο πραγματικός, ο ενσώματος και στεκούμενος στη σταθερή στρογγυλή γη άνθρωπος, εισπνέοντας και εκπνέοντας όλες τις φυσικές δυνάμεις του, θέτει τις πραγματικές, αντικειμενικές ουσιώδεις δυνάμεις του μέσα από την αλλοτρίωση του ως ξένα αντικείμενα, τότε το θέτει δεν είναι υποκειμενικό· είναι υποκειμενικότητα αντικειμενικών ουσιαστών δυνάμεων, η δράση των οποίων συνεπώς πρέπει να είναι και αυτή αντικειμενική. Το αντικειμενικό ον δρα αντικειμενικά και δεν θα δρούσε αντικειμενικά εάν δεν βρισκόταν το αντικειμενικό στον

---

¹⁴⁴ Μεγάλη είναι ωστόσο η συνεισφορά σε αυτό το ζήτημα και το ίδιο του Φόιερμπαχ, ο οποίος πρώτος έχει συλλάβει ότι η συνείδηση είναι ίδιον του ανθρώπου και της αισθητηριακής του ύπαρξης και όχι ενός επέκεινα-υπερβατικού ειδώλου της ουράνιας αντανάκλασης του που είχαν πλάσει για αυτόν οι φιλόσοφοι και η θρησκεία. Ο Φόιερμπαχ είναι από τους λίγους που είχαν κατανοήσει το γεγονός ότι ο Θεός αποτελεί μια αλλοτριωμένη απεικόνιση στον ουρανό ενός εξειδανικευμένου αισθητικά και ηθικά μοντέλου του ανθρώπου, ότι δηλαδή ο Θεός είναι ένας αυτοαλλοτριωμένος άνθρωπος, ότι είναι απλώς το απολυτοποιημένο και αλλοτριωμένο από τον άνθρωπο άτομο. (Βλ. Πέτροβιτς, Χόφμαν, Αντόρνο, *Αλλοτρίωση...*, ό.π., σελ. 11)

¹⁴⁵ Ο Α. Schmidt σωστά σημειώνει λοιπόν πως η ιδέα της εκκίνησης, όχι από μία υπερβατική ουσία, αλλά από τον ενσώματο άνθρωπο, κατέχει μεγάλη σημασία για τη θεωρία της υποκειμενικότητας του Μαρξ (σ.22) και άρα κατ' επέκταση για τη θεωρία του για το σχηματισμό, σε τελική ανάλυση, της ίδιας της συνείδησης και της αυτοσυνείδησης, ενώ πολύ σωστά προσθέτει πως ο Μαρξ βρίσκεται επί τούτου σε θεωρητική αρμονία με τον ίδιο το Φόιερμπαχ όπου σύμφωνα με εκείνον στην πραγματικότητα, το Υποκείμενο της λογικής είναι μόνο ο άνθρωπος. Ο άνθρωπος είναι αυτός που σκέφτεται, όχι το Εγώ ή ο Λόγος. (*Grundsätze der Philosophie der Zukunft, published in Kleine Philosophische Schriften, p. 163.* όπως αναβρίσκεται στο Schmidt *The Concept of Nature in Marx*) Schmidt, *The Concept of Nature in Marx*, ό.π., σελ. 23 και 185

¹⁴⁶ Tabak, *Dialectics of Human Nature...*, ό.π., σελ. 33

ουσιώδη προσδιορισμό του. Δημιουργεί, θέτει μόνο αντικείμενα διότι τίθεται μέσω αντικειμένων, διότι είναι εκ γενετής φύση (...) αλλά το αντικειμενικό προϊόν του επιβεβαιώνει απλώς την αντικειμενική δραστηριότητά, τη δραστηριότητα του ως τη δραστηριότητά ενός αντικειμενικού φυσικού όντος.»¹⁴⁷

Ο Μαρξ λοιπόν συνδέει απευθείας το αντικειμενικώς υφιστάμενο Υποκείμενο με τη δυνατότητα του *θέτειν* τις ουσιώδεις δυνάμεις με αντικειμενικό τρόπο, παράγοντας αντικείμενα και εξαντικειμενικεύοντας τον εαυτό του και τις δυνάμεις του αυτές, ενώ το συνδέει ταυτόχρονα και με την κριτική της *αλλοτρίωσης*, η οποία μετατρέπει τον άνθρωπο από ένα φύσει δυνάμενο ενεργό Υποκείμενο σε απλή *υποκειμενικότητα αντικειμενικών ουσιωδών δυνάμεων*, που διασπά δηλαδή την ενότητα του ως υποκειμενικού-αντικειμενικού φυσικού όντος με την εξωτερικώς υπάρχουσα από αυτόν «Αντικειμενική πραγματικότητα», εντός της οποίας μάλιστα εναποτίθενται και τα αντικείμενα του *θέτειν* του, τα αντικείμενα των πραγματοποιημένων, δηλαδή, ουσιωδών δυνάμεων του. Ο Μαρξ διακρίνει εννοιολογικά την έννοια του πραγματικού «Υποκειμένου», που ενυπάρχει για τον άνθρωπο ως δυνατότητα του *φυσικού του Είναι*, από την απλή «υποκειμενικότητα» η οποία αντανακλά μονάχα την τυπική πλευρά του μη αμιγώς αντικειμενικού, του μερικώς συγκροτημένου δηλαδή Υποκειμένου που αποδομείται και συνθλίβεται εντός του γίνεσθαι της Αλλοτρίωσης. Το δυνάμει Υποκείμενο λοιπόν, *ο πραγματικός, ο ενσώματος και στεκούμενος πάνω στη γη άνθρωπος*, είναι αντικειμενικός γιατί διατηρεί αντικειμενικά σχέση με την «Αντικειμενική πραγματικότητα», εξαιτίας της ιδιότητας του *θέτειν* αντικείμενα. Η αντικειμενικότητα του, μέσω του *θέτειν* και του *ενεργείν*, νοείται λοιπόν από το Μαρξ ως η αλληλοσυσχέτιση της ίδιας της «αντικειμενικότητας» με την υποκειμενική σκοπιά του αλληλεπιδρώντος με αυτήν ανθρώπου. Άρα σωστά, «*η Φύση οποιουδήποτε αντικειμενικού όντος είναι η αναγκαία σχέση του με αντικείμενα*»,¹⁴⁸ ενώ ο άνθρωπος διαφέρει επί τούτου γιατί τα αντικείμενα αυτά, συν τοις άλλοις, τα *θέτει* κατά κύριο λόγο ο ίδιος.

Άρα λοιπόν η αντικειμενικότητα του ανθρώπου ως φυσικού όντος είναι μια σχέση· μια σχέση μάλιστα ανταλλαγής ύλης της ίδιας της Φύσης, ως αντικειμενικής-τέτοιας, με τον ίδιο της τον *Εαυτό*, αφού αυτή υποστασιοποιείται εντέλει με φυσικό τρόπο ως η ίδια η ανθρώπινη υποκειμενικότητα. Το ότι ο άνθρωπος παράγει μέσω της

¹⁴⁷ Μαρξ, *Παρισινά Χειρόγραφα...*, ό.π., σελ. 299

¹⁴⁸ Μέσαρος, *Η Θεωρία του Μαρξ*.. ό.π., σελ 181

δραστηριότητας του αντικείμενα τα οποία μετέπειτα βρίσκονται έξω του είναι η βεβαίωσή του γεγονότος ότι είναι ταυτόχρονα τόσο αντικειμενικός, όσο και υποκειμενικός δρών (έστω και μερικώς συγκροτημένος). Αυτή η βεβαιότητα, που προκύπτει ενεργητικά για τον άνθρωπο, αποτελεί αυτό που η Αλλοτρίωση διαρρηγνύει διαμέσου της αποσαθρωτικής της ιδιότητας, διεισδύοντας ακόμη και στα βαθύτερα επίπεδα του φυσικού ανθρώπινου Είναι καθιστώντας τον (τον άνθρωπο) έτσι ένα ουσιωδώς ανολοκλήρωτο και διχασμένο ον αναφορικά ακόμη και με την σωματική και ψυχική-πνευματική του ευεξία.

Άρα, κατά μία έννοια, η ενότητα υποκειμενικότητας και αντικειμενικότητας είναι η ενότητα της εσωτερικής φύσης ουσιωδών δυνατοτήτων και της εξωτερικής φύσης εντός της οποίας εναποτίθενται τα εξίσου φυσικά αποτελέσματα της εξαντικειμενίκευσης και της πραγμάτωσης (έστω και αλλότριας σε συνθήκες Ιδιωτικής/Ατομικής Ιδιοκτησίας και Καταμερισμού της Εργασίας) των δυνάμεων αυτών.

Αυτό τώρα με τη σειρά του γίνεται για το νεαρό Μαρξ πολύ πιο ξεκάθαρο αν λάβουμε υπόψη αυτό που ο ίδιος λέει :

«Το να είσαι αντικειμενικός, φυσικός, αισθητηριακός και να έχεις αντικείμενο, φύση, αίσθηση για ένα τρίτο είναι ταυτόσημα (...) Ένα ον το οποίο δεν έχει τη φύση του έξω από τον ίδιο, δεν είναι ένα φυσικό ον, δεν συμμετέχει στην ουσία της Φύσης. Ένα ον το οποίο δεν είναι αυτό το ίδιο αντικείμενο για ένα τρίτο ον δεν έχει κανένα ον ως αντικείμενο του, δηλαδή δεν συμπεριφέρεται αντικειμενικά, το Είναι του δεν είναι αντικειμενικό. Ένα μη αντικειμενικό ον είναι ένα μη ον.»¹⁴⁹

Ο Άνθρωπος λοιπόν είναι ένα φυσικό ον γιατί είναι αντικειμενικός και άρα γιατί έχει τη φύση του έξω του.¹⁵⁰ Αυτές του τις ιδιότητες επομένως τις μοιράζεται με κάθε άλλο ον της Φύσης το οποίο δύναται να νοηθεί ως αντικειμενικός υπάρχον. Αν ο άνθρωπος δεν ήταν αντικειμενικός δεν θα ήταν όχι μόνο φυσικός αλλά ούτε καν ον. Ο Μαρξ με τη σκέψη του αυτή εδώ φαίνεται να ταυτίζει την ανθρώπινη αντικειμενικότητα με την ίδια την κατηγορία της «αντικειμενικότητας», με την αντικειμενικότητα της Φύσης, με το «αδημιούργητο» αυτής, από το οποίο δεν

¹⁴⁹ Μαρξ, *Παρισινά Χειρόγραφα...*, ό.π., σελ. 299

¹⁵⁰ Σωστά σημειώνει για αυτό το ζήτημα λοιπόν ο Μέσαρος λέγοντας: «το να έχει τη φύση του κάποιος έξω από τον εαυτό του είναι ο αναγκαίος τρόπος ύπαρξης κάθε φυσικού όντος και όχι μόνο του ανθρώπου.» (βλ. Μέσαρος, *Η Θεωρία του Μαρξ..* ό.π., σελ. 181)

διαχωρίζεται η αντικειμενικότητά της,¹⁵¹ και εντέλει με το ίδιο το «Ον» με την έννοια της Υπόστασης, και το πράττει αυτό με τρόπο που ενδεχομένως να αντανακλά την φοιερμπαχική αναπαραγωγή των σπινοζικών επιχειρημάτων εναντίον του καρτεσιανού δυισμού¹⁵² ή ακόμη και εκφάνσεις της ίδιας της σπινοζικής σκέψης.¹⁵³ Δεν το πράττει ωστόσο αφηρημένα και αυτό είναι λογικό, αφού αυτό που πραγματικά θέλει εδώ να καταδείξει δεν είναι με μονοσήμαντο τρόπο την απλή οντολογική ταύτιση του ανθρώπου με τη Φύση και με το ίδιο της «αντικειμενικότητας», αλλά κυρίως την αναγκαία αλληλοσυσχέτιση που οφείλει να διατηρεί με τη Φύση και με τα άλλα φυσικά πλάσματα με τα οποία ναι μεν μοιράζεται την ίδια οντική ουσία της Φύσης και της αντικειμενικής πραγματικότητας, αλλά που δεν αποτελούν την ίδια ακριβώς με αυτόν φυσική οντότητα. Κατά μία έννοια δεν θα ήταν λάθος να πούμε λοιπόν ότι εάν η φυσική και η βιολογική υπόσταση του ανθρώπου σηματοδοτούν τον όρο αντικειμενικότητα για τον ίδιο, η τελευταία αποτελεί πράγματι προϋπόθεση της έννοιας της οντικότητας.¹⁵⁴ Ο άνθρωπος είναι φύσει διαλεκτικό ον και ταυτόχρονα κάτι που δεν υπάγεται, που δεν ενσωματώνεται πλήρως από τη Φύση, αλλά που συσχετίζεται, ως ο ίδιος-Φύση με αυτήν. Ή με άλλα λόγια, ως η ίδια η Φύση που αυτοσχετίζεται με τον *Εαυτό* της, διαμέσου του φυσικού και εμπράγματος ανθρώπου, τον οποίο γεννά η ίδια ως τέτοιο. Άνθρωπος και Φύση αποτελούν ένα και το αυτό πράγμα επειδή δεν είναι ακριβώς το ίδιο πράγμα, αλλά αντιθέτως πράγματα που διακρίνονται γνωσιολογικά (και όχι οντολογικά) το ένα από το άλλο. Ο άνθρωπος πρέπει να είναι κάτι άμεσα διακριτό από τη Φύση, μια «καθ'εκαστότητα» θα λέγαμε εντός του «γενικού», για να είναι για κάποιον άλλο ο «απαραίτητος τρίτος» που θα του επιβεβαιώνει τη δική του αντικειμενικότητα. Ο άνθρωπος διακρίνει εαυτόν ως τέτοιο, έστω και ζωωδώς αφετηριακά, γιατί «αναγνωρίζει» ότι ο ίδιος δύναται να είναι κάτι το εξωτερικό για τον, εντός της Φύσης -Άλλο-, για ένα «τρίτο» δηλαδή παρατηρητή με τον οποίο «αλληλοαναγνωρίζονται» εντός της διαφοράς τους (με την εγελιανή έννοια του όρου), και που βρίσκεται μεν έξω του αλλά σε συσχέτιση δε με αυτόν.

¹⁵¹ Μπιτσάκης, *Η Φύση στη Διαλεκτική Φιλοσοφία...*, ό.π., σελ. 145

¹⁵² Έβαλντ, Ιλιένκοφ, *Η Διαλεκτική Λογική*, μτφ. Μ. Αναστασιάδης, Εκδόσεις Guttenberg, Αθήνα 1983 σελ. 159

¹⁵³ Για μια τέτοια ανάγνωση βλ. Φούφας, *Ο Άνθρωπος ως Φυσικό Ον...*, ό.π., σελ. 69-83

¹⁵⁴ Λάζου, *Άνθρωπος, Φύση και Πράξη...*, ό.π., σελ. 95

Άρα λοιπόν ένας ακόμη τρόπος σύλληψης του ανθρώπου ως φυσικού όντος είναι αυτός που τον συλλαμβάνει ως ένα ον που διαμεσολαβείται από την εξωτερικότητα-και την οντολογική προϋπόθεση της αντικειμενικότητας της Φύσης. Παράλληλα με αυτό είναι εξίσου δεδομένο πως ταυτόχρονα ισχύει και το αντίστροφο, καθότι όπως δείξαμε πιο πάνω είναι και η ίδια η Φύση που αυτοσχετίζεται με τον εαυτό της διαμέσου του αντικειμενικώς υφιστάμενου ανθρώπου.

*

Είδαμε λοιπόν τον τρόπο με τον οποίο ο νεαρός Μαρξ συλλαμβάνει την έννοια του «φυσικού όντος – ανθρώπου», η οποία συνιστά τη μία —οντολογικού τύπου— πτυχή του και που αντανακλά με πολυσήμαντο τρόπο ακριβώς αυτή του τη φυσικότητα και τον οντικό δεσμό του με τα υπόλοιπα πλάσματα της Φύσης, με τα οποία άλλωστε μοιράζεται το καθοριστικό για τον ορισμό της φυσικότητας τους στοιχείο της αντικειμενικής βάσης. Η μαρξική κατανόηση του φυσικού όντος, με βάση και αυτά που αναπτύξαμε πιο πάνω, μπορούμε να πούμε πως εδράζεται σε κάποιους βασικούς άξονες και θεωρητικούς πυλώνες οι οποίοι όντας οι νοητικοί στυλοβάτες του οικοδομήματος της έννοιας «*άνθρωπος-φυσικό ον*» μας δίνουν τη δυνατότητα να συλλάβουμε και εμείς την έννοια στην —όσο το δυνατό γίνεται— καθαρότερη μορφή της.

Αφετηριακά λοιπόν, ο φυσικός άνθρωπος είναι η ενότητα της ενεργητικής του πτυχής με την αντίστοιχη αυτού ιδιότητα να πάσχει όταν αποστερείται τα αντικειμενικώς υπάρχοντα έξω από αυτόν αντικείμενα ικανοποίησης των αναγκών του. Είναι δηλαδή σε πρωτοβάθμιο επίπεδο η πραγματική ενότητα της ενεργητικής και παθητικής του όψης. Η διαλεκτική θα λέγαμε της «φύσης του» ως ενεργού και πάσχοντος ταυτόχρονα όντος που αλληλεπιδρά οργανικά με το περιβάλλον του.

Όμως ο άνθρωπος δεν εξαντλεί τη «*φυσική Ουσία του*» με την ενεργητικότητά του αυτή που διαχέεται στη Φύση λόγω των παθών του. Ταυτόχρονα με αυτή ο άνθρωπος δύναται να δρα έχοντας στόχους,^{*155} να θέτει δηλαδή τις ουσιώδεις λεγόμενες

---

^{155*} Έχοντας κατά νου τη φυσικότητα του ανθρώπου, στο βαθμό που αυτή δεν διακρίνεται από την αντίστοιχη φυσικότητα των ζώων, μπορούμε να πούμε πως η στοχοπροσήλωση και η σκοποθεσία είναι ένα κατεξοχήν ίδιον της αντικειμενικότητας και άρα ίδιον κάθε φυσικού πλάσματος χωρίς να προϋποθέτει αναγκαστικά την συνείδηση. Η διαφορά για τον άνθρωπο, όπως θα δούμε και παρακάτω, έγκειται στο γεγονός ότι, από ένα σημείο του ιστορικού γίνεσθαι και έπειτα, αυτή

δυνάμεις του εντός της εξωτερικής Φύσης όντας δυνάμει Υποκείμενο. Άρα ο άνθρωπος, υπό αυτό το πρίσμα, μπορεί να συλληφθεί ως η ενότητα της δυνάμει πραγματοποιήσιμης υποκειμενικής δραστηριότητας του, της πτυχής του δηλαδή ως ένας δυνάμει αυτονομούμενος υποκειμενικός δρών, με την αντικειμενική του ύπαρξη. Ο Άνθρωπος είναι ένα *αντικειμενικό υποκείμενο*¹⁵⁶ που συσχετίζεται με τη Φύση και αυτό γιατί παράλληλα αποτελεί μια δυνάμει *Υποκειμενοποιήσιμη Αντικειμενικότητα*. Είναι η ενότητα της πτυχής του ως Υποκειμενικής προοπτικής της αντικειμενικότητας και της ίδιας του της αντικειμενικής φύσης. Είναι με λίγα λόγια *η διαλεκτική της έτσι κι αλλιώς αντικειμενικότητας του και της δυνατότητας αυτής να συγκροτηθεί σε υποκειμενικότητα*. Η διαλεκτική Υποκειμένου και Αντικειμένου *ως μια δραστήρια ενοποιημένη δυαδικότητα*.¹⁵⁷

Ωστόσο για το νεαρό Μαρξ ούτε αυτά αρκούσαν για να ορίσουν ολοκληρωμένα την φυσικότητα του ανθρωπίνου όντος. Ο Μαρξ ένιωθε την ανάγκη να αναδείξει επίσης, μαζί με τα προλεχθέντα, τη συσχέτιση της *εσωτερικής και εξωτερικής πλευράς* που απαρτίζουν επί της ουσίας τη φυσική υπόσταση του ανθρώπου. Για τον Μαρξ ο άνθρωπος ορίζεται ως αντικειμενικός γιατί ανευρίσκει, έξω από τον εαυτό του, το πεδίο εκείνο πραγμάτωσης των ουσιωδών δυνάμεων και ικανοτήτων του, των δυνάμεων που του έχει κληροδοτήσει η ίδια η Φύση ως κάτι το εσωτερικό για αυτόν (όχι όμως με την έννοια του απόκρουφου, του μυστικοποιημένου, αλλά αντίθετα με την έννοια αυτού που δύναται να εξωτερικοποιείται διαρκώς, αυτού που υπάρχει και εκφράζει τις εγγενείς δυνατότητες¹⁵⁸ του ανθρώπου ως όντος που είναι φυσικό και που διακατέχεται από πάθη και ροπές) που τείνει όμως να πραγματώνεται στον έξω από αυτόν κόσμος. Ο άνθρωπος εγείρεται έτσι *ως μία εσωτερίκευση και μία συνεχής εξωτερίκευση/ενεργοποίηση της φύσης*.¹⁵⁹ Είναι αντικειμενικός, δηλαδή, γιατί είναι

λαμβάνει χώρα συνειδητά. Είναι δηλαδή για τον άνθρωπο, σε αντίθεση με τα ζώα, από ένα σημείο και μετά εντός της χωροχρονικότητας της Ιστορίας κάτι που δεν γίνεται με ενστικτώδη τρόπο αλλά με σκοπό για να πραγματωθεί μια νοητή προ-σύλληψη ενός μερικού μετασχηματισμού της Φύσης.

¹⁵⁶ Έναν τέτοιο όρο θα χρησιμοποιήσει και ο Αξελός. (Βλ. Κώστας Αξελός, *Ο Μαρξ στοχαστής της τεχνικής: από την αλλοτρίωση του ανθρώπου στην κατάκτηση του κόσμου*. μτφ. Τ. Αθανασόπουλος, Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα 2000 σελ. 173)

¹⁵⁷ Φούφας, *Ο Άνθρωπος ως Φυσικό Ον...*, ό.π., σελ. 69-83

¹⁵⁸ Σύμφωνα με τον G. Fox, με τον οποίο και συμφωνούμε εν πολλοίς, η έννοια της «δύναμης» και της «ικανότητας» αντανακλούν εδώ τις προοπτικές που ανοίγονται φιλοσοφικά υπό το πρίσμα της έννοιας της αριστοτελικής «εντελέχειας». (Fox, *Marx The Body and Human Nature...*, ό.π., σελ. 138)

¹⁵⁹ Φούφας, *Ο Άνθρωπος ως Φυσικό Ον...*, ό.π., σελ. 69-83

από τη φύση του σχεσιακού ον.¹⁶⁰ *Ον που για να Είναι αναγκάζεται να συσχετίζεται με άλλα όντα που και εκείνα τον προσλαμβάνουν-αναγνωρίζουν ως ένα αντικειμενικό, και εξωτερικό από αυτά, υπαρκτό και ενσώματο ον. Άρα, υπό αυτό το νοητικό πρίσμα, ο άνθρωπος είναι η ενότητα μεταξύ της εσωτερικής φυσικής πλευράς του και της εξωτερικής Φύσης, εντός της οποίας εναποθέτει τις εξαντικειμενευμένες ουσιώδεις δυνάμεις του. Είναι, δηλαδή η σχεσιακότητά του, ή καλύτερα η διαλεκτική του εσωτερικού και του εξωτερικού γίνεσθαι του* και αυτό επειδή είναι ον που έχει ως σημείο αναφοράς του κάποια άλλα όντα· επειδή δηλαδή είναι εντέλει ένα ον που λόγω της φυσικότητας του έχει τη δυνατότητα-δυναμική να αναπαραχθεί και σαν κοινωνικό ον· να αναπαραχθεί και να αναπτυχθεί σαν ένα ον που μέσω των εξελισσόμενων διυποκειμενικών του σχέσεων και εξαρτήσεων, καθώς και της εργασιακής του δραστηριότητας, θα μπορεί να παράγει εν τέλει, από κοινού με τους άλλους ανθρώπους του γένους, την ιστορία τους.¹⁶¹ Άρα, είναι πολύ σωστή η παρατήρηση ότι για τον Μαρξ, ο ουσιαστικός χαρακτήρας ενός (φυσικού εν προκειμένω Κ.Ζ.) όντος δεν ήταν η ανεξαρτησία αλλά η αλληλεξάρτηση.¹⁶²

Αυτό που οφείλουμε να καταδείξουμε τελικά είναι ο τρόπος με τον οποίο ο Μαρξ νοεί τον άνθρωπο στη φυσικότητα του ως έννοια στην ολότητά της, και στη συνέχεια να παρουσιαστεί αδρομερώς ο λόγος για τον οποίο επιμένει στην εννοιολόγησή του αυτή.

Αυτό που πρακτικά ο Μαρξ θεμελιώνει, με τους διαδοχικούς ορισμούς του, είναι σε θεωρητικό επίπεδο την ίδια τους την ενότητα ως μια —διαλεκτικώς οριοθετούμενη— έννοια. Έτσι, ο «φυσικό ον-άνθρωπος», συνίσταται στην πραγματικότητά του ως ένα ον που είναι πάσχον, που είναι υποκειμενικότητα και δυνάμει συγκροτήσιμο Υποκείμενο, το οποίο δύναται να θέτει εντός του εξωτερικού γίνεσθαι της πραγματικότητας τις φυσικές εσωτερικές ουσιώδεις δυνάμεις του και ταυτόχρονα είναι μια φυσική, θα λέγαμε, ατομικότητα-καθεκαστότητα που συσχετίζεται με τον περίγυρό της. Την ίδια στιγμή όμως, και εντός ενός λογικού και όχι χρονικού παραλληλισμού, ο άνθρωπος συλλαμβάνεται ως ένα φυσικό πλάσμα

¹⁶⁰ Σύμφωνα με τον Fox το να είσαι άνθρωπος στα μάτια του Μαρξ ήταν κάτι το δυσδιάκριτο από τις διάφορες σχέσεις που έχει το κάθε άτομο με τα διάφορα αντικείμενά του. (Fox, *Marx The Body and Human Nature...*, ό.π., σελ. 133)

¹⁶¹ Βλ. Υνον, Quiniou, «Από την Αλλοτρίωση της Εργασίας στην Αλλοτρίωση της Ανθρώπινης Φύσης», *Ουτοπία*, τχ. 32, Νοέμβριος-Δεκέμβριος 1998, σελ. 128

¹⁶² Fox, *Marx The Body and Human Nature...*, ό.π., σελ. 131

που ενεργεί και δραστηριοποιείται ως ένας *αντικειμενικός δρών* εντός της Φύσης, η οποία εμπεριέχει τα αντικείμενα ικανοποίησης των βιοτικών του αναγκών. Ως ένας αντικειμενικός δρών όμως που οφείλει την δεδομένη αντικειμενικότητα του στο γεγονός ότι είναι *εξωτερικός και αντικειμενικός για κάποια άλλα σαν και αυτόν όντα* που βρίσκονται ανεξάρτητα και αυτονομημένα *έξω* από το δικό του ιδιότυπο *Είναι*.

Στην ολότητα της «φυσικής του ουσίας» ο άνθρωπος λοιπόν εγείρεται ως *α) η διαλεκτική ενότητα ενεργητικότητας και παθητικότητας, β) η διαλεκτική ενότητα υποκειμενικής προοπτικής και αντικειμενικότητας, γ) η διαλεκτική ενότητα εσωτερικής και εξωτερικής πλευράς του γίνεσθαι σχέσεων με τη Φύση και με τους άλλους φυσικούς οργανισμούς.*

Η φυσικότητα του ανθρώπου έγκειται στο γεγονός ότι επειδή είναι πάσχοντας έμβιος οργανισμός είναι και υποκειμενικότητα που έχει εσωτερικές ροπές και πάθητα οποία μεταφράζονται για τον εννοιακό του κώδικα ως οι «ουσιώδεις δυνάμεις» του. Ταυτόχρονα όμως υποστασιοποιείται ως φυσικός λόγω του γεγονότος ότι επειδή είναι ενεργητικός είναι και αντικειμενικός δρών που μάλιστα υπάρχει ως τέτοιος για κάποιον εξωτερικό του εαυτού του παρατηρητή, άρα που είναι το εξωτερικό σημείο αναφοράς για κάποιον άλλο που τον «αναγνωρίζει» ως υπάρχοντα. Ολόκληρη η παραπάνω διατύπωση, πιστεύουμε πως εκφράζει με μια καθαρότητα την έννοια του Μαρξ για τον 'Άνθρωπο ως Φυσικό Ον' στην Ολότητά του.

Ένα πολύ ωραίο απόσπασμα που συνοψίζει κάποιες πτυχές από τα παραπάνω ανήκει στον Quiniou ο οποίος όταν αναφερόταν στην «ουσία» του ανθρώπου που αλλοτριώνεται έλεγε ότι : «...1) *Ο Άνθρωπος είναι ένα αντικειμενικό ον που σχετίζεται με αντικείμενα, δηλαδή με τη φύση. 2) Η σχέση αυτή δεν είναι μόνο παθητική, που θα δηλώνει μια εξάρτηση, αλλά μια σχέση ενεργητική : ο άνθρωπος παράγει αντικείμενα μετασχηματίζοντας τη Φύση μέσω της εργασίας και άρα η αντικειμενικότητα παίρνει τη μορφή της αντικειμενοποίησης της παραγωγής (...) η ουσία του ανθρώπου έχει χαρακτήρα κοινωνικό ή σχεσιακό...»¹⁶³*

¹⁶³ Quiniou, Από την Αλλοτρίωση, ό.π., σελ. 128

2.2.2 : Το Νόημα για τον Ορισμό του Ανθρώπου ως «Φυσικού Όντος»

Αυτό που μένει να δείξουμε τώρα είναι ο λόγος για τον οποίο ο Μαρξ επιμένει , με έναν τόσο πολυσύνθετο τρόπο, να αναδεικνύει τη φυσική πλευρά του ανθρώπου η οποία και αντανακλά κατά κύριο λόγο τη φυσικό-βιολογική του πτυχή. Να αναδεικνύει δηλαδή την πτυχή εκείνη που τον καθιστά όπως ο ίδιος λέει *ένα ον συγκεκριμένο, προσδιορισμένο και οριοθετημένο* το οποίο μοιράζεται τους περιορισμούς του αυτούς με τα άλλα, εξίσου με αυτόν, φυσικά όντα όπως είναι τα φυτά ή τα ζώα. Ο λόγος λοιπόν που το πράττει είναι κατά την άποψη μας διττός και εξυπηρετεί δύο σκοπούς, το ίδιο σημαντικούς, τόσο θεωρητικούς όσο και πρακτικούς για τις περαιτέρω μελέτες του στα νεανικά έργα του.

Είδαμε προηγουμένως πως ο Μαρξ βρίσκεται εντός μιας εννοιολογικής και ιδεολογικής - θεωρητικής μεταβατικής περιόδου αναφορικά με την ανάπτυξη του στοχασμού του η οποία λαμβάνει χώρα μέσω της κριτικής επαναδιαπραγμάτευσης των φιλοσοφικών του καταβολών και ριζών. Εξ αυτού λοιπόν, κατανοούμε πως ο σκοπός που εξυπηρετείται αφηρητικά από τη λεπτομερέστατη εξέταση του ανθρώπου ως φυσικού όντος είναι από τη μία πλευρά ο σκοπός της θεμελίωσης του *φιλοσοφικού και εν πολλοίς υλιστικού προσανατολισμού* για τον πρώιμο ανθρωπισμό του στοχαστή (νατουραλισμού όπως ο ίδιος τον ονομάζει) και από την άλλη ο σκοπός της θεμελίωσης του *οντολογικού υλιστικού υπόβαθρου* που χαρακτηρίζει τον ίδιο τον άνθρωπο ως εμπράγματα και ενσώματα ύπαρξη. Αυτό που ο Μαρξ επιθυμεί σε πρωτοβάθμιο δηλαδή επίπεδο, μέσω της διττής αυτής θεμελίωσης, είναι να ξεμπερδέψει από τον εγγελητικό Ιδεαλισμό που νοεί για εκείνον τον άνθρωπο, τη φύση αυτού και την ουσία τους, μονάχα υπό το πρίσμα του *«μη όντος ανθρώπου»*, υπό το πρίσμα και τη σκοπιά της αφηρημένης και αποκομμένης από το ιστορικό γίνεσθαι της πραγματικής του ύπαρξης συνείδησης και αυτοσυνείδησης, που με τη μορφή της Ιδέας και της εκτυλισσόμενης εκκοσμικεύσής της τείνει προς την αυτοπραγμάτωση της· να απεμπλακεί δηλαδή *από το ιστορικό μοντέλο στο οποίο η ανθρωπότητα λειτουργεί ως όχημα για την πραγμάτωση ενός αναπτυξιακού σχεδίου το οποίο οι ίδιοι άνθρωποι δεν έχουν σχεδιάσει*.¹⁶⁴ Η επιθυμία του αυτή πραγματώνεται θα λέγαμε, λίγο καταχρηστικά, ως η ομολογία Πίστεως του στο κεκτημένο της φοιερμπαχικής κριτικής της εγγελητικής Ιδεαλιστικής φιλοσοφίας που για εκείνον (το

---

¹⁶⁴ Leopold, *The Young Karl Marx*, ό.π., σελ. 292

Φόιερμπαχ) δεν σταματάει ποτέ να αντανακλά πλήρως μια σχολαστικά μεταμφιεσμένη και «λογικευμένη θεολογία»¹⁶⁵ και να έχει κοινή δομή με τη χριστιανική θεολογία.¹⁶⁶ Ταυτόχρονα όμως είναι και η κριτική στο Σύμβολο της Πίστεως του μέσω του ίδιου του Έγγελου, αφού διακρίνει ακόμη και για τη δεδομένη φυσικότητα και αισθητηριακότητα του ανθρώπου μια διαλεκτική διαδικασία συγκρότησης, ένα διαλεκτικό γίνεσθαι, θα λέγαμε καλύτερα, αλληπάλληλων αλληλοαναγνωρίσεων και διαμεσολαβήσεων,¹⁶⁷⁻¹⁶⁸⁻¹⁶⁹ —έστω και αυστηρά φυσικαλιστικών/φυσικών— που ορίζουν τη φυσική αυτή συγκρότηση του. Ακριβώς υπό αυτό το πρίσμα λοιπόν, υπό το πρίσμα δηλαδή της σύλληψης της διαλεκτικής συγκρότησης ακόμη και αυτής της φυσικότητας του ανθρώπου, ο Μαρξ, αφήνει έτσι κι αλλιώς ανοιχτή τη θεωρητική πόρτα που του έχει ήδη επιτρέψει να διακρίνει τη δεύτερη πτυχή του ανθρώπινου *Είναι*, η οποία πτυχή άρει την φυσικό-βιολογική, όντας φυσική μετεξέλιξη της και που συνάμα αποτελεί την πραγματική προοπτική του· εννοούμε εδώ την **·Κοινωνική·** πτυχή. Με λίγα λόγια θα μπορούσαμε να πούμε πως ο δεύτερος σκοπός που εξυπηρετείται για τον Μαρξ, μέσω της αναλυτικότητας πραγμάτευσης της έννοιας του *φυσικού όντος-Ανθρώπου*, είναι και εκείνος που του παρέχει τη δυνατότητα να δώσει ιδιαίτερη έμφαση στη μη-αμιγώς φυσικό-βιολογική πλευρά που ορίζει τη λεγόμενη «Ανθρώπινη Φύση»· να διακρίνει δηλαδή την πτυχή που ο ίδιος ο στοχαστής έχει προηγουμένως χρονικά εντός του έργου του πραγματευθεί και αναγνωρίσει υπό τον όρο του «*ανθρωπίνου όντος γένους*». Ο Μαρξ στην πραγμάτευση του για το «*φυσικό ον - άνθρωπος*» νοεί τις έννοιες του ήδη υπό το λανθάνον πρίσμα της φιλοσοφικής κατηγορίας του «*όντος γένους*» (που χρονικά αλλά

¹⁶⁵ Ιλιένκοφ, *Η Διαλεκτική Λογική*, ό.π., σελ. 161

¹⁶⁶ Μιχαλάκης, «*Η Κριτική του Ιδεαλισμού...*», ό.π., σελ. 125

¹⁶⁷ Σύμφωνα με το Μέσαρος : «*Το μυστικό της επιτυχίας του Μαρξ σε ότι αφορά το ριζικό ξεπέρασμα της στενότητας του δυιστικού ενατενιστικού υλισμού είναι η απaráμιλλα διαλεκτική του σύλληψη της εγγελιανής κατηγορίας των διαμεσολαβήσεων.*» (Βλ. Μέσαρος, *Η Θεωρία του Μαρξ..* ό.π., σελ. 93)

¹⁶⁸ Όμως πρέπει να σημειωθεί ότι ακόμη και αυτή η κατηγορία της διαμεσολάβησης του Μαρξ αναπροσαρμόζεται περιεχομενικά και δεν είναι ίδια με αυτή του Έγγελου καθότι για τον δεύτερο όπως έχει ειπωθεί : «*η περίπλοκη 'μαγεία της διαμεσολάβησης' χρησίμευε (...) απλώς σαν ένα 'θεικό δώρο' για να επιστραφούν στον άνθρωπο και στη φύση οι ίδιοι εκείνοι προσδιορισμοί, που τους είχαν προηγούμενα στερηθεί με την πράξη της αφαίρεσης. Δίχως μια τέτοια προκαταρκτική 'καταλήστευση' της φύσης και του ανθρώπου, η πνευματοκρατική φιλοσοφία δεν θα μπορούσε να αποδώσει στο σκεπτόμενο πνεύμα ούτε ένα ισχυρό προσδιορισμό.*» Ιλιένκοφ, *Η Διαλεκτική Λογική*, ό.π., σελ. 160-161

¹⁶⁹ Σύμφωνα με τον Arthur, ο οποίος έχει και δίκιο, η κατηγορία της 'διαμεσολάβησης' κληρονομείται στον Μαρξ από τον Έγελο και είναι τόσο σημαντική για αυτόν όσο ήταν και για τον ίδιο τον Έγελο. Τίθεται έτσι ώστε να αποτελεί αντίθεση στην κατηγορία της 'αμεσότητας' (C. J., Arthur, *Dialectics of Labour: Marx and his Relation to Hegel*, Basil Blackwell, Oxford 1986, σελ. 5)

όχι λογικά εντός του γίνεσθαι των μαρξικών αναλύσεων προηγείται),*¹⁷⁰ ενώ την έννοια την ίδια του «όντος γένους» τη συλλαμβάνει από τη σκοπιά της δυνάμει διαλεκτικής αναίρεσης και άρσης της αμιγούς φυσικής διάστασης της ανθρώπινης ύπαρξης που αποτελεί προϋπόθεση του (του ανθρώπου νοούμενου ως όντος γένους). Τόσο η μία έννοια, δηλαδή αυτή του «φυσικού όντος», όσο και η άλλη, δηλαδή αυτή του «όντος γένους», έχουν παραχθεί προκείμενου να αντανakλούν την πραγματική ενότητα που διακρίνει την «Ανθρώπινη Φύση» ως ολότητα πλευρών, ως ταυτόχρονα μια δεδομένη φυσικό-βιολογική πραγματικότητα, αλλά και μία πραγματικότητα με κοινωνικό ορίζοντα περαιτέρω συγκρότησης και κοινωνικής προοπτικής. Άρα για να κατανοήσουμε αυτό που ο νεαρός Μαρξ θέλει να αναδείξει εδώ για την «Ανθρώπινη Φύση» είναι πολύ σημαντική εντέλει και η επισήμανση του ίδιου όταν λέει ότι για κανένα λόγο *το κοινωνικό ον δεν μπορεί να συλληφθεί ως ανεξάρτητο από το φυσικό ον*.

2.3 : Ο Άνθρωπος ως «Ον Γένους» (GATTUNGSWESEN)

Ο Μαρξ αμέσως μετά από τις διακηρύξεις του περί της φυσικότητας του ανθρώπου κρίνει αναγκαίο να διαχωρίσει για τον άνθρωπο αυτή του τη όψη και να επανέλθει σε εκείνη που με εξίσου ρητό τρόπο τον ορίζει, σε εκείνη δηλαδή που είναι αυτή που τον συγκροτεί ως ένα *δυνάμει «ον γένους»*.¹⁷¹ Γράφει λοιπόν ο Μαρξ επί τούτου με ευκρινή σαφήνεια :

«Ο άνθρωπος όμως δεν είναι μόνο φυσικό ον, αλλά είναι ένα ανθρώπινο φυσικό ον· δηλαδή θα είναι ένα ον γένους, ως αυτό το οποίο θα πρέπει να επιβεβαιωθεί και ενεργοποιηθεί τόσο στο Είναι του όσο και στη γνώση του (...) Και όπως καθετί φυσικό πρέπει να γεννηθεί έτσι

¹⁷⁰ * Κατά την άποψη μας αυτό ισχύει ακριβώς γιατί ο Μαρξ στις πραγματεύσεις που είδαμε αναφέρεται στον άνθρωπο ως «φυσικό ον» και όχι σε έναν αφηρημένο ορισμό του τι εστί γενικά «φυσικό ον». Ο Μαρξ δεν ορίζει με αυστηρό τρόπο το σε τι συνίσταται η «φυσικότητα», αλλά η «ανθρώπινη φυσικότητα».

¹⁷¹* Κατά την άποψη μας η έννοια του «όντος γένους» αντανakλά το ανθρώπινο ίδιον, δηλαδή την «ανθρωπινότητα» τρόπον τινά του ανθρώπου, που ορίζεται από τον Μαρξ με έναν υπολανθάνων και διφυή τρόπο. Από τη μία ως έννοια που αντικατοπτρίζει την *ειδολογική διαφοροποίηση του ανθρώπου, ως στιγμή απόσπασης από το αμιγώς φυσικό γίνεσθαι και από την άλλη ως έννοια που άπτεται των πραγματικών ουσιαστών ιστορικών-κοινωνικών δυνατοτήτων που εγείρονται μόνο για αυτόν (τον άνθρωπο) και το γένος του*. Στο κεφάλαιο αυτό θα ασχοληθούμε με την έννοια του «όντος γένους» από τη σκοπιά όμως που αυτή ορίζει τον άνθρωπο *ως ένα ον που διακρίνεται οριακά από τη Φύση* και τα υπόλοιπα όντα που δρουν και επιδρούν πάνω της. Από τη σκοπιά δηλαδή που νοείται ως έννοια-αντανάκλαση της εκκίνησης για την ειδολογική συγκρότηση του ανθρώπου στην ολότητα του. Αργότερα θα μας απασχολήσει η δεύτερη μορφοποίηση της έννοιας, δηλαδή θα μας απασχολήσει εκείνη που νοεί τον άνθρωπο και το γένος *από τη σκοπιά της ωρίμανσης τους και της πραγμάτωσης της αληθινά ανθρώπινης Ουσίας τους, από τη σκοπιά του «πραγματικού όντος γένους»*.

έχει ο άνθρωπος την γενετική πράξη του, την ιστορία η οποία είναι όμως για αυτόν μια συνειδητή γενετική πράξη (...) *Ιστορία είναι η αληθινή φυσική ιστορία του ανθρώπου...*»¹⁷²

Ο Μαρξ εδώ αυτό που πράττει είναι να υπενθυμίσει ότι ο άνθρωπος δεν έγκειται μονάχα στη φυσικότητα του, αλλά ότι ταυτόχρονα εφάπτεται της *ανθρωπινότητας* του, της πτυχής του εκείνης δηλαδή που του δίνει την ιδιότυπη **δυναμική και προοπτική** να καθίσταται ως ένα ον για τον εαυτό του· δηλαδή ον που συσχετίζεται με τον εαυτό του, να καθίσταται δηλαδή ως ένα ον για τον εαυτό του, όχι μόνο στο πρακτικό επίπεδο του *Είναι* του, αλλά και στο επίπεδο της γνώσης· στο επίπεδο της γνώσης του *Είναι* του ως τέτοιο. Με λίγα λόγια η πτυχή του αυτή, που δεν είναι άλλη από εκείνη που ταυτόχρονα τον ορίζει ως αυτό ακριβώς το «*ον γένους*»,^{173*}¹⁷⁴ είναι και εκείνη που αντανακλά την ενδεχόμενη πραγμάτωση των δυνατοτήτων του ως του μοναδικού «φυσικού όντος» που τείνει να πραγματωθεί ως ον με συνείδηση και αυτοσυνείδηση, όντας δηλαδή ένα ον το οποίο θα αλληλεπιδρά εις γνώσιν του με τη φύση του, δηλαδή ως ένα δύναμι κοινωνικό ον που δεν απεμπολεί την ατομικότητα της φυσικής του υπόστασης.¹⁷⁵ Κατά αυτό τον τρόπο και επειδή ο άνθρωπος δεν παύει ποτέ να είναι ένα «φυσικό ον», ο Μαρξ κατανοεί ότι η Ιστορία είναι η *αληθινή φυσική Ιστορία του ανθρώπου* ακριβώς γιατί την παράγει συνειδητά. Εδώ ο Μαρξ εντοπίζει ένα από τα σημεία τομής της Φύσης με την Ιστορία και των δύο πτυχών του ανθρώπου, ως «φυσικού όντος» και «όντος γένους», αφού εντοπίζει από τη μία πλευρά τη δυνατότητα γέννησης του ανθρώπου εντός της προ-υπάρχουσας από την πραγματική Ιστορία φυσικής πραγματικότητας, και από την άλλη (εντοπίζει) τη δυνατότητα παραγωγής της Ιστορίας του ως *την πραγματική γενετική πράξη* του, βασιζόμενος στο γεγονός ότι την παράγει από ένα σημείο και μετά με συνειδητό και αυτοσυνειδητό –εντέλει ανθρώπινο– τρόπο.

¹⁷² Μαρξ, *Παρισινά Χειρόγραφα...*, ό.π., σελ. 300

^{173*} Η έννοια του «όντος γένους» είναι μια φοιερμαχική έννοια η οποία αντανακλά εκ νέου το πόσο σημαντική ήταν η επιρροή του Φόιερμαχ για τη διανοητική συγκρότηση του νεαρού Μαρξ. Λουδοβίκος, Φόιερμαχ, *Η Ουσία του Χριστιανισμού - Η Ουσία της Θρησκείας*, μτφ.-επιμ. Θ. Γκιούρας, Εκδόσεις ΚΨΜ, Αθήνα, 2012 Βλ. ενδεικτικά σελ. 37-67

¹⁷⁴ Πάνω σε αυτό ο Ν. Khan σημειώνει ότι η *επιμονή του Φόιερμαχ στο ότι ο άνθρωπος είναι ένα όν γένους, ένα κοινοτικό ον, ήταν μια σημαντική διόρθωση του επιστημολογικού ατομικισμού της καρτεσιανής παράδοσης που οδήγησε άμεσα στην αντίληψη του Μαρξ για τον άνθρωπο ως κοινωνικό ον*. Khan, *Development of the Concept...*, ό.π., σελ. 60

¹⁷⁵ Είναι σημαντικότατη επί τούτου η διατύπωση του Cuschierrί όταν λέει πως : *Χαρακτηρίζοντας τον άνθρωπο ως 'ον γένους', ο Μαρξ θέλει να τονίσει την κοινωνική βάση και τον χαρακτήρα της 'τυποποίησης' που συντελείται καθ' όλη τη διάρκεια της ανθρώπινης ύπαρξης, χωρίς να θυσιάζει την υποκειμενικότητά αυτής αναφορικά με τις ατομικότητες που την αποτελούν*. (Anthony, Cuschieri, «Karl Marx on Human Nature», *Hyphen*,2(3), 1980, σελ. 120)

Είδαμε προηγουμένως πως ο άνθρωπος είναι από τη φύση του ένα ον με ουσιώδεις δυνάμεις και ικανότητες, οι οποίες όμως όσο χαρακτηριστικές και να είναι για εκείνον δεν συνιστούν ως αφηρημένες υπάρξεις το διακριτό εκείνο στοιχείο που τον διαφοροποιούν με ουσιώδη τρόπο από τα άλλα φυσικά πλάσματα. Όπως πολύ σωστά διατυπώνεται δηλαδή εντός ενός άλλου πλαισίου συμφραζόμενων: *Η απλή φυσική βιολογική ανάπτυξη του ανθρώπινου οργανισμού με κανένα τρόπο δεν οδηγεί στην ανάπτυξη των ειδοποιών για τον άνθρωπο τρόπων συμπεριφοράς και δραστηριότητας.*¹⁷⁶ Αντιθέτως, θα λέγαμε, αν συνιστούν κάτι το πραγματικά ουσιώδες (οι δυνάμεις αυτές), αυτό είναι ότι αποτελούν τις οντολογικές εκείνες προκείμενες που, έστω και με έναν ιδιάζοντα τρόπο, τον ταυτίζουν με τα υπόλοιπα αυτά βιολογικά όντα τα οποία επιδιώκουν διαρκώς, ως πάγιο αίτημα της φυσικότητάς τους, την συνέχιση της αναπαραγωγής της ύπαρξής τους.

Ωστόσο, ο Μαρξ, στα *Παρισινά Χειρόγραφα*, έχει πραγματευθεί πλευρές του «όντος γένους» που μας δίνουν τη δυνατότητα να κατανοήσουμε με μεγαλύτερη σαφήνεια τις ιδιότητες εκείνες που αντιστοιχούν τώρα στην *ανθρωπινότητα του ίδιου του ανθρώπου* που αντιστοιχούν δηλαδή σε αυτό που διακρίνει τον άνθρωπο έστω και με *οριακά ειδολογικό* τρόπο από την υπόλοιπη Φύση.

Γράφει λοιπόν ο Μαρξ προκειμένου να αποδείξει κάποια βασικά χαρακτηριστικά του ανθρώπου ως «όντος γένους» τα οποία τον καθιστούν ένα εγγενώς ξεχωριστό είδος:

«Ο άνθρωπος είναι ένα ον γένους, όχι μόνο γιατί καθιστά θεωρητικά και πρακτικά αντικείμενό του το γένος, τόσο το δικό του όσο και των υπολοίπων πραγμάτων, αλλά -και αυτό είναι απλώς μια άλλη έκφραση για το ίδιο πράγμα- επειδή φέρεται προς εαυτόν ως το παροντικό, ζωντανό γένος, επειδή φέρεται προς εαυτόν ως ένα ον καθολικό, και ως εκ τούτου ως ένα ελεύθερο ον.»¹⁷⁷

Ο Μαρξ κατανοεί λοιπόν πως ο άνθρωπος είναι ένα «ον γένους» (οριακά διακρινόμενο και δυνάμει ολοκληρωποιήσιμο) γιατί μπορεί να καθιστά αυτή του την πτυχή και όλων των πραγμάτων ως αντικείμενα του, αλλά κυρίως —και αυτό είναι απλώς μια άλλη έκφραση για το ίδιο πράγμα— όπως λέει, γιατί μπορεί να

¹⁷⁶ Περικλής, Παυλίδης, «Ανθρώπινη Φύση, κοινωνική εργασία, παιδαγωγία : οι βιολογικοί και κοινωνικοί συντελεστές της προσωπικότητας», *Σύγχρονη Εκπαίδευση* τχ. 123 μέρος 1ο, (2002), σελ.74

¹⁷⁷ Μαρξ, *Παρισινά Χειρόγραφα...*, ό.π., σελ. 253

συλλαμβάνει τον εαυτό του και το είδος-γένος του στην ενότητά τους, ως ένα πρακτικά ενεργό γίνεσθαι και *Είναι*, ως κάτι δηλαδή το ξεχωριστό, η παροντικότητα και η ζωντάνια του οποίου αυτονομούνται από τις αντίστοιχες τέτοιες των άλλων πλασμάτων της Φύσης. Αυτό που έχει σημασία δηλαδή εδώ είναι ότι ο άνθρωπος, σύμφωνα με τον Μαρξ, μπορεί να συλλάβει την διαφορετικότητα του είδους του από τα υπόλοιπα πράγματα κάτι που δεν είναι αυτομάτως δυνατό για κανένα άλλο φυσικό οργανισμό. Η δυνατότητα του αυτή όμως είναι και εκείνη που τον διακρίνει από κάθε άλλη πλευρά της Φύσης, αφού είναι και αυτή που του επιτρέπει να διακρίνει τη δύναμη Καθολικότητά του, να διακρίνει δηλαδή όλο το πλέγμα των εσωτερικών και εξωτερικών του συσχετίσεων και των άλλων όντων. Η δυνατότητα του να διακρίνει τη Καθολικότητά του και να φέρεται στον εαυτό του και το γένος του με αυτό τον τρόπο είναι και εκείνη που τον καθιστά πρακτικά *ελεύθερο* αφού του παρέχει τα εργαλεία, —διανοητικά και πρακτικά—, να καθίσταται αντικείμενο του εαυτού του.

Αυτό που πρέπει τώρα να αναλυθεί περαιτέρω είναι το πώς και γιατί ο άνθρωπος αποκτά την καθολική αυτή εποπτεία του, *τη μοναδικά ειδική φύση του*¹⁷⁸ όπως την χαρακτηρίζει ο Μέσαρος, αλλά ταυτόχρονα και τι σημαίνει το ίδιο το λογικό επακόλουθο της Ελευθερίας του η οποία προκύπτει από την ιδιαίτερη, και ειδική για αυτόν, Καθολικότητά του. Είναι κομβικής σημασίας το ερώτημα αυτό καθώς, όπως θα αναλύσουμε, η απάντηση του συνιστά και την ανάδειξη του πραγματικού σημείου όπου διαφαίνεται η διαλεκτική αλληλοσυσχέτιση μεταξύ της φυσικής πλευράς και της κοινωνικής πλευράς του «όντος γένους».

Γράφει λοιπόν ο Μαρξ :

«...ο βίος γένους, τόσο στον άνθρωπο όσο και στο ζώο, συνίσταται σωματικά εν πρώτοις στο ότι ο άνθρωπος (όπως και το ζώο) ζει από την ανόργανη φύση, και όσο πιο καθολικός είναι ο άνθρωπος σε σύγκριση με το ζώο, τόσο πιο καθολικό είναι το πεδίο της ανόργανης φύσης από την οποία ζει. (Άρα παίζει ρόλο ο τρόπος με τον οποίο ο άνθρωπος προσοικειώνεται τα αντικείμενα των αναγκών του). Όπως τα φυτά, τα ζώα, οι πέτρες, ο αέρας, το φως κλπ. αποτελούν θεωρητικά ένα τμήμα της ανθρώπινης συνείδησης, εν μέρει ως αντικείμενα (...) Σωματικά ο άνθρωπος ζει μόνο από αυτά τα φυσικά προϊόντα, ανεξάρτητα αν εμφανίζονταν με τη μορφή της τροφής, της ένδυσης, της θέρμανσης, της κατοικίας κλπ. Η καθολικότητα του ανθρώπου εμφανίζεται πρακτικά ακριβώς ως η καθολικότητα η οποία καθιστά τη συνολική Φύση ανόργανο σώμα του , τόσο εφόσον 1. είναι άμεσο μέσο

¹⁷⁸ Μέσαρος, *Η Θεωρία του Μαρξ*., ό.π., σελ. 15

διαβίωσης, όσο και εφόσον 2. είναι η ύλη, το αντικείμενο και το εργαλείο της βιοτικής δραστηριότητας του...»¹⁷⁹

Ο Μαρξ διασαφηνίζει λοιπόν, αναφορικά με αυτό που ονομάζει *βίο γένους του ανθρώπου και των ζώων*, που δεν είναι κάτι διαφορετικό από τον τρόπο ζωής, αναπαραγωγής και συνέχισης της ύπαρξής του κάθε ξεχωριστού φυσικού είδους, ότι αυτός εδράζεται στη συνεχή κατανάλωση ή μεταποίηση προϊόντων της φύσης με σκοπό την αναπαραγωγή της όποιας σωματικότητας. Έχοντας ως σκοπό του δηλαδή, τη συνέχιση της —σε τελική ανάλυση— εξάρτησής του από το «*ανόργανο σώμα του*», δηλαδή τη Φύση η οποία σε αυτό το επίπεδο δεν μεταποιείται πλήρως. Ο άνθρωπος δηλαδή όπως και τα ζώα αναπαράγει το βίο του ως *ειδολογικό βίο* γιατί «εκμεταλλεύεται» την ίδια τη φυσικότητα η οποία, όπως είδαμε, ορίζεται συν τοις άλλοις από το γεγονός του *συσχετίζεσθαι* με κάτι το εξωτερικό και αντικειμενικώς υφιστάμενο. Ο βίος γένους δηλαδή που δεν είναι κάτι το ξεχωριστό για τον άνθρωπο ως τέτοιος έχει ως προϋπόθεση της αυτούσιας και αυτοτελούς ύπαρξής του την ιδιότητα της φυσικότητας που τη μοιράζεται οντολογικά με κάθε έμβιο —κατά κύριο λόγο— οργανισμό, καθώς και με την ίδια την άβια φύση εντός της οποίας ανευρίσκει τα αντικείμενα ικανοποίησης των άμεσων αναγκών του· τα αντικείμενα δηλαδή τα οποία του είναι απαραίτητα προκειμένου να αναπαράγει την ενσώματη υπόστασή του. Άρα ο βίος γένους δεν γίνεται κατεξοχήν ανθρώπινος λόγω της απλής ικανοποίησης των αναγκών, καθότι αυτό είναι ένα ίδιον που μοιράζεται η ανθρωπότητα με κάθε άλλο φυσικό και βιολογικό οργανισμό, δεν γίνεται δηλαδή ανθρώπινος χωρίς ταυτόχρονα με τη φυσικότητα να μην αντανάκλαται και να προϋποτίθεται ο κοινωνικός ορίζοντας του ανθρώπινου είδους.*¹⁸⁰⁻¹⁸¹ Άρα λοιπόν, μπορούμε να πούμε, πως δεν είναι η αφηρημένη έννοια του «όντος γένους» που καταδεικνύει την εμμενή στη Φύση διαφορετικότητα του ανθρώπου, αλλά η έννοια της *ανθρωπότητας* την οποία εγκυμονεί, νοούμενη εννοιακά υπό το πρίσμα του όρου «*ανθρώπινο ον γένους*».

¹⁷⁹ Μαρξ, *Παρισινά Χειρόγραφα...*, ό.π., σελ. 253-254

^{180*} Αντίθετα μάλιστα, αν ίσχυε αυτό, η όλη πραγμάτευση του Μαρξ στα νεανικά έργα για την αλλοτρίωση δεν θα είχε κανένα απολύτως νόημα, αφού μία από τις σημαντικότερες αυτής πάνω στο άνθρωπο είναι να τον υποβιβάζει διαρκώς στην κατάσταση του ζώου, το οποίο έχει ως κύριο μέλημα της ύπαρξής του την αναπαραγωγή του φυσικό-βιολογικού του Είναι.

¹⁸¹ Όπως θα πει με ωραίο τρόπο και ο Ρέκκας *...η βιολογική Φύση του ανθρώπου, στην άμεσα (...)* φυσική μορφή της, δεν περιέχει την ειδικά ανθρώπινη ιδιότητα. (Βλ. Ρέκκας, *Η 6η Θέση για τον Φόιερμπαχ*, ό.π., σελ. 128)

Το ερώτημα που τώρα εγείρεται είναι ακριβώς αυτό : Τι είναι εκείνο που διαφοροποιεί την αφηρημένη έννοια του *βίου γένους* από τον *ανθρώπινο βίο γένους* και το *ον γένους* από το *ανθρώπινο ον γένους*; Η απάντηση είναι ξεκάθαρα για το Μαρξ, η ίδια η ανθρώπινη Καθολικότητα ως δύναμη πραγματοποιήσιμη δυνατότητα του και το εύρος που αυτή προσλαμβάνει συγκριτικά με τη φυσικού τύπου εποπτεία των φυσικών όρων ύπαρξης που χαρακτηρίζει τα ζώα.

Άρα η απάντηση του παραπάνω ερωτήματος εγείρεται και ως η απάντηση στο ερώτημα γιατί και πως η καθολικότητα του ανθρώπου δημιουργείται και πως διαφοροποιεί έστω και οριακά αυτόν και το είδος του από τα υπόλοιπα ζώα και είδη της Φύσης. Τι είναι αυτό που διακρίνει σε τελική ανάλυση τον ανθρώπινο βίο γένους από αυτόν των ζώων.

Προχωράει λοιπόν ο Μαρξ το στοχασμό του λέγοντας :

«Το ότι ο σωματικός και πνευματικός βίος του ανθρώπου συναρτάται με τη φύση δεν έχει κανένα άλλο νόημα από το ότι η φύση συναρτάται με τον εαυτό της, γιατί ο άνθρωπος είναι ένα τμήμα της Φύσης. Η φύση είναι το ανόργανο σώμα του ανθρώπου, δηλαδή η φύση εκείνη που δεν αποτελεί η ίδια ανθρώπινο σώμα. Ο άνθρωπος ζει από τη φύση σημαίνει : η φύση είναι το σώμα του, με το οποίο πρέπει να παραμένει σε διαρκή (δυναμική) διαδικασία για να μην πεθάνει.»¹⁸²

Ο Μαρξ διασαφηνίζει εκ νέου τη φυσικότητα του ανθρώπου ως όντος που για να είναι φυσικό-αντικειμενικό πρέπει να συσχετίζεται με μία «άλλη» φύση έξω του. Η Φύση έξω του όμως, την οποία ονομάζει «*ανόργανο σώμα του*», δεν είναι επί της ουσίας μια άλλη-ξένη οντικά ως προς αυτόν Φύση,¹⁸³ αλλά είναι η Φύση η οποία βρίσκεται μεν έξω από το δικό του σώμα αλλά που μετέχει δε του *Είναι* του,¹⁸⁴ γεννώντας τον και βοηθώντας τον να υπάρχει με τα μέσα που του παρέχει ώστε να συνεχίζει να ζει. Η Φύση εγείρεται εδώ δηλαδή, όπως θα έλεγε και ο Μπιτσάκης, *ως όρος εκ των ων ουκ άνευ για την ύπαρξη του ανθρώπου.*¹⁸⁵ Ο Μαρξ με το απόσπασμα αυτό θεμελιώνει για ακόμη μια φορά την ταυτοτική διάσταση της σχέσης του ανθρώπου με την υπόσταση της Φύσης, με το εσωτερικό και εξωτερικό γίνεσθαι

¹⁸² Μαρξ, *Παρισινά Χειρόγραφα...* ό.π., σελ. 254

¹⁸³ Fox, *Marx The Body and Human Nature...*, ό.π., σελ. 134

¹⁸⁴ Όπως έχει λεχθεί «*Η φύση ορίζεται εδώ με έναν εντελώς εγγελιανό τρόπο ως εξωτερικότητα. Η φύση έχει ουσιαστικά τον χαρακτήρα των πραγμάτων*» (Schmidt, *The Concept of Nature in Marx*, ό.π., σελ. 50)

¹⁸⁵ Μπιτσάκης, *Η Φύση στη Διαλεκτική Φιλοσοφία...*, ό.π., σελ. 222

του, και επιβεβαιώνει αυτό που δείξαμε προηγουμένως αναφορικά με το γεγονός ότι *ο άνθρωπος και η Ιστορία του είναι τα μέσα δια των οποίων η Φύση αυτοσχετίζεται και αυτοδιαμεσολαβείται με τον εαυτό της*. Όμως, το παράθεμα αυτό δεν απαντάει στο ερώτημα που τέθηκε ανωτέρω. Επί της ουσίας φαίνεται σαν να αντιφάσκει κιόλας με μια προσπάθεια διάκρισης του ανθρώπου καθότι όπως φάνηκε αυτό που προωθείται είναι η εκ νέου ανάδειξη της φυσικής του υπόστασης. Στην πραγματικότητα όμως αυτό που ο Μαρξ πράττει είναι να θέσει τις υλιστικο-θεωρητικές βάσεις διάκρισης του ανθρώπινου βίου γένους από των υπολοίπων ειδών του φυσικού κόσμου και αυτό γιατί θα συνδέσει μεταγενέστερα α) τον ανθρώπινο βίο ως πραγματικότητα με το ζήτημα της αλλοτρίωσης του όταν βρίσκεται εντός του γίνεσθαι των συνθηκών της Ιδιωτικής/Ατομικής ιδιοκτησίας και κυρίως β) με τη σχέση που ορίζεται ως η γενεσιουργός ειδολογική διαμεσολάβηση και αιτία για την ανάπτυξη-ανάκυψη του ίδιου του ανθρώπινου γένους ως καθεαυτό τέτοιου. Εννοούμε δηλαδή την *πρωταρχική διαμεσολάβηση της εργασίας με τη μορφή της δραστηριότητας* με τη μορφή της διάδρασης —της διαρκούς και δυναμικής διαδικασίας— με τη Φύση, και εντός αυτής, προκειμένου να επιτευχθεί η αυτο-αναπαραγωγή και η επιβίωση του είδους. Άρα, η απάντηση που ψάχνουμε εντοπίζεται στην ουσία της εργασιακής δραστηριότητας, *την ουσία της δυναμικής διαδικασίας του πως ο άνθρωπος ζει από τη φύση*, το οποίο συνάμα αποτελεί και την αιτία για την διαφοροποίηση του ανθρώπινου τρόπου προσοικείωσης της εξωτερικής Φύσης από τον αντίστοιχο τρόπο προσοικείωσής της από τα ζώα. Τη διαφοροποίηση του ποιοτικά ιδιάζοντα τρόπου προσοικείωσης των μέσων για τα προς το ζην που διακρίνει την ανθρωπότητα.

Έτσι λοιπόν, μπορούμε τώρα να κατανοήσουμε και με μεγαλύτερη σιγουριά τα λόγια του Μαρξ όταν λέει ότι :

«...διότι, πρώτον, η εργασία, η βιοτική δραστηριότητα, ο ίδιος ο παραγωγικός βίος εμφανίζεται στον άνθρωπο απλώς ως ένα μέσο για την ικανοποίηση μιας ανάγκης, της ανάγκης συντήρησης της σωματικής ύπαρξής. Ο παραγωγικός βίος είναι όμως ο βίος γένους. Είναι ο βίος που γεννά το βίο. Στον τρόπο της βιοτικής δραστηριότητας βρίσκεται ο συνολικός χαρακτήρας ενός species, ο χαρακτήρας γένους του και η ελεύθερη συνειδητή δραστηριότητα είναι ο χαρακτήρας γένους του ανθρώπου. Ο ίδιος ο βίος εμφανίζεται ως βιοτικό μέσο...»¹⁸⁶

---

¹⁸⁶ Μαρξ, *Παρισινά Χειρόγραφα...*, ό.π., σελ. 254

Με λίγα λόγια λοιπόν, ο Μαρξ όχι μόνο συσχετίζει αλλά ταυτίζει σε πρώτο στάδιο την εργασία, δηλαδή την επενέργεια προς τη φύση με σκοπό το βιοπορισμό, με τη βιοτική δραστηριότητα και τον παραγωγικό βίο, το βίο δηλαδή που αναπτύσσουν οι άνθρωποι διαμέσου των σχέσεων που διέπουν εν τέλει την εργασία τους. Ο παραγωγικός βίος όμως είναι ο ίδιος ο βίος γένους που είδαμε προηγουμένως πως υπάρχει για όλα τα ζώα. Τι είναι λοιπόν αυτό που διαφοροποιείται για την ανθρώπινη ύπαρξη; Είναι ταυτόχρονα θα λέγαμε, α) ο μη μονοσήμαντος χαρακτήρας του (του βίου γένους του ανθρώπου), β) οι προοπτικές ανάπτυξής του καθώς και γ) το ίδιο του το αποτέλεσμα που επιφέρει για τον άνθρωπο καθιστώντας τον ένα ουσιωδώς καθολικό ον που μετασχηματίζοντας τη Φύση μετασχηματίζει και τον εαυτό του. Άρα λοιπόν και δεδομένου ότι στον τρόπο της βιοτικής δραστηριότητας βρίσκεται ο συνολικός χαρακτήρας ενός *species* αυτό που ριζικά διαφέρει για το «ανθρώπινο-ον γένους» είναι ο συνειδητός-ενσύνειδος τρόπος, συγκριτικά με τα ζώα, με τον οποίο λαμβάνει χώρα η εργασιακή αυτή δραστηριότητα. Πολύ απλά αυτό που αναπαράγει την ποιοτική διαφοροποίηση του ανθρώπου εντός της Φύσης είναι ο ίδιος ο άνθρωπος που δύναται ενσύνειδα να υψώνεται σε ένα επίπεδο από το οποίο τείνει να διακρίνει με καθολικό τρόπο το πεδίο της παραγωγής του. Να διακρίνει τις ίδιες τις δυνατότητες της και τα όρια της ανάλογα με το επίπεδο στο οποίο βρίσκεται κοινωνικά. Άρα ο άνθρωπος διαφέρει από κάθε άλλο έμβιο οργανισμό αφού :

« Το ζώο είναι άμεσα ένα και το αυτό με τη βιοτική δραστηριότητά του. Δεν διακρίνεται από αυτήν. Είναι αυτή. Ο άνθρωπος καθιστά την ίδια τη βιοτική δραστηριότητα του αντικείμενο της βούλησης και της συνείδησης του. Έχει συνειδητή βιοτική δραστηριότητα. Δεν είναι μια προσδιοριστικότητα με την οποία αναμειγνύεται άμεσα. Η συνειδητή βιοτική δραστηριότητα διαφοροποιεί άμεσα τον άνθρωπο από τη ζωική βιοτική δραστηριότητα. Ακριβώς μόνο για αυτό είναι ο άνθρωπος ένα ον γένους. Ή είναι απλώς ένα συνειδητό ον, δηλαδή ο ίδιος ο βίος του είναι για αυτόν αντικείμενο, ακριβώς επειδή είναι ένα ον γένους. Μόνο για αυτόν το λόγο είναι η δραστηριότητα του ελεύθερη δραστηριότητα. Η αποξενωμένη εργασία αντιστρέφει τη σχέση ως προς το ότι ο άνθρωπος, ακριβώς επειδή είναι ένα συνειδητό ον, καθιστά τη βιοτική δραστηριότητα του, την ουσία του απλώς ένα μέσο για την ύπαρξή του.»¹⁸⁷

Αυτό που ο Μαρξ ανακαλύπτει στο σημείο αυτό ανάπτυξης του συλλογισμού του δεν είναι τίποτε άλλο από την ειδοποιό διαφορά του ανθρώπινου γένους συγκριτικά με

---

¹⁸⁷ Αυτ., σελ. 254-255

τα υπόλοιπα γένη της έμβιας Φύσης-Ύλης. Την ειδοποιό του δηλαδή διαφορά —την οποία χαρακτήρισε πριν ως *χαρακτήρα του γένους*—¹⁸⁸ ως όντος που *συνειδητά* αλληλεπιδρά με το «ανόργανο σώμα του», την ίδια την εξωτερικώς υπάρχουσα για αυτόν προϋπόθεση του, δηλαδή τη Φύση την ίδια, εντός της οποίας δραστηριοποιείται και επενεργεί προκειμένου να αναπαραχθεί και να αναπτυχθεί. *Ο ειδολογικός χαρακτήρας του ανθρώπου έγκειται, λοιπόν, στον ελεύθερο και συνειδητό χαρακτήρα της ζωτικής δραστηριότητάς του, της εργασίας*¹⁸⁹ ενώ η ειδοποιός διαφορά του ανθρώπου εγείρεται ως *η ενσυνείδητη και σκόπιμη δραστηριότητα*¹⁹⁰ και μάλιστα η εργασιακή δραστηριότητα. Όμως, η συγκρότηση της *ειδοποιού διαφοράς* αυτής είναι το αποτέλεσμα της *εργασιακής δραστηριότητας* της ίδιας, δεν αποτελεί την προϋπόθεση της, αλλά αντιθέτως εκείνη είναι που αποτελεί την αναγκαία συνθήκη προκειμένου να ανακύψει η ίδια η συνείδηση του βίου και της εργασίας ως η ειδοποιός διαφορά της ανθρωπότητας. Η σκέψη αυτή θα συνεχίσει να υπάρχει για το Μαρξ καθ' όλη τη διάρκεια της περιόδου αυτής (43-46) και θα εκφραστεί από την αντίστροφη της όψη εκ νέου στη *Γερμανική Ιδεολογία*, όπου θα πει μαζί με τον Ένγκελς ότι :

«Η πρώτη προϋπόθεση κάθε ιστορίας είναι, φυσικά, η ύπαρξη έμβιων ανθρώπινων ατόμων. Η πρώτη ιστορική πράξη αυτών των ατόμων μέσω της όποιας διαφοροποιούνται από τα ζώα δεν είναι ότι σκέπτονται αλλά ότι αρχίζουν να παράγουν τα μέσα διατροφής τους. Το πρώτο λοιπόν διαπιστώσιμο γεγονός είναι η σωματική οργάνωση αυτών των ατόμων

---

¹⁸⁸ Στο σημείο αυτό λοιπόν διαφωνούμε με το Φρομ ο οποίος θεωρεί την έννοια του «χαρακτήρα του γένους» («είδους»- όπως βρίσκεται στη μετάφραση που είχαμε στα χέρια μας) ως έννοια που αντανακλά εκείνο που ο Μαρξ εννοούσε ως «ουσία του ανθρώπου», «δηλαδή αυτό που είναι γενικά ανθρώπινο και αυτό που πραγματώνει ο άνθρωπος με την παραγωγική του δραστηριότητα μέσα στην πορεία του ιστορικού προτσές». Όμως, αν ο Μαρξ εννοεί πραγματικά ως «ουσία του ανθρώπου», τουλάχιστον για τις ταξικές κοινωνίες, την «εργασία του ως βιοτική δραστηριότητά του», τότε αυτό που εννοείται πίσω από την έννοια του «χαρακτήρα του γένους» θα ταυτιζόταν με την έννοια της «ουσίας» και δεν θα χρειαζόταν μια νέα λέξη-όρο για να τον ορίσει. Η έννοια αυτή λοιπόν κατασκευάζεται προκειμένου να δοθεί έμφαση στην διαφοροποίηση του χαρακτήρα που έχει η εργασιακή δραστηριότητα του ανθρώπου συγκριτικά με τη δραστηριότητα των ζώων, που απλά ομοιάζει με την καθεαυτό εργασία αλλά δεν είναι, δηλαδή την ειδοποιό διαφορά του ανθρώπου που εργάζεται αλλά που το συνειδητοποιεί ότι το πράττει, που δεν εργάζεται δηλαδή αφηρημένα. Το ότι η παραγωγή του ανθρώπου λαμβάνει χώρα ενσύνειδα δεν σημαίνει ότι ο ενσύνειδος αυτός χαρακτήρας της ταυτίζεται με αυτό που μεταγενέστερα ονομάστηκε «τρόπος παραγωγής». (Φρόμ, *Η Εικόνα του Ανθρώπου...*, ό.π., σελ. 55)

¹⁸⁹ Ρέκκας, *Η Θεωρία του Μαρξ...*, ό.π., σελ. 26

¹⁹⁰ Ρούσης, *Απελευθέρωση της ατομικής πρωτοβουλίας...*, ό.π., σελ. 98

και η σχέση τους προς την υπόλοιπη φύση, σχέση η οποία είναι δεδομένη μέσω αυτής της οργάνωσης (...)»¹⁹¹

Άρα λοιπόν, η συνείδηση της βιοτικής δραστηριότητας, η συνειδητή ανάπτυξη του βίου και εντέλει η ίδια η συνείδηση δεν αποτελούν πραγματικά την «ουσία» του ανθρώπου όπως ενδεχομένως να θεωρούσε ο Έγκελσος,¹⁹² και άρα δεν συνιστούν την πρωτοβάθμια εκείνη ποιότητα που αλλοτριώνεται για τον άνθρωπο όπως ενδεχομένως να θεωρούσε ο Φόιερμπαχ,¹⁹³ παρόλο που εξαιτίας αυτής φαίνεται σαν να μην υπήρξε ποτέ. Κατά μία έννοια θα λέγαμε πως η «ειδοποιός διαφορά» του ανθρώπου δεν συνιστά κάτι το ταυτοτικό με την «ουσία» του, αλλά αντίθετα τον λόγο/αιτία για τον οποίο ο άνθρωπος δύναται να προσοικειώνεται νοητικά την πραγματική «ουσία» του και την ίδια του τη διαφορετικότητα¹⁹⁴ και αυτό διότι μέσω της ανάπτυξης της καθολικότητας του καθίσταται πρωτίστως δυνατό το να προσλαμβάνει την εργασιακή του επενέργεια προς τη φύση αφενός ως τέτοια και αφετέρου, διαμέσου αυτής, το να αντιλαμβάνεται την ίδια του την εργασία ως δραστηριότητα,¹⁹⁵ το βίο του ως βίο του γένους του και τις σχέσεις του ως σχέσεις του είδους-γένους του. Είναι εδώ ένα καίριας σημασίας θεωρητικό σημείο όπου στη σκέψη του Μαρξ οι εργασιακές σχέσεις, χωρίς να ονομάζονται βεβαία έτσι, σκιαγραφούνται εμμέσως ως οι δεδομένα καθοριστικότερες για τον άνθρωπο· ή τουλάχιστον, θα λέγαμε, είναι ένα σημείο όπου η διαφορά του «ανθρώπινου-όντος γένους» από τα ζώα συνδέεται θεωρητικά με το ζήτημα της εργασιακής δραστηριότητας, της ικανοποίησης - συνειδητοποίησης των αναγκών διαμέσου αυτής, αλλά και με τη δυνατότητά ανάπτυξης-εκλέπτυνσης και αλλοτριώσης τους και αυτό όχι μονάχα εξαιτίας της διαφορετικού τύπου βιολογικής σύστασης, συγκρότησης και φυσικής αναπροσαρμογής των όρων της ύπαρξής του. Αυτό θα φανεί λίγο αργότερα με μεγαλύτερη σαφήνεια όταν ο Μαρξ θα γράψει πως :

---

¹⁹¹ Μαρξ, *Φόιερμπαχ και Ιστορία...* ό.π., σελ. 466. Σβησμένο μερικώς στο πρωτότυπο.

¹⁹² Με αυτή την αντίληψη φαίνεται να συμφωνεί και η Λάζου. (Βλ. Λάζου, *Άνθρωπος, Φύση και Πράξη...*, ό.π., σελ. 86-89)

¹⁹³ Ο Φόιερμπαχ στο έργο του «*Η Ουσία του Χριστιανισμού*» θα γράψει ότι ο Θεός ως αλλοτριωμένη εικόνα του ανθρώπου στον ουρανό και ως άκρο του ανθρώπου, νοούμενος ως μη ανθρώπινο, δηλαδή ως εμπρόσωπο ανθρώπινο ον, είναι η εξαντικειμενικευμένη ουσία της διάνοιας-Λόγου. (Βλ. Φόιερμπαχ, *Η Ουσία του Χριστιανισμού...*, ό.π., σελ. 78)

¹⁹⁴ Ο Μαρξ θα πει πως η νόηση και το Είναι διαφέρουν μεν, αλλά τελούν σε ενότητα.

¹⁹⁵ Είναι πολύ σημαντική για τη σκέψη του πρώιμου Μαρξ η διάκριση μεταξύ εργασίας (labour) και δημιουργικής δραστηριότητας.

«Συνεπώς είναι ακριβώς στην επεξεργασία του αντικειμενικού κόσμου που επιβεβαιώνεται πρώτα ο άνθρωπος πραγματικά ως ένα ον γένους. Αυτή η παραγωγή είναι ο δικός του έμπρακτος βίος γένους. Μέσα από αυτήν εμφανίζεται η φύση ως δικό του έργο και ως δική του πραγματικότητα. Το αντικείμενο της εργασίας είναι συνεπώς η εξαντικειμενίκευση του βίου γένους του ανθρώπου : όταν αναδιπλασιάζει τον εαυτό του, όχι μόνο όπως στη συνείδηση , νοητικά αλλά έμπρακτα, πραγματικά και συνεπώς όταν εποπτεύει τον εαυτό σ' έναν κόσμο που έχει ο ίδιος δημιουργήσει. Όταν λοιπόν η αποξενωμένη εργασία αποσπά από τον άνθρωπο το αντικείμενο της παραγωγής του, του αποσπά το βίο γένους του, την πραγματική αντικειμενικότητα του γένους του, και μετατρέπει το πλεονέκτημά του έναντι του ζώου στο μειονέκτημα ότι του έχει αποσπαστεί το ανόργανο σώμα του, η φύση.»¹⁹⁶

2.4 : Η Ποιοτική Μετατόπιση του Ανθρώπου Έναντι των Ζώων

Ένα από τα θέματα λοιπόν που αυτονομούνται, αλλά που παράλληλα διατηρούν την μείζονα συνάφεια τους με όλα όσα παραθέσαμε πιο πάνω, είναι ένα ζήτημα που επανέρχεται διαρκώς και εντοπίζεται δυναμικά εντός ολόκληρου του γίνεσθαι των νεανικών έργων του Μαρξ και αφορά τη διαφορά του ανθρώπου από τα ζώα. Η θεματική αυτή μπορεί να βρίσκει την πιο ολοκληρωμένη της έκφραση εντός των *Παρισινών Χειρογράφων του 1844*, αλλά είναι δεδομένα ένα ζήτημα που απασχολεί το στοχαστή, έστω και αφηρημένα, από την εποχή ακόμη της *Κριτικής του Εγγελιανού Κράτους και του Δικαίου* και που διατηρείται ως κάτι το πραγματικά ουσιώδες μέχρι και τη *Γερμανική Ιδεολογία*¹⁹⁷ όπου ενσωματώνεται ως αντικείμενο άξιο αναφοράς και μελέτης στη νέα αντίληψη των Μαρξ και Ένγκελς για την Κοινωνική Ιστορία και τον άνθρωπο που την πλάθει.

Η κυρίαρχη κίνηση της σκέψης του Μαρξ, αναφορικά με αυτό το ζήτημα, έχει ως σημείο λογικής παγίωσης την ίδια την έννοια του «ανθρωπίνου όντος γένους» όμως δεν εκκινεί από αυτή. Αντιθέτως, θα λέγαμε, ότι το σημείο εκκίνησης της μαρξικής αυτής αντίληψης εντοπίζεται με κατακερματισμένο τρόπο σε κάποιες πρώιμες διατυπώσεις αυτού χωρίς να τίθεται με σαφήνεια και ως αυτονομημένο ζήτημα, αλλά αντίθετα με έναν σκιαγραφικού τύπου τρόπο και ως κάτι το οποίο συλλαμβάνεται ως θεωρητικά και πρακτικά δεδομένο και που δεν χρίζει περαιτέρω ανάλυσης.

¹⁹⁶ Μαρξ, *Παρισινά Χειρόγραφα...*, ό.π., σελ. 255

¹⁹⁷ Καρλ Μαρξ, Φρίντριχ Ένγκελς, *Η Γερμανική Ιδεολογία*, ό.π., σελ. 61

Ήδη από την *Κριτική του Εγγελιανού Κράτους και του Δικαίου* ο Μαρξ διαχωρίζει, όπως ξέρουμε, τη θέση του από αυτή του δασκάλου του Έγγελου, ο οποίος δεν συλλάμβανε την *ανθρωπινότητα* του επιμέρους ατόμου ως τέτοια και γι αυτό το λόγο θεμελιώνει (ο Μαρξ), χωρίς να προσεγγίζει το πώς και το γιατί, ότι ο άνθρωπος ως επιμέρους ατομικότητα αποτελεί όχι μόνο αντιπρόσωπο της φυσικο-βιολογικής ιδιότητας του ανθρώπινου είδους, αλλά ότι κυρίως συνιστά την πρακτική έκφραση της ίδιας του της κοινωνικότητας, εξαιτίας των διαμεσολαβήσεων του. Λόγω αυτού, κατανοούμε, από τη σκοπιά της *άρνησης*, ότι ο Μαρξ διαχωρίζει τον άνθρωπο από τα ζώα γιατί τον διαχωρίζει ταυτόχρονα από την άμεση φυσικότητα του και αυτό γιατί του αναγνωρίζει ότι αποτελεί προϊόν εξίσου και των διαμεσολαβήσεων του, ή καλύτερα επειδή του αναγνωρίζει ότι αυτός ο ίδιος διαμεσολαβείται από τις κοινωνικές του ιδιότητες, όπως αυτές προβάλλουν μέσα από τις εξωτερικές, αλλοτριωμένες και αφηρημένες από την πραγματική ζωή του, μορφές της κοινωνικής του πτυχής, όπως π.χ. το Κράτος.¹⁹⁸

Γράφει λοιπόν ο Μαρξ επί τούτου :

«Ο Έγγελος ξεχνά όμως ότι η επιμέρους ατομικότητα είναι μια ατομικότητα ανθρώπινη και ότι οι λειτουργίες και οι δραστηριότητες του Κράτους είναι λειτουργίες ανθρώπινες, ξεχνά ότι η ουσία της "επιμέρους προσωπικότητας" δεν είναι η γενειάδα της, το αίμα της, η αφηρημένη φυσική της υπόσταση, αλλά αντίθετα η κοινωνική της ιδιότητα και ότι οι λειτουργίες του Κράτους κλπ. δεν είναι παρά τρόποι ύπαρξης και δράσης των κοινωνικών ιδιοτήτων του ανθρώπου.»¹⁹⁹

Ο Μαρξ ήδη λοιπόν από αυτό το επίπεδο, έχει κατανοήσει ότι ο άνθρωπος δεν εφάπτεται μόνο της αφηρημένης αισθητηριακότητας του. Ο άνθρωπος δεν είναι το αίμα και η γενειάδα του όπως λέει, δηλαδή δεν είναι η χυδαία βιολογική του υπόσταση ως άνθρωπος που διακρίνεται από τα εξωτερικά του χαρακτηριστικά που αναπροσαρμόζονται ως ιδιότητες της φυσικοβιολογίας του, αλλά αντίθετα είναι ον που διακρίνεται από το γεγονός ότι είναι εκπρόσωπος του κοινωνικού του είδους, αντανάκλαση των κοινωνικών ιδιοτήτων του και άρα όχι κάτι το απομονωμένο²⁰⁰ ή μια επιμέρους βιολογική ατομικότητα. Ο Μαρξ έχει συλλάβει, με ελλιπή ενδεχομένως τρόπο, το ριζικό γεγονός ότι ο άνθρωπος είναι —αναγκαία για την

¹⁹⁸ Μαρξ, *Κριτική της Εγγελιανής Φιλοσοφίας...*, ό.π., σελ 122

¹⁹⁹ Αυτ., σελ. 54

²⁰⁰ Μαρξ, *Παρισινά Χειρόγραφα...* ό.π., σελ. 274

ανθρωπινότητά του— ένα εξίσου κοινωνικό ον, με ιδιότητες κοινωνικές, έστω και αν αυτές αλλοτριώνονται. Στην *Κριτική του Εγγελιανού Κράτους και του Δικαίου* η κοινωνικότητα-κοινωνική πτυχή νοείται διαμέσου της ιδιότητας των διαμεσολαβήσεων των διαμεσολαβήσεων όμως ως *αποτελέσματα των βέβηλων μορφών και εκδηλώσεων της αλλοτρίωσης*,²⁰¹ των μεσολαβήσεων εκείνων που ο Μέσαρος ονομάζει δευτερεύουσες²⁰² όπως είναι i) αυτή η ίδια η δομή του Κράτους, ii) οι μορφοποιήσεις της εξουσίας του και iii) οι περαιτέρω λειτουργίες του, οι οποίες εντέλει και ταυτίζονται μερικώς σε αυτό το επίπεδο με τους ίδιους τους τρόπους έκφρασης και ύπαρξης των καθεαυτό κοινωνικών λειτουργιών του ανθρώπου.²⁰³ Ο Μαρξ μπορεί στην αρχή της περιόδου αυτής να μη συλλαμβάνει την αμεσότερη και ουσιωδέστερη των αλλοτριώσιμων/τικών διαμεσολαβήσεων ως τέτοια (δηλαδή την εργασία), αλλά αντιλαμβάνεται ότι η «κοινωνικότητα» εφάπτεται αυτών των διαμεσολαβήσεων εκ των οποίων διέρχεται όλο το πλέγμα των εγκόσμιων—πραγματικών και ανεστραμμένων-διαθλασμένων— ανθρωπίνων συσχετίσεων και φενακισμένων αντιλήψεων και ας μην ονομάζονται κατά αυτόν τον τρόπο*²⁰⁴ Είναι επί τούτου χαρακτηριστική η φράση του στη *Εισαγωγή για την Κριτική* όταν λέει ότι :

«Ο άνθρωπος είναι ο κόσμος του ανθρώπου, το Κράτος, η κοινωνία. Αυτό το κράτος, αυτή η κοινωνία παράγουν τη θρησκεία, μια ανεστραμμένη κοσμική συνείδηση, διότι αποτελούν έναν ανεστραμμένο κόσμο.»²⁰⁵

Η αντίληψη αυτή σε ανεστραμμένη μορφή διατηρείται και έρχεται στα *Χειρόγραφα* για να παγιωθεί, αφού εκεί ο στοχαστής θα ορίσει τα ζώα ως την ίδια τους την αμεσότητα, τη δραστηριότητα και την αισθητηριακότητα από τις οποίες δεν διακρίνονται αφού ουδέποτε δεν διαμεσολαβούνται από κάποιες, έστω και αλλοτριωμένες-βέβηλες, κοινωνικές μορφές του έτσι κι αλλιώς *μη-κοινωνικού Είναι* τους. Όμως οι ίδιες οι διαμεσολαβήσεις προκύπτουν λόγω των διακριτών για τον

²⁰¹ Μέσαρος, *Η Θεωρία του Μαρξ*.. ό.π., σελ.79

²⁰² Αιτ., σελ. 85-90

²⁰³ Βαζιούλιν, *Το Γίνεσθαι της Μεθόδου...*, ό.π., σελ. 335

^{204*} Από αυτό το δεδομένο αντιλαμβανόμαστε ότι αφού οι ουσιωδέστερες διαμεσολαβήσεις αποτελούν ίδιον της κοινωνικότητας, δεδομένου ότι μέσω αυτών εκφράζεται, τότε είναι και ίδιον των ανθρώπων κατά αποκλειστικότητα. Αυτό όμως τώρα με τη σειρά του σημαίνει ταυτόχρονα ότι ο άνθρωπος είναι το μόνο ον που δύναται να αλλοτριώνεται. Αυτό δεν σημαίνει ότι ο άνθρωπος ή και κάθε άλλο είδος δεν διαμεσολαβείται από τη Φύση. Ωστόσο η διαμεσολάβηση από τη Φύση είναι κατά παράδοξο τρόπο μια διαμεσολάβηση άμεση και προκύπτει εξαιτίας των νομοτελειών που διέπουν το φυσικό γίνεσθαι, δηλαδή ένα άλλο επίπεδο ανάπτυξης και οργάνωσης της Ύλης το οποίο είναι κατώτερο της αντίστοιχης κοινωνικής. Αυτό το στοιχείο θα το συναντήσουμε και παρακάτω.

²⁰⁵ Μαρξ, *Εισαγωγή στην Κριτική της Εγγελιανής Φιλοσοφίας...*, ό.π., σελ. 147

άνθρωπο δραστηριοτήτων. Όπως είδαμε όμως, η διάκριση από τη δραστηριότητα —εξαιτίας της ιδιάζουσας φύσης της— είναι και εκείνο το στοιχείο που επιτρέπει το νοητό και λογικό «εξύψωμα» που μετατρέπει πρακτικά ένα ον σαν τον άνθρωπο από μια *δυνάμει καθολικότητα* σε ένα ον που την πραγματώνει εξαιτίας του ότι καθιστά ως αντικείμενο του ολόκληρη την πλάση. Σε ένα ον δηλαδή το οποίο δύναται να προσοικειώνεται τη Φύση ως κάτι το νοητό, που δύναται άρα ως ελεύθερο ον να αποκτά γνώση των πραγματικών νομοτελειών που διέπουν το «ανόργανο σώμα του». Άρα ισχύει ότι *η έννοια του νόμου της φύσης είναι αδιανόητη χωρίς τις προσπάθειες των ανθρώπων να κυριαρχήσουν στη φύση,*²⁰⁶ ενώ παράλληλα είναι δεδομένο πως *ο άνθρωπος χειρίζεται τη Φύση - δεν ζει απλώς από αυτήν· χειρίζεται επίσης τη Φύση συνειδητά.*²⁰⁷ Ο Άνθρωπος μπορεί να μην είναι κάτι έξω από την πραγματικότητα, αλλά μπορεί να αποκτήσει την απαραίτητη απόσταση από αυτήν διανοητικά προκειμένου να την τιθασεύει και να την κατανοήσει.

Ο άνθρωπος δηλαδή είναι, σε αντίθεση με τα ζώα, ον με συνείδηση του γίνεσθαι του γιατί *παίρνει μέρος συνειδητά σε αυτό,*²⁰⁸ γιατί είναι αντικειμενικό σχεσιακό ον που *αντιλαμβάνεται τη σχεσιακότητα*²⁰⁹ του, αλλά και ον που διαμεσολαβείται από άλλα όντα και δομές-προϊόντα της κοινωνικοποιημένης φύσης του. Ο άνθρωπος διαμεσολαβείται τόσο από τη Φύση όσο και από τις κοινωνικές λειτουργίες του και τα προϊόντα της εργασίας του και για αυτό βρίσκεται στην πρακτική θέση να καθολικεύεται και να αποκτά ελεύθερη σχέση έναντι της εργασίας του και της Φύσης²¹⁰ την οποία αναγνωρίζει κατά αυτόν τον τρόπο σύμφωνα και με την Άρεντ *ως μια αντικειμενικότητα,*²¹¹ αλλά είναι και για αυτό το λόγο το μοναδικό ον που τείνει εντέλει να απεμπολεί την ειδολογική αυτή ελευθερία του, μέσω της Αλλοτρίωσης. Ο άνθρωπος μπορεί με λίγα λόγια να καθίσταται, εξαιτίας της Αλλοτρίωσης, ουσιαστικά ανελεύθερος διότι ταυτόχρονα ορίζεται από τη δυνατότητα του να είναι ελεύθερος ως προς την παραγωγή του και ως προς τις βιοποριστικές

---

²⁰⁶ Schmidt, *The Concept of Nature in Marx*, ό.π., σελ. 58

²⁰⁷ Wallimann, *Estrangement Marx's Conception...*, ό.π., σελ. 34

²⁰⁸ Μαρξ, *Κριτική της Εγγελιανής Φιλοσοφίας...*, ό.π., σελ. 163

²⁰⁹ Βλ. σημείωση στο : Μαρξ, *Φόιερμπαχ και Ιστορία...*, ό.π., σελ. 379-380

²¹⁰ Cuschieri, *Karl Marx on Human Nature*, ό.π., σελ. 117

²¹¹ Η Άρεντ υποστηρίζει ότι : «...μόνο εμείς που έχουμε οικοδομήσει την αντικειμενικότητα ενός δικού μας κόσμου απ' όσα υλικά μας παρέχει η φύση, μόνο εμείς που έχουμε κατασκευάσει αυτόν τον κόσμο μέσω στομ περίγυρο της φύσης ώστε να προστατευόμαστε απ' αυτή, μπορούμε να θεωρούμε τη φύση ως κάτι 'αντικειμενικό'. Χωρίς έναν κόσμο που να μεσολαβεί ανάμεσα στους ανθρώπους και στη φύση, υπάρχει αιώνια κίνηση, αλλά όχι αντικειμενικότητα.» Χάνα Άρεντ, *Η Ανθρώπινη Κατάσταση*, Γνώση, μτφ.- Σ. Ροζάνης – Γ. Λυκιαρδόπουλος, Αθήνα 1986, σελ. 191

διαδικασίες και λειτουργίες του.²¹² Το ζώο δεν είναι ελεύθερο ούτε και ανελεύθερο, και ας είναι κάτι που αντιστοιχεί άμεσα στην προσδιοριστικότητά του και αυτό γιατί δεν έχει καν την πρακτική δυνατότητα να απελευθερωθεί από τα συγχρόνως υλικά και άυλα δεσμά της φυσικότητας του, πόσο μάλλον να συνειδητοποιήσει την όποια —μη - υπαρκτή— ελευθερία του. Η ελευθερία του ανθρώπου για τον Μαρξ συγκροτείται λοιπόν μαζί με τη δυνατότητα συνειδητοποίησης της και ταυτόχρονα με τη δυνατότητα απεμπόλησης αυτής και του κοινωνικού χαρακτήρα της. Είναι πολύ σωστή ως προς αυτό η παρατήρηση του Soper όταν λέει πώς «*Η θεωρία της αλλοτρίωσης (...) έχει τις ρίζες της στις ουμανιστικές παραδοχές σχετικά με τη δυναμική ελευθερία και τον συστατικό ρόλο των ανθρώπων στη δημιουργία και τον έλεγχο των κοινωνικών διαδικασιών.*» (Soper 1986, 37-38).²¹³

Αυτό το γεγονός είναι που σε μεγάλο βαθμό θα οδηγήσει το Μαρξ στα Χειρόγραφα να μελετήσει εις βάθος την έννοια της ανθρώπινης αποξένωσης, της αλλοτρίωσης της εργασίας και της αυτοαλλοτρίωσης, ως μία εννοιακή ενότητα, πάνω σε ένα νέο θεωρητικό υπόβαθρο και αυτό διότι σε πραγματολογικό επίπεδο διακρίνεται ως κάτι που επιδρά έτσι ώστε να απογυμνώνει τον άνθρωπο από την κοινωνικότητά του.²¹⁴ από το ίδιο του δηλαδή που τον διαφοροποιεί συν τοις άλλοις και από τα ζώα και εντέλει από την ίδια του τη φυσική και κοινωνική «ουσία». Υπό αυτό το πρίσμα βγάζει απόλυτο νόημα η σκέψη του Μέσαρος όταν έγραφε ότι η αυτοαλλοτρίωση είναι το αρχιμήδειο σημείο της μεγάλης μαρξικής σύνθεσης των νεανικών του έργων.²¹⁵ Όπως ήδη διαφαίνεται για το στοχαστή από την *Κριτική του Εγγελιανού Κράτους και του Δικαίου*, η αλλοτρίωση συνιστά και μια πρακτική διάκριση —πλην όμως αναγκαία για την κοινωνική ανάπτυξη της ανθρωπότητας—

---

²¹² Ο Ρέκκας θα πει με πολύ σωστό τρόπο ότι η αποξένωση, που αιτία της είναι ο καταμερισμός της εργασίας και η Ατομική ιδιοκτησία, ακυρώνει το αποφασιστικό οντολογικό γνώρισμα και κατάκτηση του ανθρώπου, την ειδοποιό διαφορά του από τα ζώα. (Ρέκκας, *Η Θεωρία του Μαρξ...*, ό.π., σελ. 181)

²¹³ Όπως ανευρίσκεται στο: Khan, *Development of the Concept...*, ό.π., σελ. 172

²¹⁴ Η απογύμνωση αυτή του ανθρώπου μάλιστα από την κοινωνικότητα του έχει ως αποτέλεσμα για το Μαρξ **το εκ νέου κατακύλισμά του στη ζωώδη κατάσταση** με άμεση συνέπεια αυτός (ο άνθρωπος ως εργάτης) να καταλήγει να αισθάνεται πλέον αυτενεργός μόνο στις ζωικές λειτουργίες του, στο φαγητό, στο ποτό και στη συνουσία, το πολύ πολύ στην κατοικία, στη διακόσμηση κ.λπ., και (...) στις ανθρώπινες λειτουργίες του να αισθάνεται πλέον σαν ζώο. Το ζώωδες να γίνεται ανθρώπινο και το ανθρώπινο ζωώδες. (Βλ. Μαρξ, *Παρισινά Χειρόγραφα...* ό.π., σελ. 253) Ο Μαρξ ταυτίζει εδώ το ανθρώπινο με το κοινωνικό και διασαφηνίζει ότι το βιολογικό ως κάτι εγγενές της ανθρώπινης φυσικής λειτουργικότητας, εκφραζόμενο ως βιοτικές ανάγκες, όχι μόνο δεν αποτελεί το σημαντικότερο στοιχείο του, αλλά την πτυχή εκείνη του *Είναι* του την οποία έχει καθήκον —ως ο ίδιος κοινωνική ύπαρξη— να μη θεωρεί ως πεδίο πραγμάτωσης του αυτενεργού βίου του.

²¹⁵ Μέσαρος, *Η Θεωρία του Μαρξ..* ό.π., σελ 82

μεταξύ του ανθρώπου και της δεδομένης φυσικότητάς του· συνιστά δηλαδή την διάσπαση της μίας όψης του «όντος γένους» ως η ειδολογική γενεσιουργός αιτία ύπαρξης του ανθρώπου ως ξεχωριστού είδους, από την άλλη όψη του, δηλαδή αυτήν της ίδιας της προοπτικής συνέχισης και παγίωσης της ελεύθερης ύπαρξής της υπόστασής του.

Ένα από τα σημαντικότερα ζητήματα τώρα που προκύπτουν από την ειδολογική αυτή διαφοροποίηση του ανθρώπου και που ορίζει την διαφορά του από τα ζώα είναι και ο ίδιος ο ποιοτικός τρόπος με τον οποίο ο άνθρωπος μπορεί να προσοικειώνεται τα αποτελέσματα της εργασίας του, αλλά και τα ίδια τα δημιουργήματα της Φύσης εντός του γίνεσθαι της διαφορετικότητάς τους, αφού μπορεί να εντοπίζει τον εαυτό του ως κάτι το διακριτό από αυτά. Αυτό που έχει δηλαδή για το Μαρξ εξίσου μεγάλη σημασία είναι και η ανάπτυξη του αισθητικού κριτηρίου που αποκτά ο άνθρωπος για τη Φύση και για κάθε πραγματοποιημένη πτυχή του *Είναι* και της εργασίας του.

«Η πρακτική παραγωγή ενός αντικειμενικού κόσμου, η επεξεργασία της ανόργανης φύσης είναι η επιβεβαίωση του ανθρώπου ως ενός συνειδητού όντος γένους, δηλαδή ενός όντος το οποίο φέρεται προς το γένος ως την ουσία του ή φέρεται προς εαυτόν ως ον γένους. Βέβαια, και το ζώο παράγει. Χτίζει μια φωλιά, κατοικίες, όπως οι μέλισσες, οι κάστορες, τα μυρμήγκια κλπ. Αλλά παράγει μόνο αυτό που χρειάζεται άμεσα για το ίδιο ή τα μικρά του· παράγει μονόπλευρα, ενώ ο άνθρωπος παράγει καθολικά· το ζώο παράγει μόνο εαυτό ενώ ο άνθρωπος αναπαράγει τη συνολική φύση· το προϊόν του ζώου ανήκει άμεσα στο υλικό σώμα του, ενώ ο άνθρωπος αντιπαράκειται ελεύθερα στο προϊόν του. Το ζώο μορφοποιεί μόνο σύμφωνα με το μέτρο και την ανάγκη του species στο οποίο ανήκει ενώ ο άνθρωπος γνωρίζει να παράγει σύμφωνα με το μέτρο κάθε species και γνωρίζει να παράγει σύμφωνα με το μέτρο κάθε species και γνωρίζει να θέτει παντού το εγγενές μέτρο στο αντικείμενο. Ο άνθρωπος μορφοποιεί συνεπώς επίσης σύμφωνα με τους νόμους της ομορφιάς.»²¹⁶

Στην παράγραφο αυτή που παρατέθηκε ο Μαρξ δίνει την πιο ολοκληρωμένη συνόψιση της σύλληψης του αναφορικά με τις ουσιωδέστερες διαφορές μεταξύ ανθρώπων και ζώων και ταυτόχρονα δίνει την απάντηση στο ερώτημα από τι καθίσταται ελεύθερος ο ίδιος ο άνθρωπος. Το ζώο είναι εγγενώς αδύνατο να θεωρηθεί είτε ως ανελεύθερο, είτε ως ελεύθερο, εξαιτίας της ίδιας του της υπόστασης ως υποανάπτυκτου φυσικού όντος, που δεν υπερβαίνει το εξωτερικό όριο της ύπαρξής του και της ανελεύθερης «παραγωγής» του· δηλαδή το εξωτερικό όριο των

²¹⁶ Μαρξ, *Παρισινά Χειρόγραφα...* ό.π., σελ. 255

ίδιων του των φυσικών αναγκών. Για το ζώο η παραγωγή είναι μια ψευδοκατηγορία-ψευδοέννοια. Το ζώο είναι δούλος των αναγκών του γιατί έτσι διαρθρώνεται η φύση του και η φύση της «παραγωγής» του, ενώ όταν αυτό συμβαίνει για τον άνθρωπο γνωρίζουμε ότι συνιστά αποτέλεσμα της αλλοτρίωσης η οποία τον εξωθεί στην κατάσταση της απλής αναπαραγωγής του βίου του, αποστερώντας του όλες τις προοπτικές που πηγάζουν από την κοινωνική πτυχή του *Είναι* του.

Ο άνθρωπος, ωστόσο, παράγει εν μέρει και πάντοτε ως ένα δυνάμει συγκροτήσιμο «κοινωνικό ον», ως ον που παράγει τα προϊόντα του με κοινωνικό τρόπο εντός μιας κοινότητας της οποίας ο ίδιος ως ατομικότητα αποτελεί προϋπόθεση της, και αυτό έχει ως αποτέλεσμα τα προϊόντα του αυτά να υπερβαίνουν ενίοτε το όριο της απλής αναπαραγωγής της ύπαρξής του. Η παραγωγή του ανθρώπου έχει δηλαδή κοινωνικό ορίζοντα και όχι βιολογικό. Ο άνθρωπος ως «ον γένους» μπορεί να παραγάγει με τρόπο καθολικό και δυνάμει για ολόκληρη την πλάση, με τρόπο πολυσήμαντο και ελεύθερο. Ο άνθρωπος δύναται να διακρίνει το προϊόν του ως αποτέλεσμα της μορφοποίησης που επέφερε αυτός στη Φύση και για αυτό να κατανοήσει ότι αποτελεί προϊόν δικό του που ταυτίζεται με μια προσύλληψη της πραγμάτωσής του (του προϊόντος) στον ανθρώπινο εγκέφαλο, αλλά χωρίς αυτό να ταυτίζεται με την άμεση σωματικότητά του. Άρα πράγματι *ο άνθρωπος καταφέρνει να συλλάβει τον εαυτό του μέσω της δικής του αντικειμενικής δραστηριότητας εξωτερίκευσης, μίας δραστηριότητας που ταυτόχρονα μορφοποιεί το πραγματικό.*²¹⁷ Ο άνθρωπος αποκτά δηλαδή για το νεαρό Μαρξ μια γνωσιολογική σχέση με την αντικειμενικότητα της εξωτερικής Φύσης που συνιστά το «ανόργανο σώμα του» και κατ' επέκταση με τη δική του φύση και τα αντικείμενα που έχουν παραχθεί από την αλληλεπίδρασή του με αυτή, το πραγματικά οργανικό κομμάτι του, και σε αυτό έγκειται η ελευθερία του.²¹⁸

Άρα λοιπόν, ο άνθρωπος, μπορεί να αποκτήσει μια ελεύθερη σχέση με το αποτέλεσμα της εργασίας του, το οποίο δεν του ικανοποιεί απλώς μια απαραίτητη για την ενσώματη ύπαρξη του ανάγκη. Αυτό συμβαίνει διότι το αναγνωρίζει ως κάτι δικό του που βρίσκεται όμως έξω του, ως κάτι από το οποίο «αποστασιοποιείται» *διαμέσου*

---

²¹⁷ Φούφας, *Ο Άνθρωπος ως Φυσικό Ον...*, ό.π., σελ. 69-83

²¹⁸ Ο Cuchieri είναι πολύ βοηθητικός ως προς αυτό όταν αναφέρει ότι : *Σύμφωνα με τον Μαρξ, ο άνθρωπος είναι διαφορετικός από το ζώο στο βαθμό που ο πρώτος είναι σε θέση να κρατήσει μια ορισμένη «απόσταση» από το φυσικό του περιβάλλον και τη φυσική του δραστηριότητα...* (Cuschieri, Karl Marx on Human Nature, ό.π., σελ. 117)

της αυτοσυνείδησης του εαυτού του,²¹⁹ και άρα που μπορεί να το κρίνει, είτε εκ των προτέρων, είτε εκ των υστέρων, με βάση το βουλητικά δικό του και κοινωνικώς καθοριζόμενο μέτρο, με γνώμονα τους όρους της αισθητικής απόλαυσης του και σύμφωνα με τους νόμους της καλαισθησίας. Ο άνθρωπος μπορεί να το πράξει αυτό γιατί επί της ουσίας, έχοντας την καθολική εποπτεία της παραγωγής όλων των ειδών, δύναται να συγκρίνει μεταξύ τους όλα τα αντικείμενα της ύπαρξης την οποία δύναται να προσλαμβάνει, είτε αυτά αποτελούν πραγματοποιημένες μορφές του δικού του *Είναι*, είτε αντικείμενα που ανευρίσκονται σε έτοιμη κατάσταση ως προϊόντα της Φύσης. Κατανοούμε λοιπόν, πως δεν είναι διόλου παράξενο το γεγονός ότι για τον Μαρξ όταν ο άνθρωπος αλλοτριώνεται από τα προϊόντα της εργασίας του, όταν δηλαδή υπόκειται της βασικής επίδρασης της λεγόμενης Αλλοτρίωσης-Αποξένωσης, αυτό που επί της ουσίας υφίσταται ως αποτέλεσμα για αυτόν είναι μια κατάσταση ουσιώδους ανελευθερίας, ωσάν να ήταν ένα εγκλωβισμένο στη φυσικότητά του ζώο το οποίο δεν μπορεί να κατανοήσει τον δυνάμει καθολικό χαρακτήρα της ύπαρξης του και να συλλάβει την επενέργεια του προς τη Φύση ως επενέργεια. Σαν ένα ζώο δηλαδή που δεν μπορεί να διακρίνει τους δυνάμει χειραφετητικούς, για την υπόστασή του, όρους. Αυτή είναι και η θεμελιωδέστερη διαφορά εντέλει των ανθρώπων από τα ζώα, αφού μόνο ο πρώτος μπορεί να νοηθεί είτε ως ελεύθερος είτε ως ανελεύθερος. Αλλά ταυτόχρονα είναι και η τραγωδία του ανθρώπου, ή καλύτερα όπως ο ίδιος ο Μαρξ το έθεσε *η μετατροπή του πλεονεκτήματός του, που κάτω από το ζυγό της αλλοτρίωσης και της πλήρους φτωχοποίησης του βίου του υποβιβάζεται στο καθεστώς της απλής και ζωώδους ύπαρξης,*²²⁰ τον εξαθλιωτικό χαρακτήρα όμως της οποίας το ανθρώπινο ον μπορεί ακόμη να διακρίνει. Ακόμη και το ζώο θα λέγαμε πως βρίσκεται, λόγω της μη-δυνατότητας κατανόησης του υποανάπτυκτου χαρακτήρα της ύπαρξης του, σε καλύτερη μοίρα από τον πλήρως αλλοτριωμένο και φτωχοποιημένο εργάτη που το βίωμα της μιαιρότητας της ύπαρξης του μπορεί να την αντιληφτεί

---

²¹⁹ Αυτ.,

²²⁰ Όπως έλεγε με γλαφυρό τρόπο η Arendt «η φτώχεια είναι κάτι παραπάνω από τη στέρηση, είναι μια κατάσταση συνεχούς ανάγκης και ακραίας μιζέριας, που ο ατιμωτικός χαρακτήρας της συνίσταται στην δύναμή της να αποκτηνώνει τον άνθρωπο». (Hanah, Arendt, *Για την επανάσταση*, μτφ- Α. Στουπάκη, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 2006, σελ. 80)

διαμέσου της δυνατότητας συνειδητοποίησης της κατάστασης στην οποία έχει βρεθεί.²²¹

Όταν ο Μαρξ διατρανώνει το γεγονός ότι μία πτυχή της αλλοτρίωσης είναι η αποξένωση από το «ον γένους» του, εννοεί, συν τοις άλλοις, ότι ο άνθρωπος αποξενώνεται από τις ίδιες του τις δυνατότητες που του επιτρέπουν να είναι ελεύθερος ως προς τους όρους της παραγωγής του, που του επιτρέπουν κατά μια έννοια να είναι ο άνθρωπος που παράγει δυνητικά ελεύθερα. Η αλλοτρίωση, κυρίως όπως αυτή εγείρεται εντός του γίγνεσθαι της Κεφαλαιοκρατίας, έχει την ιδιότητα να καθιστά τον άνθρωπο φαινομενικά απ' τη μία πλευρά σαν ένα ζώο, με την έννοια όμως της καθήλωσής του σε μία αέναη διαδικασία επιβίωσης μέσω της εξασφάλισης των προϊόντων που του είναι απαραίτητα για τη ζωή, και απ' την άλλη ακόμη και σαν ένα ανελεύθερο ζώο, καθότι επί της ουσίας δεν παύει ποτέ να είναι άνθρωπος έστω και αλλοτριωμένος που θα έπρεπε να δρα ελεύθερα. Ο άνθρωπος, εντός του πλαισίου της Αλλοτρίωσης είναι ένα ανελεύθερο ον που ομοιάζει με κάτι κατώτερο ακόμη και της ζωόδους ύπαρξης²²² γιατί συνεχίζει να διατηρεί για το *Είναι* της ειδολογικής του διαφοροποίησης την ιδιότητα του να αναπτύσσεται ελεύθερα, σκοποκατευθυνόμενα και όχι ενστικτωδώς.²²³ Είναι ανελεύθερος γιατί οντολογικά-ειδολογικά διατηρεί πάντοτε την προοπτική να μην είναι ανελεύθερος. Άρα, εν προκειμένω η Αλλοτρίωση καθιστά τον άνθρωπο κάτι υποδεέστερο ακόμη και του ζώου καθότι αυτό τουλάχιστον δεν μπορεί να συλλάβει τους φυσικούς περιορισμούς του ως τέτοιους. Σε αντίθεση δηλαδή με τον άνθρωπο, η ελευθερία για τα ζώα δεν αποτελεί και δεν μπορεί να αποτελεί πραγματική ειδολογική προοπτική και άρα η Αλλοτρίωση ή η Αυτοαλλοτρίωση δεν αποτελεί μια κατάσταση στην οποία μπορούν ποτέ να βρεθούν. *Ο Άνθρωπος είναι το μόνο ον που στην πραγματική σημασία της λέξης μπορεί να είναι αυτοαλλοτριωμένο.*²²⁴

---

²²¹ Όπως έχει σημειωθεί σωστά : «η αλλοτριωμένη δραστηριότητα όχι μόνο παράγει αλλοτριωμένη συνείδηση αλλά και συνείδηση της αλλοτρίωσης.» (Βλ. Μέσαρος, *Η Θεωρία του Μαρξ*.. ό.π., σελ. 194)

²²² Είναι τρομακτική η γλαφυρότητα και η ακρίβεια με τον οποία ο Μαρξ περιγράφει την κατάσταση στην οποία περιέρχεται ο άνθρωπος-εργάτης όταν υφίσταται τα πρακτικά αποτελέσματα της Αλλοτρίωσης. «Φως, αέρας κ.λπ., η απλούστερη ζωώδης καθαριότητα παύουν να είναι ανάγκη για τον εργάτη. Η βροδιά, αυτό το τέλμα, η αποσύνθεση του ανθρώπου, η αποχέτευση (με την κυριολεκτική έννοια του όρου) του πολιτισμού γίνεται το βιοτικό στοιχείο του. (...) Δεν υπάρχει πλέον καμία από τις αισθήσεις του· όχι μόνο δεν υπάρχουν με ανθρώπινο τρόπο, αλλά ούτε και με απάνθρωπο τρόπο, άρα ούτε καν με ζωώδη τρόπο...» (Μαρξ, *Παρισινά Χειρόγραφα...*, ό.π., σελ. 286)

²²³ Ρέκκας, *Η 6η Θέση για τον Φόιερμαχ*, ό.π., σελ. 136

²²⁴ Πέτροβιτς, Χόφμαν, Αντόρνο, *Αλλοτρίωση...*, ό.π., σελ. 21

Το «ον γένους» λοιπόν, υπό το πρίσμα της ιδιότητας της ελευθέριας, συνιστά την ειδολογικά διαφοροποιημένη εκείνη πτυχή του ανθρώπου, που προκύπτει εξαιτίας του χαρακτηριστικού τρόπου παραγωγής του ανθρώπινου γένους και ταυτόχρονα συνιστά την ίδια τη δυνατότητα, μέσω της συνείδησης των κοινωνικών διαμεσολαβήσεων, για την αντίληψη του καθολικού χαρακτήρα που διέπει τις ανθρώπινες συσχετίσεις σε αντιπαραβολή με τα ζώα. Ο Μαρξ, εκκινώντας από μια θέση όπου η κοινωνικότητα συλλαμβάνεται ως το πλέγμα των εκφραζόμενων στις είτε ενθάδε, είτε επέκεινα και αφηρημένες αλλοτριωμένες-αποξενωμένες μορφές²²⁵ των κοινωνικών λειτουργιών του ανθρώπου, καταλήγει να προσδιορίζει τις κοινωνικές αυτές λειτουργίες ως κάτι που συνιστά αντανάκλαση των εμμένων ιδιοτήτων στη λογικά και ιστορικά σημαντικότερη των διαμεσολαβήσεων του (δηλαδή την εργασία). Υπό αυτό το πρίσμα η διαφορά του «όντος γένους» από το «φυσικό ον» εγείρεται ή καλύτερα μετατρέπεται και **σε διαφορά μεταξύ των άμεσων και φυσικών διαμεσολαβήσεων από τις κοινωνικώς παραγόμενες τέτοιες**. Άρα, η σκοποθετική εργασία με τον ιδιάζοντα ανθρώπινο χαρακτήρα που προσλαμβάνει και που συνειδητοποιείται ως τέτοια, αποτελεί την πρωταρχική και πραγματική εκείνη διαμεσολάβηση που γεννά το «κοινωνικό» και μαζί με αυτό τις δυνάμει αλλοτριώσιμες μορφές του *Κοινωνικού Είναι*, καθιστώντας έτσι τον άνθρωπο ένα «όν γένους»*²²⁶ Κατά μια έννοια η εργασία για το νεαρό Μαρξ είναι αυτό που —εν αρχή— γεννά τις δυνατότητες της κοινωνικής ανάπτυξης, ως άρνησης της Φύσης, και που έπειτα γίνεται ο παράγοντας εκείνος που μέσω της ανάπτυξης του και των τρόπων με τους οποίους εξασκείται, ταυτίζει τη μοίρα του με τη μοίρα της —αλλοτριωτικό τω τρόπω— κοινωνικής ανάπτυξης στην ολότητά της.

2.5 : Η Πραγματική διάσταση της Διαλεκτικής μεταξύ «Φυσικού Όντος» και «Όντος Γένους»

Είδαμε προηγουμένως ότι η Ανθρώπινη Φύση ορίζεται από τη μία πλευρά από την ιδιότητα της πραγματικής και αισθητηριακής υπόστασης της και από την άλλη από την δυνάμει ιδιότητα της να καθολικεύεται και να εποπτεύει το σύνολο των ειδολογικών συσχετίσεων της και της παραγωγής. Η Ανθρώπινη Φύση ορίζεται

²²⁵ Μαρξ, *Κριτική της Εγγελιανής Φιλοσοφίας...*, ό.π., σελ 122

²²⁶*Εννοούμε εδώ το ον γένους από τη σκοπιά του μη-ολοκληρωμένου τέτοιου, από τη σκοπιά δηλαδή του ευρισκόμενου εντός της Φύσης και υπό συγκρότηση 'πραγματικού όντος γένους', που σε αυτή τη βαθμίδα της συγκρότησής του αντανακλά εννοιολογικά για τον άνθρωπο την ιδιότητα του εκείνη, μέσω της εργασιακής του δραστηριότητας, να διακρίνεται οριακά και μερικώς από το φυσικό του *Είναι* και το *Είναι* της Φύσης.

δηλαδή για τον Μαρξ από την πραγματική διαλεκτική ενότητα μεταξύ της φυσικότητας της και της δυνάμει κοινωνικότητας της, ως άρνησης της πρώτης (όχι με την έννοια της ροπής για ανάπτυξη κοινωνικών σχέσεων, αλλά με αυτή του όντος γένους-άνθρωπος που διαφοροποιείται οριακά από τα άλλα είδη της Φύσης αφού μπορεί και διακρίνει τον εαυτό του από αυτά και την παραγωγή του από τη δική τους). Ισχύει εν ολίγοις δηλαδή το γεγονός πως πράγματι γίνεται εύκολα αντιληπτό ότι, για τον Μαρξ, η έννοια του «γένους» έχει μια βιολογική σημασία, ενώ είναι επίσης σαφές ότι, με βάση τη συνείδηση, σε αντίθεση με τα ζώα, ο άνθρωπος είναι σε θέση να αναστοχαστεί τον εαυτό του και να αναγνωρίσει τι τον κάνει μοναδικό, δηλαδή, ένα (δυνάμει πραγματοποιήσιμο, θα προσθέταμε εμείς K.Z.) «ον γένους», σε σύγκριση με το υπόλοιπο μη ανθρώπινο περιβάλλον του.²²⁷

Όμως ποιός είναι ο λόγος της αναλυτικής παράθεσης αποσπασμάτων εκ μέρους του Μαρξ προκειμένου να διασαφηνιστούν και οι δύο πτυχές αυτές που καθορίζουν το ανθρώπινο *Είναι και την ιδιάζουσα ανθρώπινη Φύση*; Ο λόγος αυτός δεν είναι παρά για να δοθεί έμφαση στο γεγονός ότι ο άνθρωπος δεν εξαντλεί την ανθρωπινότητα της «ουσίας» του ούτε εβρισκόμενος κάτω από το εννοιακό-νοητικό πέπλο ενός λεκτικού όρου για ένα πλάσμα με απλή αισθητηριακή ύπαρξη, αλλά ούτε και υποταγμένος εντός των στενών ορίων μιας αφηρημένης, αυθαίρετα προκύπτουσας για αυτόν, συνείδησης και αυτοσυνείδησης. Αν ο άνθρωπος νοούνταν μόνο ως το αποτέλεσμα της ιστορικής ανάκυψης της συνείδησης και της αυτοσυνείδησής του εαυτού του, τότε η πραγμάτευση του Μαρξ δεν θα διέφερε επί της ουσίας από τη νοητή κατασκευή που είχε πλάσσει για αυτόν και την ιστορία του ο Έγκελς, απλώς σε υλιστικά ανεστραμμένη μορφή, ενώ αν νοούνταν απλώς ως κάτι το ταυτιζόμενο με τη φυσική υπόσταση και ως μία έκφανση της Φύσης με αμιγώς βιολογικά χαρακτηριστικά και προκειμένες, τότε δεν θα διέφερε από τη φοιερμπαχιανή κατασκευή του ανθρώπου εντός της οποίας αυτός προβάλλει (σύμφωνα με το Μαρξ) ως ένα α-ιστορικό πλάσμα το οποίο εφάπτεται μονάχα των χυδαίων υλικών και αισθητηριακών πλευρών της υπόστασής του. Θα λέγαμε λοιπόν αναφορικά με τις θεωρητικές ισορροπίες που ο νεαρός Μαρξ θέλει να διατηρήσει ότι

---

²²⁷ Wallimann, *Estrangement Marx's Conception...*, ό.π., σελ. 16

έχει δίκιο ο Αξελός λέγοντας ότι ο Μαρξ προσπαθεί να μην υποπέσει ούτε στον ιδεαλισμό, αλλά ούτε και στο χυδαίο αντικειμενισμό.²²⁸

Αντιθέτως, ο Μαρξ, νοεί αυτές τις δύο πτυχές που διακρίνουν το ανθρώπινο είδος και τη φύση του στην πραγματική διαλεκτική και δυναμική ενότητά τους. Η δυναμικότητα αυτή εκφράζει την κινητικότητα της ενότητας τους ως μίας ενεργού αντίφασης που εκδηλώνεται καθ' όλη την πορεία του ανθρώπινου Κοινωνικό-Ιστορικού γίνεσθαι και που τείνει προς την άρση της. Ο Μαρξ δεν νοεί τον άνθρωπο δηλαδή ως ένα ον που απλώς αποτελεί την ενσάρκωση δύο αφηρημένων και αυτονομημένων ιδιοτήτων του που κάποιος υπερβατικός -Θεός- προνόησε να του τις εμφυσήσει. Η διαλεκτική του φυσικοβιολογικού και του κοινωνικού αποτελεί μια δυναμική σχέση εντός της ίδιας της κίνησης της Ιστορίας η οποία αποτελεί συνάμα και αποτέλεσμα της δυναμικής σχέσης αυτής. Ο Άνθρωπος δεν αποτελεί από τη μια «φυσική» και από την άλλη μια «κοινωνική» υπόσταση, που αντανακλά μέσω της εξαντικειμενίκευσής του δηλαδή τόσο τη φυσική, όσο και την κοινωνική πτυχή του σαν άλλος Χριστός-ενανθρωπισμένος «Υιός» που πραγματώνει εντός του κόσμου τις δύο υπερβατικά συγκροτημένες «ουσίες» του ως «Θεός-Πατέρας» και Εσαρκωμένος «Χριστός-Άνθρωπος», αλλά αντιθέτως συνιστά την ενεργό εκδήλωση μιας πραγματικής αντιφατικής και ειδο-ποιητικής διαπάλης που προκύπτει ιστορικά και λογικά ως η προσπάθεια μιας νέας πραγματικότητας (Κοινωνία) να ξεπροβάλλει μέσα από την παλιά (Φύση) από την οποία όμως δεν διαφοροποιείται οντικά.

Ο Μαρξ, από τις πρώιμες πραγματεύσεις του αυτές, ανακαλύπτει ότι ο άνθρωπος είναι ένα φυσικό-βιολογικό ον πού έχει κοινωνικές δυνατότητες, τις οποίες κανένας άλλος έμβιος οργανισμός δεν κατέχει, αλλά και ότι ο άνθρωπος είναι ένα ον που αυτονομείται ειδολογικά από τα άλλα όντα χάριν του ότι μπορεί να φερθεί στο είδος του ως μία —επί τη πράξη— ολότητα και δυνάμει καθολική οντότητα.

Όμως, ο άνθρωπος είναι ένα οριακά διακριτό από τη φυσικότητα του ον και από την υπόλοιπη Φύση ακριβώς γιατί είναι ένα «ον γένους». Είναι ωστόσο ένα «ον γένους» γιατί πριν από όλα είναι ένα «φυσικό ον». Άρα αυτό που ο Μαρξ ανακαλύπτει για την ενότητα των δύο αυτών πτυχών είναι αφενός ότι το ένα (φυσικό) αποτελεί την προϋπόθεση ανάκυψης του άλλου, και ότι το άλλο (ον γένους) αποτελεί τη δυνατότητα πραγμάτωσης όλων όσων εγκυμονούνται στις προϋποθέσεις του

---

²²⁸ Αξελός, *Ο Μαρξ στοχαστής της τεχνικής...*, ό.π., σελ. 173

πρώτου, αντανακλώντας έτσι το γεγονός ότι η ίδια η Φύση αποτελεί προϋπόθεση του ταυτοτικού *Εαυτού* της που συγκροτείται εντός της Ιστορίας ως Κοινωνία. Εδώ βρίσκεται, κατά την άποψη μας, και η πραγματική σημασία της γνωστής ρήσης του Μαρξ *ότι ρίζα του ανθρώπου είναι ο ίδιος ο άνθρωπος*.²²⁹ Σε τελική ανάλυση όμως το ουσιωδέστερο των ανακαλύψεων του νεαρού Μαρξ, αναφορικά με αυτά τα ζητήματα, αφορά τη σχέση του ανθρώπου ως «όντος γένους» με την ίδια τη Φύση. Ο στοχαστής αναδεικνύει με πρωτότυπο τρόπο ότι ο άνθρωπος αποτελεί 1) κάτι το οντολογικά ταυτοτικό με τη Φύση, γιατί ποτέ δεν απεμπολά τη φυσικότητά, την αντικειμενικότητά και την αισθητηριακότητά του, 2) κάτι που διακρίνεται από αυτήν και από τους λοιπούς τρόπους ύπαρξης της όπως π.χ. τα ζώα λόγω του ενσύνειδου, σκοποκατευθυνόμενου και διακριτού τρόπου που εργάζεται και παράγει το βίο του, και ότι 3) τείνει να αυτονομείται όλο και περισσότερο διαμεσολαβώντας όλο και περιπλοκότερα το βίο του.*²³⁰ Ο Μαρξ ανακαλύπτει, αναλύοντας την ενότητα των δύο ανθρώπινων πτυχών, ότι ο άνθρωπος είναι κάτι το εγγενώς φυσικό το οποίο όμως αντιφάσκει εντέλει της φυσικότητάς του και άρα ανακαλύπτει ότι εντός της αντιφατικής κινούμενης πορείας της Ιστορίας, ως πραγματικής Φυσικής Ιστορίας της ανθρωπότητας, ο άνθρωπος ο ίδιος νοούμενος ως ένα ιδιάζον «όν γένους» (που οριακά διακρίνεται ειδολογικά) αποτελεί μια *Ταυτότητα με Διάκριση* από την ίδια τη Φύση που γεννά, μέσω των ανθρώπων παραγωγών, το ίδιο το γίνεσθαι-Ιστορία ως συγκροτούμενη Κοινωνία. Με λίγα λόγια ο Μαρξ ανακαλύπτει ότι ο άνθρωπος είναι σε σχέση με τη Φύση, εν τη αρχή της ιστορικής του πορείας, μια *Ταυτότητα με Διάκριση*, μια διαφοροποίηση μέσα στη Φύση η οποία έχει σαν αποτέλεσμα την εσωτερική σχέση ανθρώπου-Φύσης όπως θα έλεγε και ο Μέσαρος,²³¹ χάριν της δυνατότητας του να παράγει το βίο του με κοινωνικό —εν μέρει— τρόπο και ως Υποκείμενο-υποκειμενικότητα που σκοποκατευθύνει, θέτει και κρίνει αισθητικά τα προϊόντα τις παραγωγής του. Η Κοινωνία συνιστά μια δυνάμει συγκροτούμενη οργανική Ολότητα,²³² ένα κατά Αντόρνο *εκ νέου γινόμενο*, το οποίο *εμφανίζεται*

²²⁹ Μαρξ, *Εισαγωγή στην Κριτική της Εγγελιανής Φιλοσοφίας...*, ό.π., σελ. 154

²³⁰ *Τη θέση αυτή θα την αναλύσει εκτενέστερα στη Γερμανική Ιδεολογία όπου και θα ανακαλύψει ότι η ανθρώπινη Ιστορία συγκροτείται ως μία αναπτυσσόμενη και συνεχόμενη αλληπαλληλία εργαζόμενων γενεών που αναπτύσσουν ποιοτικά τις Παραγωγικές Δυνάμεις της Κοινωνίας.

²³¹ Μέσαρος, *Η Θεωρία του Μαρξ*.. ό.π., σελ. 133

²³² Παρόλο που η δική μας σκέψη εκκινεί από τις αναλύσεις του Βαζιούλιν δεν θα ήταν πρόπον να παραμελήσουμε τη αντίληψη του Tabak ο οποίος είναι αρκετά σαφής και αυτός πάνω σε αυτό το ζήτημα αναφέροντας ότι «*Το κοινωνικό σύνολο, σύμφωνα με την απόδοση του Μαρξ, είναι επίσης οργανικό. Δεν είναι ένα στατικό σύστημα, αφού οι εσωτερικές σχέσεις των μερών του είναι επίσης διαδικασίες. Η διαδικασία είναι μια ουσιώδης πτυχή του κοινωνικού συνόλου και καθιστά το*

πρωταρχικά και προϋποτίθεται εντός των βιολογικών όρων της Φύσης, καθότι δεν παύει ποτέ να είναι η ίδια η Φύση που αντιφάσκει του *Εαυτού* της. Μια χαρακτηριστική εντέλει διατύπωση του Μαρξ στις σημειώσεις του *Φόιερμπαχ και Ιστορία* έρχεται μεταγενέστερα για να περιγράψει έμμεσα αλλά αρκετά ολοκληρωμένα την αντίληψή αυτή, που έστω και ασυνείδητα δεν παύει ποτέ να υπάρχει εντός του συνολικού corpus της νεανικής μαρξικής σκέψης:

*«Η πρώτη προϋπόθεση κάθε ανθρώπινης ιστορίας είναι φυσικά η ύπαρξη έμβιων ανθρώπινων ατόμων. Η πρώτη ιστορική πράξη αυτών των ατόμων, μέσω των οποίων διαφοροποιούνται από τα ζώα, δεν είναι το ότι σκέπτονται αλλά ότι αρχίζουν να παράγουν τα μέσα διατροφής τους (...) Αυτές οι σχέσεις δεν καθορίζουν απλώς την πρωταρχική αυτοφύη οργάνωση των ανθρώπων, δηλαδή τις φυλετικές διαφορές, αλλά και τη λοιπή περαιτέρω ανάπτυξη ή μιας ανάπτυξης τους μέχρι σήμερα...»*²³³

Ταυτόχρονα μια πολύ ολοκληρωμένη διατύπωση για αυτό που εννοούμε εντοπίζεται εντός της δευτερογενούς βιβλιογραφίας όπου αναφέρεται ότι : *«...αυτές οι δύο διαφορετικές μορφές ζωής, η φυσική και η κοινωνική, δεν χαρακτηρίζονται από μια απόλυτη αυτονομία και από την εξωτερική τους ενότητα, αλλά από τη διαλεκτική, δηλαδή εσωτερική, αμοιβαία συστατική σχέση τους. Το βιολογικό στοιχείο παρέχει τη βάση και τη δυνατότητα της δημιουργίας του κοινωνικού. Το κοινωνικό, με τη σειρά του, επικυρώνει και πραγματοποιεί αυτές τις δυνατότητες...»*²³⁴

σύστημα οργανικό. Ο όρος "οργανικός" σε αυτό το πλαίσιο, λοιπόν, παραπέμπει σε έναν ζωντανό οργανισμό». Tabak, *Dialectics of Human Nature...*, ό.π., σελ. 169

²³³ Μαρξ, *Φόιερμπαχ και Ιστορία...*, ό.π., σελ. 466-467

²³⁴ Ρέκκας, *Η 6η Θέση για τον Φόιερμπαχ*, ό.π., σελ. 131

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3 : ΟΙ ΙΣΤΟΡΙΚΕΣ ΡΙΖΕΣ ΤΟΥ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ ΓΙΓΝΕΣΘΑΙ

3.1 : Η Συνέχεια που Διέπει την Ανθρώπινη Ιστορία

Ένα από τα πράγματα τα οποία θεμελιώνονται στη *Γερμανική Ιδεολογία* και αφορά την προβληματική μας είναι εκείνο που σύμφωνα με τους Μαρξ και Ένγκελς δείχνει τη συνέχεια η οποία διακρίνει την ιστορική διαδικασία: μια συνέχεια μάλιστα η οποία εκκινεί πρακτικά, νοούμενη ως γίνεσθαι, από τα χρόνια της κοινοτικής και της πρώιμης ταξικής ζωής της ανθρωπότητας και που φτάνει μέχρι και το σήμερα της Κεφαλαιοκρατικής Κοινωνίας, χωρίς αυτό όμως να σημαίνει ότι ο τρόπος της βιοτικής εκδήλωσης της ζωής των ανθρώπων παρέμεινε, στο διηνεκές, ιστορικά αμετάβλητος.

*«Η ιστορία δεν είναι τίποτε άλλο παρά η αλληλοδιαδοχή των επιμέρους γενιών, που η καθεμία τους εκμεταλλεύεται τα υλικά, τα κεφάλαια και τις Παραγωγικές Δυνάμεις που κληρονόμησε απ' όλες τις προηγούμενες, και έτσι από τη μία πλευρά συνεχίζει την παραδοσιακή δραστηριότητα κάτω από υλικά αλλαγμένες συνθήκες με μια ολικά αλλαγμένη δραστηριότητα, πράγμα που μπορεί τώρα θεωρητικά να διαστραφεί, έτσι που η όψιμη ιστορία να γίνεται σκοπός της πρωιμότερης.»*²³⁵

Ο Μαρξ στο διαφωτιστικό αυτό απόσπασμα παρουσιάζει το γίνεσθαι της Ιστορίας ως ένα γίνεσθαι κλιμακούμενης μετάβασης από τη μία ανθρώπινη γενιά στην επόμενη. Όχι όμως με έναν αφηρημένα εξελικτικό τρόπο, αλλά ως γενεών που αναπτύσσονται πάνω στο κληρονομηθέν παραγωγικό έδαφος των προγενέστερων. Η συνέχεια δηλαδή των ανθρώπινων γενεών προβάλλει ως η συνέχεια που διέπει τις τεχνολογικά αναπτυσσόμενες παραγωγικές δυνάμεις τις οποίες η ανθρωπότητα, σε διαφορετικές βαθμίδες ανάπτυξης της, τις αξιοποιεί καταλλήλως προκειμένου κιόλας να παραγάγει με διαφορετικό τρόπο τα προϊόντα για τις ανάγκες εκείνες που πριν απ' όλα χρειάζεται να ικανοποιεί προκειμένου να συνεχίζει να υπάρχει. Έτσι κι αλλιώς σύμφωνα με το Μαρξ για να κάνει Ιστορία ο άνθρωπος πρέπει πριν από καθετί άλλο να βρίσκει τροφή, να ξεδιψάει και να διαμένει σε κατάλυμα. Όπως έχει διατυπωθεί πολύ σωστά δηλαδή *«Ο άνθρωπος είναι πρωταρχικά το ον της ανάγκης»*.²³⁶

²³⁵ Μαρξ, Ένγκελς, *Γερμανική Ιδεολογία*, : Όπως ανευρίσκεται στο Φρόμ, *Η Εικόνα του Ανθρώπου...*, ό.π., σελ. 249

²³⁶ Παπαϊωάννου, *Μαρξ και Μαρξισμός...*, ό.π., σελ. 78

Αυτό που μας αφορά όμως εδώ περισσότερο είναι η διαλεκτική που διαφαίνεται μεταξύ εργασιακής δραστηριότητας και παραγωγικών συνθηκών. Ο Μαρξ παρατηρεί ότι η συνέχεια που διακρίνει την Ιστορία, ως ένα αναπτυσσόμενο γίνεσθαι συγκρότησης, δεν αποτελεί μια απλή επαναλαμβανόμενη εκδήλωση της ίδιας και τοιαύτης εργασιακής δραστηριότητας. Ο συγγραφέας του «Κεφαλαίου» αντιλαμβάνεται ότι η εργασία αποτελεί μιν μια διαρκή εκδήλωση της ανθρώπινης ιδιαιτερότητας, που αναπτύσσεται ήδη από το ιστορικό παρελθόν του οριακά διακρινόμενου από τη Φύση ανθρώπου, αλλά κατανοεί ότι αυτή εξελίσσεται πατώντας διαρκώς πάνω στις μεταβληθείσες από τους ίδιους τους ανθρώπους παραγωγικές συνθήκες. Με λίγα λόγια η εργασία παρουσιάζεται σαν να συνεχίζει πάντοτε να αποτελεί ένα κατεξοχήν οντολογικό/ειδολογικό ίδιον του ανθρώπου, αφού δεν σταματά ποτέ να πραγματώνεται διαρκώς εντός του γίνεσθαι-Ιστορία, αλλά ταυτόχρονα αποτελεί κάτι το πολυμορφικά εξελισσόμενο, δεδομένου ότι ούτε οι συνθήκες, αλλά ούτε και η καθεαυτό —εργασιακή εν προκειμένω— δραστηριότητα μένουν ποτέ ίδιες εντός της ενότητας-αλληλοδιαμόρφωσής τους. Ο Μαρξ αντιλαμβανόμενος ότι οι άνθρωποι, ως γενεές παραγωγών, κληρονομούν τις Παραγωγικές Δυνάμεις, τα υλικά και τα κεφάλαια ΌΛΩΝ των προηγούμενων ιστορικών εκδηλώσεων της εργαζόμενης ανθρωπότητας, μας δίνει τη δυνατότητα να κατανοήσουμε με τη σειρά μας ότι η ίδια η ανθρώπινη Ιστορία αποτελεί μια διαλεκτική διαδικασία, η οποία με όρους υπέρβασης και διατήρησης κατορθώνει, μέσω της εναλλαγής των τρόπων με τους οποίους λαμβάνει χώρα η εργασία, να άρει συνεχώς, και ταυτόχρονα να συντηρεί εντός της, την κάθε στιγμή που προηγείται της επόμενης, αναφορικά με την ίδια την παραγωγή. Ο Μαρξ όμως κρούει τον κώδωνα του κινδύνου προκειμένου να αποφευχθεί η παρεξήγηση ότι κάθε «όψιμη ιστορία» αποτελεί το σκοπό της προγενέστερης βαθμίδας από την οποία και άμεσα προέκυψε. Ο στοχαστής δεν αρνείται τον αναγκαίο χαρακτήρα που διακρίνει τη συλλήβδην κίνηση της Ιστορίας, καθότι η αναγκαιότητα και η τυχαιότητα αποτελούν έτσι και αλλιώς απαραίτητους κατηγοριακούς παράγοντες για την νοητική ανασύσταση της πραγματικής ιστορικής και λογικής εξέλιξης του κάθε αντιφατικώς αναπτυσσόμενου διαλεκτικού γίνεσθαι όπως άλλωστε και η Ιστορία, αλλά αρνείται μετ' επιτάσεως ότι κάθε ιστορική στιγμή γεννιέται a priori προκειμένου να επιτευχθεί το πρακτικό πέρασμα στην επόμενη. Ο Μαρξ δηλαδή δεν είναι ένας ακραίος ντετερμινιστής και ιστορικιστής και αυτό αποδεικνύεται ξεκάθαρα εδώ· η διαλεκτική του δεν είναι μια φορμαλιστική υλιστική θεωρητική αντιστροφή του εγγελιανού συστήματος, αλλά είναι

η υπέρβασή του στο βαθμό που ξεπερνάει (;) τις ενίοτε ακραία τελεολογικές παγίδες που κρύβει η ιστορία νοούμενη υπό το πρίσμα της Φαινομενολογίας ενός διαρκώς εκκοσμικευόμενου Geist ή –εν προκειμένω– μιας διαρκώς αναπροσαρμοζόμενης εργασιακής διαδικασίας. Ο Μαρξ δηλαδή δεν φαίνεται να αρνείται ότι κάθε ιστορική στιγμή προκύπτει αιτιακά-αιτιωδώς και αναγκαστικά από την προγενέστερη της, αλλά αρνείται ότι ο τρόπος παραγωγής μιας ιστορικής εποχής έχει με μεταφυσικό τρόπο²³⁷ και μέσω του φορέα της εργασίας, δηλαδή τον άνθρωπο, ως «συνειδητό» σκοπό της το πέρασμα στην επόμενη. Εξαιρεση φυσικά σε αυτό αποτελεί ο Κομμουνισμός,²³⁸ αν και αυτό δεν φαίνεται εδώ, ο οποίος προκειμένου να πραγματοποιηθεί ως κίνημα επιφορτισμένο με το καθήκον της άρσης κάθε μερικότητας και της κάθε μορφής Αλλοτρίωσης, όπως θα δούμε, οφείλει να συνειδητοποιείται ως αυτό που είναι από τον φορέα του προτάγματός του, δηλαδή το προλεταριάτο· οφείλει να νοείται δηλαδή συνειδητά ως η καθολική άρση του έως τώρα ιστορικά επιστητού.

Οφείλουμε να πούμε όμως ως προς αυτό, πως το γεγονός ότι δεν υπάρχει μια μυστικοποιημένη τελεολογία που να σκοποκατευθύνει και να διαφεντεύει τις μοίρες της ανθρωπότητας, στο σχήμα του Μαρξ, δεν συνεπάγεται αυτομάτως ότι για αυτόν το ίδιο το ιστορικό γίνεσθαι δεν διέπεται και δεν υπάγεται σε νομοτέλειες και νόμους αρχικά της φυσικής και μετέπειτα της κοινωνικής αναγκαιότητας.*²³⁹

Λίγο πιο πριν, ο Μαρξ, σε ένα απόσπασμα, ενδεχομένως προλούδιο των αναπτύξεων του στη *Γερμανική Ιδεολογία*, είχε γράψει ότι :

«Ο Φόιερπαχ (...) δεν βλέπει ότι ο αισθητός κόσμος που τον περιβάλλει δεν είναι κάτι άμεσα δεδομένο από την αιωνιότητα, ένα πράγμα που είναι πάντα το ίδιο, αλλά ότι είναι το προϊόν της βιομηχανίας και της κοινωνικής κατάστασης και μάλιστα με την έννοια ότι είναι ιστορικό προϊόν, το αποτέλεσμα της δραστηριότητας μιας ολόκληρης σειράς γενεών εκ

---

²³⁷ Βλ. Κινιού, *Καρλ Μαρξ*, ό.π., σελ. 38

²³⁸ Ακόμα και για αυτόν ωστόσο δεν είναι απόλυτο καθότι όπως έχει λεχθεί : «ο ταξικός χαρακτήρας της καπιταλιστικής κοινωνίας, λόγω της ταξικής πάλης, σ' έναν μόνο βαθμό επιτρέπει τη δημιουργία των γνωστικών και επαναστατικών προϋποθέσεων για την ανατροπή της καπιταλιστικής κοινωνίας.» Δημήτρης, Γρηγορόπουλος, «Ο Ιστορικός Υλισμός στη διερεύνηση της αναγκαιότητας της κοινωνικής χειραφέτησης», *Τετράδια Μαρξισμού* τχ. 01, Καλοκαίρι 2016, διαθέσιμο ηλεκτρονικά στο : <https://tinyurl.com/3dy9uwar>

²³⁹ *Έτσι κι αλλιώς σε αυτό το γεγονός αντανακλάται το ίδιο το δεδομένο ότι η ιστορική νομοτέλεια και αναγκαιότητα –ως ίδιον του ιστορικού γίνεσθαι όπως αυτό το αντιλαμβάνεται ο νεαρός Μαρξ αλλά και ως φιλοσοφικές κατηγορίες– εκμηδενίζουν εξαρχής τον όποιο τελεολογικό χαρακτήρα που έτσι κι αλλιώς δεν διέπει το σχήμα του.

των οποίων η καθεμία στεκόταν στους ώμους της προηγούμενης, διαμόρφωνε περαιτέρω τη βιομηχανία και τη συναλλαγή της, τροποποιούσε την κοινωνική διάταξή της σύμφωνα με τις μεταβαλλόμενες ανάγκες.»²⁴⁰

Ο Μαρξ, στο απόσπασμα αυτό, επιβεβαιώνει αυτά που προείπαμε και μέμφεται το Φόιερμαχ ο οποίος δεν μπορούσε να συλλάβει τον πραγματικό ιστορικό άνθρωπο που αποτελεί το επιστέγασμα της δικής του ιστορικής δραστηριότητας και καταδεικνύει, διαμέσου της εργαλειακής χρήσης του προσώπου του ίδιου του συγγραφέα της «Ουσίας του Χριστιανισμού», την αδυναμία του ανθρώπου και των φιλοσόφων, ως γνήσιων εκπροσώπων της συνείδησης που διατηρεί η ανθρωπότητα σε μια συγκεκριμένη βαθμίδα ανάπτυξής της, να κατανοήσουν και να διακρίνουν το γεγονός ότι το εμπειρικό δεδομένο της κοινωνικής πραγματικότητας συνιστά αποτέλεσμα της παραγωγικής διαδικασίας όπως αυτή αναπτύσσεται αιτιωδώς και κλιμακούμενα διαμέσου «μιας ολόκληρης σειράς γενεών», εκ των οποίων μάλιστα η καθεμία εκμεταλλεύεται πάντοτε το ιστορικό κεκτημένο της προηγούμενης αναφορικά με το τετελεσμένο της διαρκώς εξελισσόμενης «βιομηχανίας»: δηλαδή των τεχνολογικών όρων της παραγωγής, και της τροποποίησης του ίδιου του Κοινωνικού Είναι σύμφωνα με τις διαρκώς —ποσοτικά και ποιοτικά— εκπολιτιζόμενες ανάγκες και τα τεχνικά μέσα παραγωγής τους, τα οποία επιμηκύνουν την απόσταση της συλλήβδην ανθρωπότητας από την παρθένα Φύση. Ο Μαρξ ξεκάθαρα για μια ακόμη φορά μας δείχνει ότι έχει πλήρη επίγνωση του γεγονότος ότι η Ιστορία αποτελεί προϊόν της ανθρώπινης δημιουργικότητας —στην ιστορική ολότητά της— και αυτό διότι αυτή συνίσταται ως ένα χρονικό συνεχές αλληλοδιαδεχόμενων γενεών όπου η κάθε μια εναποθέτει τον «ιστορικό της οβολό» στεκούμενη στους ώμους της προηγούμενης και εκμεταλλευόμενη την τεχνολογία των διαρκώς μεταβαλλόμενων Παραγωγικών Δυνάμεων που κληρονόμησε από ΌΛΕΣ τις —προγενέστερες αυτής— «στιγμές» του γίνεσθαι-Ανθρωπότητα. Σε αυτό το σημείο οι απόψεις του Μαρξ ίσως να αντανakλούν έναν τεχνολογικό ντετερμινισμό εξαιτίας κιόλας των διαφωτιστικών επιρροών του την εποχή εκείνη.

Ο αισθητός κόσμος, μπορεί ενίοτε, για τον απαίδευτο νου, τον νου που τελεί υπό την κυριαρχία της φενακισμένης συνείδησης για το Είναι, να προβάλλει ως στατικός προαιώνιος και άφθαρτος, και αυτό συμβαίνει επειδή, όπως εξηγεί ο Μαρξ στη Γερμανική Ιδεολογία, συνιστά απότοκο της επιβολής των ιδεών της κυρίαρχης τάξης

²⁴⁰ Μαρξ, Φόιερμαχ και Ιστορία..., ό.π., σελ. 372

που επιθυμεί να διατηρεί τα ηνία τόσο στο πεδίο της ιδεολογικής αντιπαράθεσης, όσο και στο επίπεδο της ταξικής αρένας της κοινωνίας. Όμως, αυτό που ο Μαρξ με το απόσπασμα αυτό δείχνει δεν είναι μόνο ότι αυτό πρακτικά δεν ισχύει (ο κόσμος δεν είναι ποτέ στατικός αλλά πάντα τελεί υπό μεταβολή), αλλά επίσης ότι το παρόν της Κεφαλαιοκρατίας αποτελεί καρπό του εργασιακού μόχθου όλων των προγενέστερων γενεών, ως στιγμών της ύπαρξης της ανθρωπότητας, είτε αυτό συνειδητοποιείται, είτε όχι και όχι μονάχα της προγενέστερης αυτού βαθμίδας. Ο Μαρξ επιθυμεί να δείξει έμμεσα ότι η Κεφαλαιοκρατία είναι και αυτή αναγκαστικά μια παροδική στιγμή του Ιστορικού Γίνεσθαι, αλλά όχι κάτι το τελεολογικά καταρρέον και αυτό διότι ουδέποτε μια βαθμίδα ανάπτυξης της ανθρώπινης κοινωνικής εξέλιξης δεν εγείρεται, όπως είπαμε, με έναν *arbiträrer* τρόπο και προκειμένου να επιτευχθεί η «κατάρρευση» της και η μετάβαση στην επόμενη που είναι και ποιοτικά ανώτερη. Ο Μαρξ θεμελιώνει εδώ την παροδικότητα της Κεφαλαιοκρατίας έμμεσα χωρίς να την καταφάσκει και αυτό διότι θεμελιώνει τη ρευστότητα της ίδιας της Ιστορίας υπό το πρίσμα της κάθε ιστορικώς ανακύπτουσας γενιάς.

Για τον Μαρξ η κάθε ιστορική διαβάθμιση είναι παροδική διότι το γίνεσθαι-ανθρωπότητα δεν σταματάει ποτέ να αναπτύσσεται διαμέσου των ιστορικώς διαμορφούμενων παραγωγικών δυνάμεων και μέσων.

Αν λοιπόν τώρα αυτό που καταδείξαμε αποτελεί το τεκμήριο ότι ο Μαρξ συλλαμβάνει τη χρονική συνέχεια που διέπει την Ιστορία της ανθρωπότητας, τότε αυτό που μένει να αποδειχθεί είναι ότι ο στοχαστής αναγνωρίζει εξίσου το γεγονός ότι η κοινωνική ιστορία και οι κοινωνικές σχέσεις έλκουν την καταγωγή τους από τις αντίστοιχες φυσικές,²⁴¹ ότι αναγνωρίζει δηλαδή έμμεσα αυτό το οποίο ο ίδιος εννοούσε όταν έλεγε προγενέστερα ότι *ο κοινωνικός χαρακτήρας είναι ο γενικός χαρακτήρας της συνολικής κίνησης της Ιστορίας.*²⁴² Μένει δηλαδή να προσπαθήσουμε να δείξουμε όχι μόνο ότι η ανθρώπινη Ιστορία αποτελεί μια *συνεχόμενη* αλληλοδιαδοχή τρόπων παραγωγής και εκδηλώσεων της εργασιακής δραστηριότητας της εκάστοτε γενιάς, ένα εν κινήσει γίνεσθαι, αλλά και ότι συνιστά μια διαδικασία

---

²⁴¹ Σύμμαχος μας για αυτή μας την αντίληψη είναι ο Λούκατς ο οποίος στο έργο του «Οντολογία του Κοινωνικού Είναι» λέει : «Οι αντικειμενικές μορφές του κοινωνικού είναι προέρχονται από ένα φυσικό είναι κατά τη διάρκεια και ανάπτυξη της κοινωνικής πρακτικής και γίνονται όλο και πιο ανοιχτά κοινωνικές. Η ανάπτυξη αυτή έχει σίγουρα μια διαλεκτική διαδικασία, που αρχίζει με ένα άλμα, με το τελεολογικό πρόταγμα στην εργασία (*Setzung*) για το οποίο δεν υπάρχει αναλογία στη Φύση...» (Lucacs, «Η Οντολογία του Κοινωνικού Είναι», ό.π., σελ. 27)

²⁴² Μαρξ, *Παρισινά Χειρόγραφα...*, ό.π., σελ. 273

μετάβασης (που διέπεται από συνέχεια) από τις αμιγώς φυσικές σχέσεις και φυσικούς καθορισμούς, όπου το κοινωνικό προβάλλει ως κάτι το ταυτοτικό και εγγενές του βιολογικού, σε κατεξοχήν κοινωνικές τέτοιες, οι οποίες σταδιακά εγκολπώνουν —ενίοτε κεκαλυμμένα— τις φυσικές, έστω και αν στην αντιφατικότητα της η διαδικασία αυτή της μετάβασης/μεταβολής βρίσκεται υπό το καθεστώς της Αλλοτριώσης ή καλύτερα —θα λέγαμε— έστω και αν η μετάβαση αυτή η ίδια συνιστά μια αλλοτριωτική/μένη διαδικασία. Να δείξουμε ότι έστω και υποτυπωδώς στη σκέψη του νεαρού Μαρξ κυοφορείται η σύλληψη ότι οι κοινωνικές —έστω αλλοτριωμένες/τικές— σχέσεις, ως η παραμορφωμένη γενεαλογία του πραγματικού γίνεσθαι συγκρότησης της ανθρωπότητας, προκύπτουν όντας αρχικά ιδιοματισμοί των φυσικών σχέσεων και των βιολογικών όρων ύπαρξης και ότι κατ' επέκταση ο Κομμουνισμός αποτελεί, εξαιτίας αυτού, την κοινωνική έκφραση της επανοικειοποίησης της φυσικότητας του ανθρωπίνου είδους, στο βαθμό όμως που και η Κοινωνία εγκολπώνει τη Φύση σε ένα ανώτερο επίπεδο· στο βαθμό δηλαδή που η Φύση εγκολπώνει και άρει τον *Εαυτό* της υπό τη μορφή πλέον της ώριμης Κοινωνίας.

Γράφει λοιπόν ο Μαρξ αφετηριακά στις σημειώσεις του *Φόιερμαχ και Ιστορία* :

«Η τρίτη σχέση, η οποία εισέρχεται ήδη εξ αρχής στην ιστορική εξέλιξη, είναι ότι οι άνθρωποι που καθημερινά επιτελούν εκ νέου το βίο τους αρχίζουν να γεννούν άλλους ανθρώπους, να αναπαράγονται - η σχέση μεταξύ άνδρα και γυναίκας, γονέων και τέκνων, η οικογένεια. Αυτή η οικογένεια, η οποία είναι αρχικά η μοναδική κοινωνική σχέση, καθίσταται αργότερα, όταν οι πολλαπλασιασμένες ανάγκες και ο αυξημένος αριθμός ανθρώπων γεννούν νέες κοινωνικές σχέσεις, μια υποδεέστερη (σχέση) (με εξαίρεση τη Γερμανία) και τότε θα πρέπει να γίνεται αντικείμενο πραγμάτευσης μια ανάπτυξης σύμφωνα με τα υπάρχοντα εμπειρικά δεδομένα και όχι σύμφωνα με την έννοια της οικογένειας' όπως είθισται στη Γερμανία...»²⁴³

Στο κείμενο αυτό βλέπουμε τη σαφέστερη κατάδειξη του γεγονότος ότι οι κοινωνικές σχέσεις γεννιούνται ως απότοκες βιολογικών αρχικά διεργασιών, παρόλο που δεν αναπτύσσονται αφετηριακά αυτούσια ως τέτοιες. Ο Μαρξ δείχνει ότι οι πρώτες κοινωνικές σχέσεις συγκροτούνται εντός του γίνεσθαι των πιο απλών φυσικών για τον άνθρωπο διαδικασιών όπως είναι η γέννηση άλλων ατόμων και η σύσταση της οικογένειας, η οποία νοείται εδώ ως το «κύτταρο» - ως «η απλούστερη σχέση», θα λέγαμε με ανεπτυγμένο διαλεκτικό λεξιλόγιο, των κοινωνικών όρων

²⁴³ Μαρξ, *Φόιερμαχ και Ιστορία*.... ό.π., σελ. 377-378

ύπαρξης που καθορίζουν από ένα ιστορικό επίπεδο και έπειτα όλο και περισσότερο την ανθρωπότητα. Η οικογένεια είναι λοιπόν όχι μόνο «η πρώτη κοινωνική σχέση» με την έννοια της πρώτης έκφρασης του *συναθροίζεσθαι* των ανθρώπων σε ομάδες, αλλά κυρίως, θα μπορούσαμε να πούμε, υπό την έννοια της ταύτισης των βιολογικών σχέσεων με τις κοινωνικές στο βαθμό που η κοινωνική «ουσία» του ανθρώπου εκφράζεται —αφετηριακά τουλάχιστον— διαμέσου των βιολογικών δεσμών που ενώνουν τα μεμονωμένα και περιορισμένα σε αριθμό άτομα. Όμως, η οικογενειακή μορφή του σχεσιακού *κοινωνικού Είναι* δεν μένει απaráλλαχτη και στατική εντός του Ιστορικού γίνεσθαι και σίγουρα δεν συνεχίζει να αποτελεί —εντός του αναπτυξιακού πλαισίου της ανθρώπινης υπόστασης— κάτι το εννοιολογικά και πραγματολογικά ταυτοτικό με τις ίδιες τις κοινωνικές σχέσεις. Αυτό στο οποίο ο Μαρξ θέλει να δώσει μια κάποια έμφαση λοιπόν είναι στο γεγονός ότι οι κοινωνικές σχέσεις μεταβάλλονται και αρχίζουν να αυτονομούνται από το βιολογικό-φυσικό τους υπόβαθρο (της οικογένειας εν προκειμένω) στο βαθμό που η ανθρωπότητα παράγει για τον εαυτό της διαρκώς νέες ανάγκες και κατ' επέκταση νέες διαμεσολαβήσεις με τη Φύση και τη φύση της (της ανθρωπότητας). Πέραν δηλαδή της αμεσότητας ή των υποτυπωδών διαμεσολαβήσεων που προκύπτουν με φυσικό τρόπο.²⁴⁴ Η οικογένεια και οι βιολογικοί δεσμοί παύουν σταδιακά να αποτελούν την κυριότερη έκφραση της ανθρώπινης κοινωνικότητας, αφού μέσω της ανάπτυξης νέων αναγκών και κυρίως της ποσοτικής αύξησης νέων ατόμων, οι κοινωνικές σχέσεις πολλαπλασιάζονται και εξοβελίζουν-καθιστούν τις πρωταρχικές φυσικό-βιολογικές συσχετίσεις υποδεέστερες, με αποτέλεσμα να τις εξωθούν στο να προσλαμβάνουν μια νέα οργανική θέση εντός ενός νέου γίνεσθαι ανθρώπινων σχέσεων και αναγκών, όλο και πιο πολύ καθοριζόμενων από την κοινωνική διαμεσολάβηση, υπό το πρίσμα της οποίας διαμεσολάβησης θα πρέπει κιόλας πλέον να νοούνται.²⁴⁵ Ο Μαρξ εδώ μέμφεται τους «υποανάπτυκτους» πολιτισμικά και ιστορικά Γερμανούς για τους οποίους η οικογένεια συνεχίζει να διαδραματίζει σημαντικό ρόλο για τον τρόπο με

---

²⁴⁴ Ο Ρέκκας θα πει σωστά ότι : «Με την εργασία, ο άνθρωπος αίρει τη φυσική, τόσο την αντικειμενική όσο και την υποκειμενική, αμεσότητα, που υπάρχει δηλαδή χωρίς τη διαμεσολάβηση, χωρίς τη σύμπραξη της δικής του σκόπιμης δραστηριότητας μετασχηματισμού αυτών των φυσικών δεδομένων και δημιουργεί σκόπιμα νέες μορφές ύπαρξης, δημιουργεί την ανθρώπινη ιστορία.» (Ρέκκας, *Η 6η Θέση για τον Φόιερμπαχ*, ό.π., σελ. 129)

²⁴⁵ Ο Μέσαρος θα πει ότι: «Η κοινωνία είναι η δεύτερη φύση του ανθρώπου, με την έννοια ότι οι πρωταρχικές φυσικές ανάγκες μεταμορφώνονται απ' αυτήν και ταυτόχρονα ενσωματώνονται σ' ένα τρομερά πιο εκτεταμένο δίκτυο αναγκών, που όλες τους μαζί είναι δημιούργημα του κοινωνικά ενεργού ανθρώπου...» (Βλ. Μέσαρος, *Η Θεωρία του Μαρξ*, ό.π., σελ 187)

τον οποίο αρθρώνεται το σχεσιακό τους κοινωνικό πλαίσιο, τόσο σε ένα νοητικό, όσο και σε ένα —κυρίως— πρακτικό επίπεδο.

Ο συγγραφέας του *Κεφαλαίου* συλλαμβάνει δηλαδή την αναγκαιότητα την οποία οι «Γερμανοί»^{*246} δεν δύνανται να διανοηθούν καν ως αναγκαιότητα, δηλαδή την αναγκαιότητα η οικογένεια και οι βιολογικοί δεσμοί να γίνονται αντικείμενο πραγμάτευσης από τη σκοπιά των συγκροτηθέντων —εντός της ιστορίας και διαμέσου της εργασίας— κοινωνικών διαμεσολαβήσεων, οι οποίες γίνονται ανιχνεύσιμες ξεκάθαρα εντός του αισθητηριακού-εμπειρικού παρόντος. Ο Μαρξ ειρωνεύεται τους «Γερμανούς» που δεν μπορούν να το κατανοήσουν αυτό και που εξαιτίας της ιστορικής και λογικής αδυναμίας τους να το πράξουν στρέφουν την προσοχή τους στην αμόλυνη από τις παγίδες της αισθητηριακότητας βιολογική «προϊστορία» της οικογένειας, όπου και προσπαθούν να ανακαλύψουν το αυθεντικό ποιόν των κοινωνικών σχέσεων. Προσπάθεια η οποία όμως για την ανίχνευση των νομοτελειών με επιστημονικό τρόπο, τόσο του ιστορικού παρελθόντος όσο και του ίδιου του παροντικού *κοινωνικού Είναι* και των προοπτικών του μέλλοντος, πρέπει να εκκινεί από αυτό που υπάρχει ως εμπειρικό-αισθητηριακό δεδομένο.²⁴⁷ Ο Μαρξ δεν αρνείται ο ίδιος, όπως άλλωστε και ο Φόιερμπαχ, ότι η μελέτη πρέπει να εκκινεί από αυτό που υπάρχει ως αισθητηριακά προσβάσιμο²⁴⁸ αλλά αρνείται, και αυτό αποδεικνύεται στα αποσπάσματα εδώ, ότι το αισθητηριακό δεδομένο πρέπει να γενικεύεται ως μια αφαίρεση με αυθύπαρκτη υπόσταση και προαιώνια ισχύ. Ο Μαρξ είναι γνήσιος αρνητής της όποιας αφηρημένης γενίκευσης που προκύπτει από την αναγωγή των αισθητηριακών προσλαμβανουσών σε κάτι το καθολικά ισχύον. Είναι ένας γνήσιος θιασώτης της διαλεκτικής μεθόδου για τον προσπορισμό της γνώσης δια της ανάβασης από το αφηρημένο στο συγκεκριμένο, όπως άλλωστε και ο δάσκαλος του ο Έγκελς σε αντίθεση με το Φόιερμπαχ, ο οποίος απέρριπτε τη μέθοδο αυτή ως στρεβλή,²⁴⁹ αλλά είναι και εξαιρετικά επικριτικός των φιλοσόφων που προκειμένου να αποκαθάρουν τις έννοιες από τη μιαιρότητα της αισθητηριακής αντικειμενικής αντανάκλασής τους, σπεύδουν να ανιχνεύσουν την πραγματική «ουσία» τους, είτε εντός ενός επέκεινα κόσμου, είτε ενός εξιδανικευμένου παρελθόντος όπου για αυτούς

---

^{246*} Κατά γενική ομολογία δεν έχουμε επαρκή στοιχεία για να θεωρήσουμε ότι τα λεγόμενα του Μαρξ ισχύουν μονάχα για το γερμανικό λαό και όχι για κάθε άλλο έθνος.

²⁴⁷ Leopold, *The Young Karl Marx*, ό.π., σελ.219

²⁴⁸ Μιχαλάκης, «*Η Κριτική του Ιδεαλισμού...*», ό.π., σελ. 130

²⁴⁹ Αυτ., σελ. 133

κρύβεται η ίδια η ασπιλότητα των εννοιών και της πραγματικότητας που στο σήμερα βρίσκεται κάτω από το βρωμερό επίχρισμα της αλλοτρίωσης και της εξαθλίωσης.

Επιστρέφοντας όμως τώρα στο ζήτημα που μας αφορά άμεσα, δηλαδή σε αυτό της ανίχνευσης των κοινωνικό-ιστορικών σπερμάτων εντός των φυσικών αλληλεπιδράσεων, οφείλουμε να παραθέσουμε ένα ακόμη παράθεμα του ίδιου του Μαρξ :

«Αναδεικνύεται λοιπόν ήδη εξαρχής μια υλιστική συνάφεια των ανθρώπων μεταξύ τους, η οποία καθορίζεται από τις ανάγκες και τον τρόπο παραγωγής και είναι τόσο παλαιή όσο και οι ίδιοι οι άνθρωποι - μια συνάφεια η οποία λαμβάνει διαρκώς νέες μορφές και συνεπώς προσφέρει μια 'ιστορία' χωρίς να υπάρχει κάποια επιπλέον πολιτική ή θρησκευτική ανοησία που να συνέχει επιπλέον τους ανθρώπους.»²⁵⁰

Ο Μαρξ με το απόσπασμα αυτό δείχνει ότι η υλιστική συνάφεια που δένει τους ανθρώπους μεταξύ τους, ως κάτι το αφετηριακά φυσικό και βιολογικό, και αυτό διότι γίνεται αναφορά από το συγγραφέα στην παλαιότητα της ανθρώπινης ύπαρξης (η οποία ήδη έχουμε δει πως αρχικά είναι κάτι το οριακά διάφορο της ζωικότητας), καθορίζεται από τον εκάστοτε ιστορικό τρόπο παραγωγής και ταυτόχρονα από τις ανάγκες τις οποίες ο τρόπος αυτός τείνει να ικανοποιεί με διαφορετική, ανά ιστορική βαθμίδα ανάπτυξης, μορφή. Όμως, η υλιστική συνάφεια των ανθρώπων είναι τόσο αρχαία όσο είναι και ο άνθρωπος και αυτό διότι ο ίδιος ο άνθρωπος είναι αυτό που είναι λόγω του γεγονότος ότι αποτελεί —σύμφωνα με την 6^η Θέση— πάντοτε ένα γίνεσθαι και σύνολο κοινωνικών σχέσεων. Έχουμε δει ήδη ότι ο Μαρξ από τα *Παρισινά Χειρόγραφα του 1844* θεμελιώνει την ίδια την αντικειμενικότητα του «φυσικού όντος» στο γεγονός ότι αποτελεί κάτι το συσχετιζόμενο/σχεσιακό και κάτι το εξωτερικώς αναγνωρισθέν, ότι αποτελεί δηλαδή τον απαραίτητο «τρίτο» και κάτι το διάφορο για κάποιον άλλον που βρίσκεται έξω του αλλά ταυτόχρονα σε διαδικασία αλληλοαναγνώρισης μαζί του, άρα και ότι ο άνθρωπος ως φυσικό ον ορίζεται πάντοτε από τις αλληλοσυσχετίσεις του διότι είναι και παραμένει πάντοτε ένα ον που εφάπτεται του αντικειμενικού και φυσικού υποβάθρου του. Όμως, αφού η υλιστική συνάφεια είναι τόσο αρχαία όσο ο ίδιος ο άνθρωπος και αφού πάντοτε καθορίζεται από τον τρόπο παραγωγής και από τις ανάγκες του, είναι εύλογο να θεωρήσουμε ότι η ίδια η συνάφεια αυτή αναπτύσσεται διαμεσολαβώντας τους εξίσου

---

²⁵⁰ Μαρξ, *Φόιερμαχ και Ιστορία...*, ό.π., σελ. 379

αναπτυσσόμενους μηχανισμούς της παραγωγής αναγκών και των τρόπων άρθρωσης της εργασιακής δραστηριότητας. Εφόσον ο Μαρξ τώρα θεωρεί ότι οι φυσικές σχέσεις εγκυμονούν τις κοινωνικές ως κάτι το *ταυτοτικό και συνάμα διάφορο τους*, δεν θα ήταν παράλογο αν λέγαμε ότι η υλική αυτή συνάφεια των ανθρώπων ακολουθεί με διαλεκτικό τρόπο την ίδια την πορεία που ακολουθούν —εντός του γίνεσθαι - Ιστορία - Ανθρωπότητα— οι συσχετίσεις των ανθρώπων και οι ανάγκες τους. Θα ήταν εύλογο —αν όχι σάφρον— να θεωρούσαμε δηλαδή ότι η υλιστική συνάφεια μεταξύ των ανθρώπων μετατρέπεται ιστορικά από μια φυσική και βιολογική τέτοια σε κοινωνική· ότι ο άνθρωπος δηλαδή μετατρέποντας τους όρους της ύπαρξής του μετατρέπει και τους δεσμούς που τον διέπουν ποιοτικά, με το ίδιο του το γένος-είδος.

Υπό αυτό το πρίσμα οφείλουμε να δούμε τη φράση - σκέψη του Μαρξ *ότι η συνάφεια αυτή λαμβάνει διαρκώς νέες μορφές και ότι συνεπώς προσφέρει μια ιστορία χωρίς να υπάρχει κάποια επιπλέον πολιτική ή θρησκευτική ανοησία που συνέχει με τρόπο διαφορετικό και υπερβατικό τους ανθρώπους*. Έτσι λοιπόν, λόγω του αποσπάσματος αυτού και με τον τρόπο αυτό, δυνάμεθα να δούμε ότι η φυσικό-βιολογική και κοινωνική συνάφεια υπάρχει αντικειμενικά ακριβώς γιατί υπάρχει ιστορικά και γιατί αφορά σχέσεις μεταξύ αντικειμενικών όντων. Η εναλλαγή των μορφών της συνάφειας αυτής οφείλεται δηλαδή στο ότι οι άνθρωποι διαμεσολαβούνται πραγματικά εντός ενός πεδίου αντικειμενικότητας, εντός δηλαδή του πεδίου της ίδιας της ανάπτυξης της εργασιακής δραστηριότητας, η οποία υποστασιοποιείται διαρκώς εντός του ιστορικού γίνεσθαι ως ένας χρονικά συγκεκριμενοποιημένος τρόπος παραγωγής που αυτοαναπαράγεται σε μια συγκεκριμένη βαθμίδα της ιστορικής ανάπτυξης. Ο Μαρξ ξεκαθαρίζει ότι ο άνθρωπος δύναται να αναπτύσσεται διαμέσου των διαρκώς νέων μορφών της υλιστικής του συνάφειας με το κοινωνικό του περίγυρο, είτε αυτός αποτελεί βιολογική του προέκταση (οικογένεια), είτε όχι και χωρίς να χρειάζεται την οποιαδήποτε δευτερογενή διαμεσολάβηση από τις αλλότριες μορφές του *ειδέναι* και του *κοινωνικού Είναι*. Ο άνθρωπος αναπτύσσεται δηλαδή αντικειμενικά μόνο διαμέσου των πραγματικών και αναπτυσσόμενων υλικών του συνυφάνσεων που διέπουν το δικό του *Είναι* και όχι διαμέσου των ιδεατών αντανakλάσεων αυτών στον ουρανό, όσο σημαντικό ρόλο και αν διαδραματίζουν αυτές για την ιστορική του συγκρότηση και την πνευματική γαλούχηση.

«*Η παραγωγή της ζωής τόσο της δικής μας με την εργασία όσο και της ξένης με την τεκνοποίηση , παρουσιάζεται λοιπόν αμέσως σα μια διπλή σχέση- απ' τη μία μεριά σα μια φυσική σχέση, απ' την άλλη μεριά σαν μια κοινωνική σχέση – κοινωνική με την έννοια της σύμπραξης πολλών ατόμων· αδιάφορο κάτω από ποιές συνθήκες, με ποιόν τρόπο και για πιο σκοπό (...)* Από αυτό συνεπάγεται ότι ένας ορισμένος τρόπος παραγωγής ή βιομηχανικό στάδιο συνδέεται πάντα με έναν συγκεκριμένο τρόπο σύμπραξης ή κοινωνικό στάδιο και αυτός ο τρόπος σύμπραξης είναι ο ίδιος μια 'παραγωγική δύναμη' , ότι η ποσότητα των Παραγωγικών Δυνάμεων που είναι προσιτές στους ανθρώπους προσδιορίζει την κοινωνική κατάσταση και επομένως 'την ιστορία της ανθρωπότητας' πρέπει να τη μελετά κανείς και να την επεξεργάζεται πάντα σε συσχετισμό με την ιστορία της βιομηχανίας και της ανταλλαγής...»²⁵¹

Ο Μαρξ στο απόσπασμα εδώ, πέραν της ξεκάθαρης αναφοράς του στο γεγονός ότι τρόποι παραγωγής και βιομηχανία, ως ο τεχνικός βραχίονας της έννοιας της παραγωγής, ταυτίζονται, θεμελιώνει και κάτι ακόμη το οποίο δεν θα εκριζωθεί ποτέ από τη σκέψη του αναφορικά με τη δομή του *Κοινωνικού Είναι*. Ο Μαρξ μαζί με τον Ένγκελς θα δείξουν ότι η παραγωγή του βίου έχει πάντοτε μια διττή έκφραση και πως συνιστά τόσο παραγωγή-αναπαραγωγή του ίδιου του φυσικού εαυτού, δηλαδή συνέχιση του βίου όπως αυτός υφίσταται εντός ενός συγκεκριμένου κοινωνικό-οικονομικού πλαισίου όσο και ταυτόχρονα παραγωγή νέας ζωής και άρα πολλαπλασιασμό της κοινότητας και ποσοτική επέκτασή της. Η διττότητα αυτή χαρακτηρίζεται από τον ίδιο τον στοχαστή από την μία πλευρά ως φυσική και από την άλλη ως κοινωνική η οποία εδώ ορίζεται υπό το πρίσμα της αφηρημένης σύμπραξης μεμονωμένων νεοελθόντων φυσικών ατόμων εντός της κοινωνικής αλληλεπίδρασης. Θα μπορούσαμε να πούμε όμως ότι εδώ θεμελιώνεται η παραγωγή του βίου, ως όρος από τη μια πλευρά για την συνέχιση της ύπαρξης του είδους, δηλαδή συνέχιση της ύπαρξης του φυσικού ανθρώπινου Είναι-Υπόσταση, και από την άλλη ως όρος για την περαιτέρω κοινωνική του ανάπτυξη ως κάτι το δυνάμει ποσοτικά και ποιοτικά πολλαπλασιαζόμενο - ως πολλαπλασιασμός δηλαδή των τρόπων σύμπραξης εντός μιας κοινότητας λόγω του ότι αυξάνονται τα άτομά της.

Το κυριότερο όμως που παρατηρείται στο απόσπασμα αυτό είναι το γεγονός ότι ένας συγκεκριμένος τρόπος παραγωγής πρέπει να νοείται πάντα στη συνάφειά του με τους κοινωνικούς τρόπους σύμπραξης και άρα με τη φυσική βάση που αποτελεί αναγκαστικά την υπάρχουσα προϋπόθεσή τους. Αυτό δηλαδή που έχει σημασία, για

²⁵¹ Καρλ Μαρξ, Φρίντριχ Ένγκελς, *Η Γερμανική Ιδεολογία*, : Όπως ανευρίσκεται στο Φρόμ, *Η Εικόνα του Ανθρώπου...*, ό.π., σελ. 239

το κοινωνικώς αναπτυσσόμενο γίνεσθαι των τρόπων παραγωγής ή βιομηχανικών σταδίων, είναι η αναγκαία αλληλοδιαπλοκή και ο αλληλοκαθορισμός τους με τους τρόπους άρθρωσης των εξίσου αναπτυσσόμενων τρόπων σύμπραξης των ανθρώπων. Άρα, πολύ σωστά, ο Μαρξ καταδεικνύει την αναγκαιότητα για την ιστορία της ανθρωπότητας να νοείται πάντα υπό το δεδομένο πρίσμα της ενότητας της με τους τρόπους που κωδικοποιείται η παραγωγή του βίου της. Ο Μαρξ βλέπει δηλαδή εδώ το ανθρώπινο αναπτυξιακό γίνεσθαι ως ένα τέτοιο εξαιτίας του ότι αυτό αποτελεί κάτι το άμεσα συνυφασμένο με την συνεχώς ρέουσα Ιστορία των τρόπων άρθρωσης της ανθρώπινης σύμπραξης, άρα και των ίδιων των τρόπων παραγωγής ή βιομηχανικών σταδίων που τώρα νοούνται ως ουσιωδώς διαμεσολαβημένοι τρόποι σύμπραξης.

Σε τελική ανάλυση η παραγωγή του βίου, ως διατήρηση και επέκταση των εξωτερικών ορίων του ανθρώπινου είδους, δηλαδή ως φυσική συνέχιση της ύπαρξης των ατόμων και ως όρος για την κοινωνική ανάπτυξη μέσω της γέννησης νέων ανθρώπων, αποτελεί τη διπλή έκφραση των *φυσικών* και *κοινωνικών* άμεσων συσχετίσεων, η οποία παραγωγή του βίου πρέπει πάντοτε να λαμβάνεται υπόψη ως κάτι το αναπτυξιακό λόγω της αναγκαίας ιστορικής και λογικής συνύφανσής της με τα στάδια ανάπτυξης της βιομηχανίας, δηλαδή με τα στάδια της κοινωνικής ανάπτυξης της και των τρόπων με τους οποίους λαμβάνει χώρα όχι ως αφηρημένη παραγωγή, αλλά ως παραγωγική εργασία που εγκολπώνει την παραγωγή του βίου.

Με λίγα λόγια η παραγωγή του βίου προκύπτει με έναν διττό τρόπο, έχει δηλαδή φυσικό και κοινωνικό χαρακτήρα, ο οποίος όμως διαμεσολαβείται από την εργασία, και οφείλεται στη γέννηση νέων ανθρώπων οι οποίοι υπαισέρχονται εντός του ιστορικού πλαισίου των κοινωνικών συσχετίσεων και άρα εντός του γίνεσθαι-ανθρωπότητα, το οποίο αποτελεί κάτι το ενιαίο —σε τελική ανάλυση— με την ανάπτυξη των Παραγωγικών Δυνάμεων. Οι Παραγωγικές Δυνάμεις, οι οποίες προκύπτουν εξαιτίας των ανθρώπων που καθορίζουν την κοινωνική κατάσταση, είναι κάτι το ενιαίο, σε τελική ανάλυση, με το κλιμακωτά αναπτυσσόμενο γίνεσθαι των τρόπων της παραγωγής.

3.2 : Οι Προϋποθέσεις του Τιθέμενου σε Κίνηση Ιστορικού Γίνεσθαι

Ένα τελευταίο αλλά όχι μικρότερης αξίας σημείο όπου οι Μαρξ και Ένγκελς θεμελιώνουν την ιστορικότητα και τη συνέχεια που χαρακτηρίζει τη διαδικασία

ανάπτυξης της ίδιας της ανθρωπότητας είναι το σημείο εκείνο όπου αναφέρονται στις προϋποθέσεις γέννησης της διαδικασίας αυτής.

«Με τους Γερμανούς, που δεν ξεκινούν από προϋποθέσεις, θα πρέπει να αρχίσουμε με τη διαπίστωση της πρώτης προϋπόθεσης κάθε ανθρώπινης ύπαρξης, άρα και κάθε ιστορίας, δηλαδή της προϋπόθεσης ότι οι άνθρωποι θα πρέπει να είναι σε θέση να ζουν για να μπορούν να 'κάνουν ιστορία'. Στον βίο όμως ανήκει προπαντός η βρώση και η πόση, η κατοικία, η ενδυμασία και ακόμη μερικά άλλα πράγματα. Η πρώτη ιστορική πράξη είναι λοιπόν η γέννηση των μέσων προς ικανοποίηση αυτών των αναγκών, η παραγωγή του ίδιου του υλικού βίου και μάλιστα αυτό είναι ένας θεμελιώδης όρος κάθε ιστορίας ο οποίος ακόμη και σήμερα, όπως και πριν από χιλιετίες πρέπει να εκπληρώνεται κάθε μέρα και ώρα για να διατηρεί απλώς τους ανθρώπους εν ζωή.»²⁵²

Στο απόσπασμα αυτό εγείρεται και η ουσιωδέστερη συσχέτιση μεταξύ της φυσικό-βιολογικής πτυχής, της σχετικά σταθερής βιολογικής φύσης του ανθρώπου, με την αντίστοιχη κοινωνική διαμέσου των οποίων κωδικοποιείται ολόκληρο το γίνεσθαι του Ανθρώπου και της Ανθρώπινης Φύσης· και μάλιστα του συγκροτούμενου Ανθρώπου στην ολότητά του. Είναι ξεκάθαρο το γεγονός ότι οι φυσικό-βιολογικώς καθοριζόμενοι όροι της ύπαρξης του ανθρώπου, δηλαδή οι ίδιες οι πρωταρχικές ανάγκες που τον χαρακτηρίζουν και τον ορίζουν ως ένα «φυσικό - έμβιο ον» που τείνει να επιδιώκει διαρκώς τη συνέχιση της φυσικής του υπόστασης, παίρνουν τη θέση των ιστορικών *·Προϋποθέσεων·* για κάθε δυνητικά πραγματοποιήσιμη Ιστορία. Παίρνουν δηλαδή τη θέση της ιστορικής προϋπόθεσης και κατ' επέκταση, δεδομένου κιόλας ότι η Ιστορία ταυτίζεται με το πεδίο συγκρότησης των κοινωνικών συνυφάνσεων της ανθρωπότητας, λαμβάνουν τη θέση των προϋποθέσεων για την ανάδυση της πραγματικής «Ουσίας» του ανθρώπου η οποία σίγουρα δεν εξαντλείται στην απλή φυσική-αισθητηριακή ύπαρξη, αλλά επεκτείνεται κυρίως στις ιστορικές προοπτικές ανάπτυξής του διαμέσου της συγκρότησής και της διατήρησης ενός ανώτερου τύπου κοινωνικών σχέσεων. Η επιτακτικότητα δηλαδή της αναγκαιότητας οι άνθρωποι να βρίσκονται σε θέση να ζήσουν, δεν αποτελεί για αυτούς το ουσιωδέστερο —όπως για τα ζώα— διακύβευμα, αλλά αντίθετα αποτελεί την αναγκαιότητα εκείνη που επιβάλλεται προκειμένου να προκύψουν όλα εκείνα τα αληθινά κοινωνικά διακυβεύματα για τον άνθρωπο. Το φαγητό, το ποτό, η ένδυση, η

---

²⁵² Μαρξ, *Φόιερμπαχ και Ιστορία...* ό.π., σελ. 376

κατοικία κλπ. δεν αποτελούν τις πραγματικές και καθοριστικές ανάγκες²⁵³ του ανθρώπου, οι οποίες εφάπτονται της *ανθρωπότητάς* του, αλλά τις πραγματικές προϋποθέσεις που αντανακλούν τα πάγια βιολογικά χαρακτηριστικά του και που πρέπει διαρκώς να ικανοποιούνται προκειμένου να ανακύψουν οι κοινωνικές και ιστορικές συνιστώσες τις ύπαρξής του, οι οποίες αποτελούν εντέλει και τους πραγματικά αληθινούς ιδιοματισμούς του ανθρώπινου όντος. Το βιολογικό λοιπόν για το νεαρό Μαρξ (και Ένγκελς), ως η αμεσότερη της Φύσης πτυχή, είναι το μαλακό υπόστρωμα πάνω στο οποίο εγείρεται το κοινωνικό εποικοδόμημα, το οποίο με τη σειρά του, νοούμενο από αυτή την προοπτική αποτελεί, εντός του γίνεσθαι της αλληλοδιαμεσολάβησης του, τόσο με τη φυσικότητά του —δηλαδή τις προϋποθέσεις ύπαρξής του—, όσο και από τη δραστηριότητα εκείνη που πρωτίστως το καθορίζει (εργασιακή δραστηριότητα), το φυσικό επιστέγασμα των φυσικών και κοινωνικών μετατροπών των ίδιων των φυσικών προϋποθέσεων του. Έχει δίκιο λοιπόν ο Ρούσης όταν σημειώνει πως : *«Συνεπώς το κοινωνικό δεν είναι αντιθετικό του βιολογικού. Από τη γέννησή του ο άνθρωπος έχει μια βιολογική οργάνωση, ικανή να εξελιχθεί κοινωνικά.»*²⁵⁴

Έτσι λοιπόν αντιλαμβανόμαστε ότι η *πρώτη ιστορική πράξη* είναι και εκείνη που εξασφαλίζει την ίδια την τη δυνατότητα να υπάρξει Ιστορία. Η παραγωγή του υλικού βίου, όπως αυτός νοείται υπό το πρίσμα της φυσιο-παθολογικής υπόστασης του ανθρώπου, είναι έννοια ταυτόσημη με την παραγωγή των προϊόντων της ικανοποίησης των θεμελιωδέστερων βιολογικών αναγκών του ως έμβιου όντος και ταυτόχρονα αποτελεί τη γενεσιουργό αιτία για τη μετατροπή της πραγματοποιητικής δραστηριότητας ενός φυσικού όντος (ενν. τον άνθρωπο προφανώς) σε εργασιακή δραστηριότητα εξαντικειμενίκευσης ουσιαστών δυνατοτήτων. Όμως ακόμη και αν συνιστά την γενεσιουργό αιτία της Ιστορίας, η παραγωγή του υλικού βίου δεν παύει ποτέ να υφίσταται εντός της ιστορικής διαδικασίας ως αυτό που είναι, και αυτό διότι **οι βιολογικές προϋποθέσεις, παρότι υποδεέστερες, δεν υπερβαίνονται ποτέ πλήρως από τις κοινωνικές, αλλά αντιθέτως παραμένουν πρακτικό πρόβλημα ύψιστης προτεραιότητας**²⁵⁵ εντός της Ιστορίας και αίρονται μονάχα στον απαραίτητο

²⁵³ Ο Archibald θα πει ότι : «Οι ανάγκες για ένταξη και κοινωνική συναναστροφή, δραστηριότητα και ποικιλία είναι οι πραγματικές ανάγκες πέρα από αυτές που έχουν να κάνουν με την απλή βιολογική πτυχή, που μπορούμε να είμαστε σίγουροι ότι αφορούσαν τον Μαρξ». (Peter, W., Archibald, *Marx and the Missing Link : Human Nature*, Εκδόσεις MacMillan, London, 1989 σελ. 84)

²⁵⁴ Ρούσης, *Απελευθέρωση της ατομικής πρωτοβουλίας...*, ό.π., σελ. 98

²⁵⁵ Αυτ., σελ. 86

εκείνο βαθμό για να επιτραπεί η συγκρότηση ενός ανώτερου τύπου παραγωγής του ίδιου του βίου, δηλαδή ένας κοινωνικός τρόπος με αμιγώς ενδεχομένως κοινωνικές διαμεσολαβήσεις. Εκείνο του βίου δηλαδή που ανταποκρίνεται μερικώς και θα ανταποκρίνεται πλήρως και κυρίως στην κοινωνική πτυχή του ανθρώπου, ο οποίος όμως θα εγκολπώνει και θα διατηρεί πάντοτε εντός της ολοκληρωμένης έκφρασης-μορφής του συγκροτητικού του γίνεσθαι, το υπόβαθρο της φυσικότητάς του. Ο άνθρωπος δεν θα πάψει ποτέ να χρειάζεται την ικανοποίηση των βασικών του αναγκών καθότι ποτέ του δεν θα πάψει να είναι ένα φυσικό-ενσώματο και βιολογικό ον.²⁵⁶ Ισχύει δηλαδή ότι οι «φυσικές ανάγκες» υπάρχουν καθολικά σε όλες τις κοινωνίες, αλλά με διαφορετικές μορφές ικανοποίησης.²⁵⁷ Η άρση της φυσικότητας εντός της κοινωνικότητας, εγείρεται έτσι ως νοούμενη από τη σκοπιά του αυτονόητου χαρακτήρα που θα προσλάβει η ικανοποίηση των βασικών βιολογικών αναγκών —ποσοτικά και ποιοτικά ολοκληρωμένα—²⁵⁸ (φαγητό, ποτό, κατοικία, κλπ.) εντός της Κομμουνιστικής Κοινωνίας, που έτσι και αλλιώς αποτελεί την ωριμότερη κοινωνικό-οικονομική έκφραση των ανεπτυγμένων κοινωνικών σχέσεων και όχι την απλή εκπλήρωση της Μεγάλης υπόσχεσης που δεν μπόρεσε η κεφαλαιοκρατία να ικανοποιήσει: την υπόσχεση της κυριαρχίας πάνω στη φύση, για υλική αφθονία και απέραντη ευτυχία.²⁵⁹

Η ικανοποίηση των φυσικό-βιολογικών αναγκών, στο μέγιστο ποσοτικά και ποιοτικά βαθμό, θα αποτελεί απλό όρο —αναγκαίο όμως— για την περαιτέρω ανάπτυξη των ανθρώπων και όχι αυτοσκοπό. Έχει λοιπόν εν πολλοίς δίκιο ο Archibald όταν λέει πως **«Η ανακατασκευή των κοινωνικών σχέσεων παραγωγής, και η ποιότητα καθώς και η ποσότητα της κοινωνικά αναγκαίας εργασίας, θα διευκολύνει τα άτομα να ικανοποιούν όλες τις ανάγκες τους, και ιδιαίτερα τη βιολογική πτυχή τους (με ποσοτικά και ποιοτικά ολοκληρωμένο τρόπο θα προσθέταμε Κ.Ζ.), έτσι ώστε να είναι πιο ελεύθερα να δημιουργήσουν**

---

²⁵⁶ Σύμφωνα με την Βάκη: Ακόμα και σε μια αταξική κοινωνία, ακόμα κι αν απαιτείται μίνιμουμ χρόνου εργασίας για την αναπαραγωγή της ζωής ο άνθρωπος δεν θα μπορεί να χειραφετηθεί από την φυσική αναγκαιότητα. (Βάκη, «Ο Υλισμός του Φώυερμπαχ και ο Υλισμός του Μαρξ», ό.π., σελ. 156

²⁵⁷ Burns Tony and Fraser Ian Edt-, «The Hegel Marx Connection», Εκδόσεις Palgrave MacMillan, New York, σελ. 148

²⁵⁸ Ο ίδιος ο Μαρξ από τη Γερμανική Ιδεολογία έλεγε ότι :«Φυσικά δεν θα κάνουμε τον κόπο να εξηγήσουμε στους σοφούς φιλοσόφους μας (...) ότι γενικά οι άνθρωποι δεν μπορούν να απελευθερωθούν όσο είναι ανίκανοι να αποκτούν τροφή και πιτό, κατοικία και ρούχα σε ολοκληρωμένη ποιότητα και ποσότητα.» (Μαρξ, Ένγκελς, Η Γερμανική Ιδεολογία, ό.π., σελ. 69)

²⁵⁹ Φρόμ, Να Έχεις ή να Είσαι;..., ό.π., σελ. 6

προτεραιότητες για ανάγκες και επιθυμίες που είναι σχετικά μοναδικές- δηλαδή, πραγματικά προσωπικές.»²⁶⁰

3.3 : Η Ιστορικότητα της Αλλοτριώσης : Καταμερισμός της Εργασίας και Αλλοτριώση

Έχοντας αυτά ως δεδομένα εκείνο που μένει να δούμε έστω και επιγραμματικά, είναι το πως έλκουν την καταγωγή τους από τους φυσικό-βιολογικούς και οριακά ταξικούς όρους και δεσμούς της ανθρώπινης ύπαρξης, όχι μόνο οι καθαρές αντικειμενικές κοινωνικές σχέσεις, αλλά και οι ίδιοι οι αλλοτριωτικοί παράγοντες και οι αλλοτριωμένες κοινωνικές σχέσεις που προκύπτουν εντός του συγκροτητικού γίνεσθαι-ανθρώπινα που αλληλοδιαπλέκεται εντός της Ιστορίας με την εργασιακή δραστηριότητα. Μένει δηλαδή να καταδειχτεί το γεγονός ότι το φαινόμενο του *Καταμερισμού της Εργασίας* και αυτό της *Ιδιωτικής²⁶¹/Ατομικής Ιδιοκτησίας*—πρωτίστως— βρίσκονται στα σπάργανα εντός του *Είναι* της οικογενειακής μορφής της κοινωνικότητας και εντός αυτού της αρχαϊκής ευρύτερης κοινότητας· εντός δηλαδή των απλούστερων μορφών εκδήλωσης της ανθρώπινης κοινωνικής σύμπραξης. Πρέπει όμως πρώτα να τονιστεί ότι ο Μαρξ δεν ανάγει, και αυτό είναι σημαντικό, τα φαινόμενα αυτά της Ατομικής Ιδιοκτησίας και του Καταμερισμού της Εργασίας στις φυσικές τους προϋποθέσεις. Ο Μαρξ δεν είναι ένας μηχανιστικού τύπου βιολογικός αναγωγιστής²⁶²⁻²⁶³ σαν τους αστούς οικονομολόγους, που παίρνανε ως δεδομένο για την ανθρώπινη Φύση αυτό που ήθελαν και έπρεπε πρώτα να αποδείξουν, αλλά ακριβώς το αντίθετο. Ο Μαρξ επιθυμεί να καταδείξει τη διαδικασία της διαλεκτικής μεταβολής των φυσικών σπερμάτων σε κάτι το παροντικά

²⁶⁰ Archibald, *Marx and the Missing Link...*, ό.π., σελ. 88

²⁶¹ Ο όρος 'ιδιωτική' εδώ αποτελεί μεταφορά από τη μετάφραση του Πατέλη στις διαλέξεις του για τα *Παρισινά Χειρόγραφα του 1844* με την οποία και εν πολλοίς συμφωνούμε ότι είναι η πλέον κατάλληλη προκειμένου να αναδειχθεί ο χαρακτήρας της Ιδιοκτησίας ως προκύπτουσα ιστορικά και όχι a priori υπό το πρίσμα της ιδιομορφίας της ατομικής έκφανσης της Ιδιωτικότητας. Ωστόσο, δεδομένης της μη ακαδημαϊκής μας επάρκειας θεωρούμε πως δεν δυνάμεθα να προχωρήσουμε με τόσο απόλυτο τρόπο στη χρήση της και εξαιτίας αυτού διατηρούμε σε ολόκληρο το σώμα της εργασίας μας τον όρο 'Ατομική' όπως αυτός εμφανίζεται στις μεταφράσεις των πρωτότυπων μαρξικών έργων του κύριου Γκιούρα (βλ. Διάλεξη πάνω στα *Οικονομικά και Φιλοσοφικά Χειρόγραφα*, 5ο Μάθημα από τα 12 απλά μαθήματα Μαρξισμού, 2016-2017 Διαθέσιμο στο: https://www.youtube.com/watch?v=DkRIqFgOmfY&list=PLPeI_PC-QrziOOX411QETqDhh9RRQeSoB&index=9

²⁶² Σε αυτό συμφωνεί και ο Λούκατς λέγοντας πως «η οντολογία του κοινωνικού είναι του Μαρξ αποκλείει κατηγορηματικά μια απλή και κοινότυπη μεταφορά των νόμων της Φύσης στην Κοινωνία.» (Lucacs, «*Η Οντολογία του Κοινωνικού Είναι*», ό.π., σελ. 27)

²⁶³ Σε αυτό φαίνεται να καταλήγει και να συμφωνεί και ο Κινιού διανύοντας όμως μια άλλη θεωρητική οδό. (βλ. Κινιού, *Καρλ Μαρξ*, ό.π., σελ. 32)

απτό και κοινωνικώς υφιστάμενο, να αναδείξει δηλαδή την ιστορικότητα των φαινομένων αυτών τα οποία με τη σημερινή τους μορφή εντός της πραγματικότητας της Κεφαλαιοκρατίας εγείρονται ως τα εμπόδια εκείνα τα οποία ο άνθρωπος πρέπει να υπερβεί προκειμένου να χειραφετηθεί από τις σχέσεις εκείνες που τον καθιστούν ουσιαστικά ανελεύθερο και για να επανοικειοποιηθεί τη Φύση του ως τη φυσική κοινωνικότητά του, την οποία οι αλλοτριωτικοί μηχανισμοί των ταξικών κοινωνιών καθιστούν έτσι κι αλλιώς ως κάτι το φαινομενικά ξένο και επιβλαβές για εκείνον.

Γράφει λοιπόν ο Μαρξ: *«Με αυτόν τον τρόπο αναπτύσσεται ο καταμερισμός της εργασίας, ο οποίος αρχικά δεν ήταν τίποτε άλλο από τον καταμερισμό της εργασίας κατά την συνουσία, κατόπιν εργασιακός καταμερισμός που είναι αυτογενής ή 'αυτοφυής' λόγω των φυσικών καταβολών (π.χ. σωματική δύναμη), αναγκών, συγκυριών, κλπ κλπ. Ο καταμερισμός της εργασίας καθίσταται πραγματικός καταμερισμός από τη στιγμή που επέρχεται ο καταμερισμός μεταξύ υλικής και πνευματικής εργασίας...»*²⁶⁴

Με αυτό το απόσπασμα ο Μαρξ αναδεικνύει τις ιστορικές ρίζες του Καταμερισμού της Εργασίας ο οποίος αφετηριακά εντοπίζεται εντός του *Είναι*, των άμεσων και αδιαμεσολάβητων κοινωνικά, κατεξοχήν φυσικών-βιολογικών σχέσεων μεταξύ των ανθρώπων, δηλαδή εντός της συνουσίας, όπου ο άνδρας με τη γυναίκα οργανώνουν τη σωματικότητα τους με σκοπό να αναπαραχθεί το ίδιο το έμβιο είδος-άνθρωπος. Το σημαντικότερο ωστόσο που παρατηρούμε είναι ο διαχωρισμός του Καταμερισμού σε «αυτογενή»-«αυτοφυή» και σε «πραγματικό».

Σύμφωνα με το Μαρξ η αφετηριακή μορφή του Καταμερισμού, πρώτα κατά τη συνουσία και έπειτα κατά τη φυσικώς συναρθρωμένη εργασία, όπου κατά κύριο λόγο θεμελιώδη ρόλο διαδραματίζει ακόμη η σωματικότητα, ονομάζεται «αυτογενής»-«αυτοφυής», δηλαδή καταμερισμός που προκύπτει με φυσικό και αυθόρμητο, θα λέγαμε τρόπο, ορίζοντας μια υποτυπώδη και οριακά αδιαμεσολάβητη από εργαλεία και σχέσεις παραγωγής «εργασία», με την έννοια όμως της εμμενούς στην έννοια της ανθρωπινότητας δραστηριότητας. Όμως, όπως και κάθε άλλη κοινωνική σχέση, έτσι και ο Καταμερισμός της Εργασίας δεν χαρακτηρίζεται διαρκώς, εντός της ιστορικότητάς της ανθρωπότητας, από αυτή τη στατική και μονομερή πρωταρχική μορφοποίηση του. Αντίθετα ο Μαρξ ήδη από τις σημειώσεις του για το βιβλίο του

---

²⁶⁴ Μαρξ, *Φόιερμπαχ και Ιστορία...*, ό.π., σελ. 380

Μίλλ²⁶⁵ είχε δείξει ότι *όσο αυξάνει ο πολιτισμός τόσο αυξάνεται και ο καταμερισμός της εργασίας*.²⁶⁶ Ο Καταμερισμός στη σύγχρονη καπιταλιστική και καταπιεστική έκφρασή του, που αποτελεί απότοκο ολόκληρου του συλλήβδην γίνεσθαι σύστασής του εντός της ταξικώς αρθρωμένης και αναπτυσσόμενης κοινωνίας «του πολιτισμού», έχει καταστεί δυνατός, δηλαδή πραγματικός Καταμερισμός διαμεσολαβημένης εργασίας από μέσα παραγωγής και εργαλεία που υπερβαίνουν κατά πολύ τις φυσικές δυνατότητες του ανθρώπου ως έμβιου όντος, γιατί έχει επέλθει ιστορικά η *διάκριση μεταξύ υλικής και πνευματικής εργασίας*, η οποία με τη σειρά της επέρχεται μονάχα όταν οι ανάγκες της παραγωγής επιτάσσουν όχι μόνο μια κολεκτιβιστική πρακτική για την εξασφάλιση των βιοτικών μέσων, αλλά όταν επιτάσσουν ταυτόχρονα και μια απαραίτητη σκοποθετική-ενσύνειδη διάσταση, δηλαδή μια πνευματική διάσταση που ποτέ άλλοτε και για κανέναν άλλο οργανισμό δεν προκύπτει· διάσταση δηλαδή η οποία από ένα χρονικό σημείο και έπειτα κρίνεται ως απαραίτητος όρος για την επίτευξη του παραγόμενου προϊόντος το οποίο το ίδιο σταδιακά αρχίζει να υπερβαίνει τον όποιο φυσικό-άμεσο χαρακτήρα του. Η εργασία λοιπόν, δύναται να καταμερισθεί μόνο για το ανθρώπινο είδος αφού τόσο η ίδια, όσο και η ενσύνειδη-συνειδητή παραγωγή αποτελούν ιδιώματα και ειδοποιούς διαφοροποιήσεις του ανθρώπου από τα υπόλοιπα έμβια και άβια όντα.

Ο Καταμερισμός μεταξύ «υλικής» και «πνευματικής» εργασίας δηλαδή, σηματοδοτεί το ίδιο το πέρασμα της παραγωγικής δραστηριότητας σε ένα άλλο ανώτερο επίπεδο και πέραν του ζώδους και αυτοφυούς της χαρακτήρα.

Έχοντας κατά νου τώρα την προγενέστερη μαρξική ανάλυση περί της διαφοροποίησης των ανθρώπων από τα ζώα, τα οποία δείξαμε πως με έναν φυσικώς τελεολογικό τρόπο ταυτίζονται με την όποια επενέργεια τους προς την Φύση, μπορούμε με αποφασιστικότητα να πούμε ότι η ανάκυψη του πραγματικού Καταμερισμού της Εργασίας σηματοδοτεί τη ρήξη του ανθρώπου με την καθαρή ζωικότητα, σηματοδοτεί δηλαδή τη πράξη γεννήσεως του κοινωνικού ανθρώπου από τη σκοπιά της κοινωνικής υφής φυλογένεσης του διαμέσου της νοογένεσης του, η οποία αποτελεί απαραίτητο όρο προκειμένου η διαφοροποιημένη από τη Φύση ανθρωπότητα να σκοποκατευθύνει με ενσύνειδο τρόπο τις παραγωγικές της

---

²⁶⁵ Καρλ Μαρξ, «Αποσπάσματα από το βιβλίο του James Mill Elements d' economie politique», ΚΨΜ, μτφ.- Γκιούρας, Αθήνα 2017, σελ. 323-342

²⁶⁶ Αυτ., σελ. 333

διεργασίες. Θα μπορούσαμε να πούμε δηλαδή, και αυτό έχει σημασία, ότι ο άνθρωπος, εξαιτίας του Καταμερισμού της Εργασίας (όχι στην αυτογενή πρωταρχική μορφή του, αλλά στην πραγματική έκφασή του), υπεισέρχεται (ο άνθρωπος) εντός ενός άλλου επιπέδου-βαθμίδας ανάπτυξης της ιστορικής αντίφασης που έχει εκκινήσει για αυτόν από τη στιγμή της οριακής διάκρισης του από τη Φύση. Αν, δηλαδή, ο άνθρωπος ως οριακά διακρινόμενο από τη Φύση «ον γένους» συνιστά τον άνθρωπο όπως αυτός ανευρίσκεται σε μια πρωταρχική βαθμίδα ανάπτυξης της αντίφασης μεταξύ φυσικό-βιολογικής και κοινωνικής πτυχής, τότε ο άνθρωπος του οποίου η εργασία καταμερίζεται σε «υλική» και «πνευματική» είναι εκείνος που πραγματώνει τη δύναμη ενσύνειδη διάσταση της παραγωγής των αντικειμένων του φυσικού και κοινωνικού βίου, που βρίσκεται όμως σε εμβρυώδη-αφετηριακή κατάσταση εντός του γίνεσθαι της πρωταρχικής αυτής διαφοροποίησης. Ο Καταμερισμός της Εργασίας διαδραματίζει δηλαδή για την ανθρωπότητα ένα ειδολογικό και ουσιωδώς οντοποιητικό ρόλο,²⁶⁷ ο οποίος είναι χαρακτηριστικός για το μόνο ον που δύναται να αντιφάσκει της Φύσης και της άμεσης αισθητηριακότητας-σωματικότητας του. Ο Καταμερισμός της Εργασίας συνιστά έτσι και μια ανώτερη βαθμίδα ανάπτυξης για την ίδια την εργασιακή δραστηριότητα νοούμενης από τη σκοπιά της ιδιότητας μετατροπής του φυσικού περιβάλλοντος που πραγματώνεται ως αποτέλεσμα του συνδυασμού συνειδητής σκοποθεσίας και εργαλειακής πρακτικής, η οποία όμως ταυτόχρονα ως διάδραση παραμένει πάντα κάτι το δυσμενές για τον άνθρωπο καθότι όπως ο Μαρξ έλεγε *η ενότητα της εργασίας των ανθρώπων γίνεται αντιληπτή μόνο υπό αυτό το πρίσμα του καταμερισμού.*²⁶⁸

Για τον νεαρό Μαρξ, η εργασία, δηλαδή το κατεξοχήν εκείνο στοιχείο που προσδίδει στον άνθρωπο την κοινωνικότητα του, εμφανίζεται ως ένα ενιαίο σύστημα μόνο από τη σκοπιά του Καταμερισμού, άρα από τη σκοπιά της ίδιας της Αλλοτρίωσης και της φθοράς. Ενώ για τη Φύση αυτό δεν σημαίνει τίποτε άλλοτε πέραν αυτού που αναφέραμε πιο πάνω, αλλά από την αντίθετη όψη. Για τη Φύση δηλαδή ο Καταμερισμός της Εργασίας σηματοδοτεί το γεγονός ότι ένας φυσικός-βιολογικός οργανισμός, δηλαδή ο ίδιος της ο συγκεκριμενοποιημένος καθολικός «*Εαυτός*», τείνει να αντιφάσκει πλέον συνειδητά του *Είναι* της, της αφηρημένης υπόστασής της, και αυτό κατανοώντας διαβαθμιζόμενα όλο και περισσότερο τους

²⁶⁷ Ρέκκας, *Η 6η Θέση για τον Φόιερμπαχ*, ό.π., σελ. 130

²⁶⁸ Μαρξ, *Αποσπάσματα από το βιβλίο...*, ό.π., σελ. 333

νόμους της. Ο Καταμερισμός της Εργασίας δεν είναι τίποτε άλλο πέραν της υλικής έκφρασης της πραγματικής δυνατότητας του φυσικού ανθρώπου να κατανοεί την ίδια τη Φύση και τη δική του Φύση του μετατρέποντας τις τόσο σε ένα νοητικό-ιδεατό-πνευματικό επίπεδο, όσο και —κυρίως— σε ένα καθαρά υλιστικό και πρακτικό τέτοιο. Εκτός από αυτή του τη θετική πλευρά όμως ο Καταμερισμός ως γνωστόν είναι και κάτι το αρνητικό, κάτι το δυσμενές. Η αντιπαραβολή αυτή φαίνεται στη *Γερμανική Ιδεολογία* αφού ο Μαρξ καταδεικνύει τόσο τις θετικές όσο και τις αρνητικές πλευρές-επιπτώσεις που έχει για τον άνθρωπο η ανάκυψη του Καταμερισμού της Εργασίας σε κάθε του έκφραση.²⁶⁹⁻²⁷⁰

Εν κατακλείδι ο Καταμερισμός της Εργασίας, στην πραγματική του έκφραση, θα μπορούσαμε να πούμε πως συνιστά τον απαραίτητο εκείνο όρο για να θεωρήσουμε ότι ο ίδιος ο άνθρωπος, ως παράγων το βίο του μετασχηματίζοντας τη Φύση, έχει περάσει σε μια νέα βαθμίδα, —υπό τη μορφή όμως της Αλλοτρίωσης—, για το δικό του, αντιφάσκον πλέον της Φύσης, αναπτυξιακό γίγνεσθαι-Κοινωνία.

3.4 : Η Ιστορικότητα της Αλλοτρίωσης : Ατομική Ιδιοκτησία και Αλλοτρίωση

Όπως έχουμε δει ο Καταμερισμός της Εργασίας δεν αναπτύσσεται ως κάτι το αυτοτελές και αυτούσιο, αλλά ως μια πλευρά της διαλεκτικής ενότητας την οποία διατηρεί με την Ατομική Ιδιοκτησία και το φαινόμενο της Αλλοτρίωσης και της ανταλλαγής. Όπως έχει λεχθεί *η αλλοτρίωση κατά τον Μαρξ προκύπτει από τον καταμερισμό της εργασίας μέσα στις συνθήκες της ατομικής ιδιοκτησίας : είναι πριν από όλα οικονομική αλλοτρίωση.*²⁷¹

Οι τρεις αυτοί πυλώνες για τη σύγχρονη κατάσταση της εργαζόμενης ανθρωπότητας αλληλοκαθορίζονται διαρκώς και επί της ουσίας αποτελούν εκφάνσεις του ίδιου και του αυτού κοινωνικό-οικονομικού, αλλά ιστορικά παροδικού συμβάντος, δηλαδή του ταξικού θρυμματισμού της υπό συγκρότηση Κοινωνίας. Είναι δηλαδή, εντός των οντολογικών συνυφάνσεων της Κοινωνίας, οι αιτίες και ταυτόχρονα τα αποτελέσματα για τη διάσπαση της ίδιας της κοινωνικής σφαίρας, πρώτα σε αντιπαρατιθέμενες οικογένειες-κοινότητες, σε φυλές, σε κάστες (Stände)

²⁶⁹ Μαρξ, Ένγκελς, *Η Γερμανική Ιδεολογία*, ό.π., σελ. 241

²⁷⁰ Μαρξ, *Φόιερμπαχ και Ιστορία...*, ό.π., σελ. 383

²⁷¹ Μπιτσάκης, *Η Φύση στη Διαλεκτική Φιλοσοφία*, ό.π., σελ. 217

και μετά σε τάξεις, ακριβώς γιατί αποτελούν την εκδήλωση ή καλύτερα την κύρια απόδειξη του γεγονότος ότι όσο ο άνθρωπος δεν οργανώνει την παραγωγή του ελεύθερα και με γνώμονα τη βούληση του και το καλό της εν συνόλω κοινωνίας, αλλά προκειμένου να ζήσει και να κυριαρχήσει έναντι των άλλων ανθρώπινων ομαδοποιήσεων, τόσο το ίδιο το παραγόμενο προϊόν, αλλά και η ίδια η εργασιακή δραστηριότητα, θα προβάλλουν ως ξένες δυνάμεις που του αντιπαρατίθενται και τον καθυποτάσσουν.²⁷² Κατά μία έννοια θα μπορούσαμε να πούμε πώς η επιβλαβής αλλοτριωτική επίδραση του (του Καταμερισμού) πάνω στον άνθρωπο καθίσταται δυνατό να διαφανεί κυρίως —αν όχι μόνο— εντός του κεφαλαιοκρατικού γίνεσθαι παραγωγής εμπορευμάτων όπου και το χαρακτηριστικό αυτό προσλαμβάνει την πλήρως εξωτερικοποιημένη έκφρασή του. Ο Καταμερισμός της Εργασίας σε αυτή του τη διάσταση είναι το στοιχείο εκείνο που ανάλογα με τη μορφή με την οποία εντοπίζεται μας βοηθά να ανιχνεύσουμε το βαθμό ανάπτυξης του ίδιου του φαινομένου της αλλοτρίωσης-αποξένωσης, ενώ το όποιο κατάλοιπο «αυτοφυΐας» εδώ νοείται υπό την έννοια της άρνησης της αυτόβουλης πράξης. Έτσι λοιπόν και εμείς τώρα μπορούμε να κατανοήσουμε αναδρομικά με μεγαλύτερη ακρίβεια εκείνο που ο Μαρξ από τα *Χειρόγραφα του 1844* ακόμη έλεγε : *ότι δηλαδή ο Καταμερισμός της Εργασίας είναι η οικονομολογική έκφραση της κοινωνικότητας της εργασίας εντός της αποξένωσης (...) δεν είναι τίποτε άλλο από το αποξενωμένο, από το αλλοτριωμένο θέτειν της ανθρώπινης δραστηριότητας, ως μιας δραστηριότητας πραγματικής γένους ή ως δραστηριότητας του ανθρώπου ως όντος γένους.*²⁷³

Ο Καταμερισμός λοιπόν αποτελεί τόσο μια οντοποιητική/λογική αναγκαιότητα για την περαιτέρω ανάπτυξη της εργασιακής δραστηριότητας, όσο και μείζονα αιτία για την υποδούλωση του ανθρώπου στο εργασιακό του γίνεσθαι λόγω του ότι αποτελεί την πτυχή εκείνη της δραστηριότητας του διαμέσου της οποίας το *θέτειν*, ως κατεξοχήν ίδιον του φυσικού ανθρώπου, διαστρεβλώνεται. Ο Καταμερισμός εγείρεται ως η διαστρεβλωμένη εικόνα της πραγματικά κοινωνικοποιούμενης εργασίας.

Εκτός του Καταμερισμού της Εργασίας όμως είναι και η *Ατομική Ιδιοκτησία* που ανευρίσκει τις ιστορικές της ρίζες εντός του πλαισίου των αυτογενών βιολογικών-πρώιμων κοινωνικών-ταξικών σχέσεων της οικογένειας και της ευρύτερης

²⁷² Μαρξ, *Φόιερμπαχ και Ιστορία...*, ό.π., σελ. 383

²⁷³ Μαρξ, *Παρισινά Χειρόγραφα...*, ό.π., σελ. 309-310

κοινότητας, η οποία αποκτά σταδιακά ιδιοτελή συμφέροντα έναντι των υπόλοιπων διαμορφωθέντων —εντός των φυσικών όρων ύπαρξης αρχικά— κοινοτήτων. Τα ιδιοτελή αυτά συμφέροντα, που εγείρονται σταδιακά εντός των ανθρώπινων συσχετίσεων, αποτελούν και το ιστορικό τεκμήριο για την ανάκυψη της Ατομικής Ιδιοκτησίας εξαιτίας του γενικότερου καταμερισμού που έχει προσλάβει κυρίαρχη θέση ανάμεσα στα επιμέρους άτομα και τις ευρύτερες δραστηριότητές τους πέραν της εργασιακής. Για να γίνουμε πιο συγκεκριμένοι όμως θα χρησιμοποιήσουμε τα λόγια του ίδιου του Μαρξ ο οποίος θα πει :

«Με τον καταμερισμό της εργασίας - στον οποίο είναι δεδομένες όλες αυτές οι αντιφάσεις και ο οποίος πάλι στηρίζεται με τη σειρά του τον αυτοφύη καταμερισμό εργασίας εντός της οικογένειας και το χωρισμό της κοινωνίας σε μεμονωμένες, αντιπαρατιθέμενες οικογένειες - είναι δεδομένη ταυτόχρονα και η διανομή και μάλιστα η άνιση, τόσο η ποσοτική όσο και η ποιοτική κατανομή της εργασίας και των προϊόντων της, δηλαδή η ιδιοκτησία, η οποία έχει ήδη το πρώτο σπέρμα της, την πρώτη μορφή της, στην οικογένεια όπου η γυναίκα και τα τέκνα είναι οι δούλοι του άνδρα. Η δουλεία στην οικογένεια που είναι βεβαίως πολύ ωμή και λανθάνουσα, είναι η πρώτη ιδιοκτησία, η οποία όμως αντιστοιχεί ήδη εδώ πλήρως στον ορισμό των σύγχρονων οικονομολόγων, σύμφωνα με τον οποίο είναι ο έλεγχος επί ξένης εργασιακής δύναμης. Εξάλλου ο καταμερισμός της εργασίας και η ατομική ιδιοκτησία είναι ταυτόσημες εκφράσεις - στη μία λέγεται αναφορικά με τη δραστηριότητα το ίδιο που λέγεται στην άλλη ως προς το προϊόν της δραστηριότητας.»²⁷⁴

Η Ιδιοκτησία, με γνώμονα το παραπάνω κειμενικό απόσπασμα, βρίσκεται σε λανθάνουσα —αφανή—²⁷⁵ πρωταρχική μορφή, σε ωμή μορφή, δηλαδή σε τέτοια που δεν έχει ακόμη αναπτυχθεί πλήρως, εκδηλώνοντας τον αντιφατικό της χαρακτήρα εντός του γίνεσθαι των πρωτοβάθμιων —αδιαμεσολάβητων κοινωνικά— σχέσεων μεταξύ των μελών της οικογένειας, όπως άλλωστε και ο Καταμερισμός. Εννοούμε δηλαδή τις σχέσεις εκείνες όπου ο άνδρας-πατέρας επιβάλλεται έναντι των πιο αδύναμων σωματικά μελών της οικογένειας, της γυναίκας και των παιδιών, εξαιτίας —υποθέτουμε— του ότι η σωματικότητα και σωματική υπεροχή εγκυμονούν την αφετηριακή κυρίαρχη μορφή της διαμεσολαβημένης εργασίας και του πρωταρχικού αφετηριακού καταμερισμού των καθηκόντων εντός της εργασίας. Για να είμαστε πιο ακριβείς ο Μαρξ χαρακτηρίζει αυτή τη μορφή Ιδιοκτησίας ως την «πρώτη

²⁷⁴ Μαρξ, *Φόιερμπαχ και Ιστορία...*, ό.π., σελ. 382

²⁷⁵ Καρλ Μαρξ, Φρίντριχ Ένγκελς, *Η Γερμανική Ιδεολογία*, ό.π., σελ. 63

ιδιοκτησία»,²⁷⁶ ως μια μορφή δουλείας μάλιστα που βρίσκεται στα σπάργανα και που τείνει να γενικευτεί και να μετατραπεί έτσι σε ένα ανθρώπινο πλαίσιο σχέσεων που θα διέπεται από την αρχή της εκμετάλλευσης ανθρώπου από άνθρωπο ή όπως το λέει σε αυτό το πρωταρχικό ακόμη στάδιο ο Μαρξ «από την αρχή του έλεγχου επί ξένης εργασιακής δύναμης». Αυτό που επίσης όμως παρατηρείται εδώ είναι ότι η Ατομική Ιδιοκτησία συνδέεται στενά με το ζήτημα της διανομής των παραγόμενων προϊόντων από τους συμπράττοντες στην εργασία ανθρώπους, συνιστώντας την πραγματική γενεσιουργό αιτία της ύπαρξής της.

Ο Καταμερισμός της Εργασίας είναι έννοια ταυτόσημη, αλλά επί της ουσίας όχι ίδια, με αυτή της Ιδιοκτησίας και αυτό διότι σύμφωνα με το Μαρξ αποτελούν εκφάνσεις, όπως έχουμε δει, του ίδιου του φαινομένου της Αλλοτρίωσης, το οποίο εδώ δεν ονομάζεται κατά αυτόν τον τρόπο αλλά επί της ουσίας εννοείται.

Η εκμετάλλευση μέσω της ανισομερούς κατανομής των προϊόντων και των αρμοδιοτήτων της ελλιπώς ανεπτυγμένης εργασιακής δραστηριότητας συνιστά έμμεσα το πρώτο ιστορικό σκίρτημα για κάθε εκμεταλλευτική σχέση που θα εγερθεί εντός του Κοινωνικού *Είναι*. Αποτελεί με λίγα λόγια μια από τις πρώτες εκδηλώσεις της ίδιας της δυνατότητας που επιτρέπει στην Κοινωνία να χωριστεί σε ταξικά αντιπαρατιθέμενα στρατόπεδα καταπιεστών και καταπιεζόμενων και αυτό εξαιτίας της ουσιαστικότερης των δραστηριοτήτων του ανθρώπου· δηλαδή εξαιτίας της εργασίας που τείνει για τον άνθρωπο να καταμεριστεί.*²⁷⁷ Ο Μαρξ αποδεικνύει ότι η Ατομική Ιδιοκτησία δεν είναι φαινόμενο φυσικό το οποίο προκύπτει από τους αμιγώς φυσικούς νόμους και όρους, οι οποίοι έτσι κι αλλιώς δεν σταματούν ποτέ να διέπουν το *Είναι* των ανθρώπων αφού είναι οι ίδιοι Φύση,²⁷⁸ αλλά ότι κυοφορούνται ως ιστορικές δυνατότητες εντός των φυσικών προϋποθέσεων για την ανάκυσή της, εξαιτίας δηλαδή των πρωτογενών και φυσικαλιστικών/φυσικοβιολογικών ανθρώπινων συμπράξεων. Και αυτό που κατανοούμε εδώ είναι ότι οι εκφάνσεις της

---

²⁷⁶ Για να είμαστε συνεπείς σε αυτό το σημείο οφείλουμε να πούμε ότι σύμφωνα με τους Μαρξ-Ένγκελς στη Γερμανική Ιδεολογία ως κατεξοχήν πρώτη μορφή ιδιοκτησίας ορίζεται η φυλετική, η οποία όμως διατηρεί ένα πολύ υποανάπτυκτο επίπεδο καταμερισμού της εργασίας με αποτέλεσμα να περιορίζεται στην περαιτέρω επέκταση του φυσικού καταμερισμού της εργασίας, δηλαδή του αυτοφυσούς τέτοιου. (Αυτ., σελ. 63)

²⁷⁷*Ο Μαρξ νοεί ακόμη την εκμετάλλευση ως αποτέλεσμα που προκύπτει ιστορικά από την πρωταρχική αυτή μορφή της άδικης/ανισομερούς κατανομής και όχι ως νομοτελής απότοκο της ίδιας της παραγωγικής διαδικασίας ως ολότητας, κάτι που εντέλει θα αποδείξει επιστημονικά μονάχα στο «Κεφάλαιο».

²⁷⁸ Κινιού, *Καρλ Μαρξ*, ό.π., σελ. 39

Αλλοτριώσης συνιστούν δυνατότητες που οφείλονται στο γεγονός ότι ο άνθρωπος δύναται να αναπτύσσεται κοινωνικά. Η κοινωνική ανάπτυξη είναι μια αντιφατική διαδικασία και για αυτό το λόγο ο τρόπος εκτύλιξης κάθε κοινωνικού φαινομένου συνιστά κάτι το εγγενώς αντιφατικό καθότι η ανθρωπότητα δεν αναπτύσσεται παρά ως Κοινωνία, δηλαδή ως αρνούμενη *Εαυτόν* Φύση και ως τέτοια δεν θα μπορούσε να μη διατηρεί ταυτόχρονα στοιχεία οντοποιητικά και εξόχως ωφέλιμα για την ανθρωπότητα την ίδια, αλλά και στοιχεία επιβλαβή, καταναγκαστικά και εν γένει αλλοτριωτικά. Ο Καταμερισμός της Εργασίας, η Ατομική Ιδιοκτησία και η ίδια η Αλλοτριώση προκύπτουν αναγκαστικά ως τέτοιες, αλλά όχι λόγω μιας αφηρημένης αυτοσυνειδησίας²⁷⁹ που τείνει προς την πραγμάτωσή της, δεν αποτελούν δηλαδή μια αφηρημένη άρνηση της «ουσίας» της εργασιακής δραστηριότητας που αποτελεί τον καθοριστικό παράγοντα για να μπορεί εξ αρχής η ανθρωπότητα να αρνείται τη φυσικότητα της. Ο άνθρωπος βρίσκεται εν τω μέσω μιας διαδικασίας ταυτόχρονης απαγκίστρωσης από τους φυσικούς όρους της ύπαρξής του, αλλά και συγκρότησης των κοινωνικών του συνιστωσών. Σε τελική ανάλυση αυτό είναι η Αλλοτριώση η ίδια, κατ' εμάς, και όλες οι αιτίες και τα αποτελέσματα της· είναι δηλαδή η *φαινομενολογία των ανθρώπινων σχέσεων που φιλτράρονται από την εργασιακή δραστηριότητα· φαινομενολογία δηλαδή της πραγματικής ουσίας του ανθρώπου*,²⁸⁰ που βρίσκεται εντός αυτού του ιστορικού μεταίχμιου των ταξικών κοινωνιών και της κεφαλαιοκρατίας, μεταξύ δηλαδή του βιολογικού παρελθόντος που εγκυμονεί τις «βέβηλες μορφές» της ατελούς κοινωνικής αλληλεπίδρασης και μεταξύ κοινωνικού μέλλοντος που ευαγγελίζεται την άρση τους. Η Αλλοτριώση είναι δηλαδή μια *διαδικασία ενυπάρχουσα στην κοινωνία*²⁸¹ και αποτελεί ως διαδικασία το ιστορικό και λογικό «μεταξύ» των προϋποθέσεων ανάकुψής της και της δυνάμει άρσης της· είναι δηλαδή η εντός του ιστορικού γίγνεσθαι των ταξικών κοινωνιών ανάπτυξή της και η αλληλοδιαπλοκή της με την παραγωγική δραστηριότητα των ανθρώπων ως απότοκο

---

²⁷⁹ Μαρξ, *Φόιερμπαχ και Ιστορία...* ό.π., σελ. 387

²⁸⁰ Κατά μία άλλη ενδιαφέρουσα αντίληψη βασισμένη στο Μαρξ, η Αλλοτριώση δεν είναι ο τρόπος με τον οποίο εμφανίζεται στην Ιστορία των ταξικών κοινωνιών η ίδια η «ουσία» του ανθρώπου, νοούμενη εδώ ως η εργασιακή του δραστηριότητα, αλλά αντιθέτως μια υπαρκτή για τον άνθρωπο «ψεύδο-ουσία» και άρνηση της κανονικής -θα λέγαμε- «ουσίας» του. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται επί τούτου : *Ο Μαρξ διακρίνει μεταξύ «ουσίας» και «ψευδο-ουσίας» (Scheinwesen), διάκριση που μπορούμε να υποθέσουμε ότι αντιστοιχεί σε αυτή μεταξύ ανθρώπινης ουσίας και αλλοτριωμένης εργασίας. Η εξηγητική ουσία (η αλλοτριωμένη εργασία) είναι και αξιολογική, αφού συγκροτείται ως άρνηση της ανθρώπινης ουσίας. Είναι ψευδο-ουσία όχι επειδή είναι μη-υπαρκτή, αλλά επειδή είναι αλλοτριωμένη.* (Μιχαλάκης, «*Η Κριτική του Ιδεαλισμού...*», ό.π., σελ. 140)

²⁸¹ Ρούσης, *Απελευθέρωση της ατομικής πρωτοβουλίας...*, ό.π., σελ. 101

της. Συνιστά, όπως λέει ο Μπιτσάκης *μια κατηγορία κοινωνιολογική, μια στιγμή της Οντολογίας του Κοινωνικού Είναι*²⁸² και για αυτό το λόγο προβάλλει ως κάτι το παράλληλα επιβλαβές και το αποσαθρωτικό, αλλά και το αναγκαίο να αρθεί, διότι αποτελεί μονάχα τη *γενεαλογία της εμμενούς-ενυπάρχουσας στην Ιστορία διαδικασίας συγκρότησης του ανθρώπου*, η οποία διαδικασία μάλιστα ολοκληρώνεται με την Κεφαλαιοκρατία, την κοινωνική διαβάθμιση δηλαδή της πλήρους *εξωτερικοποίησης της αντίφασης μεταξύ Ανθρώπου και Φύσης*, ή καλύτερα θα λέγαμε την κοινωνική διαβάθμιση που αντιπροσωπεύει καλύτερα *την άρνηση της ενότητας του ανθρώπου με τη Φύση*.²⁸³ Άρνηση η οποία έχει εκκινήσει για την ανθρωπότητα από τη στιγμή της οριακής διάκρισης της από αυτήν (τη Φύση). Υπό αυτό το πρίσμα δεν είναι λάθος λοιπόν η παρατήρηση ότι *...η αλλοτρίωση, (...) είναι μια διαλεκτική διαδικασία της ανθρώπινης πραγμάτωσης και άρνησης μέσω της οποίας η διαμορφώνεται η αστική ολότητα*.²⁸⁴

Οι ταξικές κοινωνίες, όντας όλες λοιπόν εν γένει αλλοτριωτικές,²⁸⁵ συνιστούν εντός της ιστορικής κίνησης τους *την ανάπτυξη της καθεαυτό αντίφασης μεταξύ ανθρώπου και Φύσης*, έχοντας ως κορωνίδα τους και ωριμότερη έκφρασή τους (των ταξικών κοινωνιών) τον Καπιταλισμό, *ο οποίος είναι η εστία και η σκηνή ολόκληρης της ιστορίας*.²⁸⁶ Για αυτό ο Μαρξ άλλωστε θεωρούσε πως ο Καταμερισμός της Εργασίας και η Ατομική Ιδιοκτησία συνιστούν τόσο επιζήμιες εκφάνσεις της εργασιακής δραστηριότητας, όσο και αναγκαίες και θετικές, αλλά υπό το πρίσμα της έννοιας ότι συγκροτώντας μαζί με τη μιζέρια της σύγχρονης ανθρώπινης κατάστασης, συγκροτούν και τους όρους της ανεπτυγμένης κοινωνικότητας²⁸⁷ και τις προοπτικές απελευθέρωσης αυτής από όλους τους καταναγκασμούς.

---

²⁸² Μπιτσάκης, *Η Φύση στη Διαλεκτική Φιλοσοφία*, ό.π., σελ. 217

²⁸³ Αυτ., σελ. 244

²⁸⁴ Tabak, *Dialectics of Human Nature...*, ό.π., σελ. PRFC

²⁸⁵ Το γεγονός ότι όλες οι προ-καπιταλιστικές κοινωνίες είναι εν γένει αλλοτριωτικές βασίζεται εν πολλοίς και στη διαπίστωση που κάνει ο Wallimann ότι σε αυτές διατηρείται ο αυτοφυής χαρακτήρας του Καταμερισμού της Εργασίας όπως αυτός φυσικά αναπτύσσεται εντός του επί μέρους γίνεσθαι τους. (βλ. Wallimann, *Estrangement Marx's Conception...*, ό.π., σελ. 150)

²⁸⁶ Καρλ Μαρξ, Φρίντριχ Ένγκελς, *Η Γερμανική Ιδεολογία*, ό.π., σελ. 248

²⁸⁷ Σύμφωνα με μια άποψη ο Μαρξ μας αποδεικνύει ότι : *ακόμη και στην αλλοτριωμένη μορφή ενός συστήματος ατομικής ιδιοκτησίας, υπάρχουν στοιχεία της "αληθινής κοινότητας"*. (Burns, Fraser, *The Hegel Marx Connection...*, ό.π., σελ. 160)

Ο Μαρξ έλεγε ακόμη από πιο πριν ότι : *«Ιδιαίτερα, η ενότητα της ανθρώπινης εργασίας, εξετάζεται μόνο ως καταμερισμός, διότι η κοινωνική ουσία αποκτά ύπαρξη μόνο ως το αντίθετό της, με τη μορφή της αποξένωσης...»*²⁸⁸

Άρα η Αποξένωση-Αλλοτριώση, σε τελική ανάλυση, είναι αυτό ακριβώς: *ο διαστρεβλωμένος και παραμορφωτικός τρόπος με τον οποίο εμφανίζεται η κοινωνική ουσία του ανθρώπου*, η εργασία δηλαδή η ίδια που τείνει να τον πραγματώσει ως ολοκληρωμένο και ώριμο άνθρωπο και σύνολο κοινωνικών σχέσεων. Η Αποξένωση είναι το αντεστραμμένο γίνεσθαι του συγκροτούμενου ανθρώπου και ο τρόπος με τον οποίο εμφανίζεται η ενότητα της ανθρώπινης εργασίας. Έχει δίκιο λοιπόν ο Μέσαρος όταν λέει ότι *«...η εργασία δεν είναι κάτι που αναπτύσσεται ξεχωριστά από την Ατομική Ιδιοκτησία και τον Καταμερισμό (...) ή καλύτερα αυτές οι τελευταίες δεν είναι κάτι που επιβάλλεται αυθαίρετα στην εργασία (...) αντίθετα είναι ουσιώδεις και γενεσιουργές αιτίες που καθορίζουν τον ιστορικό τρόπο ανάπτυξης της...»*²⁸⁹

Η Αλλοτριώση/Αποξένωση (και κατ' επέκταση ο Καταμερισμός και η Ατομική Ιδιοκτησία) αποτελεί την αναγκαία *αρνητική* (με τη φιλοσοφική έννοια κιάλας) και καταπιεστική μορφή που προσλαμβάνει η διαδικασία του γίνεσθαι-ανθρωπότητα, η οποία έχοντας ως φορέα-εκφραστή το προλεταριάτο τείνει προς την εργασιακή της χειραφέτηση και την επανοικειοποίηση τόσο των κοινωνικών, όσο και φυσικών δυνατοτήτων της που η ίδια η Αλλοτριώση αποστερεί. Υπό αυτό το πρίσμα τώρα μπορούμε να δούμε κάποιες μαρξικές διατυπώσεις όπου η αντίληψη αυτή διαφαίνεται ξεκάθαρα.

«Η εξέταση του καταμερισμού της εργασίας και της ανταλλαγής είναι τεράστιου ενδιαφέροντος, διότι αποτελούν τις αισθητηριακά αλλοτριωμένες εκφράσεις της ανθρώπινης δραστηριότητας και της ουσιώδους δύναμης ως μιας ειδολογικής δραστηριότητας και ουσιώδους δύναμης (...). Το ότι ο καταμερισμός και η ανταλλαγή βασίζονται στην ατομική ιδιοκτησία δεν είναι τίποτε άλλο από τον ισχυρισμό ότι η εργασία είναι η ουσία της ατομικής ιδιοκτησίας (...). Ακριβώς στο γεγονός ότι ο καταμερισμός της εργασίας και η ανταλλαγή αποτελούν μορφοποιήσεις της ατομικής ιδιοκτησίας, ακριβώς εδώ βρίσκεται η διπλή απόδειξη, τόσο ότι ο ανθρώπινος βίος χρειάστηκε για την

²⁸⁸ Μαρξ, Αποσπάσματα από το βιβλίο..., ό.π., σελ. 333

²⁸⁹ Μέσαρος, Η Θεωρία του Μαρξ.. ό.π., σελ. 63

πραγματοποίηση του την ατομική ιδιοκτησία όσο και, από την άλλη πλευρά, ότι τώρα χρειάζεται την άρση της ατομικής ιδιοκτησίας.»²⁹⁰

Από τα αποσπάσματα αυτά λοιπόν βλέπουμε, πέραν της δεδομένης συνάφειας που έχουμε πολλάκις αναφέρει μεταξύ της Αλλοτρίωσης και των συνεπειών-αιτών της, την Ατομική Ιδιοκτησία και τον Καταμερισμό της Εργασίας, ότι αυτές αποτελούν τις αισθητηριακές αλλοτριωμένες εκφράσεις της ανθρώπινης δραστηριότητας ως μιας ειδολογικής δραστηριότητας και ουσιώδους δύναμης, ήτοι τη φαινομενολογία της διαστρεβλωμένης, ωστόσο πραγματικά ουσιώδους για τον άνθρωπο, εργασιακής δραστηριότητας, η οποία —συν τοις άλλοις— εγείρεται εδώ αποδεδειγμένα και ως η πραγματική «ουσία» της Ατομικής Ιδιοκτησίας. Όμως, το πιο ουσιώδες αναφορικά με αυτό που παρουσιάσαμε πιο πάνω, είναι το δεύτερο μέρος του πρώτου αποσπάσματος. Η Ατομική Ιδιοκτησία σύμφωνα με το Μαρξ αποτελεί όπως και εμείς δείξαμε κάτι το αναγκαίο, όχι με την έννοια του τελεολογικά υφιστάμενου, αλλά με εκείνη του αναγκαία προκύπτοντος ως όρου της διαδικασίας για την «πραγματοποίηση του ανθρώπινου βίου», δηλαδή της ίδιας της ιστορικής διαδικασίας και ταυτόχρονα εκείνο που πρέπει να αρθεί (μαζί με τον Καταμερισμό δηλαδή και της υλικής και πνευματικής εργασίας) προκειμένου η παράγουσα το βίο ανθρωπότητα να απαλλαχτεί από τον καταπιεστικό ζυγό της εξωτερικώς επιβαλλόμενης ανάγκης για εργασία με τη μορφή ενός συγκεκριμενοποιημένου κύκλου δραστηριοτήτων που ωφελεί μόνο μια μερίδα, ένα επιμέρους δηλαδή της κοινωνικής ολότητας, είτε αυτή είναι μια αυτονομημένη οικογένεια, είτε μια αυτοφυής φυλετική σύμπτυξη των ανθρώπων που αντιμάχονται εντέλει ταξικά κάποια άλλα μέλη της Κοινωνίας στην καθολικότητά της. Οι ταξικές κοινωνίες είναι οι σχηματισμοί εκείνοι που ως ιστορική στιγμή του κοινωνικού αναπτυξιακού γίγνεσθαι έχει ως ίδιον της την προσπάθεια του κοινωνικά επιμέρους να επιβληθεί επί του καθολικού.

Έχοντας αυτό κατά νου τώρα οφείλουμε να συνοψίσουμε κάποια βασικά συμπεράσματα των όσων αναλύσαμε. Ο Μαρξ μαζί με τον Ένγκελς στη *Γερμανική Ιδεολογία* θεμελιώνουν θεωρητικά για τον άνθρωπο και για την ανθρωπότητα εν συνόλω την πρακτική και ιστορική συνέχεια που διέπει το *Είναι* τους και το *Είναι* των κοινωνικών όρων που τους καθορίζουν, αναδεικνύοντας το γεγονός ότι η ίδια η Ιστορία επί της ουσίας δεν είναι τίποτε άλλο πέραν της αλληπαλληλίας και της αλληλοδιαδοχής γενεών εργαζόμενων ανθρώπων· γενεών οι οποίες η μία μετά την

---

²⁹⁰ Μαρξ, *Παρισινά Χειρόγραφα...* ό.π., σελ. 314

άλλη συγκροτούνται ως συγκεκριμένες «στιγμές» του γίνεσθαι ανθρωπότητα, κληρονομώντας το παραγωγικό υπόβαθρο που έχουν μετασηματίσει και αφήσει ως παρακαταθήκη πίσω τους όλες οι προηγούμενες αυτών γενεές.²⁹¹ Η συνέχεια αυτή, για τους Μαρξ και Ένγκελς, συνιστά κάτι που ανευρίσκει τις ρίζες του εντός του πανάρχαιου γίνεσθαι των οριακά διακρινόμενων από τη Φύση ανθρώπων που οργανώνονται κατά κύριο λόγο κοινωνικά διαμέσου των βιολογικών τους συσχετίσεων, είτε ως οικογένειες που εγκυμονούν στο εσωτερικό της ύπαρξής τους την «*πρώτη κοινωνική σχέση*», είτε ως διευρυμένες κοινότητες-φυλές.

Όμως, οι οικογένειες αυτές, ως τέτοιες κοινωνικές συμπράξεις βιολογικά συναθροιζόμενων ατόμων, δεν κυοφορούν αφηρημένα τις ίδιες τις κοινωνικές σχέσεις, αλλά εντοπίζονται ως οι κοιτίδες εκείνες εντός των οποίων υφίστανται αυτές σε λανθάνουσα μορφή. Σε λανθάνουσα μορφή εντοπίζονται για αυτό το λόγο όμως και οι ίδιες οι αλλοτριωμένες μορφές του Κοινωνικού *Είναι* όπως η Ατομική Ιδιοκτησία και ο Καταμερισμός της Εργασίας. Για τον λόγο αυτό οι Μαρξ και Ένγκελς αναδεικνύουν πως τα φαινόμενα αυτά βρίσκονται σε μια δύναμη για αυτά κατάσταση ανάπτυξης ακριβώς γιατί υπάρχει η ίδια η δυνατότητα να αναπτυχθεί η ανθρωπότητα ως συγκροτούμενη Κοινωνία. Εξαιτίας αυτού καταλαβαίνουμε ότι η ανάπτυξη των φαινομένων της Ατομικής Ιδιοκτησίας, του Καταμερισμού της Εργασίας, αλλά και της ίδιας της Αλλοτρίωσης εν συνόλω, που αποτελεί ταυτόχρονα τόσο αιτία όσο και συνέπεια τους, αποτελεί κάτι το αναγκαία συνυφασμένο με την ανάπτυξη του πολιτισμού, της ανθρώπινης εργασίας, και της ανθρωπότητας συλλήβδην, και ότι άρα βρίσκουν την ώριμη μορφοποίηση τους εντός του γίνεσθαι της Κεφαλαιοκρατίας, που αποτελεί το ιστορικό παρόν της ίδιας της αναπτυξιακής λογικής της υπό συγκρότηση Κοινωνίας.

Αν όμως ισχύει το γεγονός ότι η ιστορία των αλλοτριωμένων μορφών του Κοινωνικού *Είναι*, που προκύπτουν λόγω της εργασιακής δραστηριότητας των ανθρώπων ως κατεξοχήν ίδιον τους που τους διαχωρίζει από τα ζώα, εκτείνεται από

---

²⁹¹ Ακόμα και στο περίφημο γράμμα του προς τον Αννένκοφ ο Μαρξ έγραφε ότι : *Το γεγονός ότι κάθε επόμενη γενιά βρίσκει τις παραγωγικές δυνάμεις που κληρονόμησε από την προηγούμενη γενιά και οι οποίες της χρησιμεύουν ως πρώτη ύλη για την περαιτέρω παραγωγή, δημιουργεί μια συσχέτιση-συνάφεια εντός της ιστορίας του ανθρώπου, γεννά μια ιστορία της ανθρωπότητας, η οποία είναι περισσότερο μια ιστορία της ανθρωπότητας ως οι παραγωγικές δυνάμεις του ανθρώπου, και ως εκ τούτου οι κοινωνικές του σχέσεις που έχουν επεκταθεί.* (Letter from Marx to Pavel Vasilyevich Annenkov, Marx and Engels Correspondence, από *Marx Engels Collected Works* Vol 38, pg 95., μη-διαθέσιμο πλέον στο <https://www.marxists.org/archive/marx/letters/index.htm>)

τα αρχαϊκά κοινοτικά χρόνια μέχρι και σήμερα, τότε αυτό δεν σημαίνει παρά ότι η ιστορική ανάπτυξή τους δεν είναι τίποτε άλλο παρά κάτι *το ταυτοτικό με την ίδια την ανάπτυξη των ταξικών κοινωνιών*, οι οποίες είναι απαραίτητο συστατικό στοιχείο εντέλει για την ανάδυση της Κεφαλαιοκρατίας, της οποίας οι αντιφάσεις δρομολογούν το κατακλυσμικό τέλος των ίδιων των ταξικών κοινωνιών των κοινωνιών δηλαδή οι οποίες τώρα νοούνται ως το συγκροτητικό γίνεσθαι της ίδιας της Αλλοτρίωσης. Η Αλλοτρίωση συνιστά δηλαδή τη Φαινομενολογία για τη διαδικασία άρσης των φυσικών και διαδικασίας ταυτόχρονης συγκρότησης των κατεξοχήν κοινωνικών σχέσεων. Συνιστά θα λέγαμε το Ιστορικό «μεταξύ» των δύο στιγμών της αυθύπαρκτης, από τη μια πλευρά, ύπαρξης των φυσικών ανθρώπινων συνιστωσών και της ολοκληρωμένης, από την άλλη, υπόστασης των κοινωνικών τέτοιων. Η αλλοτριωτική μορφή είναι η αναγκαία, και μερικώς συγκροτημένη μορφή, από την οποία πρέπει να περάσουν οι κοινωνικές σχέσεις προκειμένου να λάβουν την ολοκληρωμένη τους και αληθώς πραγματική μορφή τους εντός της Κομμουνιστικής Κοινωνίας.

Οι ταξικές κοινωνίες, ως κοινωνίες μετάβασης και ανάπτυξης των φαινομένων της Ατομικής Ιδιοκτησίας και του Καταμερισμού της Εργασίας συνιστούν έτσι, νοούμενες υπό το πρίσμα αυτό, τις κοινωνικό-οικονομικές εκείνες βαθμίδες ανάπτυξης της Ιστορίας και τη *φάση της καθεαυτό ανάπτυξης της αντίφασης* μεταξύ Ανθρώπου και Φύσης, μεταξύ δηλαδή της υπό συγκρότησης Κοινωνίας και του φυσικού υποβάθρου της.

Η ιδιοτυπία της Κεφαλαιοκρατίας έγκειται στο γεγονός ότι αποτελεί την ωριμότερη μορφή έκφρασης της αντίφασης αυτής, κάτι που φαίνεται και σήμερα από το γεγονός ότι η Φύση και ο Άνθρωπος έρχονται σε τρομαχτική, καταστροφική και για τους δύο, σύγκρουση. Όμως ο άνθρωπος είναι Φύση, κάτι που σημαίνει πως η Κεφαλαιοκρατία —όντας συν τοις άλλοις δημιούργημα της ίδιας της ανθρώπινης δραστηριότητας— αποτελεί θα λέγαμε την κορύφωση του παράδοξου για τη Φύση να έχει καταστροφικές σχέσεις με τον *Εαυτό* της. Η Αλλοτρίωση, ως έννοια και ως ο κατηγοριακός φορέας της αντίφασης αυτής, αποτελεί έτσι την αντανάκλαση της συγκρουσιακής και τραγικής ιστορικό-λογικής προσπάθειας ενός όντος να συγκροτηθεί εργασιακά ως κάτι που παράλληλα είναι και παραμένει ταυτόχρονα τόσο κάτι το φυσικό, όσο και κάτι το κοινωνικό, ως ένα ον που παραμένει δηλαδή πάντοτε, έχοντας στον πυρήνα της υπόστασής του την αντίφαση αυτή. Μια αντίφαση

όμως που όπως θα δούμε για το νεαρό Μαρξ επιλύεται με την ανάδυση του Κομμουνισμού.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4 : Ο ΚΟΜΜΟΥΝΙΣΜΟΣ ΩΣ ΕΝΑ ΠΟΛΛΑΠΛΟ ΣΗΜΑΙΝΟΝ ΚΑΙ ΩΣ Η ΕΝΤΕΛΕΙ ΑΡΣΗ ΤΗΣ ΑΝΤΙΦΑΣΗΣ ΜΕΤΑΞΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ ΚΑΙ ΦΥΣΗΣ

4.1 : Ο Ρόλος της Έννοιας του Κομμουνισμού για τα Νεανικά Έργα και για μια Σύλληψη της Ανθρώπινης Ιστορίας υπό το Πρίσμα της Γενικής Κίνησής της

Εάν θεωρήσουμε ότι η Ιστορία του ανθρώπου έως τώρα είναι η Ιστορία της αλλοτριωτικώ τω τρόπω ανθρωποκοινωνιογέννεσης, αφού *η ίδια η Ιστορία αποτελεί ένα πραγματικό τμήμα της φυσικής ιστορίας, του πως η ιστορία γίνεται άνθρωπος,*²⁹² και του πως η κάθε γενιά ανθρώπων μεταβαίνει στην επόμενη έχοντας κληρονομήσει ένα γίνεσθαι παραγωγικών δυνάμεων και μέσων και τρόπων παραγωγής, αυτό που μένει να αναδειχθεί είναι το *προς τα που κινείται ως τέτοια*. Ως τι γεννάται δηλαδή η ίδια η Κοινωνία και υπό ποιά μορφή προσλαμβάνει την πιο προωθημένη έκφρασή της. Ταυτόχρονα, αναφερθήκαμε πριν στο ότι οι κοινωνικές σχέσεις γεννιούνται εντός του γίνεσθαι των φυσικών και εντός μιας ιδιότυπης ενότητας που δημιουργείται μεταξύ τους, όπου οι κοινωνικές τείνουν να διαμεσολαβούν όλο και βαθύτερα τις φυσικές αντίστοιχες, καθιστώντας τις υποδεέστερες και με αποτέλεσμα να προσλαμβάνουν έναν οριακά αυτονομημένο χαρακτήρα. Αυτό όμως που δεν απαντήθηκε είναι το ερώτημα αναφορικά με το *ποιό είναι το λογικό-ιστορικό σημείο κατάληξης της ιδιότυπης για τον άνθρωπο αυτής αλληλοδιαπλοκής μεταξύ των δύο αλληλοεξαρτώμενων πτυχών του*. Και τα δύο αυτά ερωτήματα, όπως θα δούμε στο κεφάλαιο αυτό, έχουν ως απάντησή τους, για τον νεαρό Μαρξ, τον Κομμουνισμό. Αντιλαμβανόμαστε ότι ουσιωδέστατης λοιπόν σημασίας ζήτημα τώρα για την οικονομία της εργασίας μας, αλλά και για τη συλλήβδην μελέτη των νεανικών μαρξικών κειμένων, είναι η ίδια η κατηγορία του Κομμουνισμού υπό το πρίσμα όμως των κύριων κειμενικών και εννοιολογικών μορφοποιήσεων του που συνάδουν με μια θεωρία για την γενική κίνηση της Ιστορίας. Ποία είναι δηλαδή, ως έννοια, η θέση που καταλαμβάνει ο Κομμουνισμός εντός του συστήματος κατηγοριών των νεανικών έργων του, εάν αυτά νοηθούν ως έργα που εγκυμονούν μια *Φιλοσοφία της Ιστορίας* —με την παραδοσιακή έννοια—, και ποιος είναι ο ρόλος τον οποίο εξυπηρετεί, ως θεωρητική προσύλληψη της «φυσικής κατάληξης» της έως τώρα Ιστορίας, για την μαρξική αντίληψη περί της γενικής κίνησης του ίδιου του ιστορικού γίνεσθαι.

²⁹² Μαρξ, *Παρισινά Χειρόγραφα...* ό.π., σελ. 279

Ο Κομμουνισμός λοιπόν, για το νεαρό Μαρξ, συνιστά κατά την άποψη μας μια πολύσημη έννοια, βασικά φιλοσοφική²⁹³ και ταυτόχρονα μια αρκετά αφηρημένη τέτοια κυρίως συγκριτικά με το περιεχόμενο που προσλαμβάνει στις μεταγενέστερες αναλύσεις του στοχαστή και επαναστάτη, όπου εγείρεται, ξεκάθαρα νοηματικά και επιστημονικώς αποδεδειγμένα, ως ο κοινωνικό-οικονομικός εκείνος σχηματισμός που διαδέχεται νομοτελειακά την Κεφαλαιοκρατία και το σύνολο των ταξικών κοινωνιών, εξαιτίας και με βάση των δικών τους ενδογενών αντιθέσεων και αντιφάσεων²⁹⁴ που συνυφαίνονται του *Είναι* τους. Ο αφηρημένος αυτός χαρακτήρας ωστόσο, κατά την άποψή μας, δεν προκύπτει τυχαία, αλλά αντιθέτως πιστεύουμε πως οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στο γεγονός ότι για τον νεαρό Μαρξ δεν έχει ενσταλαχτεί και ωριμάσει ακόμη η καθαρά υλικό-ιστορική αντίληψη ότι η ίδια η Ιστορία συγκροτείται ως ένα σύστημα οικονομικό-κοινωνικών σχηματισμών. Αντιθέτως αυτό που κατά κύριο λόγο συμβαίνει, μέχρι και τη *Γερμανική Ιδεολογία* τουλάχιστον, είναι ότι ο Μαρξ αντιλαμβάνεται την ιστορική διαδικασία ως μία αναπτυξιακή τέτοια, η οποία χαρακτηρίζεται μάλιστα από τον εξελικτικό χαρακτήρα της τεχνολογικής ποιότητας των μέσων παραγωγής, ο οποίος με τη σειρά του είναι και το κινούν αίτιο και ταυτόχρονα το αποτέλεσμα της αύξησης της ποσότητας και της ποιότητας των ταξικά οριοθετούμενων ανθρωπίνων αναγκών (άρα και των αναγκών των επιμέρους τάξεων) διαμέσου όλο και περιπλοκότερων διεργασιών παραγωγής των υλικών τους προϋποθέσεων, που στη σύγχρονη Κεφαλαιοκρατία αρθρώνεται ως παραγωγή εμπορευμάτων. Η εξέλιξη αυτή της τεχνολογικής ποιότητας αντανακλάται —τουλάχιστον ως έννοια που αναφέρεται κατά κύριο λόγο στην Κεφαλαιοκρατία — εντός του εννοιολογικού οπλοστασίου του Μαρξ με τον ασαφή σχετικά και αφηρημένο όρο της «βιομηχανίας»²⁹⁵ που στέκεται δίπλα σε αυτόν των «μορφών ιδιοκτησίας»²⁹⁶ και που συλλαμβάνεται από τα *Παρισινά Χειρόγραφα του 1844* ακόμη ως εάν να αποτελεί «*το ανοιχτό βιβλίο των ανθρωπίνων ουσιαστικών δυνάμεων*»²⁹⁷

Παρόλο όμως που τα παραπάνω φαίνεται να έχουν πραγματική ισχύ δεν θα έπρεπε να είμαστε απόλυτοι και εντελώς άδικοι με το νεαρό στοχαστή αναφορικά δηλαδή με

---

²⁹³ Khan, *Development of the Concept...*, ό.π., σελ. 243

²⁹⁴ Κινιού, *Καρλ Μαρξ*, ό.π., σελ. 96

²⁹⁵ Καρλ Μαρξ, Φρίντριχ Ένγκελς, *Η Γερμανική Ιδεολογία*, : Όπως ανευρίσκεται στο Φρόμ, *Η Εικόνα του Ανθρώπου...*, ό.π., σελ. 239

²⁹⁶ Βλ. Μαρξ, Ένγκελς, *Η Γερμανική Ιδεολογία*, ό.π., σελ. 262-266 αναλύονται επιγραμματικά οι ιστορικές μορφές ιδιοκτησίας.

²⁹⁷ Μαρξ, *Παρισινά Χειρόγραφα...* ό.π., σελ. 278

το ζήτημα της ανίχνευσης των επιμέρους κοινωνικό-οικονομικών σχηματισμών που προκύπτουν εντός του ιστορικού και λογικού corpus της πραγματικότητας. Ο Μαρξ αντιλαμβάνεται ήδη από τα νεανικά χρόνια του στοχασμού του τον ουσιώδη χαρακτήρα του οικονομικού φαινομένου και σε αυτό έγκειται η ριζοσπαστική του διαφοροποίηση τόσο από τους φιλοσόφους της θεωρησιακής φιλοσοφίας, όσο και από τους αστούς οικονομολόγους και τους ουτοπιστές-μικροαστούς σοσιαλιστές. Αντιλαμβάνεται δηλαδή ότι καίριας σημασίας ρόλο για την κοινωνιοανθρωπογέννεση διαδραματίζουν οι οικονομικές σχέσεις που εγείρονται όμως ιστορικά και ως ταξικός και εκμεταλλευτικός μηχανισμός, δηλαδή ως η ίδια η ανθρώπινη εργασιακή δραστηριότητα, που συνιστά κατεξοχήν καθολικό ανθρώπινο ίδιον, της οποίας όμως το προϊόν δεν καρπώνεται το σύνολο της ανθρώπινης κοινότητας. Ο οικονομικός χαρακτήρας των νεανικών κειμένων δηλαδή έγκειται στην ουσιωδέστατη θέση-ανακάλυψη ότι η ιστορική ανάπτυξη και το σύνολο των εμπράγματων όρων που την προωθούν ως μία εξελικτική διαδικασία, συνιστούν αποτελέσματα της αλλοτριωμένης/τικής εργασιακής δραστηριότητας, η οποία ως καθεαυτό τρομακτική και ξένη δύναμη και κοπιαστική διαδικασία επικαλύπτει τις δυνατότητες της πραγματικά ανθρώπινης εξαντικειμενίκευσης που θα έπρεπε να συνιστά αποτέλεσμα των ουσιωδέστερων δυνατοτήτων του. Άρα ο Μαρξ, ήδη από τα κείμενα της νεανικής περιόδου ανιχνεύει τον εκμεταλλευτικό χαρακτήρα —πλην όμως αναγκαία τέτοιο— των κοινωνιών εντός των οποίων επικρατούν τα φαινόμενα της Ατομικής Ιδιοκτησίας, του Καταμερισμού της Εργασίας και της Αλλοτρίωσης. Ανιχνεύει δηλαδή την ταξικότητα της προϊστορίας της πραγματικής ανθρώπινης ιστορίας όπως θα πει αργότερα.

Είναι δεδομένο λοιπόν ότι ο Μαρξ δύναται ακόμη και σε μικρή ηλικία να δει τις εκμεταλλευτικές κοινωνίες ως οριακά διακριτές τη μια από την άλλη, έχοντας ως θεωρητικό και πρακτικό γνώμονα την κλιμακωτή ανάπτυξη των ανθρώπινων γενεών και των μηχανισμών που γεννούν την εκμετάλλευση, δηλαδή σε τελική ανάλυση την ίδια την Ατομική Ιδιοκτησία και τον Καταμερισμό Εργασίας. Είναι επίσης δεδομένο λοιπόν επί τούτου, ότι διακρίνει τη Φεουδαρχία από την Κεφαλαιοκρατία αφού αναλύει επί μακρόν τη διαδικασία της αναγκαίας μετατροπής της γαιοπροσόδου σε κεφάλαιο και κέρδος και της γαιοκτησίας σε Κεφάλαιο, ενώ ταυτόχρονα έχει κατά νου τη Δουλοκτησία ως μία ξεχωριστή στιγμή και διαβάθμιση του ιστορικού γίνεσθαι όπου η υποδούλωση από την εργασία ταυτίζεται αρχικά με την

υποδούλωση του φυσικού εαυτού εντός του *Είναι* κάποιων πρωτοβάθμιων φυσικών αλληλοσυσχετίσεων.

Άρα λοιπόν η αδυναμία του νεαρού Μαρξ δεν έγκειται στο γεγονός ότι δεν δύναται να αντιληφθεί το διακριτό χαρακτήρα του κάθε επί μέρους κοινωνικό-οικονομικού σχηματισμού που γνωρίζουμε από το μεταγενέστερο σχήμα του ιστορικού Υλισμού, αλλά στο ότι δεν συλλαμβάνει πλήρως τον ουσιωδώς διαφορετικό χαρακτήρα τους, το ιδιότυπο δηλαδή *Είναι* τους, και το σύνολο των εμμενών σε αυτούς σχέσεων του τρόπου της παραγωγής που διέπει την καθεμία από τις διαβαθμίσεις αυτές ξεχωριστά. Ο Μαρξ δηλαδή με λίγα λόγια κατορθώνει να δει τους επιμέρους κοινωνικό-οικονομικούς σχηματισμούς ως κάποιες σχετικά αφηρημένες στιγμές μιας κλιμακούμενης αντίφασης μεταξύ Ανθρώπου-Φύσης και μιας διαβαθμιζόμενης ανάπτυξης των μέσων παραγωγής, αλλά δεν καταφέρνει να σκιαγραφήσει τα όρια τους, να ανιχνεύσει και να μελετήσει με διαύγεια τον κάθε επιμέρους μετασχηματισμό ως ένα ξεχωριστό πλαίσιο-γίνεσθαι σχέσεων που εγείρεται ως τέτοιο εντός της πραγματικότητας της αληθώς συγκροτούμενης Ιστορικά Ολότητας, της μετατρεπόμενης δηλαδή φυσικής σε κοινωνική σφαίρα.

Έχοντας αυτά ως δεδομένα τώρα μπορούμε να πούμε ότι ο Κομμουνισμός εντοπίζεται από το νεαρό Μαρξ ως μία νομοτέλεια που εγκυμονείται εντός της Φυσικής Ιστορίας, *μια δυνατότητα που ενυπάρχει στο σύστημα της*²⁹⁸ και ως απότοκο της ιδιότυπης και οικονομικίζουσας φύσης του ανθρώπου, η οποία όμως ανίχνευση δεν συμπίπτει με μία αποκωδικοποίηση του βαθύτερου μηχανισμού σχέσεων των ταξικών κοινωνιών —και δη της Κεφαλαιοκρατίας— που οδηγούν στη σύστασή του.

Οφείλουμε τώρα να δείξουμε εκείνο το οποίο υπαινιχτήκαμε στην αρχή. Το γιατί δηλαδή ο Κομμουνισμός εγείρεται ως μία έννοια πολλαπλών, μη ιεραρχημένων σημειόντων, τη στιγμή που όπως φαίνεται συνιστά κατά κύριο λόγο την πολυεπίπεδη έκφραση της κεντρικής κατεύθυνσης προς την οποία κινείται συλλήβδην η ίδια η Ιστορία.

---

²⁹⁸ Tabak, *Dialectics of Human Nature...*, ό.π., σελ. 171

4.2 : Ο Κομμουνισμός ως η Ενεργητική Αρχή του Εγγύς Μέλλοντος και ως η Πραγμάτωση της Καθολικής Ανθρώπινης Χειραφέτησης

Αφετηριακά λοιπόν ο Κομμουνισμός για το νεαρό Μαρξ είναι η *κατάληξη για την έως τώρα ιστορική ανάπτυξη* και μάλιστα η κατάληξη που δεν διαφαίνεται στον ορίζοντα ενός «εκκοσμικευμένου επέκεινα», όντας η πραγμάτωση μιας ακόμη «ουτοπίας» ή μιας εγκόσμιας *Πολιτείας του Θεού* που ονειρευόταν ο Αυγουστίνος, αλλά διαφαίνεται ως μία αναγκαία στιγμή για τη συνέχιση της κοινωνικής ύπαρξης που εντοπίζεται στον ορίζοντα του αμεσότερου για τη χωροχρονικότητα της Ιστορίας μέλλοντος. Όπως ο ίδιος λέει «*είναι η αναγκαία μορφή και η ενεργητική αρχή του εγγύτερου μέλλοντος*»²⁹⁹ και άρα είναι σε ένα άμεσο επίπεδο τόσο το τέλος μιας παλαιότερης κατάστασης όσο η ενεργητική αρχή μιας νέας μελλοντικής τέτοιας. Όσο και να θέλει ο Μαρξ όμως να θεμελιώσει τη διαδικασία μετάβασης στο εγγύτερο μέλλον ως την «θέση», την «άρνηση της άρνησης»³⁰⁰⁻³⁰¹ (βλ. και παρακάτω) της Φύσης και την *άρνηση* του έως τώρα ιστορικού γίνεσθαι,³⁰² επί της ουσίας την θεμελιώνει πάνω στη βάση της θεωρητικής «άρνησης» του υπάρχοντος-όντος της Κεφαλαιοκρατίας, η οποία «άρνηση» πρέπει να πραγματοποιηθεί και πρακτικά³⁰³⁻³⁰⁴ μέσα από τον επαναστατικό μετασχηματισμό της κοινωνίας και την *κριτική των όπλων*.³⁰⁵ Ωστόσο ήδη από αυτή τη διατύπωση αντιλαμβανόμαστε ότι για το νεαρό Μαρξ ο Κομμουνισμός είναι ένα νομοτελειακό διαλεκτικό γεγονός το οποίο διαφαίνεται στον ορίζοντα του *εγγύτερου μέλλοντος* εξαιτίας του τρόπου με τον οποίο οργανώνεται η πραγματική πρακτική δραστηριότητα της κοινωνικώς

²⁹⁹ Μαρξ, *Παρισινά Χειρόγραφα...*, ό.π., σελ. 281

³⁰⁰ Αυτ.

³⁰¹ Ο Βαζιούλιν σημειώνει μεταγενέστερα αλλά πολύ σωστά ότι η μετάβαση προς τον Κομμουνισμό δεν είναι συγκρίσιμη ως προς το βάθος και τη διάρκεια της με την απλή μετάβαση από έναν σχηματισμό σ' ένα άλλο, π.χ. από τη φεουδαρχία στον καπιταλισμό. (Βλ. Βίκτορ Α., Βαζιούλιν, «Ιστορία και Κομμουνιστικό Ίδανικό», *Διαλεκτική δίμηνη επιθεώρηση θεωρητικού-πολιτικού διαλόγου* τχ. 2, 1990 σελ. 61-73)

³⁰² Μπιτσάκης, *Η Φύση στη Διαλεκτική Φιλοσοφία*, ό.π., σελ.244

³⁰³ Μαρξ, *Παρισινά Χειρόγραφα...*, ό.π., σελ. 293

³⁰⁴ *Στη φάση αυτή και στο σημείο αυτό δεν αρνούμαστε το γεγονός ότι ο Μαρξ έχει πράγματι δίκιο αναφορικά με το ότι ο Κομμουνισμός συνιστά με διαλεκτικό τρόπο την *άρνηση της άρνησης* Φύσης την επανασυγκρότηση δηλαδή αυτής σε ένα άλλο διαλεκτικό επίπεδο και την *άρνηση* ολόκληρου του προγενέστερου ιστορικού γίνεσθαι, και αυτό έχει σημασία, αλλά αρνούμαστε ότι το αποδεικνύει τουλάχιστον με τις διατυπώσεις του που έχουμε υπόψη μας στα νεανικά κείμενά του. Άλλωστε σε μεγάλο βαθμό πιστεύουμε ότι το μεγαλείο των κειμένων αυτών κρύβεται στο γεγονός ότι ο νεαρός Μαρξ πρακτικά ακολουθεί με τη σκέψη του την ιστορική γραμμή της πραγματικότητας όπως αυτή εκτείνεται από το παρελθόν προς το μέλλον ως μία επί της ουσίας διαδικασία συγκρότησης της Κοινωνίας που εκβάλλει στην πιο ώριμη βαθμίδα της ανάπτυξής της, δηλαδή τον ίδιο τον Κομμουνισμό.

³⁰⁵ Μαρξ, *Εισαγωγή στην Κριτική της Εγγεληνής Φιλοσοφίας...*, ό.π., σελ. 154

αναπτυσσόμενης ανθρωπότητας ως ολότητα η οποία τείνει να επανοικειοποιηθεί και ταυτόχρονα να ολοκληρώσει την ανθρωπότητά της έξω από τα δεσμά της Αλλοτρίωσης και να πραγματώσει τον ιστορικό πόθο *ο άνθρωπος να βρεθεί και πάλι σε ανθρώπινες σχέσεις με τον άνθρωπο*.³⁰⁶

Σε πρώτη φάση λοιπόν ο Κομμουνισμός δεν είναι ένα είδος κοινωνικού τέλους της Ιστορίας, αφού ως τέτοιος δεν αποτελεί *το στόχο της Κοινωνικής ανάπτυξης*, αλλά κυρίως την απαραίτητη στιγμή της άρνησης και υπέρβασης της ωριμότερης των κοινωνιών της εκμετάλλευσης, δηλαδή την ίδια την Κεφαλαιοκρατία που καθιστά τις ανθρώπινες σχέσεις πρακτικά απανθρωποποιημένες. Συνιστά δηλαδή σε μεγάλο βαθμό τη στιγμή της επιτέλεσης της ζωτικής σημασίας για τον άνθρωπο, διαδικασίας υπέρβασης του Καπιταλισμού που έχει ως άμεσο αποτέλεσμα την εξύψωση του ανθρώπου στο ψηλότερο σκαλί του ιστορικού-κοινωνικού «βάθρου» που αποτελεί και το ωριμότερο σκαλοπάτι στο οποίο μπορεί να υψωθεί η ίδια η Κοινωνία ως διαμορφούμενη Ολότητα εντός της Φύσης και ως η ίδια Φύση. Ο Μαρξ βλέπει σωστά, αλλά με λανθασμένο τρόπο, την υπέρβαση της Κεφαλαιοκρατίας ως κάτι ταυτόσημο με την υπέρβαση ολόκληρης της προγενέστερης ιστορίας. Συλλαμβάνει όμως εξαιτίας αυτού, σε ένα πολύ πρώιμο επίπεδο, ότι η χειραφέτηση της ανθρωπότητας περνάει μέσα από την αντίστοιχη χειραφέτηση του προλεταριάτου το οποίο θα κριτικάρει την κοινωνική πραγματικότητα του με τα όπλα του. Άρα λοιπόν τώρα εμείς μπορούμε και με μεγαλύτερη σαφήνεια να κατανοήσουμε γιατί ο Μαρξ ήδη από τα νεανικά του έργα εντοπίζει σε κανέναν άλλο παρά στο πρόσωπο του προλεταριάτου το οποίο ορίζεται ως η *καρδιά της ανθρώπινης χειραφέτησης*,³⁰⁷ το φορέα του πρακτικού προτάγματος μιας *«ριζικής επανάστασης»*³⁰⁸ όπως θα πει στη *Γερμανική Ιδεολογία*· γιατί εντοπίζει δηλαδή το μαχητικό άξονα του επαναστατικού μετασχηματισμού της κοινωνίας στο πρόσωπο εκείνο που υφίσταται τον αρνητικό αντίκτυπο που του προκαλεί το γενικευμένο πλαίσιο της αυτοαποξένωσης του ανθρώπου ως τέτοιου εντός του γίνεσθαι της κεφαλαιοκρατικής παραγωγής.³⁰⁹

³⁰⁶ Μαρξ, *Αποσπάσματα από το βιβλίο...*, ό.π., σελ. 327

³⁰⁷ Μαρξ, *Κριτική της Εγγελιανής Φιλοσοφίας...* ό.π., σελ. 31

³⁰⁸ Καρλ Μαρξ, Φρίντριχ Ένγκελς, *Η Γερμανική Ιδεολογία*, ό.π., σελ. 85

³⁰⁹ Καρλ Μαρξ, Φρίντριχ Ένγκελς, *Η Αγία Οικογένεια...*, ό.π., σελ. 42

Άρα λοιπόν ο Μαρξ μας επιτρέπει να κατανοήσουμε και τους λόγους για τους οποίους το προλεταριάτο συνιστά μια καταδυναστευόμενη μάζα³¹⁰ εργατών μονάχα εντός των σχεσιακών συνυφάνσεων της Αλλοτρίωσης της Κεφαλαιοκρατίας,³¹¹ της κοινωνικής κατάστασης εκείνης όπου η αντίθεση μεταξύ ανθρώπινης «Ουσίας» και «Είναι», μεταξύ δηλαδή αλλοτριωμένου «Είναι» και πραγματικής κοινωνικής προοπτικής και ολοκλήρωσης, βρίσκονται στην πλήρη ανάπτυξή τους. Μας επιτρέπει να δούμε δηλαδή εκείνο που μαζί με τον Ένγκελς στην *Αγία Οικογένεια* δήλωναν ξεκάθαρα, ότι το προλεταριάτο ως τέτοιο προκειμένου να χειραφετηθεί και να νικήσει τη μάχη στην «ιστορική αρένα» της ταξικής πάλης *πρέπει πρώτα να άρει τον εαυτό του*.³¹² Η άρση της προλεταριακής υπόστασης από τους ίδιους τους εργάτες μπορεί να πραγματοποιηθεί μόνον εφόσον αρθούν όλοι οι όροι που τους καθιστούν «προλεταριάτο», που τους καθιστούν δηλαδή μία —αλλοτριωτικό τω τρόπω— παράγουσα την ίδια την αστική κοινωνία, κοινωνική δύναμη. Έχει δίκιο λοιπόν ο Μέσαρος όταν λέει πως τον Μαρξ τον ενδιαφέρουν οι τάξεις και κυρίως το προλεταριάτο «γιατί το ενδιαφέρον του αυτό ήταν ταυτόσημο με το ενδιαφέρον του για τη 'γενική ανθρώπινη χειραφέτηση'...».³¹³

Το προλεταριάτο μπορεί και πρέπει να χειραφετηθεί από την ίδια του την ύπαρξη ως καθεαυτό τέτοιο μόνο πραγματώνοντας σε τελική ανάλυση τη χειραφέτηση ολόκληρης της ανθρωπότητας, εκκινώντας από την *άμεση κατάστασή του*,³¹⁴ ως μιας ιστορικο-κοινωνικής κατηγορίας και εντός μιας νέας κοινωνίας, αυτής του Κομμουνισμού, που πληροί τις ιστορικές προϋποθέσεις για την υπέρβαση του κοινωνικού παρόντος. Ο Κομμουνισμός εγείρεται ως η μόνη αληθινή πρακτική μορφή του απελευθερωτικού προτάγματος που υπερβαίνει όλες τις προγενέστερες επιμέρους —ιστορικές και μη— χειραφετητικές προσπάθειες και τα φιλελεύθερης χροιάς αιτήματα περί κάποιων ανθρώπινων δικαιωμάτων που ανταποκρίνονται μονάχα σε ένα περιορισμένο κομμάτι του ανθρώπινου κοινωνικού Είναι όπως π.χ. η σφαίρα της πολιτικής ή χειρότερα της ιδιοκτησίας. Δεν αποτελεί λοιπόν τυχαίοτητα το γεγονός ότι ο Μαρξ στο *Εβραϊκό Ζήτημα* αναφέρει ότι :

---

³¹⁰ Ο Μαρξ λέει ότι για να γίνει μια τάξη η κατεχοχόν τάξη της απελευθέρωσης (προλεταριάτο) πρέπει, αντίστροφα, μια άλλη τάξη να είναι ολοφάνερα η τάξη της καταδυνάστευσης (αστική).

³¹¹ Αυτ., σελ. 43

³¹² Αυτ.,

³¹³ Μέσαρος, *Η Θεωρία του Μαρξ*.. ό.π., σελ 238

³¹⁴ Μαρξ, *Εισαγωγή στην Κριτική της Εγελιανής Φιλοσοφίας*... ό.π., σελ. 158

« Η πολιτική χειραφέτηση είναι βεβαίως μια μεγάλη πρόοδος, δεν είναι μεν η τελευταία μορφή της ανθρώπινης χειραφέτησης εντός της μέχρι σήμερα οργάνωσης του κόσμου...»³¹⁵

Το προλεταριάτο δεν επιδιώκει, όπως ανιχνεύει λίγο αργότερα ο Μαρξ, την πολιτική του χειραφέτηση, αλλά τη χειραφέτηση του ως φορέας της κοινωνικής αλλαγής για ολόκληρη την ανθρωπότητα, επιδιώκει δηλαδή την άρση της αλλοτρίωσης του για την άρση της αλλοτρίωσης όλων, ενώ η επανάστασή του, ενάντια στους κοινωνικούς φραγμούς ανάπτυξής του, εγείρεται έτσι ως μια *καθολική επανάσταση*³¹⁶ που θα έλεγε και ο Μαρκούζε. Ο Μαρξ *απορρίπτει δηλαδή την «πολιτική μερικότητα» ως δυνατό μέσο για την πραγματοποίηση της άρσης της αλλοτρίωσης*³¹⁷ και προωθεί ένα γενικότερο αίτημα για την απελευθέρωση της ανθρωπότητας διαμέσου της εγκαθίδρυσης μιας νέας κοινωνίας που θα αποτελεί το απότοκο, κατά κάποιο τρόπο, *μιας γενικής κοινωνικής πράξης*.³¹⁸ *Η μέχρι σήμερα οργάνωση του κόσμου* είναι επομένως σε μεγάλο βαθμό η κοινωνική οργάνωση του κοινωνικά επιμέρους, η οργάνωση που ευνοεί χειραφετητικά προτάγματα (χρήσιμα ενίοτε) μερικού τύπου τα οποία παραμένουν δέσμια των κοινωνικών συνιστωσών των ταξικών κοινωνιών και ιδίως της Κεφαλαιοκρατίας. Ο Κομμουνισμός όμως, *όντας και κίνημα ανατροπής των θεμελίων όλων των μέχρι σήμερα σχέσεων παραγωγής και συναλλαγής*,³¹⁹ είναι το σάλπισμα για μια νέα και διαφορετικής μορφής και ποιότητας περιεχομένου οργάνωση του κόσμου, ως μιας επανοικειοποιούμενης εαυτόν Καθολικότητας που αντανακλάται από τα χειραφετητικά —καθολικά για την ανθρωπότητα— κοινωνικά αιτήματα του προλεταριάτου, της μόνης τάξης δηλαδή που εγείρεται ιστορικά *σηκώνοντας όλα τα βάρη της κοινωνίας χωρίς να απολαμβάνει τα πλεονεκτήματά της*.³²⁰

Άρα λοιπόν, σε πρωτοβάθμιο επίπεδο, ο Κομμουνισμός είναι η αναγκαία, για το σύνολο της ανθρωπότητας, στιγμή της πραγμάτωσης της *καθολικής ανθρώπινης χειραφέτησης* που έχει ως φορέα του προτάγματος της το προλεταριάτο, ενώ ταυτόχρονα συνιστά και αυτό που ήδη από την *Κριτική του Εγγελιανού Κράτους* και

³¹⁵ Μαρξ, *Το Εβραϊκό Ζήτημα* ό.π., σελ. 169

³¹⁶ Χέρμπερτ, Μαρκούζε, *Λόγος και Επανάσταση, Ο Χέγκελ και η Γέννηση της Κοινωνικής Θεωρίας*, μτφ. Γ. Λυκιαρδόπουλος, Εκδόσεις ύψιλον/βιβλία, Αθήνα 1985/1999 σελ. 276

³¹⁷ Μέσαρος, *Η Θεωρία του Μαρξ*., ό.π., σελ. 81

³¹⁸ Αυτ., σελ. 172

³¹⁹ Μαρξ, *Φόιερμπαχ και Ιστορία*... ό.π., σελ. 441

³²⁰ Καρλ Μαρξ, Φρίντριχ Ένγκελς, *Η Γερμανική Ιδεολογία*, ό.π., σελ. 85

του Δικαίου διαφαινόταν ως «η ριζοσπαστική επανάσταση που δεν θα αφήνει άθικτους τους πυλώνες του σπιτιού»³²¹ όπως για παράδειγμα ένα αφηρημένο αίτημα για την αναγνώριση ενός εξίσου αφηρημένου δικαιώματος για μια δήθεν ισότητα. Το προλεταριάτο είναι η κοινωνική εκείνη δύναμη που μπορεί να πραγματώσει την ανθρώπινη χειραφέτηση αίροντας τους δικούς του όρους της καταπίεσης την οποία υφίσταται υπό το πλαίσιο της πλήρως ανεπτυγμένης Αλλοτρίωσης που πλάθει για αυτόν η ωριμότερη έκφραση της ταξικότητας των κοινωνιών, δηλαδή ο ίδιος ο Καπιταλισμός, τον οποίο διαμέσου της εργασίας του αναπαράγει ο ίδιος ο άνθρωπος, διότι όπως ο ίδιος ο Μαρξ έλεγε «...η συνολική ανθρώπινη υποτέλεια ενέχεται στη σχέση του εργάτη προς την παραγωγή και όλες οι σχέσεις υποτέλειας είναι απλώς τροποποιήσεις και συνέπειες αυτής της σχέσης».³²²

Ο Κομμουνισμός προβάλλει έτσι ως η εντοπιζόμενη στο άμεσο μέλλον κατάληξη, ως η άρνηση της άρνησης δηλαδή ολόκληρου του ιστορικού γίνεσθαι που συγκροτείται διαμέσου της αλλοτρίωσης, αλλά που περνάει απαραίτητα πρώτα από τη *διαλεκτική στιγμή-φάση της πρώτης άρνησης*, της λογικής και ιστορικής άρνησης δηλαδή του Καπιταλισμού και του κεφαλαίου ως μορφών της Ατομικής Ιδιοκτησίας και του ολοκληρωτικού Καταμερισμού Εργασίας, από την εργατική τάξη. Κομμουνισμός είναι με λίγα λόγια, για το Μαρξ, *η στιγμή της άρσης και η προοπτική της πλήρους υπέρβασης του έως τώρα ιστορικού γίνεσθαι* γιατί είναι πρωτίστως η στιγμή της απεμπόλησης των δεσμών της Κεφαλαιοκρατίας.

4.3 : Ο Κομμουνισμός ως η Κοινωνική Αντανάκλαση του Ολοκληρωμένου και Πραγματικού Όντος Γένους

Είπαμε προηγουμένως ότι ο Κομμουνισμός ως μία έννοια πολλαπλών σημαινόντων ορίζεται εντός των νεανικών μαρξικών κειμένων με παραπάνω από έναν τρόπους. Εάν λοιπόν ο πρώτος από αυτούς που θέλουμε να αναδείξουμε είναι αυτός της *μελλοντικής νομοτελειακής και χειραφετητικής στιγμής που πραγματώνεται από το προλεταριάτο συνιστώντας την κατάληξη για το μέχρι έως σήμερα ιστορικό γίνεσθαι*, τότε η δεύτερη που θα αναλύσουμε στο υποκεφάλαιο αυτό συνιστά την ουσιαδέστερη αναφορικά με το ζήτημα της ολοκλήρωσης-πραγμάτωσης της ανθρώπινης «κοινωνικής ουσίας», όπως αυτή αποκρυσταλλώνεται εννοιακά υπό τον όρο του «*πραγματικού όντος γένους*». Θα αναλύσουμε λοιπόν την έννοια του «όντος

³²¹ Μαρξ, *Κριτική της Εγγελιανής Φιλοσοφίας...*, ό.π., σελ. 156

³²² Μαρξ, *Παρισινά Χειρόγραφα...* ό.π., σελ. 259

γένους» ως την έννοια εκείνη που αντικατοπτρίζει *την ουσία του ανθρώπου ως την κατεξοχήν κοινωνική του ιδιότητα*³²³ και όχι μόνο ως εκείνη που αποτυπώνει την ειδολογική διαφοροποίηση του από τις υπόλοιπες μορφές της έμβιας Φύσης.

Υπαινωθήκαμε στο 2ο Κεφάλαιο ότι η έννοια του «όντος γένους», που κληρονομείται κατά κύριο λόγο από το Φόιερμαχ και αναπτύσσεται στα έργα της περιόδου 1843-1846 με έναν νέο ριζοσπαστικό τρόπο, έχει μια διττή «φύση» ως ενότητα δύο πτυχών που διαφοροποιούνται εντός της ενότητάς τους. Εντοπίσαμε ότι η πρώτη πτυχή της διαφορούμενης αυτής έννοιας αντανακλά τη μερικότητα της «ουσίας» ενός όντος το οποίο ταυτόχρονα με τη διατήρηση της οντολογικής του ταυτότητας με την ίδια τη Φύση, ως μιας ολότητας που ευθύνεται με πολλαπλούς τρόπους για τη γέννησή του, την ύπαρξη και τη διατήρησή του, διακρίνεται οριακά από αυτήν καθότι η ίδια του δίνει τη δυνατότητα, διαμέσου των «ουσιωδών δυνάμεων» που του κληροδοτεί, να απομακρύνεται ειδολογικά από τα υπόλοιπα πλάσματα με τα οποία μοιράζεται την ίδια φυσική και αντικειμενική υπόσταση. Με λίγα λόγια η πρώτη πτυχή την οποία εξετάσαμε αντικατοπτρίζει νοητικά το αναρκτητήριο κέλευσμα για την έναρξη της ίδιας της ιστορικής πορείας του ανθρωπίνου είδους ως ενός υπό συγκρότηση και υπό διαμόρφωση όντος. Αντανακλά δηλαδή την εκκίνηση της ιστορικής διαδρομής ενός όντος που σταδιακά αρχίζει και παράγει τους όρους για την περαιτέρω υλική του ανάπτυξη και όχι μόνο την ενσώματη συντήρηση του. Ο άνθρωπος δεν μπορεί να παραγάγει δηλαδή Ιστορία εάν αφητηριακά δεν διακρίνεται από τη Φύση και τη δική της αυτοτελή ύπαρξη. Ο άνθρωπος είναι ένα ον που νοούμενο υπό το πρίσμα της φυσικότητάς του αντιφάσκει της ίδιας της Φύσης που τον γεννάει και γι' αυτό το λόγο παύει σταδιακά να ορίζεται μόνο από τις φυσικές συνιστώσες της ύπαρξής του. Όμως είναι δεδομένο τώρα ότι η εκκίνηση αυτή της «αντίφασης» συνιστά και την αφητηρία της ιστορικής διαδρομής συγκρότησης του ανθρώπου ως ανθρώπου. Που είναι το σημείο κατάληξης αυτής της διαδρομής; Η απάντηση είναι και πάλι ο Κομμουνισμός. Ο Κομμουνισμός εγείρεται έτσι συν τοις άλλοις όπως θα έλεγε ενδεχομένως και ο Ρούσης *...ως το τέλος της προϊστορίας του*

---

³²³ Μαρξ, *Κριτική της Εγγελιανής Φιλοσοφίας...*, ό.π., σελ. 54

ανθρώπου υπό την έννοια της αποκοπής του ανθρώπου από τη ζωώδη κατάσταση και του εξανθρωπισμού της κοινωνίας.³²⁴

Η δεύτερη πτυχή λοιπόν, όπως θα καταδείξουμε στο υποκεφάλαιο αυτό αντικατοπτρίζει όχι την οριακή ταυτότητα με διάκριση που αναλύσαμε προγενέστερα, αλλά την επίλυση της αντίφασης μεταξύ ανθρώπου και Φύσης υπό το πρίσμα μιας σύλληψης του Ανθρώπου ως «όντος γένους» που τείνει να ολοκληρωθεί· αντίφασης που εκκινεί από τη διάκριση αυτή, που εκκινεί δηλαδή από εκείνες τις φυσικές συνιστώσες που άρχισαν να διαφοροποιούνται του αφετηριακού τους *Είναι*. Αντανακλά δηλαδή την επαναθεμελίωση και την επανασύσταση της ίδιας της Φύσης διαμέσου της κοινωνικοποιημένης ανθρωπότητας και παράλληλα ως αυτοτελούς πραγματικότητας που έχει περάσει σε μια νέα βαθμίδα για το αναπτυξιακό της γίνεσθαι και που έχει συγκροτηθεί ως ώριμη Κοινωνία. Ο άνθρωπος συλλαμβάνεται με αυτόν τον τρόπο ως το πλάσμα εκείνο που διακρίνει την οριακά μη-φυσική του υπόσταση και άρα τον εαυτό του ως κάτι το διάφορο του οντολογικά ταυτοτικού του *Είναι**³²⁵ το οποίο διαχωρίζεται εντός της διαδικασίας της συγκρότησής της «Ουσίας του στην Πραγματικότητά της», της «Πραγματικής Ουσίας» του που όπως από παλιά είχε λεχθεί δεν έχει ακόμη πραγματοποιηθεί αληθινά.³²⁶

Όπως θα δούμε η δεύτερη αυτή πτυχή του της έννοιας του «όντος γένους» ταυτίζεται με την εικόνα που πλάθει ο νεαρός Μαρξ για τον άνθρωπο όπως αυτός εγείρεται εντός των κοινωνικών σχέσεων της Κομμουνιστικής Κοινωνίας, η οποία αποτελεί εν τέλει και την κοινωνία εκδήλωσης της πραγματικής «ανθρώπινης φύσης» με την έννοια της πραγμάτωσης όλων των δυνατοτήτων που διακρίνουν οντολογικά-ειδολογικά τον άνθρωπο, της πραγματικής «ουσίας του» εντός της πορείας

³²⁴ Ρούσης, *Μαρξισμός και κομμουνιστική χειραφέτηση*, ό.π., διαθέσιμο ηλεκτρονικά στο : <https://tetradiamarxismou.gr/category/%cf%84%ce%b5%cf%8d%cf%87%ce%b7/%cf%84%ce%b5%cf%8d%cf%87%ce%bf%cf%82-01/>

³²⁵* Το Είναι του ανθρώπου εντός του Γίνεσθαι-Ιστορία διαφοροποιείται από το Είναι των ζώων και της καθεαυτού Φύσης και ως παραμένει πάντοτε ο ίδιος ο άνθρωπος εν μέρει Φύση. Γίνεται κατά κύριο λόγο αλλοτριωμένο/τικό κοινωνικό Είναι, δηλαδή ουσιωδώς διαστρεβλωμένο τέτοιο διασπάζοντας τον οντικό δεσμό του ανθρώπου έστω και φαινομενικά με τον εαυτό του και το φυσικό του υπόβαθρο. Για αυτό το λόγο ο ολοκληρωμένος Κομμουνισμός είναι η αποκατάσταση της ταυτότητας και εναρμόνισης μεταξύ Είναι και Ουσίας, της ταυτότητας ανάμεσα στην ύπαρξη και την ύπαρξη αυτής (Φρόμ, *Η Εικόνα του Ανθρώπου...*, ό.π., σελ. 93). Η εναρμόνιση αυτή όμως επέρχεται, και αυτό είναι σημαντικό, όχι με μία εξομάλυνση των κοινωνικών συγκρούσεων και αντιθέσεων, όχι με όρους χαλιναγώγησης των εκμεταλλευτικών εκφάνσεων της αστικής κοινωνίας, αλλά με ουσιωδώς πρακτικό τρόπο και μέσα από την επανάσταση του προλεταριάτου. (Μαρξ, *Φόιερπαχ και Ιστορία...*, ό.π., σελ. 401)

³²⁶ Μαρξ, *Κριτική της Εγγελιανής Φιλοσοφίας...*, ό.π., σελ. 17

συγκρότησής της. Ο άνθρωπος ως ολοκληρωμένο «ον γένους» είναι ο «ολικός άνθρωπος του Κομμουνισμού»³²⁷ που θα έλεγε και ο Παπαϊωάννου, «το ολοκληρωμένο άτομο»³²⁸ που παράγει πια τους υλικούς όρους της υπόστασής του με κατεξοχήν ανθρώπινο τρόπο, δηλαδή με ελεύθερο πραγματικά ενσύνειδο και καθολικό τρόπο. Αν ο Κομμουνισμός είναι η κοινωνική κατάσταση επιτέλεσης της υπέρβασης ολόκληρου του Ιστορικού γίνεσθαι, και ταυτόχρονα η άρνηση της αστικής κοινωνίας, τότε ο άνθρωπος του Κομμουνισμού ως το ολοκληρωμένο «ον γένους» συνιστά τον άνθρωπο που υπερβαίνει διατηρώντας σε υπηγμένη στιγμή τη φυσικότητά του αλλά και τα κεκτημένα της εποχής της διαμόρφωσης του που ταυτίζεται με την εποχή της αλλοτριωτικής και αλλοτριωμένης του παραγωγής και αυτό-αναπαραγωγής. Είναι η πραγματική πραγμάτωση του ανθρώπου ως «φυσικού όντος» στην ενότητά του με την κοινωνική έκφασή του της οποίας και αποτελεί προϋπόθεση, την ενότητα της ατομικότητας με το κοινοτικό, τα οποία προβάλλουν εντός της Κεφαλαιοκρατίας ως διακριτές έννοιες που ορίζουν δύο διακριτές μεταξύ τους πλευρές του ανθρώπου. Το ίδιο που πράττει δηλαδή η Κεφαλαιοκρατία για τον εργάτη παραγωγό, που αποστερείται το προϊόν του ως κάτι ξένο για αυτόν ενώ είναι κάτι εγγενές στο *Είναι* του, το ίδιο πράττει συλλήβδην η Κοινωνία υπό το πρίσμα της «αρνητικής» της πλευράς για τον κοινωνικό άνθρωπο και τη φυσικότητά του. Είναι κορυφαία επί τούτου η διατύπωση του Μαρξ, προκειμένου να το αντιληφθούμε καλύτερα, όταν σκιαγραφεί στο *Εβραϊκό Ζήτημα*, πραγματευόμενος ζητήματα θρησκευτικότητας, τον Κομμουνισμό ως την κοινωνία του πραγματικού «όντος γένους», υπό το πρίσμα όμως της μη εις έτι ιστορικής εμφάνισής του. :

« (...)Η πολιτική δημοκρατία είναι χριστιανική όταν εντός της ο άνθρωπος όχι μόνο ένας άνθρωπος αλλά κάθε άνθρωπος, ισχύει ως κυρίαρχος, ως ανώτατο ον, αλλά ο άνθρωπος στην τυχαία ύπαρξή του, ο άνθρωπος όπως τυγχάνει να είναι, ο άνθρωπος όπως έχει διαφθαρεί από τη συνολική οργάνωση της κοινωνίας που έχει χάσει τον εαυτό του, έχει εκποιηθεί, έχει περιέλθει υπό την κυριαρχία απάνθρωπων σχέσεων και στοιχείων, **κοντολογίς είναι ο άνθρωπος που ακόμα δεν είναι ένα πραγματικό ον γένους**».³²⁹

Ο άνθρωπος ως «πραγματικό ον γένους» προβάλλει εδώ ξανά ως μια δυναμική του μέλλοντος, ως κάτι που μέλλει να είναι, ως κάτι που εκκρεμεί ιστορικά και λογικά για

³²⁷ Κώστας Παπαϊωάννου, «Μαρξ και Μαρξισμός: οντολογία και αλλοτρίωση» (Τόμ. 1), μτφ. Β. Τομανάς, Εναλλακτικές εκδόσεις, Αθήνα 2009 σελ. 90

³²⁸ Αυτ.,

³²⁹ Μαρξ, *Το Εβραϊκό Ζήτημα*, ό.π., σελ. 173

αυτόν και που εγκυμονείται εντός του γίνεσθαι της αλλοτριωτικής κοινωνίας-Κεφαλαιοκρατίας³³⁰ που τον αναπαράγει και τον συγκροτεί ως ένα ουσιωδώς μη-ολοκληρωμένο ον. Όπως ο Κομμουνισμός πριν εμφανιζόταν ως μία στιγμή στο εγγύς μέλλον, όντας η κοινωνική πράξη της χειραφέτησής του ανθρώπου, έτσι και το «πραγματικό ον γένους» εγείρεται ως κάτι το δυνάμει μελλοντικά «πραγματοποιήσιμο» για την ολοκλήρωση της συλλήβδην ανθρωπότητας. Δεν θα ήταν υπερβολή αν λέγαμε ότι υπάρχει εδώ ένας ξεκάθαρος παραλληλισμός και ταυτόχρονα αλληλοκαθορισμός μεταξύ των δύο επιχειρημάτων για τις δύο αυτές εξίσου αλληλοκαθοριζόμενες και σημαντικές εννοιακές αναπτύξεις. Ο Κομμουνισμός είναι η μελλοντική στιγμή της ανθρωπότητας και παράλληλα ο άνθρωπος ως «ον γένους» **θα είναι εκεί ένα ον υπάρχον για τον εαυτό του.**³³¹ Δεν είναι λάθος λοιπόν ότι το «ον γένους» ως έννοια αντανακλά *την ιδανική ολοκλήρωση του ανθρώπου ως ανθρώπου (...)* του ανθρώπου που γίνεται όλο και περισσότερο άνθρωπος.³³²

Ένα ζήτημα που εγείρεται τώρα είναι αυτό του πως ταυτίζονται ο άνθρωπος του Κομμουνισμού, ο ολοκληρωμένος άνθρωπος, ο *Νέος Άνθρωπος* όπως θα ονόμαζε ενδεχομένως ο Φρομ³³³ με το πραγματικό «ον γένους». Άρα αυτό που πρέπει να αναδειχθεί είναι το πως ο νεαρός Μαρξ περιγράφει το πραγματικό «ον γένους» του οποίου οι ιδιότητες ταυτίζονται με τις ιδιότητες του ανθρώπου όπως αυτός οργανώνει το *Είναι* του ως κάτι το ταυτοτικό με την κοινωνική «ουσία» του εντός της πραγματικότητας του Κομμουνισμού. Να αναδείξουμε δηλαδή το πως και γιατί οι ιδιότητες που ο Μαρξ προσδίδει στον άνθρωπο ως «ον γένους» εκπληρώνονται και συμπληρώνονται από τις ιδιότητες που ανιχνεύει για το μέλλον της ενοποιημένης ανθρωπότητας που θα παράγει με «ανθρωπινό» τρόπο.

Είναι πολλαπλές εντός των *Χειρογράφων του 1844* οι μαρξικές διατυπώσεις αναφορικά με το «ον γένους» υπό το πρίσμα της έννοιας της *οριακής διάκρισης από τη Φύση*, ωστόσο είναι αρκετές και εκείνες όπου ο Μαρξ αναφέρεται στην έννοια αυτή προσδίδοντάς της εννοιολογικά τη σημασία της *δυνάμει ολοκληρωμένης μορφής του ανθρώπου*, όπου αυτός ως τέτοιος παρουσιάζεται ως ένα πλάσμα εντός των σχέσεων στις οποίες όχι μόνο δεν έχει βρεθεί επί κεφαλαιοκρατικού κατεστημένου, αλλά που δεν έχει βρεθεί ποτέ άλλοτε. Άρα είναι εύλογο να υποθέσουμε ότι ο Μαρξ

³³⁰ Leopold, *The Young Karl Marx*, ό.π.

³³¹ Μαρξ, *Παρισινά Χειρόγραφα...*, ό.π., σελ.300

³³² Khan, *Development of the Concept...*, ό.π., σελ. 191

³³³ Βλ. Περιγραφή του *Νέου Ανθρώπου* στο : Φρόμ, *Να Έχεις ή να Είσαι;...*, ό.π., σελ. 115

όποτε περιγράφει την ανθρώπινη κατάσταση υπό ένα τέτοιο πρίσμα δεν το πράττει προκειμένου να περιγράψει την κοινωνική κατάσταση του κεφαλαιοκρατικού παρόντος, αλλά σίγουρα ούτε την αντίστοιχη ενός απολεσθέντα, επί της γης, παραδείσου όπου η ανθρωπότητα ως δια μαγείας αναπτυσσόταν διαμέσου ενός ιδεατού μη-αντιφατικού πλαισίου φυσικών και κοινωνικών σχέσεων,³³⁴ αλλά την κοινωνική εκείνη κατάσταση που αντανακλά τις σχέσεις που δομούνται εντός ενός κομμουνιστικού κοινωνικού γίγνεσθαι. Συμφωνούμε λοιπόν απόλυτα και εμπνεόμαστε εδώ από τον Φρόμ ο οποίος έλεγε ότι *«για τον Μαρξ ο σοσιαλισμός/κομμουνισμός δεν είναι μια χρεοκοπημένη επιστροφή στην αφύσικη, πρωτόγονη απλοϊκότητα. Αντίθετα είναι η πρώτη ενόραση, η γνήσια ενεργοποίηση της ανθρώπινης φύσης σαν κάτι το πραγματικό. Ο σοσιαλισμός/ κομμουνισμός είναι για το Μαρξ μια κοινωνία που επιτρέπει την πραγμάτωση της ανθρώπινης οντότητας με την υπερνίκηση της αποξένωσης.»*³³⁵

Ο Μαρξ δεν περιγράφει τον ολοκληρωμένο άνθρωπο σαν τον άνθρωπο που βρισκόταν, βρίσκεται ή θα βρίσκεται σε μια υποτιθέμενη «φυσική κατάσταση»,³³⁶ που δεν έχει υπάρξει ποτέ ιστορικά, παρά μόνο στα μυαλά των φιλοσόφων, αλλά σαν τον άνθρωπο που πραγματικά τείνει να γίνει. Ο στοχαστής δηλαδή θεωρεί τον άνθρωπο από τη σκοπιά της ολοκληρωμένης ανθρώπινης *«Πραγματικής Ουσίας»*, δηλαδή τον άνθρωπο ως πραγματικό «ον γένους» που ως τέτοιος έχει υπερβεί τη διαδικασία συγκρότησης του και που πλέον παράγει με ανθρώπινο και όχι αλλοτριωμένο τρόπο τους ίδιους τους όρους της πλήρως κοινωνικοποιημένης του ύπαρξης και των κοινωνικών διυποκειμενικών του σχέσεων. Ο άνθρωπος ως «ον γένους» είναι —συν τοις άλλοις— με λίγα λόγια *ο άνθρωπος του μη-όντος ακόμη Κομμουνισμού*. Σε αυτό έγκειται μάλιστα κατά την άποψη μας και η ουσιαστικότερη πτυχή της έννοιας της Αλλοτρίωσης υπό την τυποποίηση της ως *ανθρώπινης αλλοτρίωσης/αποξένωσης από την Ουσία του ανθρώπου*, η οποία εγείρεται δηλαδή ως η αποξένωση, σε τελική ανάλυση, από αυτό που θα μπορούσε ο άνθρωπος να είναι αλλά δεν είναι και αυτό διότι δεν μπορεί να λεχθεί ως αλλοτριωμένο παρά μόνο ένα ον

³³⁴ Βλ. Φρόμ, *Η Εικόνα του Ανθρώπου...*, ό.π., σελ. 86

³³⁵ Αυτ.,

³³⁶ Εντός άλλων συμφραζόμενων ο Seyers λέει ότι : *«Η ιδέα για μια προ-κοινωνική ή μη-κοινωνική κατάσταση, —μια 'φυσική κατάσταση'— η οποία διατρέχει τις θεωρίες του Κοινωνικού Συμβολαίου του Διαφωτισμού, πρέπει να απορριφθεί σαν μύθευμα.»* Βλ. Seyers, *Marxism and Human Nature*, ό.π., σελ. 152

που δεν είναι μέσα στην πραγματικότητα της ύπαρξής του αυτό που θα μπορούσε να είναι.³³⁷

Ο Μαρξ είναι εξόχως αναλυτικός όταν πραγματεύεται, με θετική ματιά³³⁸ το πως παράγει η ανθρωπότητα σε μη αλλοτριωμένες συνθήκες,³³⁹ σε συνθήκες δηλαδή της καθεαυτό ανθρώπινης παραγωγής, η οποία εντέλει ταυτίζεται με την πραγματική έκφραση, όπως προείπαμε, της αληθούς Ουσίας του :

« Αν υποθέσουμε ότι έχουμε παραγάγει ως άνθρωποι : ο καθένας από εμάς θα κατέφασκε δίπλα στην παραγωγή του εαυτού του και τον άλλο. Εγώ θα είχα 1) εξαντικειμενικεύσει στην παραγωγή μου την ατομικότητά μου, την ιδιομορφία της και συνεπώς θα είχα απολαύσει κατά τη διάρκεια δραστηριότητας μια ατομική βιοτική εκδήλωση, όπως και στην εποπτεία του αντικειμένου θα γνώριζα την ατομική χαρά, την προσωπικότητα μου ως αντικειμενική, ως αισθητηριακά εποπτεύσιμη και συνεπώς ως μεγαλοπρεπή δύναμη πέραν κάθε αμφιβολίας. 2) Στη δική σου απόλαυση ή στη δική σου χρήση του δικού μου προϊόντος θα είχα άμεσα την απόλαυση τόσο της συνείδησης ότι με την εργασία μου έχω ικανοποιήσει μια ανθρωπινή ανάγκη , δηλαδή, ότι έχω εξαντικειμενικεύσει την ανθρωπινή ουσία (...) 4) ότι με τη βιοτική εκδήλωση, δηλαδή με την ατομική δραστηριότητα μου επιβεβαίωσα και πραγματοποιήσα άμεσα την αληθινή ουσία μου, την ανθρωπινή, την κοινή ουσία μου.»³⁴⁰

«Αν παραγάγαμε ως άνθρωποι (...) Οι παραγωγές μας θα αποτελούσαν ισάριθμους καθρέφτες από τους οποίους θα άστραφτε στα μάτια μας η ουσίας μας»³⁴¹

«Η εργασία μου θα ήταν ελεύθερη βιοτική εκδήλωση, συνεπώς απόλαυση του βίου. Υπό την προϋπόθεση της ατομικής ιδιοκτησίας είναι βιοτική αλλοτρίωση, διότι εργάζομαι για να ζήσω για να εξασφαλίσω ένα μέσο για το βίο. Η εργασιακή δραστηριότητα μου δεν είναι βίος.»³⁴²

«Υπό την προϋπόθεση της ατομικής ιδιοκτησίας η ατομικότητά μου έχει αλλοτριωθεί μέχρι το σημείο όπου αυτή η δραστηριότητα μου είναι μισητή, είναι ένα βάσανο και είναι, πολύ περισσότερο, μόνο η επίφαση μιας δραστηριότητας, και γι' αυτόν το λόγο είναι μόνο μια εξαναγκασμένη δραστηριότητα και μου έχει επιβληθεί μόνο μέσα από μία εξωτερική τυχαία χρεία, όχι μέσα από μία εσωτερική αναγκαία χρεία.»³⁴³

³³⁷ Quiniού, Από την Αλλοτρίωση, όπ., σελ. 132

³³⁸ Leopold, *The Young Karl Marx*, ό.π., σελ. 232

³³⁹ Αυτ.,

³⁴⁰ Μαρξ, *Αποσπάσματα από το βιβλίο...*, ό.π., σελ. 340-341

³⁴¹ Αυτ., σελ. 341

³⁴² Αυτ.

³⁴³ Αυτ.

Οι παραπάνω μαρξικές διατυπώσεις είναι οι χαρακτηριστικότερες αναφορικά με το πως συλλαμβάνει ο στοχαστής την Κοινωνία της καθεαυτό ανθρώπινης —μη αλλοτριωμένης/τικής— παραγωγής, άρα και της καθεαυτό ελεύθερης τέτοιας που ταυτίζεται με εκείνη του Κομμουνισμού, δεδομένου ότι οι υποθετικές προτάσεις του εδώ περιγράφουν σκιαγραφικά μια κοινωνία που δεν έχει ιστορικά υπάρξει ακόμη. Βλέπουμε πως η σκέψη για την ανθρώπινη παραγωγή συναρθρώνεται ως ένα διανοητικό πείραμα περιγραφής μιας κατάστασης όπου ο άνθρωπος παράγοντας με κοινωνικό τρόπο αίρει την αντίθεση που προκύπτει από την αλλοτρίωση μεταξύ ατομικότητας και κοινωνικού βίου γένους που έχει προηγουμένως χαρακτηριστεί ως η πραγματική κοινότητά του και ως ο αληθινός βίος του γένους του. Ο Μαρξ δεν σταματάει ποτέ να βλέπει την εργασία ως *εξαντικειμενίκευση ουσιωδών δυνατοτήτων* όμως στέκεται κριτικά απέναντι στις επιπτώσεις της Αλλοτρίωσης οι οποίες ευθύνονται για τη φαινομενική διάσπαση μεταξύ του ατόμου και τού του κοινωνικού περίγυρου· που ευθύνεται δηλαδή *για το χωρισμό από τον άλλο άνθρωπο που ομοιάζει με την αληθινή ύπαρξη του χωρίς όμως να είναι.*³⁴⁴

Ο άνθρωπος, παράγοντας με καθεαυτό κοινωνικό τρόπο θα μπορούσε να νιώσει την ικανοποίηση για την εργασία του συνειδητοποιώντας και καταφάσκοντας ότι ο ίδιος ικανοποιεί άμεσα την ανάγκη ενός άλλου ανθρώπου. Ο Μαρξ κάνει την κορυφαία σύλληψη ότι ο άνθρωπος παράγοντας κατεξοχήν κοινωνικά (δηλαδή με τρόπο κομμουνιστικό) επιβεβαιώνει την εγγενή στον άνθρωπο ατομική βιοτική εκδήλωση του, την ατομική του δραστηριότητα ως κάτι το χρήσιμο για το κοινωνικό σύνολο και όχι απλά για τον εαυτό του. Επιβεβαιώνει την ατομικότητα του όχι ως εγωισμό αλλά ως πραγματικά γαλουχημένη ατομικότητα εντός της κοινωνικότητας³⁴⁵ και όχι ως μία ατομικότητα αφηρημένη από αυτήν και αυτό συμβαίνει διότι όπως ξέρουμε *η φύση του ανθρώπου είναι ο ενσύνειδος συνεταιρισμός.*³⁴⁶ Το άτομο επανοικειοποιείται την εγγενή σε αυτό κοινωνικότητά του που διαφαινόταν ήδη από τις φυσικές σχέσεις του και έτσι ο Κομμουνισμός εγείρεται ως *η ιστορία των*

---

³⁴⁴ Αυτ., σελ. 330

³⁴⁵ Ο Μέσαρος σημειώνει με εύστοχο τρόπο ότι «η προσέγγιση που έχει ως κέντρο αναφοράς την παραγωγική δραστηριότητα συνεπάγεται ότι αυτό που εμφανίζεται ως η 'ουσία της ανθρώπινης φύσης' δεν είναι ο 'εγωισμός' αλλά η κοινωνικότητα (...) Η κοινωνικότητα ως το καθοριστικό χαρακτηριστικό της ανθρώπινης Φύσης είναι ριζικά διαφορετική από εκείνα που έχει επικρίνει ο Μαρξ. Αντίθετα από τον 'εγωισμό' δεν μπορεί να είναι μια αφηρημένη ιδιότητα που ενυπάρχει στο μεμονωμένο άτομο. Μπορεί να υπάρχει μόνο στις σχέσεις των ατόμων μεταξύ τους.» (βλ. Μέσαρος, *Η Θεωρία του Μαρξ*, ό.π., σελ. 158)

³⁴⁶ Αυτ.

ελεύθερων ατόμων, όπου το συμφέρον τού συνόλου θα είναι συνυφασμένο με την ατομική ύπαρξη τού καθενός.³⁴⁷ Η «ατομικότητα» και η «κοινωνικότητα» επανέρχονται στην πραγματικά αδιαχώριστη κατάσταση τους εντός της οποίας γεννούνται και όπου γεννούν τον άνθρωπο, αφού αίρεται η Αλλοτρίωση η οποία φαινομενικά τις έκανε να προβάλλουν ως δύο ξεχωριστές για τον άνθρωπο ιδιότητες-στιγμές που διέπονται από ανταγωνιστικότητα μεταξύ τους. Η κοινωνική κατάσταση που θεμελιώνει την αμιγώς κοινωνική ανθρώπινη παραγωγή είναι τόσο η επανασύσταση της ίδιας της ανθρώπινης «ουσίας», αφού το άτομο και η κοινωνικότητα δεν διαχωρίζονται πρακτικά και οντολογικά εντός της κεκαλυμμένης πραγματικότητας της Αλλοτρίωσης, η οποία έτσι τώρα εγείρεται και ως η γελοιογραφία της πραγματικής κοινότητάς του,³⁴⁸ αλλά ταυτόχρονα είναι και η ολοκλήρωση της συγκρότησης της αφού μόνο στον Κομμουνισμό ο άνθρωπος δύναται να παράγει με τον «ελεύθερο τρόπο» που ο Μαρξ περιέγραφε στα *Χειρόγραφα* ως χαρακτηριστικό του «όντος γένους». Έχει δίκιο λοιπόν ο Φρόμ όταν λέει πως σύμφωνα με το Μαρξ στην μη αποξενωμένη εργασία ο άνθρωπος (στην εργασία όπως λαμβάνει χώρα στον κομμουνισμό K.Z.) πραγματώνεται τόσο ως άτομο αλλά συνάμα όσο και ως ον του είδους (ον γένους K.Z.)³⁴⁹

Πέραν αυτών όμως ο Μαρξ, στα αποσπάσματα που παρατέθηκαν, ταυτίζει και την ελεύθερη βιοτική εκδήλωση με την απόλαυση την οποία θα έπρεπε να βιώνει ο άνθρωπος όταν εξασκεί την εργασία του για τον εαυτό του. Η απόλαυση του βίου όμως μπορεί να προκύψει μονάχα όταν αρθούν οι όροι της λεγόμενης «βιοτικής αλλοτρίωσης», δηλαδή η ίδια η Ατομική Ιδιοκτησία, που οδηγεί τον άνθρωπο σε μια κατάσταση όπου η εργασία αντί να συνιστά επιβεβαίωση της «Ουσίας» του καθίσταται ως ο παράγοντας για το ακριβώς αντίθετο, δηλαδή για την απόσπασή αυτής (της ουσίας) από το πραγματικό του *Είναι*. Επί συνθηκών Ατομικής Ιδιοκτησίας ο άνθρωπος αντί να νιώθει αυτενεργός και ολοκληρωμένος εντός της εργασιακής δραστηριότητάς του τη βιώνει ως κάτι το μισητό, επίπονο και βασανιστικό. Άρα είναι σωστός ο Fraser όταν επιμένει, παραφράζοντας το Μαρξ, στο γεγονός ότι για εκείνον στον καπιταλισμό η εργασιακή δραστηριότητα των ατόμων, αντί να είναι η «ελεύθερη έκφραση» και η «απόλαυση της ζωής», γίνεται απλώς ένα «βασανιστήριο», τίποτα περισσότερο από «καταναγκαστική εργασία» που επιβάλλεται

³⁴⁷ Μαρκούζε, *Λόγος και Επανάσταση...*, ό.π., σελ. 272

³⁴⁸ Μαρξ, *Αποσπάσματα από το βιβλίο...*, ό.π., σελ. 330

³⁴⁹ Φρόμ, *Η Εικόνα του Ανθρώπου...*, ό.π., σελ. 72

(...) όχι από μια εσωτερική ανάγκη, αλλά από μια εξωτερική αυθαίρετη αναγκαιότητα.³⁵⁰

Ο Κομμουνισμός εγείρεται έτσι υπό το πρίσμα της άρνησης της αθλιότητας του παρόντος της Ατομικής Ιδιοκτησίας ως εκείνη η κοινωνική κατάσταση, όπου το εργασιακό γίνεσθαι του παύει να είναι μια τυχαία εξωτερική αναγκαιότητα για την εξασφάλιση του μέσου για τη διατήρηση του ενσώματη βίου, και μετατρέπεται σε αυτό που από τη στιγμή της εμφάνισής της έτεινε να γίνει για τον άνθρωπο· μετατρέπεται δηλαδή σε κάτι το επανοικειοποίηση που πλέον θα συνίσταται ως μία εσωτερική για αυτόν αναγκαιότητα,³⁵¹ μια θετικού τύπου θα λέγαμε ανάγκη που ωριμάζει και που αναγνωρίζεται ως τέτοια και ως η αποκατάσταση της σχέσης μεταξύ της εσωτερικής και της εξωτερικής μορφής υπό τις οποίες μπορεί να προκύψει η ανθρώπινη χρεία. Έχει δίκιο λοιπόν ο Ρούσης όταν λέει ότι: «Κομμουνισμός σημαίνει η ανθρώπινη δραστηριότητα να μην αποτελεί κυρίως μέσο για να ζει ο άνθρωπος, αλλά να μετατραπεί αυτή η ίδια σε πρώτη ανάγκη της ζωής...»³⁵² ενώ παράλληλα είναι εύστοχη και η επισήμανση και του Παυλίδη όταν αναγνωρίζει, εντός ενός άλλου πλαισίου συμφραζόμενων, ότι: «Όταν η εργασία ως μέσο για την ικανοποίηση των βιολογικών αναγκών του ανθρώπου (ως εργασία που απορρέει από μίαν εξωτερική προς αυτήν αναγκαιότητα) είναι κυρίαρχη, αυτό σημαίνει ότι η εργασία δεν έχει ακόμη ωριμάσει. Όταν η εργασία ωριμάζει τότε κυρίαρχη καθίσταται η εργασία ως αυτοσκοπός, χάριν δηλαδή της δημιουργίας - της τελειοποίησης της εργασιακής διαδικασίας.»³⁵³

Με λίγα λόγια ο Κομμουνισμός είναι η επανοικειοποίηση του ανθρώπινου εαυτού, ή καλύτερα η επιστροφή στον εαυτό του³⁵⁴ ο οποίος ωστόσο δεν έχει υπάρξει ποτέ ως τέτοιος, είναι η συγκρότηση της ελευθερίας του, η αποκατάσταση του δεσμού της ατομικότητας του με τη φυσική κοινωνικότητα του σε ένα ανώτερο όμως επίπεδο. Είναι η αποκάθαρση της εργασίας από τον εργαλειακό-αλλοτριωτικό της χαρακτήρα και η μετατροπή της σε ώριμο αυτοσκοπό, με στόχο την γενικευμένη ικανοποίηση ως

³⁵⁰ Burns, Fraser, *The Hegel Marx Connection...*, ό.π., σελ. 159

³⁵¹ Βλ. Μέσαρος, *Η Θεωρία του Μαρξ*.. ό.π., σελ. 199

³⁵² Γιώργος, Ρούσης, «Μαρξισμός και κομμουνιστική χειραφέτηση», *Τετράδια Μαρξισμού* τχ. 01, Καλοκαίρι 2016, διαθέσιμο ηλεκτρονικά στο : <https://tetradia.marxismou.gr/category/%cf%84%ce%b5%cf%8d%cf%87%ce%b7/%cf%84%ce%b5%cf%8d%cf%87%ce%bf%cf%82-01/>

³⁵³ Παυλίδης, *Ανθρώπινη Φύση, κοινωνική εργασία...*, ό.π., σελ. 88

³⁵⁴ Φρόμ, *Η Εικόνα του Ανθρώπου...*, ό.π., σελ. 66

καθεαυτή τέτοια, ως ικανοποίηση του ατομικού εαυτού, δηλαδή, διαμέσου της ικανοποίησης των άλλων μελών της κοινότητας και κυρίως *είναι η ανάκτηση της οντολογικής δυνατότητας ανάπτυξής του*.³⁵⁵ Ο άνθρωπος του Κομμουνισμού είναι ο πραγματικός άνθρωπος-«ον-γένους» γιατί εκεί απαντάται η κοινωνική κατάσταση εκείνη που αποτελεί την αντανάκλαση του πλήρως κοινωνικοποιημένου ελεύθερου παραγωγού που περιέγραφε ο Μαρξ των *Χειρογράφων*, ο οποίος μάλιστα παραγωγός τείνει να έχει ως τέτοιος μια καθολική εποπτεία έναντι του «ανόργανου σώματος» του και όλων των σχέσεων που δυνητικά πραγματώνονται εντός αυτής της εξωτερικής υπόστασης του, άρα που δύναται να αποκτά μια καθολική εποπτεία έναντι ολόκληρης της φυσικής και κοινωνικής ύπαρξης.

Υπό αυτό το πρίσμα όμως ο άνθρωπος εγείρεται επί Κομμουνισμού ως η «Ουσία» του στην «Πραγματικότητά» της. Η «Ουσία» όμως ως το σύνολο των πραγματικών του Κοινωνικών Σχέσεων που παράγονται από την κοινωνική εργασία του και στην καθαρή τους μορφή και όχι μόνο από τη σκοπιά των διαμεσολαβήσεων τους στην Αλλοτριωμένη τους έκφραση.³⁵⁶ Η «Ουσία» του στην ώριμη μορφή της είναι η κοινωνική «Ουσία», οι κοινωνικές σχέσεις όπως αυτές μέλλει να κατακτηθούν³⁵⁷ εντός του γίνεσθαι της καθεαυτό κοινωνικής παραγωγής και της πραγμάτωσης της ωρίμανσης του πραγματικού μαρξικού «ουμανισμού»,³⁵⁸ εντός του γίνεσθαι της πραγματικής ανθρώπινης κοινότητας, η οποία θα αρνείται την αλλοτρίωση και την αποξένωση του είδους και θα υπερβαίνει (με την έννοια της *Aufhebung*) το παρελθόν της συγκρότησής της εγκολπώνοντας αναγκαστικά και με ολοκληρωμένο τρόπο τη βιολογική πτυχή και την ιστορία ολόκληρης της κοινωνικού τύπου φυλογένεσης του είδους-άνθρωπος.³⁵⁹ Είναι εξαιρετικής σημασίας λοιπόν για την επιβεβαίωση των ανωτέρω το χωρίο στις σημειώσεις για τον J. Mill όταν γράφει:

«Όταν η ανθρώπινη Ουσία είναι η αληθινή κοινότητα των ανθρώπων μόνο έτσι δημιουργούν, παράγουν οι άνθρωποι μέσα από τη δραστηριοποίηση της ουσίας τους την ανθρώπινη κοινότητα, την κοινωνική ουσία, η οποία δεν είναι αφηρημένη-γενική δύναμη απέναντι στο μεμονωμένο άτομο αλλά είναι η ουσία κάθε ατόμου, η ολοδική του

³⁵⁵ Ρούσης, *Μαρξισμός και κομμουνιστική χειραφέτηση*, ό.π., διαθέσιμο ηλεκτρονικά στο : <https://tetradia.marxismou.gr/category/%cf%84%ce%b5%cf%8d%cf%87%ce%b7/%cf%84%ce%b5%cf%8d%cf%87%ce%bf%cf%82-01/>

³⁵⁶ Βλ. Μέσαρος, *Η Θεωρία του Μαρξ*, ό.π., σελ. 85

³⁵⁷ Ρούσης, *Απελευθέρωση της ατομικής πρωτοβουλίας...*, ό.π., σελ. 92

³⁵⁸ Αυτ., σελ. 92-93

³⁵⁹ Μπιτσάκης, *Ανθρώπινη Φύση: Αντιφάσεις και Δυνατότητες*, ό.π., σελ. 26

δραστηριότητα, ο δικός του βίος, η δική του απόλαυση, ο δικός του πλούτος. Ως εκ τούτου αυτή η αληθινή κοινότητα δεν προκύπτει δια του αναστοχασμού, αλλά εμφανίζεται μέσα από τη χρεία και τον εγωισμό των ατόμων, δηλαδή παράγεται άμεσα από τη δραστηριοποίηση της ίδιας της ύπαρξής τους. Δεν εξαρτάται από τον άνθρωπο εάν αυτή η κοινότητα θα υπάρξει ή όχι· όσο όμως ο άνθρωπος δεν αναγνωρίζει εαυτόν ως άνθρωπο και συνεπώς δεν έχει οργανώσει τον κόσμο ανθρώπινα, αυτή η κοινότητα εμφανίζεται υπό τη μορφή της αποξένωσης.»³⁶⁰

Κυρίαρχη αντίληψη της διαλεκτικής όμως είναι ότι συλλαμβάνει την ουσία της πραγματικότητας ως μιας διαρκούς μεταβολής.³⁶¹ Έτσι λοιπόν αντιλαμβανόμαστε και εμείς ότι η «Ουσία» του ανθρώπου, όπως και η ίδια η κατηγορία της «Οντος» όπως είχε καταδείξει παλιότερα ο Αριστοτέλης,³⁶² είναι πάντοτε σε ιστορική και λογική κίνηση,³⁶³ γιατί ο ίδιος ο άνθρωπος ορίζεται από τη διαρκή μεταβολή της δραστηριότητας του και της πρακτικής του. Είναι πάντοτε όμως και μέρος μιας ολότητας ως αναπτυξιακό γίνεσθαι σχέσεων μεταξύ των επιμέρους πλευρών της και πάντα σε συνάρτηση με την υλική ύπαρξη του. Επειδή αυτή ωριμάζει ως καθεαυτή ολοκληρωμένη κοινωνική «Ουσία» δεν σημαίνει ότι αυτό είναι και το τέλος της ως λογικής, οντολογικής και γνωσιολογικής κατηγορίας που συλλαμβάνει την όποια πραγματικότητα υπό το πρίσμα των καθοριστικότερων σχέσεων που την διέπουν. Η ώριμη έκφραση της, στο επίπεδο του «κοινωνικού», μπορεί να είναι η Κομμουνιστική της πραγμάτωση, όμως ο Κομμουνισμός ως τέτοιος είδαμε πως δεν αποτελεί ένα είδος τέλους της Ιστορίας. Άρα, ο Κομμουνισμός είναι η ώριμη μορφή της ανθρώπινης Κοινωνίας όπως αυτή συγκροτείται εντός της ιστορικής και λογικής της πορείας που έχει ως σημείο κατάληξής της την «αυτονόμησή» της από το προγενέστερο Όλο που τη γεννά και που ταυτόχρονα παραμένει οργανικό μέρος του. Είναι της όντας πάντοτε κάτι το ταυτοτικό και παράλληλα το διάφορο της, δηλαδή η Φύση. Είναι η επίλυση της αντιφατικής διαδικασίας γέννησης μια ολότητας στα σπλάχνα μιας άλλης, η οποία παράλληλα δεν διαφοροποιείται οντολογικά από την

³⁶⁰ Μαρξ, Αποσπάσματα από το βιβλίο..., ό.π., σελ. 329-330

³⁶¹ Δ., Δημήτρακος, «Η διαλεκτική του Hegel και του Marx και οι σύγχρονοι κριτικοί της», *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, τχ. 65, Απρίλιος 1987, σελ. 23

³⁶² Meikle, *Essentialism in the thought...*, ό.π., σελ. 165

³⁶³ Ο Φρόμ είναι αρκετά βοηθητικός και ξεκάθαρος αναφορικά το ζήτημα της ανθρώπινης ουσίας αφού λέει : «...η ουσία όμως αυτή δεν είναι καθαρά βιολογική ούτε και αφηρημένη, αλλά μια ουσία που μπορεί να κατανοηθεί μόνο ιστορικά, δεδομένου ότι αναπτύσσεται μέσα στην ιστορία. Η ουσία του ανθρώπου μπορεί να συναχθεί απ' τις πολλές εκφράσεις (και παραμορφώσεις) μέσα στην ιστορία· ωστόσο δεν μπορεί κανείς να τη δει σαν τέτοια, σαν μια στατικά υπάρχουσα οντότητα (...) αλλά σαν κάτι μέσα στον άνθρωπο, που υπάρχει σα δυνατότητα και που αναπτύσσεται και μεταβάλλεται στην πορεία της ιστορίας...» (Φρόμ, *Η Εικόνα του Ανθρώπου...*, ό.π., σελ. 106)

ανώτερη μορφοποίηση της. Αυτό τώρα, δεν σημαίνει ότι σταματάει εκεί η ίδια η ιστορικό-κοινωνική διαδικασία, αλλά αντιθέτως ότι από εκεί ξεκινάει μια νέα φάση για την ανάπτυξη της. Ξεκινάει, δηλαδή, αλλά σαν ένας *ριζικά νέος τύπος ανάπτυξης της κοινωνίας*³⁶⁴ για την ανθρωπότητα, ως μία πραγματική ενοποιημένη οντότητα-κοινότητα που σταδιακά διαμορφώνει και οργανώνει με άλλο τρόπο —πέραν του αμιγώς φυσικού αλλά όχι αντίθετα σε αυτό— το *Είναι* του και που άρα ενδεχομένως να διατηρεί για τον εαυτό του μια νέα «Ουσία» που θα καθορίζει κλιμακωτά —εν τω γίνεσθαι της κίνησης της— τις κοινωνικές σχέσεις εντός της νέας διαμορφούμενης ιστορικά Ολότητας-Κοινωνίας. Η φράση η περίφημη του Μαρξ ότι *ο Κομμουνισμός είναι η πραγματική ιστορία της ανθρωπότητας έχει λοιπόν τις ρίζες τις σε αυτά εδώ που πραγματευόμαστε. Η κοινωνική παραγωγή ως η «ουσία» του ανθρώπου που ολοκληρώνεται στην Κομμουνιστική Κοινωνία, ενδεχομένως να είναι ως οι απαστράπτοντες καθρέφτες στα μάτια των ελεύθερων παραγωγών-εργαζομένων το τελευταίο ιστορικό-λογικό της διακύβευμα ως τέτοια και να συνιστά ταυτόχρονα με τη στιγμή της συνειδητοποίησης της ως αυτό που είναι, από το φορέα υποκείμενο της, και το τέλος της. Ο Μαρξ δεν απαντάει όμως εδώ στο ερώτημα αν αυτό ισχύει και δεν δύναται μάλλον να το κάνει καθότι είναι δεδομένα αδύνατο να προβλεφθεί με επιστημονικό τρόπο η «Ουσία» ενός Όλου το οποίο δεν έχει ακόμη προκύψει ως Ολότητα αυτονομημένη και αυτοκινούμενη. Αντίθετα αυτό που τον ενδιαφέρει είναι να καταδείξει, έστω και υπό το πρίσμα της άρνησης του υπάρχοντος παρόντος κοινωνικού *Είναι*, ότι ο Κομμουνισμός αποτελεί το πεδίο όπου ο άνθρωπος συναρθρώνεται ως το σύνολο των κοινωνικών του σχέσεων και ταυτόχρονα είναι η γνήσια κοινωνική αντανάκλαση αυτού που εκείνος εννοούσε από την 6η Θέση ακόμη ως «Ουσία» του ανθρώπου· η γνήσια αντανάκλαση όμως που αποτελεί και έκφραση και της εργασίας ως απελευθερωμένης και δημιουργικής δραστηριότητας που παράγει τις σχέσεις αυτές και όχι ως η εργασία που αλλοτριώνει και αλλοτριώνεται, αλλά ως η κατάφαση των πραγματικών δυνατοτήτων του που κυοφορούνται εντός της Ιστορίας από τη στιγμή που εκείνος διακρίνεται ειδολογικά από την υπόλοιπη Φύση. Ο Μαρξ παρουσιάζει με συμπυκνωμένο τρόπο τη σκοπιά αυτή που αναδείξαμε στο υποκεφάλαιο αυτό για τον Κομμουνισμό, δίνοντας ταυτόχρονα ενδείξεις για αυτά που θα πούμε και λίγο παρακάτω, όταν λέει :*

---

³⁶⁴ Βαζιούλιν, *Ιστορία και Κομμουνιστικό Ιδανικό*, ό.π., σελ. 64

«Ο Κομμουνισμός ως θετική άρση της ατομικής ιδιοκτησίας ως ανθρώπινης αυτοαποξένωσης και γι' αυτόν το λόγο ως πραγματική ιδιοποίηση της ανθρώπινης ουσίας μέσω του ανθρώπου για τον άνθρωπο· γι' αυτόν το λόγο ως πλήρης, συνειδητή επιστροφή του ανθρώπου δι' εαυτόν ως ενός κοινωνικού, δηλαδή ανθρώπινου ανθρώπου, η οποία επιτελείται εντός του συνολικού πλούτου της μέχρι τώρα ανάπτυξης. Αυτός ο Κομμουνισμός (...) είναι η αληθινή λύση της διένεξης του ανθρώπου με τη Φύση και με τον άνθρωπο, η αληθινή λύση της έριδας μεταξύ ύπαρξης και ουσίας, μεταξύ εξαντικειμενίκευσης και αυτενέργειας, μεταξύ ελευθερίας και αναγκαιότητας μεταξύ απόμου και γένους. Είναι το λυμένο αίνιγμα της Ιστορίας και γνωρίζει εαυτόν ως λύση.»³⁶⁵

Ο Κομμουνισμός είναι το λυμένο αίνιγμα της Ιστορίας λοιπόν όπως η Δημοκρατία ήταν κάποτε για εκείνον το λυμένο αίνιγμα των καθεστώτων,³⁶⁶ άρα ο άνθρωπος ως «ολοκληρωμένο-ον γένους» θα μπορούσαμε να πούμε, παραφράζοντας το Μαρξ, πως αποτελεί το λυμένο αίνιγμα της ιστορικής συγκρότησης του ίδιου του ανθρώπου, ως του μοναδικού, και κοινωνικά μεταβαλλόμενου, φυσικού πλάσματος που ζει σε συνθήκες όλο και πιο περίπλοκες, όλο και περισσότερο απομακρυσμένες από τη ζωική ζωή.³⁶⁷ Ο Κομμουνισμός είναι όπως έχει λεχθεί λοιπόν για το νεαρό Μαρξ η λύση των αντιθέσεων που γεννά η ανάπτυξη του καπιταλισμού (ολόκληρης της ταξικής διάρθρωσης της Κοινωνίας θα λέγαμε Κ.Ζ.) (...) άρα η άρνηση της άρνησης της ενότητας του Ανθρώπου, της Φύσης και της Κοινωνίας...³⁶⁸

4.4 : Ο Κομμουνισμός ως η Υπέρβαση του Καταμερισμού της Εργασίας και της Ατομικής Ιδιοκτησίας

Ο Κομμουνισμός λοιπόν είναι, στα νεανικά έργα του Μαρξ, η άρνηση της άρνησης του έως τώρα ιστορικού γίνεσθαι το οποίο όμως θεμελιώνεται πάνω στη θεωρητική-λογική και πρακτική-ιστορική βάση της αναγκαίας³⁶⁹ πρώτης άρνησης, της άρνησης της Κεφαλαιοκρατίας, πάνω δηλαδή στην ανατροπή των θεμελίων όλων των μέχρι σήμερα Σχέσεων Παραγωγής³⁷⁰ που πραγματώνεται από το φορέα της εκμετάλλευσης ο οποίος υφίσταται τον αντίκτυπο της αλλοτρίωσης στο σύνολό της, δηλαδή το προλεταριάτο και αυτό γιατί πράγματι η θεωρία του Μαρξ για την

³⁶⁵ Μαρξ, Παρισινά Χειρόγραφα... ό.π., σελ. 272

³⁶⁶ Μαρξ, Κριτική της Εγγελιανής Φιλοσοφίας... ό.π., σελ. 64

³⁶⁷ Μπιτσάκης, Η Φύση στη Διαλεκτική Φιλοσοφία, ό.π., σελ. 220

³⁶⁸ Αυτ., σελ. 240

³⁶⁹ Arthur, *Dialectics of Labour...*, ό.π., σελ. 39

³⁷⁰ Μαρξ, Φόιερμπαχ και Ιστορία... ό.π., σελ. 441

εκμετάλλευση εξαρτάται από αυτή την έννοια της αλλοτρίωσης.³⁷¹ Ταυτόχρονα είναι και η **κοινωνική κατάσταση** που σηματοδοτεί την **ολοκλήρωση της διαδικασίας συγκρότησης του ανθρώπινου όντος ως κοινωνικού όντος και πραγματικού «όντος γένους»**. Είναι δηλαδή η κατάσταση εντός της οποίας πραγματώνεται η ανθρώπινη «Ουσία στην Πραγματικότητά της» ως το σύνολο των κοινωνικών σχέσεων του ανθρώπου οι οποίες θεμελιώνονται στην αρχή της ελεύθερης και κοινωνικής παραγωγής με κατεξοχήν καθολικό και ενσύνειδο τρόπο, δηλαδή με τον τρόπο εκείνο που έχει ως σκοπό την ικανοποίηση των αναγκών της κοινότητας και όχι ενός αφηρημένου «Εγώ» του ατόμου-παραγωγού. Για να είναι όμως όλα αυτά ο Κομμουνισμός πρέπει αναγκαστικά να είναι και κάτι ακόμη το οποίο προηγουμένως υπαινιχθήκαμε έντονα και που οφείλουμε να πραγματευθούμε έστω και αδρομερώς εδώ στο υποκεφάλαιο αυτό. Πρέπει να είναι η *κοινωνικό-ιστορική άρση των διαμεσολαβήσεων που παρεμβάλλονται ανάμεσα στον άνθρωπο και τη δραστηριότητα του, που τον εμποδίζουν να βρει την πραγμάτωση του στην εργασία του, την άσκηση των δημιουργικών του ικανοτήτων και στην ανθρώπινη ιδιοποίηση των προϊόντων της δραστηριότητάς του,*³⁷² πρέπει δηλαδή να είναι και η *θετική έκφραση της αρθείσας Ατομικής Ιδιοκτησίας*³⁷³ και το τέλος του Καταμερισμού της Εργασίας. Πρέπει να είναι η υπέρβαση και το τέλος της Αλλοτρίωσης, από τη σκοπιά όμως που αυτή προσλαμβάνεται ως η «Φαινομενολογία» - «Γενεαλογία», θα λέγαμε, ολόκληρης της διαδικασίας συγκρότησης της καθεαυτό «Κοινωνικής Πραγματικότητας». Η Αλλοτρίωση εγείρεται έτσι ως η επίπονη διαδικασία επίτευξης της ελευθερίας και ταυτόχρονα ως η αλήθεια της

Ο Μαρξ σε αντίθεση με τον Έγκελο αντιλαμβάνεται ότι η εργασία δεν ταυτίζεται με την Αλλοτρίωση γιατί η Αλλοτρίωση δεν ταυτίζεται με την εξαντικειμενίκευση. *Η εργασία δεν είναι (...) το δι' εαυτό γίνεσθαι του αλλοτριωμένου ανθρώπου.*³⁷⁴ Ο Μαρξ κατανοεί ότι η αλλοτρίωση προκύπτει κατά κύριο λόγο από τον αναγκαίο για την ανάπτυξη της παραγωγής Καταμερισμό της πραγματικής και όχι αφηρημένης πνευματικής Εργασίας,³⁷⁵ ο οποίος με τη σειρά του έχει ως αποτέλεσμα την παραγωγή υπέρ-προϊόντος, το οποίο το καρπώνεται, ιδίως στον Καπιταλισμό με τη μορφή του

³⁷¹ Tabak, *Dialectics of Human Nature...*, ό.π., σελ. 102

³⁷² Μέσαρος, *Η Θεωρία του Μαρξ...*, ό.π., σελ. 85

³⁷³ Μαρξ, *Παρισινά Χειρόγραφα...*, ό.π., σελ. 270

³⁷⁴ Αυτ., σελ. 296

³⁷⁵ Αυτ.

κέρδους, μια μικρή μονάχα μερίδα της ανθρώπινης κοινότητας. Η εργασία τότε, ως παραγόμενο από το κέρδος Κεφάλαιο, αποτελεί σωρευμένη, κλεμμένη από τον εργάτη παραγωγό, εργασία.³⁷⁶ Ο Μαρξ εξ αυτών κατανοεί ότι η Αλλοτρίωση είναι ένα ιστορικό φαινόμενο, και άρα εντέλει μια παροδική κατάσταση η οποία νοείται ως τέτοια μονάχα υπό το πρίσμα της δυνάμει άρσης της και αυτό διότι η ίδια η Κεφαλαιοκρατία συνιστά κάτι το ιστορικά περατό. Έχει δίκιο λοιπόν ο Khan όταν λέει πως η αποξένωση μπορεί να γίνει κατανοητή μόνο ως η απουσία της μη-αποξένωσης, καθώς οι δύο έννοιες χρησιμεύουν ως η καθεμία το σημείο αναφοράς για την άλλη, ενώ για τον Μαρξ, η μη-αποξένωση είναι η ζωή που ζει ο άνθρωπος στον Κομμουνισμό.³⁷⁷

Αυτό που επίσης γίνεται από αυτό το επίπεδο κατανοητό, και αυτό είναι και το πιο ουσιώδες, είναι ότι η Αλλοτρίωση είναι ένα φαινόμενο συνυφασμένο με τις έννοιες του Καταμερισμού της Εργασίας, αλλά και της Ατομικής Ιδιοκτησίας, διότι αυτές αποτελούν απλά έκφραση του ίδιου πράγματος αλλά από άλλη σκοπιά.³⁷⁸ Οι δύο αυτές έννοιες μαζί με αυτήν της ανταλλαγής αποτελούν, κατά μία έννοια, μια ιδιότυπη ενότητα κατηγοριών που αντανakλούν στην ιστορικότητά τους την πραγματολογική ιστορική και κοινωνική συγκρότηση της εργασιακής δραστηριότητας, ως μίας βιοτικής πρακτικής, που παρόλο που εντός των ταξικών κοινωνιών και ιδίως της Κεφαλαιοκρατίας ταυτίζεται με την εξαντικειμενίκευση των ουσιωδών δυνάμεων του ανθρώπου, καταλήγει να αντιφάσκει του *Είναι* του και να εμφανίζεται ως η αποπραγμάτωση του βίου του· που καταλήγει δηλαδή να γαλουχεί τον άνθρωπο εντός ενός ιδιότυπου γίνεσθαι αλλοτριωμένων κοινωνικών συσχετίσεων οι οποίες με τη σειρά τους αντανakλούν την ταξική και ιστορικά-χρονικά καθορισμένη και καθοριστική διαστρωμάτωση της ίδιας της Κοινωνίας, τον ταξικό χαρακτήρα των ίδιων των κοινωνικών σχέσεων εν τω γενέσθαι-γίνεσθαι της διαδικασίας συγκρότησής τους ως κάτι το διαφορετικό, ως κάτι πέραν του φυσικού επικαθορισμού που υφίστανται. Είναι ο αναγκαίος —ιστορικά αναγκαίος— τρόπος ανάπτυξης της ίδιας της εργασιακής δραστηριότητας, της πρωτοβάθμιας δηλαδή, σύμφωνα με το Μέσαρος, κοινωνικής διαμεσολάβησης μεταξύ της αντιφατικής σχέσης του οριακά αυτονομούμενου από τη Φύση ανθρώπου με την ίδια τη Φύση. Υπό αυτό το πρίσμα τώρα αντιλαμβανόμαστε, ότι η άρση του αλλοτριωτικού

³⁷⁶ Αυτ., σελ. 213

³⁷⁷ Khan, *Development of the Concept...*, ό.π., σελ. 211

³⁷⁸ Μαρξ, *Φόιερμαχ και Ιστορία...*, ό.π., σελ. 383

φαινομένου και των συνυφαινόμενων αυτής εννοιών της Ατομικής Ιδιοκτησίας και του Καταμερισμού Εργασίας, συνεπάγεται την αναγκαστική αποκατάσταση της αμεσότητας μεταξύ ανθρώπου και Φύσης, *την επιστροφή του ανθρώπου στον άνθρωπο*, όχι όμως ως μια παλινδρόμηση σε μια φυσική κατάσταση-ιδεατή αντανάκλαση του ουρανού, αλλά ως μια νέα βαθμίδα ανάπτυξης για την ίδια τη σχέση μεταξύ ανθρώπου-Φύσης: είναι δηλαδή μια αμεσότητα που διατηρεί το διαλεκτικό κεκτημένο της διαμεσολάβησης και της εμμεσότητας, της αντιφατικής πορείας του διαμεσολαβούμενου γίνεσθαι μετατροπής του φυσικού σε κοινωνικό άνθρωπο, το γίνεσθαι μετατροπής-υπέρβασης των φυσικών ιδιοτήτων που καθίστανται ως κοινωνικοί και του φυσικού ανθρώπου που αρθρώνεται ως πλήρης τέτοιος, δηλαδή άνθρωπος της Κοινωνίας. Έχοντας αυτά κατά νου μπορούμε με μεγαλύτερη ευκολία να κατανοήσουμε πρακτικά τι θέλει να αποφανθεί ο νεαρός Μαρξ όταν γράφει :

«Η άρση της ατομικής ιδιοκτησίας είναι συνεπώς η πλήρης χειραφέτηση όλων των ανθρώπινων αισθήσεων και ιδιοτήτων· (η άρση) αποτελεί όμως αυτή τη χειραφέτηση ακριβώς λόγω του ότι αυτές οι αισθήσεις και οι ιδιότητες έχουν γίνει ανθρώπινες, τόσο υποκειμενικά όσο και αντικειμενικά. Το μάτι έχει γίνει ανθρώπινο μάτι, όπως το αντικείμενο που έχει γίνει ένα κοινωνικό, ανθρώπινο αντικείμενο, το οποίο προέρχεται από τον άνθρωπο για τον άνθρωπο(...)»³⁷⁹

...ενώ σίγουρα αντιλαμβανόμαστε με μεγαλύτερη ευκρίνεια μια μεταγενέστερη σκέψη του όταν λέει ότι :

«...η καθολική εξάρτηση, φυσική μορφή της παγκόσμιας-ιστορικής συνεργασίας των ατόμων, θα μετατραπεί απ' αυτήν την κομμουνιστική επανάσταση σε έλεγχο και συνειδητή κυριαρχία αυτών των δυνάμεων, που γεννημένες από την αμοιβαία δράση των ανθρώπων ανάμεσα τους έχουν τώρα επιβληθεί πάνω στους ανθρώπους και έχουν κυριαρχήσει πάνω τους σα δυνάμεις τελείως ξένες προς αυτούς.»³⁸⁰

Το σύνολο των ανθρώπινων αισθήσεων και ιδιοτήτων ακολουθούν ακόμη και εντός της αλλότριας κατάστασης μια διαδικασία εξευγενισμού και εκλέπτυνσής τους, μία διαδικασία που όπως ο Μαρξ μας ενημερώνει ισχύει όχι μόνο για τις αισθήσεις και τις ιδιότητες αλλά και για τις ίδιες τις πιο απλές φυσικές ανάγκες,³⁸¹ επειδή

³⁷⁹ Μαρξ, *Παρισινά Χειρόγραφα...*, ό.π., σελ. 276

³⁸⁰ Καρλ Μαρξ, Φρίντριχ Ένγκελς, *Η Γερμανική Ιδεολογία*, ό.π., σελ. 85

³⁸¹ Αυτ.,

αποτελεί (η εκλέπτυνσή τους), κατά μία έννοια, κάτι το εμμενές στην αναπτυξιακή πορεία της ίδιας της Ιστορίας.³⁸² Ακολουθούν δηλαδή μια αντικειμενική διαδικασία εκπολιτισμού-εκκοινωνισμού³⁸³ του βάρβαρου-φυσικαλιστικού/φυσικού και βιολογικού υποβάθρου τους, εξαιτίας της διαμορφούμενης ως γίνεσθαι Κοινωνίας (έστω και ως Αλλοτρίωση). Ο Μαρξ, έτσι και αλλιώς, δεν αρνείται ότι η ανάπτυξη εντός της Αλλοτρίωσης συνιστά από τη μια της όψη πραγματική ανάπτυξη,³⁸⁴ αλλά δεν παραλείπει να δείξει ότι αυτό είναι αποτέλεσμα του γεγονότος ότι έτσι κι αλλιώς το κοινωνικό παρόν και παρελθόν προβάλλουν πάντοτε υπό το διαβρωτικό πρίσμα της αποξένωσης. Όπως έχει άλλωστε λεχθεί «ο Μαρξ αναγνώριζε ότι η 'ανθρώπινη ζωή χρειαζόταν την ατομική ιδιοκτησία για την πραγμάτωσή της' (...)»³⁸⁵ ενώ η αλλοτρίωση, η πραγματοποίηση και οι αλλοτριωμένες αντανάκλασεις τους είναι κοινωνικό-ιστορικά αναγκαίες μορφές έκφρασης μιας βασικής οντολογικής σχέσης.»³⁸⁶

Άρα λοιπόν, μπορούμε να πούμε με σιγουριά ότι η χειραφέτηση του ανθρώπου από την Ατομική Ιδιοκτησία αποτελεί νομοτελές απότοκο των ιστορικών της «επιτευγμάτων»³⁸⁷ στο πεδίο της ανάπτυξης των ανθρώπινων ιδιοτήτων και αισθήσεων· αποτελεί απότοκο δηλαδή της ίδιας της διαδικασίας που στην ωριμότερη έκφρασή της τίθεται ως το εμπόδιο για την περαιτέρω ανάπτυξη των κοινωνικών όρων, που φέρνει μαζί της η Κοινωνική χειραφέτηση, η οποία ταυτίζεται σε τελική ανάλυση με την συλλήβδην ανθρώπινη χειραφέτηση.³⁸⁸ Για τον Μαρξ, λοιπόν, πολύ σωστά οι διάφορες διαμεσολαβήσεις που αναπτύσσονται από την αρχική ικανοποίηση των αναγκών καταλήγει σε ένα τερατώδες σύστημα που φαίνεται να κυριαρχεί στα άτομα.³⁸⁹ Ο Κομμουνισμός δηλαδή ως κάτι το ταυτιζόμενο με αυτή την άρση συνιστά

---

³⁸² Επί τούτου έχει δίκιο λοιπόν ο Fraser όταν σημειώνει ότι : «Ως διαλεκτικός, ο Μαρξ, έχει επίγνωση των θετικών στιγμών μέσα στο αλλοτριωμένο σύστημα του κεφαλαίου.» Burns Tony and Fraser Ian Edt-, *The Hegel Marx Connection...*, ό.π., σελ. 159

³⁸³ Μαρξ, *Παρισινά Χειρόγραφα...* ό.π., σελ. 265

³⁸⁴ Ακόμη και μεταγενέστερα στο Κομμουνιστικό Μανιφέστο μαζί με τον Ένγκελς, ο Μαρξ θα εξήρε τον προοδευτικό χαρακτήρα της αστικής κυρίως Κοινωνίας ιδίως εξαιτίας του προοδευτικού ρόλου που διαδραμάτισαν ιστορικά οι αστοί για την ίδια την παραγωγή. «Η Αστική Τάξη έπαιξε στην Ιστορία έναν ρόλο εξαιρετικά επαναστατικό.» Βλ. Μαρξ, Ένγκελς, *Μανιφέστο του Κομμουνιστικού Κόμματος*, ό.π., σελ. 22

³⁸⁵ Μέσαρος, *Η Θεωρία του Μαρξ..* ό.π., σελ. 120

³⁸⁶ Αυτ.

³⁸⁷ Σύμφωνα με τον C.J. Arthur : *Η Ατομική ιδιοκτησία απαιτεί μια καθορισμένη άρνηση η οποία διατηρεί σε κάποια μορφή τον ανθρώπινο πλούτο που δημιουργήθηκε στην ιστορία της. Αυτή η "άρνηση της άρνησης" μας οδηγεί προς τα εμπρός και όχι προς τα πίσω.* (Arthur, *Dialectics of Labour...*, ό.π., σελ. 38)

³⁸⁸ Καρλ, Μαρξ, *Το Εβραϊκό Ζήτημα*, μτφ. Γ. Κρητικός, Εκδόσεις Οδυσσέας, Αθήνα 1978 σελ. 20

³⁸⁹ Burns, Fraser, *The Hegel Marx Connection...*, ό.π., σελ. 161

τη φυσική κατάληξη της ίδιας της Ατομικής Ιδιοκτησίας και όλων όσων αυτή πρεσβεύει (καλών και κακών, ευεργετικών και αποσαθρωτικών). Η Ατομική Ιδιοκτησία, ως κεφάλαιο, συνιστά και την αρχή του τέλους της, δηλαδή την τελευταία της ιστορική μορφοποίηση ως Ιδιοκτησία. Άρα είναι σωστή η παρατήρηση εδώ ότι η κίνηση προς τον Κομμουνισμό εγείρεται ως η αντίθεση στην Ατομική Ιδιοκτησία και ότι έτσι, κατά μία έννοια, συνιστά (ενν. ο Κομμουνισμός Κ.Ζ.) το αποτέλεσμα της κίνησης της Ατομικής Ιδιοκτησίας. Αλλά σε μια ανώτερη φάση ανάπτυξης, ο σοσιαλισμός στέκεται στα δικά του πόδια και «δεν χρειάζεται πλέον μια τέτοιου τύπου διαμεσολάβηση».³⁹⁰

Γράφει ο Μαρξ λοιπόν σε ένα σημείο των Χειρογράφων :

« Ο Κομμουνισμός (...) ως η θετική άρση της ατομικής ιδιοκτησίας, ως η ιδιοποίηση του ανθρώπινου βίου, είναι συνεπώς η θετική άρση κάθε αποξένωσης, συνεπώς η επιστροφή του ανθρώπου από τη θρησκεία, την οικογένεια, το κράτος κλπ. στην ανθρωπινή, δηλαδή στην κοινωνική ύπαρξή του.»³⁹¹

Είναι ξεκάθαρο στο σημείο αυτό ότι για το νεαρό Μαρξ η συλλήβδην άρση της Αποξένωσης περνάει μέσα από την αναγκαία άρση της Ατομικής Ιδιοκτησίας και αυτό διότι «... η αλλοτρίωση αποκτά την πιο γενική μορφή της στο θεσμό της ατομικής ιδιοκτησίας»³⁹² ενώ «...ή επανόρθωση θα γίνει με την κατάργηση της ατομικής ιδιοκτησίας.»³⁹³ Ο άνθρωπος ανακτά το βίο του, την αμεσότητά του *Είναι* του που προαναφέραμε, ιδιοποιείται το βίο του γιατί αυτός παύει να πραγματώνεται σαν εμπόρευμα και άρα σαν κάτι το αποξενωμένο και ιδιοποιημένο από κάποιον ιδιώτη προϊόν. Με την υπέρβαση της Ατομικής Ιδιοκτησίας και της Αλλοτρίωσης ο άνθρωπος επανέρχεται όπως προείπαμε στη φυσική ύπαρξη του η οποία τώρα ταυτίζεται με την δυνητικά πλήρως κοινωνικοποιημένη του υπόσταση. Με την κοινωνική πτυχή του δηλαδή, η οποία δεν αποτελεί σε πραγματολογικό επίπεδο μια εξωτερικώς επιβληθείσα συνάθροιση των ανθρώπων εξαιτίας κάποιων εξωθήσεων τους σε αυτή και εξαιτίας κάποιων φυσικό-βιολογικών όρων και αιτίων, αλλά την πραγματωμένη ύπαρξη του ανθρώπου και αυτό γιατί «...η ανθρωπινή ουσία της

³⁹⁰ Arthur, *Dialectics of Labour...*, ό.π., σελ. 39

³⁹¹ Μαρξ, *Παρισινά Χειρόγραφα...* ό.π., σελ. 273

³⁹² Μαρκούζε, *Λόγος και Επανάσταση...*, ό.π., σελ. 271

³⁹³ Αυτ.

Φύσης υπάρχει μόνο για τον κοινωνικό άνθρωπο...»³⁹⁴ Μόνο έτσι βγάζει νόημα τώρα και η φράση του Μαρξ ότι : «...Η κοινωνία (με τη μορφή της ώριμης μορφής της, του Κομμουνισμού Κ.Ζ.) είναι η ολοκληρωμένη ουσιώδης ενότητα του ανθρώπου με τη φύση, η ανάσταση της φύσης, ο συντελεσμένος νατουραλισμός του ανθρώπου και ο συντελεσμένος ανθρωπισμός της Φύσης...»³⁹⁵

Η άρση της Αλλοτριώσης υπό το πρίσμα της άρσης της Ατομικής Ιδιοκτησίας εγείρεται έτσι ως ένας εκ των ουκ άνευ όρων προκειμένου ο άνθρωπος να συσταθεί στον άνθρωπο του Κομμουνισμού³⁹⁶ που επανοικειοποιείται τον μη-αλλοτριωμένο, από τις κοινωνικές διαμεσολαβήσεις και μορφές του αποξενωμένου και αναγόμενου στο επέκεινα ανθρώπου, πραγματικό εαυτό³⁹⁷ του, που θα επιδιώκει δηλαδή να πραγματώνει τις κοινωνικές-φυσικές σχέσεις του χωρίς την αναγκαιότητα της ύπαρξης μιας διαμεσολάβησης. Με την υπέρβαση της ατομικής ιδιοκτησίας ο άνθρωπος επιστρέφει στην κοινωνική εργασία και ταυτόχρονα πραγματοποιείται η πραγματική ιδιοποίηση της ανθρώπινης φύσης για τον άνθρωπο και μέσω του ανθρώπου.³⁹⁸

Η απεμπόληση εν τέλει της Ατομικής Ιδιοκτησίας και η κληροδότηση, των –υπέρ-αρκετών για την ποσοτική και ποιοτική κάλυψη των αναγκών της Κοινωνίας– Μέσων Παραγωγής στους πραγματικούς παραγωγούς του συνόλου της Κοινωνίας, είναι ο απαραίτητος όρος για να περάσει η ανθρωπότητα σε μια ανώτερη βαθμίδα ανάπτυξης της, διατηρώντας όμως διαλεκτικά το κεκτημένο ακόμη και αυτής της αλλοτριωμένης/τικής διαδικασίας συγκρότησης αυτού του μη-αλλοτριωμένου/τικού Κοινωνικού *Είναι*.

Οι παραπάνω αντιλήψεις στη *Γερμανική Ιδεολογία* ωριμάζουν πλήρως και λαμβάνουν θέση εντός του υστερότερου αυτής της περιόδου έργου ως ένα οργανικό στοιχείο για τη σύλληψη της σημαντικότητας του διακυβεύματος περάσματος στον Κομμουνισμό. Η κορυφαία κειμενική αποτύπωση της αντίληψης ότι η Ατομική Ιδιοκτησία, Καταμερισμός της Εργασίας και Αλλοτριώση είναι ιστορικά φαινόμενα

³⁹⁴ Μαρξ, *Παρισινά Χειρόγραφα...* ό.π., σελ. 273

³⁹⁵ Αυτ., σελ. 274

³⁹⁶ Σύμφωνα με το Μαρξ «για την άρση της ατομικής ιδιοκτησίας είναι απαραίτητη μια πραγματική Κομμουνιστική δράση.» (Μαρξ, *Παρισινά Χειρόγραφα...* ό.π., σελ. 293)

³⁹⁷ Αυτό είναι που ο Μαρξ ονόμαζε «ιδιοποίηση της ανθρώπινης ουσίας» και «ιδιοποίηση της ανάγκης για κοινωνία». (Μαρξ, *Παρισινά Χειρόγραφα...* ό.π., σελ. 292)

³⁹⁸ Khan, *Development of the Concept...*, ό.π., σελ. 237

αλληλένδετα, ανευρίσκεται εντός του προσχεδίου της *Γερμανικής Ιδεολογίας*, των «*Σημειώσεων Φόιερμπαχ και Ιστορία*» προκειμένου μάλιστα, μετά την παράθεση των χωρίων που αντανακλούν την ενότητα των τριών αυτών κατηγοριών, να καταστεί σαφής ο αναγκαίος χαρακτήρας της υπέρβασής τους και της απαραίτητης για την ανθρωπότητα εγκαθίδρυση της Κομμουνιστικής Κοινωνίας. Γράφει λοιπόν ο Μαρξ :

«Τέλος ο καταμερισμός της εργασίας^{*399} μας προσφέρει επίσης το πρώτο παράδειγμα για το ότι οι άνθρωποι βρίσκονται στην αυτοφυή κοινωνία, όσο δηλαδή υπάρχει το χάσμα μεταξύ ιδιαίτερου και κοινωνικού συμφέροντος, όσο δηλαδή η δραστηριότητα δεν είναι καταμερισμένη αυτοβούλως αλλά αυτοφυώς τότε η ίδια η πράξη του ανθρώπου καθίσταται για αυτόν μια ζένη αντιπαρατιθέμενη δύναμη που τον υποτάσσει αντί να κυριαρχεί αυτός επ' αυτής. Από τη στιγμή δηλαδή που η εργασία αρχίζει να καταμερίζεται, επιβάλλεται στον καθένα ένας συγκεκριμένος αποκλειστικός κύκλος δραστηριότητας από τον οποίο δεν μπορεί να εξέλθει...»⁴⁰⁰

Εδώ λοιπόν ο Μαρξ καταδεικνύει τον τρόπο με τον οποίο ο Καταμερισμός της Εργασίας διαπλέκεται με το φαινόμενο της Αποξένωσης και ταυτόχρονα αποδεικνύει ότι η έννοια της Αλλοτριώσης παρόλο που δεν βρίσκει εδώ αυτή τη λεκτική έκφραση, όχι μόνο δεν εγκαταλείπεται αλλά ταυτόχρονα αναδεικνύει τη δραματική για τον άνθρωπο επίπτωση που έχει ο Καταμερισμός αναφορικά με την ουσιωδέστερη των δραστηριοτήτων του, δηλαδή την εργασία. Ο Μαρξ προχωρά στη σημαντικότερη νύξη ότι ο Καταμερισμός της Εργασίας, νοούμενος αφηρημένα, δεν αποτελεί κάτι το απτό και το επιβλαβές για τον άνθρωπο. Αντίθετα βλέπουμε ότι ο Καταμερισμός, ο οποίος είναι «αυτοφυής» (ακόμη) και όχι αυτοβούλως εκδηλωνόμενος εντός της δραστηριότητας, είναι αυτός που έχει ως αντίκτυπο για τον εργαζόμενο άνθρωπο την επιβολή της συγκεκριμενοποιημένης και περιορισμένης/περιοριστικής εργασίας πάνω του, ως κάτι που υφίσταται μονάχα ως ο αναγκαίος όρος για τη συνέχιση της βιοτικής του ύπαρξης. Ο Μαρξ πατώντας γερά πάνω στο κεκτημένο των *Χειρογράφων* επανεγείρει το ζήτημα της Αλλοτριώσης ως το καθοριστικότερο για το φαινόμενο του περιορισμένου βαθμού αυτενέργειας που ο άνθρωπος δύναται να έχει εντός της εργασιακής του δραστηριότητας εντός της οποίας υφίσταται ένας υποδουλωτικός καταμερισμός της. Και αν όπως έχουμε πει ο Καταμερισμός της Εργασίας βρίσκει

---

^{399*}Ο οποίος Καταμερισμός εργασίας εξάλλου δεν πρέπει να ξεχνάμε πώς είναι έκφραση-έννοια ταυτόσημη με την έννοια της Ατομικής Ιδιοκτησίας, με τη μία να εκφράζει τη δραστηριότητα την ίδια και η άλλη το προϊόν της δραστηριότητας αυτής (Μαρξ, *Φόιερμπαχ και Ιστορία*.... ό.π., σελ. 383)

⁴⁰⁰ Μαρξ, *Φόιερμπαχ και Ιστορία*... ό.π., σελ. 382-383

την αφετηριακή «αυτοφυή» του έκφραση αρχικά εντός των πανάρχαιων, πρωίμων ταξικών αλλά συνάμα φυσικών όρων της ανθρώπινης ύπαρξης και που συνεχίζει να υφίσταται εντός του ιστορικού προτσές των αλληλοδιαδεχόμενων κοινωνικό-οικονομικών σχηματισμών,⁴⁰¹ τότε είναι δεδομένο ότι για το ιστορικό «παρόν» της Κεφαλαιοκρατικής κοινωνίας συνιστά ένα εμπόδιο το οποίο πρέπει να υπερκερασθεί προκειμένου η ίδια η εργασία να απεγκλωβιστεί από τη μέγγενη της μονομέρειας, της αποβλάκωσης και του καταναγκασμού.

Για το Μαρξ ο Καταμερισμός δεν οφείλει όμως να αρθεί απαραίτητα ως αφηρημένα τέτοιος, αφού πάντοτε ευρίσκεται εντός μιας συγκεκριμενοποιημένης του έκφρασης, αλλά ως αυτοφυής-ακούσιος⁴⁰² και ως το αποτέλεσμα της έως τώρα οργάνωσης της εργασίας. Ο Μαρξ ανοίγει το θεωρητικό δρόμο για τη θεμελίωση της επίτευξης του Κομμουνισμού ως κάτι το απαραίτητο προκειμένου ο όποιου τύπου Καταμερισμός της Εργασίας να λαμβάνει χώρα αυτοβούλως από τα πραγματικά υποκείμενα της εργασίας και όχι από τις ανάγκες που επιτάσσει αυθαίρετα η αγορά-παραγωγή εμπορευμάτων και με γνώμονα το κέρδος. Ο Κομμουνισμός, δηλαδή, να νοηθεί ως η διαλεκτική άρση της «αυτοφύιας» του Καταμερισμού και της ακούσιας επιβολής του (ως υπέρβαση και διατήρηση), με σκοπό την επίτευξη μιας κατάστασης τρόπου παραγωγής όπου η εργασία θα «καταμερίζεται»*⁴⁰³ αυτοβούλως έχοντας ως στόχο της την αυτενέργεια και την ικανοποίηση των πραγματικών αναγκών του συνόλου της Κοινωνίας και όχι των αναγκών του κεφαλαίου ή της εκάστοτε ιστορικά κυρίαρχης τάξης. Γράφει λοιπόν ο Μαρξ λίγο παρακάτω :

«...ενώ στην κομμουνιστική κοινωνία, όπου καθένας δεν έχει έναν αποκλειστικό κύκλο δραστηριότητας, αλλά μπορεί να εκπαιδευτεί σε κάθε τυχόν κλάδο, η κοινωνία ρυθμίζει τη γενική παραγωγή και ακριβώς καθιστά για εμένα δυνατό σήμερα να κάνω αυτό και αύριο εκείνο, το πρωί να κυνηγώ, το βράδυ να ψαρεύω, το απόγευμα να επιδίδομαι στην κτηνοτροφία

---

⁴⁰¹ Ο Walliman είναι ξεκάθαρός ως προς το γεγονός ότι ο Καταμερισμός της Εργασίας και η Αλλοτρίωση είναι φαινόμενα που συνεχίζουν να υπάρχουν και εντός της ιστορικής συγκρότησης των ταξικών κοινωνιών λέγοντας :...επιπλέον, ο άνθρωπος στους προ-καπιταλιστικούς κοινωνικούς σχηματισμούς μπορεί επίσης να αποξενώνεται εφόσον ο καταμερισμός της εργασίας αποδεικνύεται ότι είναι σε αυτοφυή-ακούσια μορφή (Wallimann, *Estrangement Marx's Conception...*, ό.π., σελ. 150)

⁴⁰² Αυτ., σελ. 100

⁴⁰³* Κατά την άποψη μας, παρόλο που πράγματι η άρση του Καταμερισμού της Εργασίας δεν συνιστά πλήρη απαλοιφή του, θεωρούμε πως ο όρος «καταμερισμός», νοούμενος υπό το θεωρητικό πρίσμα μιας κοινωνίας που λειτουργεί με γνώμονα την «αυτενέργεια», χάνει την όποια ουσιαστική σημασία κατέχει εκφράζοντας τον τρόπο με τον οποία ασκείται η εργασία από τους μεμονωμένους παραγωγούς εντός του γίνεσθαι των ταξικών κοινωνιών.

και μετά το φαγητό να ασκώ κριτική όπως ακριβώς μου αρέσει, χωρίς ποτέ να γίνω κωνηγός, ψαράς βοσκός ή κριτικός...»⁴⁰⁴

Η διατύπωση αυτή του Μαρξ που συνιστά μια από τις κορυφαίες συλλήψεις της νεανικής περιόδου του, σκιαγραφεί, τω κατά δύναμιν, το χαρακτήρα που θα έχει η εργασία στην Κομμουνιστική Κοινωνία, στην κοινωνία δηλαδή όπου θα έχει εκλείψει ο υποδουλωτικός μηχανισμός του Καταμερισμού ως Καταμερισμός των επιμέρους - μονομερών, για τους ανθρώπους, δραστηριοτήτων. Ο άνθρωπος δεν θα αναγκάζεται προκειμένου να ζήσει να ασκεί ένα επάγγελμα, αλλά θα μπορεί να αισθάνεται αυτενεργός και δημιουργικός εντός ενός γίνεσθαι δραστηριοτήτων, όπου λόγω του ότι θα έχει εκλείψει η ανάγκη για επιβίωση, μέσω της εργασιακής δραστηριότητας, δεν θα νοούνται καν ως επαγγέλματα αλλά ως μορφές εκδήλωσης του πρακτικού βίου και του τρόπου με τον οποίο οι άνθρωποι θα ρυθμίζουν τη γενική παραγωγή. *Ο κοινωνικός χαρακτήρας της εργασίας δηλαδή θα εκδηλώνεται απευθείας.*⁴⁰⁵ Η κατάργηση της εξειδίκευσης λοιπόν εγείρεται ως ένας εκ των ων ουκ άνευ όρων για το πέρασμα στη βαθμίδα της κοινωνικής ανάπτυξης όπου οι άνθρωποι θα καθίστανται ικανοί να παράγουν όχι εξαιτίας του ότι το απαιτεί-επιτάσσει το αναπαραγόμενο, διαμέσου της εργασίας, κεφάλαιο, αλλά γιατί το επιτάσσουν οι νέες κοινωνικές νόρμες που επιτρέπουν στον ελεύθερο άνθρωπο να εργαστεί ποικιλοτρόπως. Που του επιτρέπουν δηλαδή να αναπτύξει το «βίο γένους» του πολυπαραγοντικά και πολυπόικιλα και όχι μονομερώς, μονοσήμαντα και επαναλαμβανόμενα. Η άρση του Καταμερισμού της Εργασίας συνεπάγεται την άρση, επί της ουσίας, και της ίδιας της Αλλοτρίωσης, αφού εκπίπτει ιστορικά ο κυριότερος και καθοριστικός εκείνος παράγοντας που καθιστά την εργασία ως κάτι το εξωτερικώς επιβληθέν.

Έχει λοιπόν δίκιο ο Wallimann τόσο όταν λέει πως *όπως ο αυτοφύης-ακούσιος καταμερισμός της εργασίας είναι κεντρικός στη θεωρία της αποξένωσης του Μαρξ, έτσι και ο εθελοντικός καταμερισμός της εργασίας, τον οποίο ευαγγελίζεται ο Κομμουνισμός, είναι κεντρικός στο όραμα του Μαρξ για έναν κόσμο χωρίς αποξένωση*⁴⁰⁶ όσο και όταν σημειώνει ότι *σύμφωνα με τον Μαρξ, η φύση του καταμερισμού της εργασίας πρέπει να είναι το κεντρικό κριτήριο διαπίστωσης για την*

⁴⁰⁴ Μαρξ, *Φόιερμπαχ και Ιστορία...*, ό.π., σελ. 383

⁴⁰⁵ Μέσαρος, *Η Θεωρία του Μαρξ..* ό.π., σελ. 151

⁴⁰⁶ Wallimann, *Estrangement Marx's Conception...*, ό.π., σελ. 106

ύπαρξη ή μη ύπαρξη αποξένωσης (...) η αποξένωση είναι ένα διχοτομικό φαινόμενο. Υπάρχει ελλείψει εκούσιου καταμερισμού της εργασίας, και δεν διαφαίνεται να υπάρχει μετά την εγκαθίδρυση του Κομμουνισμού.⁴⁰⁷

Σε συνδυασμό λοιπόν με την υπέρβαση της Ατομικής Ιδιοκτησίας, του κυρίως αιτίου δηλαδή που αποξενώνει τον εργάτη-παραγωγό από το προϊόν της εργασίας του, η άρση του Καταμερισμού της Εργασίας συνιστά την λογικό-ιστορική διέξοδο της συλλήβδην ανθρωπότητας προς μια κοινωνική κατάσταση όπου η παραγωγή θα πραγματώνεται από τον κοινωνικό άνθρωπο για ολόκληρη την κοινωνία με ρυθμιζόμενο και όχι αυθαίρετο τρόπο· από τους πολυποίκιλα εργασιακά γαλουχημένους ανθρώπους, που θα καθίστανται τα πραγματικά υποκείμενα της εργασιακής δραστηριότητάς τους, και όχι από τους καταπιεσμένους εργάτες που έχουν ως μοναδικό σκοπό της ύπαρξής τους την απλή αυτό-αναπαραγωγή της μίζερης ύπαρξής τους.

4.5 : Ο Κομμουνισμός ως η Εντέλει Άρση της Αντίφασης Μεταξύ Ανθρώπου και Φύσης

Ο Κομμουνισμός στα νεανικά έργα του Μαρξ δεν έχει μόνο αυτούς τους ορισμούς αλλά πιστεύουμε πως οι συγκεκριμένοι που είδαμε αντανακλούν καλύτερα το επιχείρημα που θέλουμε να αποδείξουμε αναφορικά με το γεγονός ότι ο νεαρός γερμανός στοχαστής βλέπει στο παρασκήνιο της λεγόμενης παγκόσμιας ιστορίας μια γενικότερη κίνηση για την ανθρωπότητα, η οποία γεννάται ως ειδολογικά διακρινόμενη υπόσταση από τη Φύση εξαιτίας της εργασίας⁴⁰⁸ και που κατευθύνεται εντός της αντιφατικής πορείας μετάβασης της από ένα επίπεδο αμιγούς καθορισμού της μέσω φυσικών σχέσεων και νομοτελειών προς ένα επίπεδο κατεξοχόν (αλλά όχι μόνο) καθορισμού από κοινωνικές τέτοιες.

Από τη μία πλευρά λοιπόν ο Κομμουνισμός προβάλλει ως η ιστορική κατάληξη της έως τώρα κοινωνικής ύπαρξης και κοινωνικής οργάνωσης της ανθρωπότητας, ως η άρνηση της άρνησης, η οποία όπως προείπαμε θεμελιώνεται θεωρητικά στη βάση του χειραφετητικού, καθολικού για την ανθρωπότητα, προτάγματος του προλεταριάτου, το οποίο ως φορέας της εκμετάλλευσης και ως ο «κατεξοχόν εργάτης που πλάθει μέχρι και τον άνθρωπο» είναι το υποκείμενο που θα έρθει σε ρήξη με το λογικό και

---

⁴⁰⁷ Αυτ., σελ. 166

⁴⁰⁸ Μαρξ, *Παρισινά Χειρόγραφα...*, ό.π., σελ. 281

ιστορικό χρονικό παρόν της κορωνίδας των εκμεταλλευτικών κοινωνιών, την Κεφαλαιοκρατία και αυτό γιατί *στη χειραφέτηση των εργατών περιέχεται η γενική ανθρώπινη χειραφέτηση.*⁴⁰⁹ Συνίσταται δηλαδή ως η *πρώτη άρνηση* της συγκεκριμένης ιστορικό-κοινωνικής βαθμίδας του Καπιταλισμού και όχι ως ένας τετελεσμένος σκοπός για την συλλήβδην κοινωνική ανάπτυξη, αλλά ως το τέλος της κοινωνικής ανάπτυξης που αρθρώνεται ως τέτοια εντός του εκμεταλλευτικού και συγκεκριμενοποιημένου επίπεδου εκδήλωσης των ταξικών κοινωνιών και των παραμορφωτικά υπό συγκρότηση ανθρώπινων σχέσεων και της αντιφατικά υπό συγκρότηση ανθρώπινης Φύσης. Έχει δίκιο λοιπόν ο Φρόμ όταν λέει *πως για τον Μαρξ ο σοσιαλισμός (κομμουνισμός) θεωρούνταν ως όρος της ελευθερίας και της δημιουργικής δύναμης και όχι ως σκοπός της ζωής.*⁴¹⁰

Ερχόμενο το προλεταριάτο όμως σε ρήξη με την Κεφαλαιοκρατία έρχεται αναγκαστικά σε σύγκρουση και με τους ίδιους τους όρους που το θεμελιώνουν ως μια απανθρωποποιημένη μάζα εργατών με απανθρωποποιημένες ανάγκες, έρχεται δηλαδή σε αναπόδραστη σύγκρουση με την ίδια την Αλλοτρίωση που τον συγκροτεί με παραμορφωτικό τρόπο και που συνιστά το πραγματικό απότοκο —και ταυτόχρονα την αιτία— της ύπαρξης των καταπιεστικών και βάρβαρων μορφών διαμεσολάβησης της σχέσης του με τη Φύση, δηλαδή της Ατομικής Ιδιοκτησίας και του Καταμερισμού της Εργασίας. *Ο Κομμουνισμός δηλαδή, από την άλλη πλευρά, σηματοδοτεί το τέλος του Καταμερισμού της Εργασίας, ως του κατεξοχήν τρόπου με τον οποίο οργανώνεται η παραγωγή, και ταυτόχρονα την ανάδυση μιας κοινωνίας όπου κανένας δεν επιβάλλει ένα κύκλο δραστηριοτήτων έναντι ενός άλλου και έχοντας ως σκοπό την επικαρπία των αποτελεσμάτων της παραγωγικής δραστηριότητας που προκύπτει από την αφετηριακή ιδιοποίηση της εργασίας κάποιου άλλου.* Ο Κομμουνισμός εγείρεται έτσι ως η Κοινωνία της αυτενέργειας όπου ο κάθε άνθρωπος δύναται να εργάζεται, όχι προκειμένου να επιβιώνει, αλλά για να ικανοποιεί διαρκώς τις ανάγκες της κοινότητας του, την οποία θα νοεί με όρους συλλογικότητας και όχι ενός τυχαίου αθροίσματος ατομικοτήτων, μέσω ενός ρυθμιζόμενου παραγωγικού συστήματος όπου το κάθε άτομο αυτοβούλως θα είναι κυρίαρχος επί της όποιας εργασιακής δραστηριότητας του και των μέσων με τα οποία αυτή θα μετουσιώνεται σε αληθινή εξαντικειμενίκευση ουσιαστικών δυνατοτήτων/δυνάμεων ενσωματώνοντας στα προϊόντα

---

⁴⁰⁹ Αυτ., σελ. 259

⁴¹⁰ Φρόμ, *Η Εικόνα του Ανθρώπου...*, ό.π., σελ. 85

της παραγωγής τα ταλέντα και τις ικανότητές του.⁴¹¹ δραστηριότητα μάλιστα η οποία θα έχει πάψει να νοείται πια ως η αναγκαία πρακτική για την επιβίωση και ως εισοδηματικό επάγγελμα.

Λόγω των παραπάνω, ο Κομμουνισμός είναι όμως και κάτι ακόμη, κάτι το θετικό —με τη φιλοσοφική έννοια—, κάτι το καταφατικό με κάποια χροιά κανονιστικότητας, είναι η *Κοινωνία της ολοκλήρωσης του πραγματικού «όντος γένους»* και αυτό διότι σε αυτή την κοινωνική μορφή ο άνθρωπος πραγματώνει τις ιδιότητες του ως πραγματικός άνθρωπος, ως ο καθολικός εργαζόμενος και ως ο ελεύθερος παραγωγός που περιγραφόταν στα *Παρισινά Χειρόγραφα του 1844*. Με τον τρόπο αυτό αντιλαμβανόμαστε ότι ο άνθρωπος στην Κομμουνιστική Κοινωνία του μέλλοντος συνιστά τον ολοκληρωμένο άνθρωπο, τον *άνθρωπο και την «Ουσία του στην Πραγματικότητά τους»*, ως το σύνολο των κοινωνικών σχέσεων. Το σύνολο των κοινωνικών σχέσεων του ανθρώπου ως πραγματωμένη αλήθεια, ως σχέσεις δηλαδή που έχουν επανοικειοποιηθεί τη φυσικότητά και το φυσικό υπόβαθρο τούς υπερβαίνοντας και ενσωματώνοντας τις εντός ενός ανώτερου τύπου σχεσιακού γίνεσθαι για την ανθρωπότητα. Παράγοντας με ανθρώπινο τρόπο, σύμφωνα με το νεαρό Μαρξ, οι άνθρωποι-παραγωγοί *αντανακλούν στα μάτια τους την απαστράπτουσα ουσία τους* όπως αυτή διαφαίνεται στην ολοκληρωμένη της μορφή· στη μορφή εκείνη όμως που ανταποκρίνεται αυστηρά στη μέχρι έως τώρα ελλιπή και μερική συγκρότηση της Κοινωνίας. Ο Μαρξ δεν λέει τίποτε, και πολύ σωστά πράττει, για το ποία θα είναι η ανθρώπινη «ουσία» στην αναπόφευκτα διαλεκτική διαδικασία μετασχηματισμού της ίδιας της καθεαυτό Κοινωνίας, δεν λέει δηλαδή οριακά τίποτα για τον τρόπο με τον οποίο θα μετασχηματίζονται οι κοινωνικές σχέσεις μετά και την εγκαθίδρυση του Κομμουνισμού. Ο Μαρξ απλώς σκιαγραφεί τη μορφή τους όπως αυτές προβάλλουν υπό το πρίσμα της άρνησης της Κεφαλαιοκρατίας. Οι κοινωνικές σχέσεις δηλαδή που περιγράφονται από το Μαρξ, όντας υπό το φως της δυνάμει πραγμάτωσής τους διατηρούν ακόμη εντός τους το ανειρημμένο *Είναι των ταξικών κοινωνικών συσχετίσεων της Αλλοτριώσης*. Εν ολίγοις προβάλλουν ως η επίλυση, θα λέγαμε, του τρόπου με τον οποίο εκφράζονται οι κοινωνικές σχέσεις εντός ενός αλλοτριωμένου/τικού πεδίου με έντονο το κατάλοιπο του φυσικό-βιολογικού καθορισμού, ενώ η όποια κατάφασή του αμιγώς κοινωνικού ποιού τους παραμένει οριακά εντός του γίνεσθαι της *πρώτης άρνησης* της Κεφαλαιοκρατίας και της

---

⁴¹¹ Leopold, *The Young Karl Marx*, ό.π., σελ. 233

Αλλοτρίωσης. Έχει δίκιο δηλαδή ο Αξελός κατά την άποψή μας –αναφορικά με αυτό– όταν θεωρεί την Αλλοτρίωση ως την *αρνητική ανθρωπολογία που μας λέει όλα όσα δεν είναι ο άνθρωπος*.⁴¹²

Όμως αυτό δεν έγκειται κατά την άποψη μας σε μια θεωρητική αδυναμία του στοχαστή, αλλά αντίθετα στη νηφαλιότητά του και στο συνεπή επιστημονικό τρόπο πρόσληψης της πραγματικότητας που τον περιβάλλει⁴¹³ και αυτό διότι αναγνωρίζει το γεγονός ότι είναι φιλοσοφικά και επιστημολογικά αδύνατο να ανιχνευτούν οι νομοτέλειες μιας «ουσίας» που ακόμη δεν έχει προκύψει ιστορικά. Ο Μαρξ δεν υποπίπτει στα σφάλματα των ουτοπιστών σοσιαλιστών και αναγνωρίζει ήδη από τα νεανικά του χρόνια ότι το όποιο κοινωνικό μέλλον της ανθρωπότητας προβάλλει αναγκαστικά ακόμη υπό το πρίσμα της *άρνησης* του ιστορικού παρόντος. Η «Ουσία» λοιπόν πρέπει να νοείται ως λογικό - ιστορική κατηγορία, που εκφράζει τη μία μόνο πλευρά της διαμορφούμενης Ολότητας, που δεν αποτελεί κάτι το στατικό, το επέκεινα και κρυφό, που στέκεται πίσω ή πάνω⁴¹⁴ καθορίζοντας σαν άλλος Θεός με μεταφυσικό τρόπο τον άνθρωπο, αλλά ως κάτι το οποίο μπορεί να συλληφθεί μονάχα στην κίνησή του. Για τον Μαρξ ο άνθρωπος είναι σε τελική ανάλυση το γίνεσθαι του, είναι η ίδια του η Ιστορία την οποία ο ίδιος πλάθει και δημιουργεί αναπροσαρμόζοντας τις κοινωνικές συνιστώσες της ύπαρξης του διαρκώς. Και αυτή η Ιστορική διαδικασία δεν σταματά ποτέ παρά μόνο αναπτύσσεται αποκτώντας συνεχώς νέες διαβαθμίσεις και ποιότητες· συνεχώς εξελίσσεται και μετασχηματίζεται, ενίοτε έχοντας δραματικές επιπτώσεις για το υποκείμενο της, καθότι αντικατοπτρίζει τις απύθμενες δυνατότητες του ίδιου του ανθρώπου να αναπτύσσεται διαρκώς εφόσον εκπληρώνει συνεχώς το «κοινωνικό του —θα λέγαμε— πεπρωμένο». Αυτό που σίγουρα γνωρίζουμε και που το μαθαίνουμε από το νεαρό Μαρξ όμως είναι ότι ο άνθρωπος, ως φορέας και δημιουργός των σχέσεων του,

---

⁴¹² Αξελός, *Ο Μαρξ στοχαστής της τεχνικής...*, ό.π., σελ. 168

⁴¹³ Είναι ουσιώδους σημασίας λοιπόν η παρατήρηση του Leopold ο οποίος μας υπενθυμίζει ότι ο Μαρξ φαίνεται να απορρίπτει την υπόθεση ότι χρειαζόμαστε λεπτομερείς και πειστικές αναφορές για το τι θα μπορούσε να είναι ο σοσιαλισμός ή με τι θα μπορούσε να μοιάζει ο σοσιαλισμός. Όταν πρόκειται για ζητήματα σοσιαλιστικού σχεδιασμού, ο Μαρξ ασκεί κριτική στους ουτοπιστές σοσιαλιστές, όχι πρωτίστως για την ανεπάρκεια και την αναξιοπιστία των σχεδίων τους, αλλά επειδή υποθέτουν ότι χρειαζόμαστε σχέδια. (Leopold, *The Young Karl Marx*, ό.π., σελ. 290). Δεν βρίσκουμε το λόγο λοιπόν να μη θεωρήσουμε ότι ακριβώς το ίδιο ισχύει αναφορικά με τη μορφή που θα προσλάμβανε η Κοινωνία μετά και την εγκαθίδρυση του Κομμουνισμού. Ο Μαρξ δεν είναι αφελής και αιθεροβάμων στοχαστής και γι' αυτό δεν δίνει, ούτε ακόμη και στα νεανικά χρόνια της ζωής του, συνταγές για τις κουζίνες του μέλλοντος (Κ. Μαρξ, *Το Κεφάλαιο*, Συγχρονη Εποχή, τ2, σελ. 23).

⁴¹⁴ Φρόμ, *Η Εικόνα του Ανθρώπου...*, ό.π., σελ. 106

είναι αυτός που μόνος του καθορίζει τις τύχες του με διαρκώς νέους τρόπους και μέσω των πράξεών του, όντας ο ίδιος ταυτόχρονα, με φυσικό και κοινωνικό τρόπο, *το ενεργό υποκείμενο και το αντικείμενο*⁴¹⁵ της ίδιας της Ιστορίας του και της συνειδητής δημιουργικής-εξαντικειμενικευτικής δραστηριότητάς του, η οποία με τη σειρά της συνιστά το κατεξοχήν ειδοποιό του χαρακτηριστικό και την εκδήλωση της δικής του ιδιαιτερότητας να μεταβολίζει τη Φύση και τη «Φύση του» με τρόπο διάφορου του ζωώδους.

Ο Κομμουνισμός όμως, εν κατακλείδι και συν τοις άλλοις, ως άρση της Αλλοτρίωσης, της Ατομικής Ιδιοκτησίας και της ίδιας της Αλλοτρίωσης δεν αποτελεί ούτε ένα αφηρημένο διακύβευμα με ηθικίστικη χροιά⁴¹⁶⁻⁴¹⁷ (όπως ο μαρξισμός δεν είναι μια κανονιστική ηθική⁴¹⁸)⁴¹⁹ που επιτάσσει την απλή αναδιοργάνωση-αναδιάρθρωση των αστικών ηθικών αξιών, αλλά συνιστά **την Επίλυση της Ιστορικής Αντίφασης μεταξύ Ανθρώπου και Φύσης**, η οποία βρίσκει τις αληθινές της ρίζες στην ιστορικότητα της ίδιας της Φύσης και τη στιγμή που ο άνθρωπος αποσπάται ειδολογικά από τα υπόλοιπα φυσικά πλάσματα, και αυτό συμβαίνει διότι εντός του Κομμουνισμού ο άνθρωπος αποκαθιστά την αμεσότητα της σχέσης του με Φύση σε ένα επίπεδο όμως που η σχέση αυτή αποκρυσταλλώνεται με κοινωνικό κατεξοχήν τρόπο. Ο Κομμουνισμός συνιστά δηλαδή πολύ σωστά όπως ο ίδιος ο Μαρξ σημειώνει με αυστηρότητα *το τέλος της έως τώρα Ιστορίας*, της Ιστορίας της κοινωνικής-φυλογενετικής συγκρότησης του ανθρώπου, η οποία με τη σειρά της εκβάλλει ως διαδικασία στην κοινωνική πραγματικότητα της Κεφαλαιοκρατίας. Με την Κεφαλαιοκρατία ολοκληρώνεται δηλαδή η φάση της διαδικασίας συγκρότησης του ανθρώπου και ανοίγεται το πεδίο για την ολοκλήρωση του εντός της Κομμουνιστικής Κοινωνίας όπου θα υπερβαίνεται εντέλει ο απλός ορίζοντας των

⁴¹⁵ Ευτύχης, Μπιτσάκης, «Η Μοίρα της Ανθρωπότητας Είναι Γραμμένη στα Γονίδια μας;», *Ουτοπία*, τχ. 42, Νοέμβριος-Δεκέμβριος 2000 σελ. 60

⁴¹⁶ Είναι σημαντική επί τούτου η παρατήρηση του Van Der Hoven ο οποίος λέει ότι ο Μαρξ δεν παίρνει μια ηθική θέση θεωρώντας ότι τάχα με την απλή απαλοιφή των καπιταλιστών θα γίνονταν όλα αυτομάτως καλώς καμωμένα, σημειώνοντας παράλληλα ότι μια τέτοια αντίληψη θα υποτιμούσε τη σοβαρότητα που εκπέμπει ως στοχαστής ο Μαρξ. (Βλ. Johan, Van Der Hoven, *Karl Marx : The Roots of his Thought*, Εκδόσεις Wedge Publishing Foundation, Toronto 1976, σελ. 68)

⁴¹⁷ Ο Μέσαρος θεωρούσε ότι ως τέτοιος, δηλαδή ως άρση, ο Κομμουνισμός δεν θα μπορούσε να αποτελεί απλώς ένα ηθικό και λογικό δέον, ένα αφηρημένο αίτημα, αλλά ένα ζήτημα πρακτικής σημασίας. (Μέσαρος, *Η Θεωρία του Μαρξ*., ό.π., σελ. 121)

⁴¹⁸ Μπιτσάκης, *Ανθρώπινη Φύση: Αντιφάσεις και Δυνατότητες*, ό.π., σελ. 45

⁴¹⁹ Ο Wood τραβάει αυτή την αντίληψη μάλιστα στα άκρα όταν λέει ότι : *Ο Μαρξ υιοθετεί μια εχθρική στάση έναντι κάθε ηθικής, και μάλλον θεωρεί την ηθική γενικώς περιφρονητέα και αναξιόπιστη από επιστημονική άποψη.* (A. Wood, *περιοδικό M*, τεύχος 19, Οκτώβριος-Νοέμβριος 1995) : Όπως ανευρίσκεται στο Κινιού, Καρλ Μαρξ, ό.π., σελ.45

κοινωνικά ικανοποιούμενων φυσικών αναγκών και θα ανοίγεται το πεδίο για τη συγκρότηση νέων και συνθετότερων κοινωνικών μορφών της ανθρώπινης χρείας.

Ένας από τους περιεκτικότερους ορισμούς που ο Μαρξ δίνει ανευρίσκεται εντός των σημειώσεων για τη *Γερμανική Ιδεολογία* όπου με λιτό τρόπο λέει :

«Ο Κομμουνισμός δεν είναι για εμάς μια κατάσταση που πρέπει να επιβληθεί, ένα ιδεώδες προς το οποίο θα πρέπει να προσανατολιστεί η πραγματικότητα. Ονομάζουμε Κομμουνισμό της πραγματική κίνηση η οποία αίρει την παρούσα κατάσταση. Οι όροι αυτής της κίνησης προκύπτουν από την υπάρχουσα προϋπόθεση.»⁴²⁰

Η παρούσα κατάσταση όμως είναι το ιστορικό αποτέλεσμα της πραγματικής κίνησης της ανθρώπινης παραγωγικής δραστηριότητας πάνω στην υλική βάση που, όπως είδαμε, δημιούργησαν όλες οι προηγούμενες γενεές παραγωγών-ανθρώπων. Άρα επανερχόμαστε στη θέση ότι ο Κομμουνισμός είναι η άρση της έως τώρα κοινωνικής ιστορικής συγκρότησης, όμως έχοντας ως δεδομένη πλέον την ποιοτική διαφοροποίηση της θέσης αυτής, καθότι βλέπουμε ότι η κοινωνική αυτή κατάσταση των ελεύθερων παραγωγών προβάλλει στον ορίζοντα του ιστορικού μέλλοντος έχοντας ως βάση και προϋπόθεση της την ίδια την αναγκαιότητα υπέρβασης των όρων που χρειάστηκαν να συγκροτηθούν για να την καταστήσουν απαραίτητη.

Η σημαντικότερη ωστόσο διατύπωση, όπου αναδεικνύεται συν τοις άλλοις ο χαρακτήρας του Κομμουνισμού ως έννοια που ενσωματώνεται σε μια **συλλογική** και **ολιστική** –θα λέγαμε– αντίληψη για την κίνηση της Ιστορίας, ανευρίσκεται στα *«Οικονομικά και Φιλοσοφικά Χειρόγραφα του 1844»* όπου αναφέρεται ότι :**«...όλη η κίνηση της ιστορίας είναι (...) η πραγματική πράξη της δημιουργίας του κομμουνισμού - η γέννηση της εμπειρικής του ύπαρξης.»**⁴²¹

Ο Κομμουνισμός εγείρεται ως το ιστορικό αποτέλεσμα ολόκληρης της διαδικασίας συγκρότησης του, ενώ ταυτόχρονα η Ιστορία στην ολότητα της κίνησής της προβάλλει υπό το πρίσμα της φυσικής κατάληξής της, δηλαδή την κοινωνική κατάσταση του εμπειρικά και πραγματικά-ολιστικά προκύπτοντος Κομμουνισμού, ο

⁴²⁰ Μαρξ, *Φόιερμαχ και Ιστορία...*, ό.π., σελ. 384

⁴²¹ Karl, Marx, *«Οικονομικά & Φιλοσοφικά Χειρόγραφα»*, in Marx, K. – Engels, F., *Collected Works*, vol. 3, Moscow 1975, Progress Publishers, σελ. 297 : Όπως ανευρίσκεται στο Χρύσης, Αλέξανδρος, «Ο κομμουνισμός του Μαρξ ως κριτική στη 'ριζοσπαστική δημοκρατία' του Ερνέστο Λακλάου», *Τετράδια Μαρξισμού* τχ. 01, Καλοκαίρι 2016, διαθέσιμο ηλεκτρονικά στο : <https://tinyurl.com/3dy9uwar>

οποίος με τη σειρά του ανοίγει μια νέα σελίδα για το κοινωνικό μέλλον της ανθρωπότητας.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ - ΓΕΝΙΚΗ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΟΣ

Η εργασία αυτή δεν αποτελεί μια γενικευμένη πραγματεία περί των νεανικών μαρξικών έργων και σαφώς δεν ευελπιστεί να θεωρηθεί ως μια συνολική και αναλυτική πραγμάτευση των εννοιών που αποτελούν αντικείμενο μελέτης και ανάπτυξης για τον στοχαστή την εποχή μεταξύ των ετών του 1843 και του 1846.

Αντιθέτως, θα λέγαμε πως η εργασία μας δομήθηκε με σκοπό να παρουσιάσει —ενδεχομένως— μια νέα προοπτική για τα νεανικά μαρξικά κείμενα και μαζί με αυτά για μια πλειάδα εννοιών που ανευρίσκονται εντός του γίνεσθαι τους. Η προοπτική αυτή δεν αφορά όμως τον περιεχομενικό χαρακτήρα τους ούτε αποτελεί μια αφηρημένου τύπου κριτική ανασκόπηση κάποιων ερμηνειών και παρερμηνειών που ανευρίσκονται για αυτά εντός της δευτερογενούς βιβλιογραφίας. Για να γίνουμε πιο συγκεκριμένοι οφείλουμε να πούμε πως η εργασία μας καταπιάστηκε με ένα γενικότερο ζήτημα: με το θέμα του πώς αναπτύσσεται εντός των έργων αυτών η διαλεκτική αντίληψη του Μαρξ για τον άνθρωπο τον ίδιο, τη φύση αυτού, και κυρίως η αντίληψή του για τον τρόπο αλληλεπίδρασης των δύο «*συστατικών στοιχείων του Είναι του*», δηλαδή τη Φυσική-Βιολογική και την Κοινωνική του πτυχή. Ωστόσο, η πραγμάτευσή μας δεν έλαβε χώρα με μια αγκυλωμένη στοχοπροσήλωση και σχολαστικότητα προκειμένου να αναλύσουμε συστηματικά την κάθε έννοια που εφάπτεται νοηματικά του θέματος αυτού. Καταπιαστήκαμε, αντιθέτως, με το ζητούμενο μας, σε ένα υψηλό επίπεδο αφαίρεσης και με σκοπό την παρουσίαση του επιχειρήματος στην ολότητά του, με σκοπό δηλαδή να καταπιαστούμε με τις έννοιες που μας αφορούν από τη σκοπιά που εξυπηρετείται —κατά την άποψή μας— η σκιαγράφηση μιας μαρξικής αλήθειας της νεανικής περιόδου: της αλήθειας ότι το ανθρώπινο *Είναι*, το ίδιο το κοινωνικό *Είναι* της ανθρωπότητας δηλαδή στο οποίο αναφερθήκαμε προηγουμένως, αποτελεί ένα γίνεσθαι, και μάλιστα ένα αναπτυσσόμενο και αντιφατικό γίνεσθαι που ορίζεται για τον άνθρωπο από την κίνηση του που έχει ως αφετηρία μία κατάσταση αμιγώς φυσικού καθορισμού του, όπου οι βιολογικές και φυσικές σχέσεις οριακά ταυτίζονται με τις κοινωνικές, και που καταλήγει σε μια κοινωνικού τύπου κατάσταση όπου η φυσικότητα γίνεται κάτι το επανοικειοποιήσιμο από τους ωριμασμένους κοινωνικούς όρους της ανθρώπινης ύπαρξης: όπου δηλαδή η Κοινωνία έχει πραγματωθεί ως η πραγματική «Φύση» για

τους ανθρώπους και που έχει διαβεί το λογικό ορίζοντα της *δεύτερης άρνησης* του αφηρημένου και καθολικού *Εαυτού* της.

Θεωρούμε λοιπόν ότι ο Μαρξ εντός των νεανικών έργων του διαβλέπει για το Ιστορικό γίνεσθαι μια σαφή πορεία που ορίζεται ως η νομοτελής-αιτιώδης κίνηση συγκρότησης της αμιγούς «κοινωνικής Φύσης» —θα λέγαμε— του ανθρώπου, η οποία κίνηση μάλιστα διαπερνάει τα περισσότερα —αν όχι όλα— σταδία μιας κλιμακούμενης αντίφασης. Πιστεύουμε λοιπόν πως ο νεαρός Μαρξ πραγματεύεται τις έννοιες του υπό το πρίσμα μιας εν πολλοίς ασύνειδης επιστημονικής-φιλοσοφικής υπόθεσης εργασίας, —γιγαντιαίας στην αποσπασματικότητά της—, σύμφωνα με την οποία το Ιστορικό γίνεσθαι αποτελεί μια χώρο-χρονική αντικειμενική κίνηση με σαφές βιολογικό υπόβαθρο και κοινωνική προοπτική. Η υπόθεση αυτή εργασίας του Μαρξ, κατά την άποψή μας, διαπερνάει ολόκληρο το μεταβατικό κατηγοριακό και εννοιολογικό πλαίσιο των νεανικών έργων του, το οποίο ετεροκαθορίζεται ορολογικά και σημασιολογικά ακόμη από το παρελθόν της θεωρησιακής και συστηματικής φιλοσοφικής σκέψης και παράλληλα αποτελεί τη διαφανή ραχοκοκαλιά των επιμέρους ανολοκλήρωτων ανακαλύψεων και διατυπώσεων του νεαρού γερμανού στοχαστή.

Θεωρούμε λοιπόν, και αυτό αποτέλεσε τη βάση μας, ότι η διαλεκτική της φυσικό-βιολογικής πτυχής με την κοινωνική πτυχή, αποτελεί αυτό ακριβώς, το αντιφατικό δηλαδή γίνεσθαι που ορίζεται από τη διαπάλη μεταξύ των δύο, όχι ως μιας στατικής και αέναης σύγκρουσης δύο αποσπασμένων «ουσιών-ιδιοτήτων», αλλά ως μιας διαπάλης που βρίσκεται σε μια συνεχιζόμενη κίνηση και που οδηγείται προς την επίλυσή της με την τελική υποταγή των φυσικών όρων στις κοινωνικές προκείμενες να αποτελεί το σημείο όπου διαφαίνεται η ιστορική κατάληξη και η άρση της. Αυτή είναι και κατά την άποψή μας η μεγαλύτερη παρακαταθήκη των νεανικών μαρξικών έργων, ότι δηλαδή μας δίνουν μια, έστω και αφηρημένης μορφής, γενικότερη εικόνα για την Ιστορία της συγκρότησης της ανθρωπότητας, χωρίς αυτή να εφάπτεται πλήρως της υλιστικής Διαλεκτικής, με αποτέλεσμα αυτή (η Ιστορία) να ορίζεται ως η κλιμακούμενη και εν κινήσει αντίφαση μεταξύ Φύσης-φυσικού δραστήριου ανθρώπου και Κοινωνίας-κοινωνικού και δυναμικά ολοκληρωμένου ανθρώπου. Πιστεύουμε πως ο Κ. Μαρξ στα νεανικά του έργα, και εξαιτίας των παραπάνω, προχωράει σε μια σκιαγράφιση μιας πιθανής και πρώιμης *Φιλοσοφίας της Ιστορίας*

στη βάση της ανάλυσης και της πραγμάτευσης του ριζικού ζητήματος του *πως ο φυσικός άνθρωπος γίνεται εντέλει πλήρως κοινωνικοποιημένος άνθρωπος*.

Αφετηριακά λοιπόν καταπιαστήκαμε με το «θολό» ζήτημα της «Ανθρώπινης Φύσης», όπως αυτή εγείρεται εντός των νεανικών μαρξικών έργων και κυρίως των *Οικονομικών και Φιλοσοφικών Χειρογράφων του 1844*, οριζόμενης ως από τη μία πλευρά από την αντικειμενική φυσικότητά που τη διακρίνει, από τη φυσική δηλαδή οντότητά της, και από την άλλη από την κοινωνική της προοπτική και την ειδολογική της διαφοροποίηση. Ανακαλύψαμε δηλαδή ότι για το νεαρό Μαρξ ο φυσικός εαυτός του ανθρώπου συνίσταται αφενός στο γεγονός ότι αυτός αποτελεί μία αντικειμενική ενσώματη και πάσχουσα ύπαρξη και αφετέρου στο γεγονός ότι είναι ένα δυνάμει υποκειμενικό, σχεσιακό και ενεργητικό ον. Ανακαλύψαμε ότι πριν από όλα δηλαδή είναι ένα «*φυσικό ον*» (Naturwesen) που θεμελιώνεται οντολογικά ως κάτι το **ταυτοτικό με την εξωτερική του εαυτού του Φύση** η οποία προϋπάρχοντας ιστορικά και λογικά τον γεννά και τον αναπαράγει ως έναν από τους τρόπους ύπαρξης της. Ο Άνθρωπος δηλαδή είναι πριν από όλα ένα ον που **δεν** διαφέρει σε κάτι ουσιωδώς από τους άλλους τρόπους ύπαρξης του Φυσικού Είναι, δηλαδή της φυσικής και βιολογικής μορφής οργάνωσης της Ύλης.

Παρόλα αυτά όμως και όπως είπαμε προηγουμένως, ο Άνθρωπος δεν αποτελεί ένα ον-αντανάκλαση μιας στατικής έννοιας για αυτόν που ορίζεται από μια αφηρημένη μονάχα «ουσία», πόσο μάλλον από μια φυσική τέτοια, αλλά αποτελεί κάτι το πραγματικό, κάτι το ιστορικά ενεργητικό, κάτι δηλαδή που τείνει να εξωτερικοποιεί και να πραγματώνει τον πρακτικό του βίο και τις λεγόμενες *ουσιώδεις δυνάμεις* του με έναν τρόπο διαφορετικό από εκείνον του ζώου, που τείνει δηλαδή εντέλει να οικειοποιείται **εργασιακά** το περιβάλλον του και με διαφορετικό τρόπο από αυτόν που τον οικειοποιούνται τα ζώα. Ο Άνθρωπος είναι δηλαδή ένα ον που διαδρά με το φυσικό περιβάλλον του διαμέσου και εξαιτίας —σε τελική ανάλυση— της εργασιακής του δραστηριότητας, η οποία σταδιακά και κλιμακούμενα τον γαλουχεί με τέτοιον τρόπο εμφυτεύοντάς του τη δυνατότητα μετατροπής του σε ένα ον που θα είναι ελεύθερο και καθολικό, σε ένα ον που θα μπορεί να συσχετίζεται με το προϊόν της παραγωγής του με έναν ελεύθερο και καθολικό τρόπο, κρίνοντας το όχι μόνο από τη σκοπιά της άμεσης χρηστικής αξίας του, ως κάτι που του ικανοποιεί μια χυδαία βιολογική-φυσική ανάγκη, αλλά ως κάτι που μπορεί να τον ικανοποιεί λόγο του ότι αποτελεί δικό του έργο, ως κάτι το οποίο μπορεί να το κρίνει με γνώμονα το

αισθητικό του κριτήριο για την ομορφιά. Ο Άνθρωπος δηλαδή αποκτά τη δυναμική μετατροπής του σε ένα ανθρώπινο «*ον γένους*» (Gattungswesen), σε ένα ον δηλαδή που ενώ δεν απεμπολεί τη φυσικότητα του συνάμα παύει να ταυτίζεται, ειδολογικά μιλώντας, με τα άλλα πλάσματα της Φύσης, τα οποία έτσι κι αλλιώς εφάπτονται με μονοσήμαντο τρόπο των φυσικών όρων της ύπαρξής τους και των φυσικών τρόπων διάδρασής τους με την αντικειμενικότητα της ίδιας της Φύσης. Ο Άνθρωπος λοιπόν για το νεαρό Μαρξ αποκτά τη δυναμική μετατροπής του σε ένα ον με κοινωνικό και όχι μόνο φυσικό ορίζοντα πραγμάτωσης.

Ο Άνθρωπος λοιπόν για το νεαρό Μαρξ είναι αφετηριακά ένα ον που οριακά διακρίνεται —με ειδολογικό τρόπο και όχι οντολογικό— από τη Φύση και τους περαιτέρω έμβιους και άβιους οργανισμούς που ανευρίσκονται εντός του γίνεσθαι της. Όμως όχι με την έννοια της απλής ανάδυσης ενός ακόμη *τρόπου* εκδήλωσης της «Φύουσας Φύσης», αλλά με την έννοια ενός ειδολογικά διαφοροποιημένου όντος που σταδιακά αντιφάσκει του ίδιου του *Είναι* του και του *Είναι της Φύσης*. Εν αρχή λοιπόν της αντιφατικής κίνησης-πορείας συγκρότησής του σε ένα καθαρά κοινωνικό ον, ο Άνθρωπος είναι *κάτι που ταυτόχρονα ταυτίζεται οντολογικά, αλλά που διαφοροποιείται ειδολογικά από τη Φύση και τους οργανισμούς της*. Είναι δηλαδή σε σχέση με αυτήν (τη Φύση) μια ***Ταυτότητα με Διάκριση/Διαφορά*** που δεν προκύπτει όμως εξαιτίας μιας απλής και τυχαίας αναδιάρθρωσης των φυσικών και βιολογικών προκείμενων του είδους *Homo Sapiens*, αλλά από μια πραγματική δυναμική ειδολογικής απελευθέρωσης του και πραγμάτωσης των ουσιωδών δυνατοτήτων του «γένους» του εντός ενός εργασιακού και κοινωνικού πλαισίου αλληλεπιδράσεων. Κατά αυτόν τον τρόπο η Ιστορία του ανθρώπου εγείρεται και ως η Ιστορία της περαιτέρω απομάκρυνσης του από την ζώωδη ύπαρξη και της εμβάθυνσης αυτής της διαφοροποίησης, ενώ η ανθρώπινη Κοινωνία εγείρεται ως *κάτι που πρωταρχικά εμφανίζεται* εντός του προγενέστερου Όλου της Φύσης.

Στη συνέχεια της εργασίας μας επιχειρήσαμε να αναδείξουμε κάτι το οποίο ο ίδιος ο Μαρξ μαζί με τον Ένγκελς προσπάθησαν να θεμελιώσουν μεταγενέστερα και από κοινού, κυρίως στην *Γερμανική Ιδεολογία*, ότι δηλαδή η αντιφατική ανθρώπινη Ιστορία διέπεται από μια ιδιότυπη *συνέχεια*: από μια *συνέχεια* όμως όχι ως χρονικά αφηρημένη τέτοια, αλλά ως *συνέχεια* πραγματικά υλιστική και ιστορική, η οποία επί της ουσίας εφάπτεται νοηματικά της συνέχειας που προκύπτει για τα ίδια τα κληροδοτούμενα από γένια σε γενιά μέσα και τρόπους παραγωγής. Είδαμε δηλαδή

ότι το ανθρώπινο γένος από τη στιγμή της ειδολογικής του διαφοροποίησης εκκινεί μια ιστορική πορεία η οποία ορίζεται από τις διαβαθμίσεις που προσλαμβάνει το κοινωνικό γίνεσθαι εντός της αντίστοιχης πορείας που ακολουθούν οι διαρκώς μεταβαλλόμενοι όροι της παραγωγικής δραστηριότητας. Άρα, ότι η Ιστορία η ίδια αποτελεί ένα συνεχές αλληπάληλων και εναλλασσόμενων τρόπων με τους οποίους η ανθρωπότητα παράγει και αναπαράγει το *Είναι* της διαμέσου των διαρκώς αναβαθμιζόμενων τεχνολογικά παραγωγικών κεκτημένων («αναπτυσσόμενη βιομηχανία») ΌΛΩΝ των προηγούμενων γενεών. Η κάθε ιστορική βαθμίδα ανάπτυξης για την ανθρωπότητα είδαμε πως δεν αποτελεί μια εντός του ιστορικού χρόνου συγκεκριμενοποιημένη «στιγμή» μιας κατ' επανάληψιν δραστηριότητας που αναπαράγει διαρκώς και με τον ίδιο τρόπο τον άνθρωπο, αλλά ότι αποτελεί αντιθέτως μια συγκεκριμένη, χώρο-χρονικά καθορισμένη έκφανση του ανθρώπινου *Είναι*, το οποίο τείνει να πραγματώνεται και να αναπροσαρμόζεται διαμέσου της διαρκώς αναβαθμιζόμενης τεχνολογικά εργασιακής του δραστηριότητας. Εντέλει δηλαδή και επί της ουσίας ανακαλύψαμε ότι η ανθρωπότητα από τη στιγμή της ειδολογικής της διαφοροποίησης από την υπόλοιπη Φύση, εξαιτίας του ιδιότυπου για αυτήν τρόπου με τον οποίο παράγει το βίο της, συνεχίζει να εμβαθύνει τη διαφοροποίηση της αυτή μέσω της διαρκώς εκσυγχρονιζόμενης υλικής βάσης του παραγωγικού της βίου. Ο Άνθρωπος αποκτά τη δυναμική-δυνατότητα να διαμεσολαβείται όλο και περισσότερο κοινωνικά —γιατί διαμεσολαβείται ταυτόχρονα όλο και περισσότερο εργασιακά και από εργαλεία— και να μεταβολίζει τη Φύση με συνεχώς κλιμακούμενο και περιπλοκότερο ποιοτικά τρόπο. Η Φύση μεταβολίζεται δηλαδή από τον άνθρωπο διαμέσου της μεταποιημένης από την ανθρώπινη εργασία Φύση. Ο Άνθρωπος είναι δηλαδή με λίγα λόγια το μόνο ον που παράγει και αυτό-αναπαράγει, διαρκώς και με νέους τρόπους την Ιστορία του, αλλά και τις ανάγκες του που αναπτύσσονται και αυτές διαμέσου της κλιμακούμενης συνέχειας του εργασιακά προσδιορισμένου *Είναι* του.

Έχοντας τη *συνέχεια* αυτή ως δεδομένη προχωρήσαμε στην ανάδειξη του σημαντικότερου γεγονότος ότι για τον νεαρό Μαρξ οι κοινωνικές σχέσεις και οι κοινωνικές συνιστώσες της ύπαρξης του ανθρώπου δεν αποτελούν ένα υπερβατικό δημιούργημα εμφυτευμένο σε αυτόν από κάποια μυστικοποιημένη και επέκεινα εξωτερική Υπόσταση-Θεό, αλλά ένα ποιόν του ίδιου του φυσικό-βιολογικού ανθρώπινου *Είναι*, το οποίο διαμορφώνεται εντεύθεν και ιστορικά και αυτό διότι πριν

από όλα αυτές (οι κοινωνικές σχέσεις) εντοπίζονται ως σχέσεις που κυοφορούνται εντός των πρωταρχικών και των οριακά αδιαμεσολάβητων από κοινωνικά προϊόντα φυσικό-βιολογικών συσχετίσεων της ανθρώπινης ύπαρξης και εντός των οικογενειακών επισυνάψεων που ορίζονται από την αμεσότητα της ανθρώπινης φυσικής σωματικότητας. Οι πρώτες κοινωνικές σχέσεις αποτελούν κάτι το οριακά ταυτιζόμενο με τις αντίστοιχες βιολογικές που ορίζει η Φύση η ίδια για τα ανθρώπινα άτομα και την πρωτοβάθμια διωποκειμενικότητά τους. Όμως οι σχέσεις αυτές, όντας εν τη αρχή της ανθρώπινης Ιστορίας, είναι σχέσεις οι οποίες ανευρίσκονται και οι ίδιες εντός της υλιστικά εκτυλισσόμενης ανθρώπινης ιστορικότητας, είναι δηλαδή σχέσεις οι οποίες σταδιακά αρχίζουν να υποχωρούν προς τέρψιν της ιστορικής ανάκυψης των κοινωνικών σχέσεων που τις υποβιβάζουν (τις φυσικές) σε ρόλο προϋποθέσεων, που τις καθιστούν δηλαδή επιστημολογικά και λογικά —και όχι οντολογικά— υποδεέστερες εντός του Όλου των ανθρώπινων, ιστορικά μεταβαλλόμενων, συσχετίσεων. Άρα οι ίδιες οι ανθρώπινες σχέσεις εν συνόλω, όντας σχέσεις που προφανώς διαμεσολαβούνται από την εργασιακή δραστηριότητα, αποτελούν ένα γίνεσθαι αναπτυσσόμενο το οποίο ορίζεται στην πραγματικότητά του από τη σταδιακή υπερίσχυση των κοινωνικών μορφών του έναντι των φυσικών, οι οποίες όμως υφίστανται λογικά και ιστορικά ως οι γενεσιουργές αιτίες που ήσαν υπεύθυνες για την ανάκυσή των πρώτων!

Όμως τώρα αυτό που ηγέρθη εύλογα ως λογικό επακόλουθο είναι ότι δεν αποτελεί ίδιον μονάχα των αφηρημένα νοούμενων ως «καθαρών» κοινωνικών σχέσεων να αναπτύσσονται ιστορικά εντός του αναπτυσσιακού πλαισίου της ανθρωπότητας. Αντιθέτως ανακαλύψαμε ότι για τους ιδρυτές της επιστημονικής επαναστατικής θεωρίας είναι και οι «βέβηλες μορφές» της κοινωνικής διαμεσολάβησης που εντοπίζονται σε πρωτοβάθμιο επίπεδο εντός της ολότητας των αδιαμεσολάβητων κοινωνικά φυσικό-βιολογικών ανθρώπινων επισυνάψεων, έστω και σε λανθάνουσα μορφή. Ο *Καταμερισμός της Εργασίας* και η *Ατομική Ιδιοκτησία*, αποτελούν φαινόμενα τα οποία ενυπάρχουν ως δυνατότητες εντός του φυσικό-βιολογικού πλαισίου της οικογένειας, χωρίς να εκδηλώνονται όμως άμεσα και πρακτικά ως αυτό που δύνανται να γίνουν, δηλαδή που δεν πραγματώνονται από τη Φύση την ίδια ως όροι για να προκύψει η ιστορική-κοινωνική αρχή/νόμος της *εκμετάλλευσης ανθρώπου από άνθρωπο*. Ο νόμος αυτός δεν είναι νόμος της Φύσης καθότι γίνεται πραγματικότητα μονάχα εντός της υφιστάμενης ισχύος των ταξικών εργασιακών

δραστηριοτήτων και σχέσεων, ενώ κατά αυτόν τον τρόπο και ο Μαρξ ο ίδιος δεν δύναται να θεωρηθεί επ' ουδενί λόγο ως ένας βιολογικός αναγωγιστής.

Είδαμε λοιπόν ότι ο Καταμερισμός της Εργασίας αφετηριακά υφίσταται σε ένα λανθάνον στάδιο εντός του τρόπου με τον οποίο οργανώνονται οι σωματικότητες του άνδρα και της γυναίκας με σκοπό να αναπαραχθεί και να πολλαπλασιαστεί σε ένα άμεσα βιολογικό επίπεδο το ίδιο το είδος. Εντοπίζεται δηλαδή αφετηριακά ως κάτι που κυοφορείται εντός των τρόπων με τους οποίους η ίδια η Φύση επιτάσσει να καταμερίζονται οι ρόλοι και οι τρόποι διάδρασης μεταξύ των φυσικών —στην αμεσότητά τους— υποκειμενικότητων εντός της συνουσίας, προκειμένου να συνεχίζει να αναπαράγεται ποσοτικά το βιολογικό είδος που ονομάζεται Άνθρωπος. Όμως, όπως δείξαμε, κάθε φυσική σχέση εισέρχεται εντός του ιστορικού αναπτυξιακού «στίβου» για το γίνεσθαι-ανθρωπότητα, καθότι κάθε τέτοια εντέλει προκύπτει ως κάτι το διαμεσολαβημένο από τον ιδιότυπο για την ανθρωπότητα τρόπο που πραγματώνεται ο πρακτικός της βίος. Ο Καταμερισμός της Εργασίας λοιπόν περνάει από αυτήν την αυθόρμητη πρωτοβάθμια έκφρασή του σε εκείνη της *αυτοφούς ή αυτογενούς* μορφοποίησης του, για την οποία η σωματικότητα συνεχίζει να παίζει κυρίαρχο ρόλο αναφορικά με την επιδραστικότητα του πάνω στον τρόπο με τον οποίο πραγματώνεται ο πρακτικός βίος των ανθρώπων. Για τον νεαρό Μαρξ ο Καταμερισμός της Εργασίας γίνεται πραγματικός Καταμερισμός *μόνχα* όταν αναδιπλασιάζεται ορίζοντας την εργασία διφυώς* από την μία πλευρά ως πνευματική —προσυλλαμβάνουσα το αποτέλεσμα της— εργασία και από την άλλη ως την χειρονακτική —εμπράγματη και υλική— επιτέλεση της. Ο Καταμερισμός της Εργασίας εγείρεται ως πραγματικός τέτοιος *μόνχα* όταν ορίζει την διασπασμένη εργασία σε «πνευματική» και «υλική - χειρονακτική»,^{*422} κάτι που έχει ως αποτέλεσμα την εννοιακή πρόσληψή του ως έννοιας που αντανακλά το επίπεδο στο οποίο ιστορικά βρίσκεται η ίδια η εργασία (ως η ουσσιωδέστερη των δραστηριοτήτων του ανθρώπου) και ταυτόχρονα το επίπεδο ανάπτυξης εκείνο στο οποίο βρίσκεται η ίδια η κλιμακούμενη αντίφαση μεταξύ της Φύσης και του —μετασχηματίζοντος αυτήν με όλο και πιο περίπλοκο τρόπο—, Ανθρώπου. Ο Καταμερισμός της Εργασίας και οι διαβαθμίσεις του εγείρονται έτσι ως μια τύπου κλίμακα μέτρησης του βαθμού ανάπτυξης της ίδιας της κοινωνικής Ιστορίας.

---

^{422*} Κορύφωση του φαινομένου του διφυώς καθορισμένου Καταμερισμού αποτελεί ο κοινωνικό-οικονομικός σχηματισμός της Κεφαλαιοκρατίας όπου η διευθυντική εργασία υπάγει τη χειρονακτική και η νεκρή εργασία τη ζωντανή.

Η άλλη όψη του Καταμερισμού της Εργασίας όμως, η Ατομική Ιδιοκτησία, αποτελεί ένα εξίσου σημαντικό αλλότριο κοινωνικό φαινόμενο, το οποίο σηματοδοτεί με τη γέννηση του τον ταξικό θρυμματισμό της υπό συγκρότηση κοινωνικής ολότητας· η γέννηση του οποίου όμως βρίσκεται κι αυτή ως μια δυναμική κατάσταση, ως ένα ιστορικό μέλλει γενέσθαι, εντός των κοινοτικών και οριακά ταξικών, αλλά και άμεσων επισυνάψεων-συσχετίσεων των ανθρώπων εντός του πρωτόγονου οίκου. Οι Μαρξ και Ένγκελς όρισαν την τυπικά αφανή μορφοποίηση της Ιδιοκτησίας, όπως αυτή προκύπτει εντός της πυρηνικής οικογένειας για τις σχέσεις του πατέρα με τα παιδιά, ως την πρώτη μορφή Ιδιοκτησίας που προσομοιάζει με ένα πρόπλασμα της πρώτης μορφής εκδήλωσης του φαινομένου της δουλείας. Ωστόσο, σύμφωνα με τους θεμελιωτές του κλασσικού μαρξισμού, αυτή (ενν. η Ατομική Ιδιοκτησία) μαζί με τις τραγωδίες για το ανθρώπινο είδος φέρνει μαζί της και τα αναγκαίως καλά για την ανάκυψη της σύγχρονης βιομηχανίας, η οποία με τη σειρά της ανοίγει το πεδίο για την εντέλει άρση όλων των αλλοτριωτικών φαινομένων τα οποία εντός του γίνεσθαι της Κεφαλαιοκρατίας προσλαμβάνουν την πιο ξεκάθαρη και εξωτερικευμένη έκφρασή τους. Η Ατομική Ιδιοκτησία εγείρεται έτσι ως ένα ιστορικά παροδικό φαινόμενο το οποίο συγκροτείται αναγκαστικά-νομοτελειακά και που έχει ως αποτέλεσμα να μετασχηματίζονται οι φυσικές σχέσεις και να εμβαθύνουν οι κοινωνικές τέτοιες, αλλά και ένα φαινόμενο το οποίο οφείλει εξίσου αναγκαστικά-νομοτελειακά να αρθεί προκειμένου να πραγματωθεί η καθολικής ισχύος ανθρώπινη χειραφέτηση.

Δεδομένης λοιπόν της συνέχειας που διακρίνει το ανθρώπινο ιστορικό γίνεσθαι και κατανοώντας ταυτόχρονα ότι οι κοινωνικές σχέσεις και τα αλλοτριωτικά κοινωνικά φαινόμενα και μηχανισμοί εγκυμονούνται σε λανθάνουσα —τουλάχιστον— μορφή εντός του *Είναι* των αμεσότερων ανθρωπίνων φυσικών συσχετίσεων και εντός των πρωτοβάθμιων μορφών έκφρασης της κοινωνικότητας, όπως είναι π.χ. η οικογένεια, μπορέσαμε να οδηγηθούμε σε ένα ουσιώδες συμπέρασμα. Μπορέσαμε δηλαδή να κατανοήσουμε ότι η ανάπτυξη των κοινωνικών όρων έχει ιστορικότητα και ότι, παράλληλα με αυτή, μια τέτοιου τύπου ιστορικότητα διατηρούν και τα αλλοτριωτικά φαινόμενα που προκύπτουν ως καθ' εαυτά τέτοια εξαιτίας του ιδιότυπου τρόπου άρθρωσης της εργασιακής δραστηριότητας των ανθρώπων· με την δραστηριότητα δηλαδή που είναι η ουσιωδέστερη για την εξελικτική πορεία των τρόπων της παραγωγής και της ίδιας της ανθρώπινης ύπαρξης.

Η Αλλοτρίωση ως ενότητα αποξενωτικών φαινομένων αποτελεί δηλαδή κάτι το άμεσα συνυφασμένο με την ανάπτυξη της ίδιας της ανθρώπινης Ιστορίας και με τη διαδικασία ωρίμανσης των κοινωνικών συνιστωσών της ιστορικά μεταβαλλόμενης Ανθρώπινης Φύσης. *Η Αλλοτρίωση για εμάς έχει κατά κύριο λόγο μια ανθρωπολογική χροιά, ενώ νοούμενη υπό αυτό το πρίσμα προβάλλει ως η γενεαλογία της ανάπτυξης των κοινωνικών σχέσεων πάνω στο υπόβαθρο των αντίστοιχων φυσικών και αυτό διότι η κοινωνική ταξική προ-ιστορία αναπτύσσεται αναγκαστικά με αλλοτριωμένο/τικό τρόπο διαμέσου των μορφών της Ατομικής Ιδιοκτησίας και του Καταμερισμού της Εργασίας,* απηχώντας έτσι ενδεχομένως την ίδια την εγγελιανή αντίληψη μιας δυναμικής οντότητας που βρίσκεται σε μια κυκλική διαδικασία της αλλοτρίωσης και της κατάργησης της αλλοτρίωσης.⁴²³ Έτσι μπορούμε να πούμε και ότι η Κοινωνία αναπτύσσεται και συγκροτείται ως η άρνηση της Φύσης (ενώ πραγματώνεται ως η άρνηση της άρνησής της), κυρίως με τη διαλεκτική έννοια μιας αρνούμενης *Εαυτόν* καθολικής ταυτότητας, ενώ προκύπτει επίσης σαν γεγονός ότι η αντιφατική ανάπτυξη του γίνεσθαι των κοινωνικών όρων της Ανθρώπινης Φύσης αποτελεί επίσης και την *καθεαυτό φάση ανάπτυξης της αντίφασης μεταξύ Φύσης και Ανθρώπου, που ανακύπτει από τη στιγμή της ειδολογικής διαφοροποίησης του γένους-Άνθρωπος από την ίδια τη Φύση· μιας αντίφασης η οποία γεννά ως κορύφωσή της εκδήλωση της την Κεφαλαιοκρατία. Η Κεφαλαιοκρατία είναι δηλαδή η ταξική εκείνη συγκεκριμενοποίηση εντός της οποίας ωριμάζουν και εκδηλώνονται πλήρως οι μηχανισμοί για την Αλλοτρίωση-Αποξένωση της ανθρώπινης «ουσίας» από τη σκοπιά όμως των ιστορικών δυνατοτήτων πραγμάτωσης της. Η Κεφαλαιοκρατία προβάλλει ως το ιστορικό στάδιο της κατεξοχήν αντίθεσης μεταξύ Ανθρώπου και Φύσης. Προβάλλει δηλαδή ως το ιστορικό στάδιο όπου η Κοινωνία, ακόμη και στη φάση της ελλιπούς συγκρότησής της, εγείρεται ξεκάθαρα ως η άρνηση, η κατεξοχήν αντίθεση θα λέγαμε της Φύσης.*

Το επόμενο θέμα που προσπαθήσαμε να αναδείξουμε είναι και το σημείο της λογικής κατάληξης του συνολικού επιχειρήματός μας εάν θεωρήσουμε ότι ο ίδιος ο νεαρός Μαρξ εκκινεί από μια θέση —έστω και ασύνειδα— ότι η ανθρώπινη προ-ιστορία αποτελεί το χρονικό ενδιάμεσο μεταξύ ενός φυσικό-βιολογικού άκρου ειδολογικής διαφοροποίησης από τη Φύση και ενός άλλου με σαφή και κυρίαρχο τον

---

⁴²³ Πέτροβιτς, Χόφμαν, Αντόρνο, *Αλλοτρίωση...*, ό.π., σελ. 10

κοινωνικό χαρακτήρα που έχει επανοικειοποιηθεί τους φυσικούς όρους που ήσαν υπεύθυνοι ιστορικά για τη συγκρότηση του. Το σημείο της λογικής αυτής κατάληξης προκύπτει κατά την άποψη μας εάν τραβηχτεί το ίδιο το νήμα της μαρξικής σκέψης και ορίζεται από την ίδια την πολυεπίπεδη και πολύσημη έννοια του Κομμουνισμού. Ο Κομμουνισμός αποτελεί για τον νεαρό Μαρξ τη φυσικό-λογική κατάληξη και την επίλυση της ιστορικής αντίφασης μεταξύ Φύσης και Ανθρώπου. Ωστόσο δεν είναι με μονοσήμαντο και αυθαίρετο τρόπο η επίλυση της αντίφασης αυτής, αλλά προκύπτει αναγκαστικά ως τέτοια και αυτό διότι αποτελεί ως έννοια την αντανάκλαση μιας πραγματικής κίνησης της Ιστορίας, η οποία κίνηση προκύπτει με τη σειρά της εξαιτίας των ίδιων των διαμορφούμενων παραγωγικών όρων της ανθρώπινης ύπαρξης και πάνω στην υλική βάση των προϋποθέσεων του σήμερα. Όμως για το νεαρό Μαρξ ο Κομμουνισμός δεν είναι κατά αυτόν τον τρόπο κάποιου είδους τέλος της Ιστορίας, αλλά μάλλον η υπέρβαση της έως τώρα ιστορικής ανάπτυξης, δηλαδή η υπέρβαση των ταξικών κοινωνιών. Η υπέρβαση αυτή όμως θεμελιώνεται πάνω στην πρακτική *άρνηση* και συντριβή της Κεφαλαιοκρατίας από το φορέα του επαναστατικού προτάγματος της καθολικής ανθρώπινης χειραφέτησης, δηλαδή το ίδιο το προλεταριάτο που μετατρέπει έτσι τον Κομμουνισμό σε ένα δυναμικό κίνημα για την άρση της συλλήβδην εκμετάλλευσης και για όλους. Που μετατρέπει την μερική δυναμική μιας πολιτικής χειραφέτησης σε καθολική δυναμική ανθρώπινης εν συνόλω χειραφέτησης. Ο Μαρξ, με τον τρόπο αυτό, στα νεανικά του έργα ανακαλύπτει ότι ο Κομμουνισμός αποτελεί *την άρνηση της άρνησης* της Φύσης και την *άρνηση* της έως τώρα κοινωνικής ανάπτυξης η οποία όμως θεμελιώνεται αναγκαστικά πάνω στη βάση της —αναγκαίας για την πρόοδο της ανθρωπότητας— υπέρβασης της κορωνίδας των εκμεταλλευτικών κοινωνιών, δηλαδή πάνω στη βάση *της πρώτης άρνησης* της Κεφαλαιοκρατίας που συνιστά και την ιστορικά συγκεκριμενοποιημένη έκφραση της ωριμότητας των αιτιών-συνεπειών της Αλλοτρίωσης, δηλαδή της Ατομικής Ιδιοκτησίας και του Καταμερισμού της Εργασίας. Άρα, ο Κομμουνισμός για να είναι όλα τα παραπάνω οφείλει να είναι και η πραγμάτωση της υπέρβασης της υποδουλωτικής εξειδίκευσης στην εργασιακή δραστηριότητα και της επιβολής ενός *κύκλου δραστηριοτήτων πάνω στα επιμέρους άτομα* (δηλαδή του Καταμερισμού) και ταυτόχρονα να είναι η πραγμάτωση του τέλους της άνισης κατανομής των προϊόντων ικανοποίησης των αναγκών και το τέλος της εκδήλωσης του φαινομένου *της κυριαρχίας επί ξένης εργασίας* (δηλαδή της Ατομικής Ιδιοκτησίας). Εξ αυτών κατανοούμε ότι επειδή η Ατομική Ιδιοκτησία και ο Καταμερισμός αποτελούν τις

ιστορικές μορφές και συνάμα αιτίες για την Αλλοτρίωση/Αποξένωση, τόσο της φυσικής όσο και της κοινωνικής «ουσίας» του ανθρωπίνου γένους, τότε ο Κομμουνισμός συνιστά την ιστορική και κοινωνική έκφραση της επανουκειοποίησης τόσο των φυσικών όρων όσο και ολόκληρου του γίνεσθαι συγκρότησης των κοινωνικών τέτοιων στην ολότητά τους, τους οποίους ο άνθρωπος εξαιτίας της Αλλοτρίωσης απεμπολεί διαρκώς εντός της ιστορικής πορείας συγκρότησής του και συγκρότησής τους (των κοινωνικών όρων). Ο Κομμουνισμός εγείρεται έτσι για τον νεαρό Μαρξ ως η κοινωνική κατάσταση εκείνη όπου η *Πραγματική Ανθρώπινη Ουσία* ολοκληρώνεται ως το «σύνολο των κοινωνικών σχέσεων» για τον ελεύθερο και καθολικό παραγωγό που ο Μαρξ οραματιζόταν από τα *Χειρόγραφα του 1844* και στις *Σημειώσεις του για το Βιβλίο του Mill* ως τον ολοκληρωμένο άνθρωπο (αληθινό «ον γένους») που αίρει την υπόστασή του ως απλή οικονομική κατηγορία και που πραγματώνεται ως αυτό που υπήρχε για εκείνον ως ιστορική δυνατότητα να γίνει. Με λίγα λόγια είδαμε ότι για τον Μαρξ ο Κομμουνισμός αποτελεί το σημείο κατάληξης μιας πραγματικής κίνησης της Ιστορίας, η οποία περνάει αναγκαστικά από την ιστορική στιγμή του τέλους που επέρχεται για το αντιφατικό-αλλοτριωτικό γίνεσθαι της ανθρώπινης συγκρότησης και μέσα από την κοινωνική επανάσταση του καταπιεζόμενου προλεταριάτου που υπερβαίνει τη μερικότητα κάθε άλλης διεκδίκησης, οδηγώντας έτσι μαζί με τον εαυτό του και την ανθρωπότητα συλλήβδην σε μια νέα βαθμίδα ανάπτυξής τους, πέρα από τα όρια του παραμορφωμένου/τικού φυσικού και ατελούς κοινωνικού καθορισμού τους· οδηγώντας την δηλαδή σε μια κοινωνική κατάσταση όπου οι άνθρωποι θα παράγουν ελεύθερα και καθολικά ως πραγματωμένα «όντα γένους» και με σκοπό την ανάπτυξη της κοινότητας εν συνόλω και όχι την ικανοποίηση των ιδιοτελών συμφερόντων των εγωιστικών ατόμων. Σε μια κατάσταση όπου δηλαδή οι άνθρωποι θα αναπτύσσονται κατά κύριο λόγο ως όντα που θα εφάπτονται πλήρως της κοινωνικής πτυχής τους που θα έχει εγκολπώσει διαλεκτικά την φυσική προϋπόθεση της ύπαρξής τους. ***Ο Κομμουνισμός εντέλει είναι η ωρίμανση και ταυτόχρονα η άρση της αντίφασης μεταξύ Φύσης και Ανθρώπου και αυτό γιατί είναι παράλληλα η υπέρβαση της αλλοτριωτικό τω τρόπω διαδικασίας διαμόρφωσης των κοινωνικών όρων ύπαρξης του ανθρωπίνου γένους.*** Με την εγκαθίδρυση της Κομμουνιστικής Κοινωνίας η ελικοειδής αναπτυξιακή κίνηση της μετατροπής της Φύσης σε Κοινωνία ολοκληρώνεται και ένας νέος «ήλιος» για την ανάπτυξη του ανθρώπου και των ανθρώπινων σχέσεων ανατέλλει στο βάθος του νεοσυγκροτειθέντα αταξικού ιστορικού ορίζοντα.

*Σημείωση 1: Οι εμφάσεις εντός των παρατιθέμενων χωρίων της πρωτογενούς και της δευτερογενούς βιβλιογραφίας είναι δικές μας.

*Σημείωση 2: Οι υποσημειώσεις που παρατίθενται κατά περίπτωση εντός της εργασίας στο υποσέλιδο με αστερίσκο είναι δικές μας διασαφηνίσεις που κρίναμε ότι είναι απαραίτητο να γίνουν και δεν αποτελούν συνήθως βιβλιογραφικές παραπομπές.

*Σημείωση 3: Εντός των παρενθέσεων και των παραπομπών προκειμένου να καταστεί καθαρή η δική μας παρέμβαση, όπου κρίναμε σκόπιμο, υπάρχουν τα αρχικά μας (*K.Z.*) με τη μορφή italics.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Πρωτογενής

Hegel, Georg Wilhelm Friedrich, *Lectures on The Philosophy of Religion, One Volume Edition Lectures of 1827*, μτφ. R.F. Brown, P.C. Hodgson, J.M Stewart, University of California Press, Berkeley, Los Angeles, London, 1988

Marx, Karl, - Engels, Friedrich, *Feuerbach και Ιστορία-Προσχέδιο και σημειώσεις, στο Κείμενα από τη δεκαετία του 1840-μια ανθολογία, σ.363-474*, μτφ. Θ. Γκιούρας, Εκδόσεις ΚΨΜ, Αθήνα, 2014

Marx, Karl, *Κείμενα από τη δεκαετία του 1840-μια ανθολογία*, μτφ.-επιμ. Θ. Γκιούρας, Εκδόσεις ΚΨΜ, Αθήνα, 2014

Marx, Karl, *Αποσπάσματα από το Βιβλίο του James Mill Elements d' economie politique*, στο *Κείμενα από τη δεκαετία του 1840-μια ανθολογία, σ. 323-342*, μτφ. Θ. Γκιούρας, Εκδόσεις ΚΨΜ, Αθήνα, 2014

Marx, Karl, *Για την κριτική της εγγεληνής φιλοσοφίας του δικαίου {Εισαγωγή}*, στο *Κείμενα από τη δεκαετία του 1840-μια ανθολογία, σ.147-160*, μτφ. Θ. Γκιούρας, Εκδόσεις ΚΨΜ, Αθήνα, 2014

Marx, Karl, *Για το εβραϊκό ζήτημα*, στο *Κείμενα από τη δεκαετία του 1840-μια ανθολογία, σ. 161-189*, μτφ. Θ. Γκιούρας, Εκδόσεις ΚΨΜ, Αθήνα, 2014

Marx, Karl, *Για τον Feuerbach*, στο *Κείμενα από τη δεκαετία του 1840-μια ανθολογία, σ.359-363*, μτφ. Θ. Γκιούρας, Εκδόσεις ΚΨΜ, Αθήνα, 2014

Marx, Karl, *Κριτικές σημειώσεις στο περιθώριο για το άρθρο «Ο βασιλιάς της Πρωσίας και κοινωνική μεταρρύθμιση. Από έναν Πρώσο» (Εμπρός!, τεύχ. 60)*, στο *Κείμενα από τη δεκαετία του 1840-μια ανθολογία, σ. 323-342*, μτφ. Θ. Γκιούρας, Εκδόσεις ΚΨΜ, Αθήνα, 2014

Marx, Karl, *Παρισινά Χειρόγραφα 1844*, στο *Κείμενα από τη δεκαετία του 1840-μια ανθολογία, σ. 201-321*, μτφ. Θ. Γκιούρας, Εκδόσεις ΚΨΜ, Αθήνα, 2014

Έγγελος Γκ. Β. Φ., *Φαινομενολογία του Νου*, μτφ. Γ. Φαράκλας, Βιβλιοπωλείο της Εστίας, Αθήνα, 2015

Μαρξ, Καρλ, - Ένγκελς, Φρίντριχ, *Η Αγία Οικογένεια*, μτφ. Σ. Καμπουρίδη, Εκδόσεις Φιλοσοφία, Αθήνα, χ.χ.

Μαρξ, Καρλ, - Ένγκελς, Φρίντριχ, *Η Γερμανική Ιδεολογία τ. Ι.*, μτφ.- επιμ. Κ. Φιλίνη, Εκδόσεις Guttenberg, Αθήνα 1997

Μαρξ, Καρλ, *Η Κριτική της Εγγελιανής Φιλοσοφίας του Κράτους και του Δικαίου*, μτφ. Μ. Λυκούδης, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, 1978

Μαρξ, Καρλ, - Ένγκελς, Φρίντριχ, *Διαλεχτά Έργα Τόμος Ιος*, Σύγχρονη Εποχή, χ.τ., χ.χ.

Μαρξ, Καρλ, Ένγκελς, Φρίντριχ, *Μανιφέστο του Κομμουνιστικού Κόμματος*, Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 1984

Μαρξ, Καρλ, *Οικονομικά και Φιλοσοφικά Χειρόγραφα 1844, Πρόλογος Λούτσιο Κολέτι*, Εκδόσεις Γλάρος, Αθήνα 1975

Μαρξ, Καρλ, *Το Εβραϊκό Ζήτημα*, μτφ. Γ. Κρητικός, Εκδόσεις Οδυσσέας, Αθήνα 1978

Μαρξ, Καρλ, *Το Κεφάλαιο*, μτφ. Π. Μαυρομάτη, Εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα, 2002, τ. 1

Φότερμπαχ, Λουδοβίκος, *Η Ουσία του Χριστιανισμού - Η Ουσία της Θρησκείας*, μτφ.- επιμ. Θ. Γκιούρας, Εκδόσεις ΚΨΜ, Αθήνα, 2012

Δευτερογενής

Βιβλία

Archibald, W., Peter, *Marx and the Missing Link : Human Nature*, Εκδόσεις MacMillan, London, 1989

Arthur, C. J., *Dialectics of Labour: Marx and his Relation to Hegel*, Basil Blackwell, Oxford 1986

- Burns Tony and Fraser Ian Edt-, *The Hegel Marx Connection*, , Εκδόσεις Palgrave MacMillan, New York, 2000
- Fox, G., John, *Marx, The Body and Human Nature*, Εκδόσεις Palgrave MacMillan, New York, 2015
- Geras, Norman, *Marx and Human Nature Refutation of a Legend*, Εκδόσεις Verso, London, 1983
- Hoven, Van Der, Johan, *Karl Marx : The Roots of his Thought*, Εκδόσεις Wedge Publishing Foundation, Toronto 1976
- Khan, Nasir, *Development of the Concept and Theory of Alienation in Marx's Writings : March 1843 to August 1844*, Εκδόσεις Solum Forlag, Oslo, 1995
- Leopold, David, *The Young Karl Marx*, Εκδόσεις Cambridge University Press, Cambridge, 2007
- McLellan, David, *Marx Before Marxism*, Εκδόσεις Macmillan, London 1970
- Meikle, Scott, *Essentialism in the thought of Karl Marx*, Duckworth, London, May 1985
- Ollman, Bertell, *Alienation, Marx' s conception of man in capitalist society*, Cambridge University Press, Cambridge, 1971
- Schmidt, Alfred, *The Concept of Nature in Marx*, Εκδόσεις Verso, London-New York, 2014
- Seyers, Sean, *Marxism and Human Nature*, Εκδόσεις Routledge, London, 1998
- Tabak, Mehmet, *Dialectics of Human Nature in Marx's Philosophy*, Εκδόσεις Palgrave MacMillan, New York, 2012
- Wallimann, Isidor, *Estrangement Marx's Conception of Human Nature and the Division of Labor*, Εκδόσεις Greenwood Press, USA, 1981
- Αρεντ, Χάνα, *Για την επανάσταση*, μτφ.- Α. Στουπάκη, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 2006

- Άρεντ, Χάνα, *Η Ανθρώπινη Κατάσταση*, μτφ.- Σ. Ροζάνης – Γ. Λυκιαρδόπουλος, Γνώση, Αθήνα 1986
- Αξελός, Κώστας, *Ο Μαρξ στοχαστής της τεχνικής: από την αλλοτρίωση του ανθρώπου στην κατάκτηση του κόσμου*. μτφ. Τ. Αθανασόπουλος, Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα 2000
- Βαζιούλιν, Βίκτορ Αλεξέγεβιτς, *Η Διαλεκτική του Ιστορικού Προτσες και η Μεθοδολογία της Έρευνάς του*, μτφ. Μ. Κυριακάτος, Εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα, 1988
- Βαζιούλιν, Βίκτορ Αλεξέγεβιτς, *Η Λογική Της Ιστορίας, Ζητήματα Θεωρίας και Μεθοδολογίας*, μτφ.-επιμ. Δ. Πατέλης, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2004
- Βαζιούλιν, Β. Α., *Το Γίγνεσθαι της Μεθόδου Επιστημονικής Έρευνας του Κ. Μαρξ (Λογική Πτυχή)*, μτφ. Τ. Μειμάρης, Δ. Πατέλης, Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 2020
- Ιλιένκοφ, Έβαλντ, *Η Διαλεκτική Λογική*, μτφ. Μ. Αναστασιάδης, Εκδόσεις Guttenberg, Αθήνα 1983
- Κολέτι, Λούτσιο, *Για το Νεαρό Μαρξ*, μτφ. Π. Παπασαραντόπουλος, Εκδόσεις Οδυσσέας, Αθήνα, 1977
- Κινιού, Υβόν, *Καρλ Μαρξ*, Εκδόσεις Τόπος, Αθήνα 2011
- Μαρκούζε, Χέρμπερτ, *Λόγος και Επανάσταση, Ο Χέγκελ και η Γέννηση της Κοινωνικής Θεωρίας*, μτφ. Γ. Λυκιαρδόπουλος, Εκδόσεις ύψιλον/βιβλία, Αθήνα, 1985/1999
- Μέσαρος, Ιστβαν, *Η Θεωρία του Μαρξ για την Αλλοτρίωση*, μτφ. Ε. Κωνσταντέλλου, Εκδόσεις Ράππα, Αθήνα, 1974/1981
- Μπαλιμπάρ, Ετιέν, *Η Φιλοσοφία του Μαρξ*, μτφ.-επιμ. Α. Στυλιανού, Εκδόσεις Νήσος, χ.τ., 1999
- Μπιτσάκης, Ευτύχης, *Ανθρώπινη Φύση, Για έναν Κομμουνισμό του Πεπερασμένου*, Εκδόσεις Τόπος, Αθήνα, 2013

Μπιτσάκης, Ευτύχης, *Η Φύση στη Διαλεκτική Φιλοσοφία*, Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2003

Μπιτσάκης, Ευτύχης, *Το Αειθαλές Δένδρο της Γνώσεως*, Εκδόσεις Άγρα, Αθήνα, 2005

Παπαϊωάννου, Κώστας. *Μαρξ και Μαρξισμός: οντολογία και αλλοτρίωση* (Τόμ. 1)., μτφ. Β. Τομανάς, Εναλλακτικές εκδόσεις, Αθήνα 2009

Παυλίδης, Περικλής, *Ιστορία και Κομμουνισμός*, ΚΨΜ, Αθήνα, 2017

Πέτροβιτς, Γκάγιο, Χόφμαν, Βέρνερ, Αντόρνο, Τέοντορ Β., *Αλλοτρίωση - Τρείς Μελέτες για την Αποξένωση την Εξαθλίωση και τη Φθορά του Ανθρώπου*, μτφ. Γ. Βαμβαλής, Εκδόσεις Επίκουρος. Αθήνα, 1973

Φρόμ, Έριχ, *Η Εικόνα του Ανθρώπου στο Μαρξ*, μτφ. Λ. Καρατζάς, Εκδόσεις Μπουκουμάνη, Αθήνα, 1975

Φρόμ, Έριχ, *Να Έχεις ή να Είσαι;*, μτφ. Ε. Τζελέπογλου, Εκδόσεις Μπουκουμάνη, Αθήνα, 1978

Χέλλερ, Άγκνες., *Η Θεωρία των Αναγκών στον Μαρξ*, Εκδόσεις Εξάντας, Αθήνα, 1975

Χρύσης, Αλέξανδρος, *Ο Μαρξ της Δημοκρατίας*, Εκδόσεις ΚΨΜ, Αθήνα 2014

Άρθρα σε Περιοδικά

Chitty, Andrew, «The Early Marx on Needs», *Radical Philosophy* 64, Summer, 1993, σ. 23-31

Cuschieri, Anthony, «Karl Marx on Human Nature», *Hyphen*, 2(3), 1980, σ. 115-122

Lucacs, Gyorgy, «Η Οντολογία του Κοινωνικού Είναι», *Ουτοπία*, τχ. 52, Νοέμβριος-Δεκέμβριος 2002, σ. 23-38

Nicolas, Tertulian, «Αλλοτρίωση και Άρση της Αλλοτρίωσης, Μια Αντιπαράθεση Λούκατς και Χάιντεγκερ», *Ουτοπία* τχ. 97, Νοέμβριος-Δεκέμβριος 2011, σ. 49-71

- Quiniou, Υvon, «Από την Αλλοτρίωση της Εργασίας στην Αλλοτρίωση της Ανθρώπινης Φύσης», *Ουτοπία*, τχ. 32, Νοέμβριος-Δεκέμβριος 1998, σ. 125-139
- Βαζιούλιν, Βίκτορ Α., «Ιστορία και κομμουνιστικό Ιδανικό», *Διαλεκτική : Δίμηνη Επιθεώρηση Θεωρητικού-Πολιτικού Διαλόγου*, τχ 02, 1990, σ. 61-73
- Βάκη, Φώτεινή, «Ο Υλισμός του Φώουερπαχ και ο Υλισμός του Μαρξ», *Αξιολογικά-Αφιέρωμα Φώουερπαχ: φιλοσοφία και κριτική*, τχ. 18, 2007, σ. 149-157
- Δημητράκος, Δ., «Η διαλεκτική του Hegel και του Marx και οι σύγχρονοι κριτικοί της», *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, τχ. 65, Απρίλιος 1987, σ. 23-56
- Δημητρίου, Σωτήρης, «Η Επίδραση της Δραστηριότητας του Ανθρώπου στη Φυλογένεση του Είδους του», *Ουτοπία*, τχ. 42, Νοέμβριος-Δεκέμβριος 2000, σ. 35-43
- Ιωαννίδης, Κυριάκος, «Βιολογικό και Κοινωνικό: Μια Ιστορική Προσέγγιση των Αντιφάσεων της Έμβιας Ύλης», *Ουτοπία*, τχ. 87, Νοέμβριος-Δεκέμβριος 2009 σ. 69-92
- Μιχαλάκης, Ανδρέας, «Η Κριτική του Ιδεαλισμού και το πρόβλημα της Μεθόδου-Όψεις της Σχέσης Μαρξ-Φώουερπαχ», *Αξιολογικά Αφιέρωμα Φώουερπαχ: φιλοσοφία και κριτική*, τχ. 18, 2007, σ. 123-148
- Μπιτσάκης, Ευτύχης, «Ανθρώπινη Φύση: Αντιφάσεις και Δυνατότητες», *Ουτοπία*, τχ. 01, 1992, σ. 20-46
- Μπιτσάκης, Ευτύχης, «Η Μοίρα της Ανθρωπότητας Είναι Γραμμένη στα Γονίδια μας;», *Ουτοπία*, τχ. 42, Νοέμβριος-Δεκέμβριος 2000, σ. 57-69
- Παυλίδης, Περικλής, «Ανθρώπινη Φύση, κοινωνική εργασία, παιδαγωγία : οι βιολογικοί και κοινωνικοί συντελεστές της προσωπικότητας», *Σύγχρονη Εκπαίδευση τχ. 123 μέρος 1ο*, (2002), σ. 65-80
- Παυλίδης, Περικλής, «Ανθρώπινη Φύση, κοινωνική εργασία, παιδαγωγία : οι βιολογικοί και κοινωνικοί συντελεστές της προσωπικότητας», *Σύγχρονη Εκπαίδευση τχ. 123 μέρος 2ο*, (2002), σ. 83-93

Ρέκκας, Αντώνης, «Η 6η Θέση για τον Φόιερμαχ», *Ουτοπία*, τχ. 51, Σεπτέμβριος-Οκτώβριος 2002, σ. 123-139

Ρούσης, Γιώργος, «Απελευθέρωση της ατομικής πρωτοβουλίας: Η πεμπτουσία του Μαρξισμού. Μια ουτοπία;»..., *Διαλεκτική*, τχ. 5, 1991, σ. 89-116

Φούφας, Νίκος, «Ο Άνθρωπος ως Φυσικό Ον : Φύση και Αλλοτρίωση στα Φιλοσοφικά-Οικονομικά Χειρόγραφα του 1844 του Μαρξ», *Ουτοπία* τχ. 137 Ιούλιος-Αύγουστος-Σεπτέμβριος 2021, σ. 69-83

Άρθρα στο Διαδίκτυο

Giudiceili, S., «Η Έννοια της Αλλοτρίωσης, από τη Θεωρία στην Καθημερινή Πρακτική», μτφ- Σκλήρη, Ε., *Θέσεις* τχ. 6, Ιανουάριος-Μάρτιος 1984

Iljenkov, Evald V., «Ο Μαρξ και ο Δυτικός Κόσμος», *Τετράδια Μαρξισμού* τχ. 04, Καλοκαίρι 2017

Γρηγορόπουλος, Δημήτρης, «Ο Ιστορικός Υλισμός στη διερεύνηση της αναγκαιότητας της κοινωνικής χειραφέτησης», *Τετράδια Μαρξισμού* τχ. 01, Καλοκαίρι 2016

Ρούσης, Γιώργος, «Μαρξισμός και κομμουνιστική χειραφέτηση», *Τετράδια Μαρξισμού* τχ. 01, Καλοκαίρι 2016, διαθέσιμο ηλεκτρονικά στο <https://tinyurl.com/3c65te5b>

Χρύσης, Αλέξανδρος, «Ο κομμουνισμός του Μαρξ ως κριτική στη 'ριζοσπαστική δημοκρατία' του Ερνέστο Λακλάου», *Τετράδια Μαρξισμού* τχ. 01, Καλοκαίρι 2016, διαθέσιμο ηλεκτρονικά στο : <https://tinyurl.com/3dy9uwar>

Διδακτορικές Διατριβές

Λάζου, Άννα, *Άνθρωπος, Φύση και Πράξη στα Νεανικά Έργα του Καρλ Μαρξ*, Διδακτορική Διατριβή, Τμήμα ΦΠΨ, Τομέας Φιλοσοφίας, Φιλοσοφική Σχολή Πανεπιστημίου Αθηνών, χ.τ., 2006

Ρέκκας, Αντώνης, *Η Θεωρία του Μαρξ για την Ανθρώπινη Φύση και την Αποξένωση*,
Διδακτορική Διατριβή, Πάντειο Πανεπιστήμιο, Ακαδημαϊκό Αποθετήριο
Διδακτορικών Διατριβών Πάνδημος, χ.τ., 1999

Σημειώσεις Μαθημάτων

Φαράκλας, Γιώργος, «*Η Κριτική Όλων Όσων Υφίστανται*», Σημειώσεις Μαθήματος
Κοινωνική Θεωρία 2-Μαρξ και Βέμπερ, Πάντειο Πανεπιστήμιο

Εγκυκλοπαιδικές πηγές

Φιλοσοφικό-Κοινωνιολογικό Λεξικό. τ.Β', Εκδόσεις Καπόπουλος, Αθήνα 1995,
Διαθέσιμο στο: <http://www.ilhs.tuc.gr/gr/limata.htm>

Λήμμα *Friedrich Engels*, στην ηλεκτρονική Britannica Encyclopedia, διαθέσιμο στο:
<https://www.britannica.com/biography/Friedrich-Engels>

Λήμμα *Karl Marx*, στη Stanford Encyclopedia of Philosophy, διαθέσιμο στο:
<https://plato.stanford.edu/entries/marx/>

Λήμμα *Marxism*, στην ηλεκτρονική Britannica Encyclopedia, διαθέσιμο στο:
<https://www.britannica.com/topic/Marxism>

Βίντεο στο Διαδίκτυο

Διάλεξη πάνω στα *Οικονομικά και Φιλοσοφικά Χειρόγραφα*, 5ο Μάθημα από τα 12
απλά μαθήματα Μαρξισμού, 2016-2017 Διαθέσιμο στο:
<https://tinyurl.com/u6khjzkn>

Διάλεξη πάνω στα *Οικονομικά και Φιλοσοφικά Χειρόγραφα*, 6ο Μάθημα από τα 12
απλά μαθήματα Μαρξισμού, 2016-2017 Διαθέσιμο στο:
<https://tinyurl.com/2nhpxutx>